

Рольф Голлоб, Петер Крафф та Вільтруд Вайдінгер (редактори)

Беремо участь у демократії

Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів
середньої школи

COUNCIL CONSEIL
OF EUROPE DE L'EUROPE

Беремо участь у демократії

Плани уроків з ОДГ/ОПА для старших класів середньої школи

Під редакцією: Рольфа Голлоба, Петера Крапфа та Вільтруд Вайдінгер

Автор: Петер Крапф

Ілюстрації: Петі Віскеманн

Том IV

з ОДГ/ОПА Томи I—VI

Освіта для демократичного громадянства та

освіта з прав людини у шкільній практиці

Послідовності, концепції, методи і моделі викладання

Видання Ради Європи

УДК 371.017:321.7
ББК 74.266.0
Б48

Автори:

Переклад з англійської та адаптація:

Петер Крапф

Л. І. Паращенко, доктор наук з державного управління, доцент, відповідальний секретар Асоціації керівників шкіл м. Києва, директор Київського ліцею бізнесу, головний експерт, керівник швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU».

Ю. О. Молчанова, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління освітою Національної академії державного управління при Президентові України, експерт швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU».

Р. Голлоб, П. Крапф та В. Вайдінгер.

Загальна редакція:

Загальна редакція української версії: **Н. Г. Протасова**, доктор педагогічних наук, професор.

Б48 Беремо участь у демократії: плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи / Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. – Пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко, Ю. О. Молчанової; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. – К.: Основа, 2016. – Т. 4. – 294 с.

Цей посібник призначений для вчителів у галузі освіти для демократичного громадянства (ОДГ) і освіти з прав людини (ОПЛ), укладачів підручників з ОДГ/ОПЛ і розробників навчальних програм. Він містить дев'ять розділів, кожен із яких складається переважно з чотирьох уроків і зосереджується на ключових поняттях ОДГ/ОПЛ. Плани уроків – це покрокові інструкції, що містять роздатковий матеріал для учнів і довідкову інформацію для вчителів. Так, посібник підходить для майбутніх педагогів, учителів-початківців, а також тих учителів, які підвищують свою кваліфікацію у сфері ОДГ/ОПЛ без відриву від основної роботи. Досвідчені учителі також можуть спиратися на ідеї і матеріали видання. Посібник вміщує навчальний план, розрахований на весь навчальний рік для учнів старших класів середньої школи (10–12 класи), але завдяки тому, що кожен розділ можна використовувати окремо, посібник забезпечує вчителям свободу дій.

ISBN 978-966-699-887-6

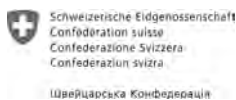
Висловлені в цьому посібнику думки є авторськими і не обов'язково відображають офіційну політику Керівного комітету з питань освіти (CD-ED) Ради Європи або Секретаріату.

Цей переклад публікується за погодженням з Радою Європи та є особистою відповідальністю укладачів.

Усі права застережені. Жодна частина цієї публікації не може бути перекладена, відтворена або передана в будь-якому вигляді або за допомогою будь-якого засобу – електронного (CD-Rom, Інтернет і т. ін.) або механічного, включаючи ксерокопіювання, запис, будь-яке зберігання інформації або пошукову систему, без попередньої письмової згоди видавничого підрозділу Директорату комунікацій та досліджень Ради Європи та Національної академії державного управління при Президентові України.
(F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int)

Відповідальні за випуск: Протасова Н. Г., Полторак В. В.

Видано за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги. Продаж заборонено
Друк профінансовано Швейцарською Конфедерацією в рамках швейцарсько-українського проекту
«Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU» (www.doccu.in.ua).

УДК 371.017:321.7
ББК 74.266.0

ISBN 978-966-699-887-6

© Рада Європи, 2016
© Національна академія державного управління при Президентові України, 2016
© Швейцарсько-український проект «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU», 2016
© Голлоб Р., Крапф П., Вайдінгер В., 2016
© Видавництво «Основа», 2016

Партнери

Емір Адзовіч – Боснія і Герцеговина

Мануела Дролл – Німеччина

Крістіан Фаллеггер – Швейцарія

Рольф Голлоб – Швейцарія

Сара Кітін-Четвінд – Рада Європи

Сабріна Маррунчедду Краузе – Швейцарія

Олаф Олафсдотір – Рада Європи

Карен О'Ши – Республіка Ірландія

Вім Тельман – Бельгія

Вільтруд Вайдінгер – Швейцарія

Зміст

Вступ

1. Що пропонує цей посібник? Короткий огляд	7
2. Що таке ОДГ/ОПЛ? Три виміри ОДГ/ОПЛ	7
2.1. Когнітивний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання про демократію та права людини.....	8
2.2. Партиципативний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання для демократії та прав людини.....	9
2.3. Культурний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання через демократію та права людини	10
3. Концептуальні рамки цього посібника – три «К» в ОДГ/ОПЛ (Клич, Конструктивізм, Компетентності)	11
4. Європейський підхід до ОДГ/ОПЛ	12
Ключ до символів, що використовуються у тексті.....	15

Інтерактивний конструктивістський підхід до навчання ОДГ/ОПЛ

1. Основні питання дидактики в ОДГ/ОПЛ	19
2. Приклад інтерактивного конструктивістського підходу до навчання – молодші учні уявляють свій ідеальний світ	20
3. Усі люди навчаються по-різному: «Ми створюємо світ у нашій свідомості»	22
4. Конструктивістський підхід до навчання і соціальна взаємодія.....	23
5. Яка роль учителя у процесах конструктивістського навчання?.....	24
6. Яка роль учителя в ОДГ/ОПЛ?.....	25
6.1. Учитель як учитель та інструктор – для підтримки і збагачення будівництва	25
6.2. Учитель як критик і коректор – для підтримки деконструкції	26
6.3. Учитель як творець і постачальник прикладних задач – для підтримки реконструкції.....	26
6.4. Учитель як головуючий на пленарних засіданнях – для підтримки всіх форм конструктивістського навчання	27
7. Демократія як спільнота учнів – конструктивістський підхід до ключових понять в ОДГ/ОПЛ.....	29

Частина 1. Участь у житті громади

Розділ 1: Ідентичність. Вибір. Ми формуємо власне життя і життя інших людей	33
Розділ 2: Відповідальність. Беремо участь – беремо відповідальність. Свобода несе відповідальність	59
Розділ 3: Різноманітність і плюралізм. Згода через інакомислення? Як ми досягаємо згоди щодо спільного блага?.....	81

Частина 2. Участь у політиці: залагодження конфліктів, вирішення проблем

Розділ 4: Конфлікт. Конфлікт у риболовному господарстві. Як ми можемо вирішити проблему стабільності?	109
Розділ 5: Правила та закон. Які правила відповідають нашим інтересам? Гра в прийняття рішень	137

Розділ 6: Уряд і політика. Модель політичного циклу. Як вирішує проблеми демократичне суспільство?	153
Розділ 7: Рівність. Право більшості – справедливе право? Як ми можемо вирішити проблему більшості/меншості в демократичному суспільстві?	177
Частина 3. Беручи участь у політиці: участь через комунікацію	
Розділ 8: Свобода. Громадські обговорення. Чому свобода (слова) не може працювати без суворих правил?.....	195
Розділ 9: Засоби масової інформації. Участь у демократії через ЗМІ. Виробники та користувачі ЗМІ як цензори та ті, хто визначає порядок денний	213
Посібник для учнів. Роздатковий матеріал для учнів.....	233

ВСТУП

1. Що пропонує цей посібник? Короткий огляд

У цьому посібнику міститься дев'ять навчальних розділів, присвячених освіті для демократичного громадянства (ОДГ) й освіті з прав людини (ОПЛ). Як назва «*Беремо участь у демократії*», так і зображення на обкладинці вказують на те, що розділи в цьому посібнику призначені для старшокласників як молодих громадян. Кожен розділ пропонує особливий підхід для розширення можливостей і стимулювання старшокласників до участі у своїх громадах.

Кожен розділ може бути використаний сам по собі або в поєднанні з будь-якими іншими розділами. У цілому посібник включає в себе навчальний план для досягнення кваліфікаційних вимог для участі в демократії.

Розділи, кожен з яких складається із чотирьох уроків, призначені для учнів старших класів середньої школи (9–11 класів). Кожен розділ фокусується на ключовій концепції, пов'язаній з ОДГ/ОПЛ:

- ідентичність;
- відповідальність;
- різноманітність і плюралізм;
- конфлікт;
- правила і закон;
- уряд і політика;
- рівність;
- свобода;
- засоби масової інформації.

Такий набір з дев'яти ключових понять пов'язує цей посібник із томами, призначеними для початкової та середньої школи (ОДГ/ОПЛ, томи II і III).¹ У сукупності ці три томи становлять навчальний план з ключових понять ОДГ та ОПЛ, що розгортається по спіралі.

Кожен розділ фокусується на ключовій концепції і складається з чотирьох уроків. Для кожного уроку детально, наскільки це можливо, описується послідовність запропонованих етапів навчання. Роздатковий матеріал міститься в окремому посібнику для старшокласників.

Таким чином, ця книга призначена для вчителів, а не старшокласників. Ми сподіваємося, що учні і вчителі оцінять детальні плани уроків, але, можливо, майбутні педагоги та досвідчені вчителі також знайдуть ідеї і матеріали, які вони можуть інтегрувати у свої уроки. Методисти могли б використовувати цю книгу як посібник для підготовки вчителів з ОДГ та ОПЛ.

Цей посібник також призначений для методистів, що розробляють навчальні програми, редакторів і перекладачів у країнах-членах Ради Європи. Його можна перекладати та адаптувати для задоволення конкретних потреб у рамках освітніх систем цих країн.

Рада Європи представляє цей посібник у новій редакції. Перше видання було розроблено в Боснії і Герцеговині для викладання нового шкільного предмета «Демократія і права людини» (2002). Починаючи з 1996 року, Рада Європи займається підготовкою вчителів та інструкторів з ОДГ та ОПЛ і проводить їх навчання без відриву від робочого процесу, а також розробкою навчальних матеріалів. Рольф Голлоб і Петер Крапф (співредактори) належать до міжнародної команди тренерів, які брали участь у цьому проекті.

2. Що таке ОДГ/ОПЛ? Три виміри ОДГ/ОПЛ

Цілі і принципи освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) пов'язані з трьома аспектами викладання і навчання. Учні старших класів середньої школи є молодими громадянами, які:

- повинні володіти знаннями про демократію та права людини (навчання **про** демократію та права людини);

¹ ОДГ/ОПЛ Том II: *Зростаємо у демократії*: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та освіти з прав людини; ОДГ/ОПЛ Том III: *Живемо в демократії*: Плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів.

— розглядають школу як мікроспільноту, яка поважає свободу і рівність своїх учнів, і пройшли навчання щодо здійснення своїх прав людини (навчання **через** демократію і права людини);
— є таким чином компетентними і впевнено здійснюють свої права людини зі зрілим почуттям відповідальності щодо інших, а також своєї спільноти (навчання **для** дотримання демократії і прав людини).

Короткий виклад ОДГ/ОПЛ найкраще можна пояснити на прикладі — право на свободу думок і їх висловлення. Вступ до III тому ОДГ/ОПЛ містить такий самий приклад; у цьому посібнику про згадане вище право людини йтиметься трохи далі (спіральний навчальний план).

2.1. Когнітивний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання про демократію та права людини

На уроках з ОДГ/ОПЛ на рівні середньої школи школярі, безумовно, повинні вивчити ключові документи — такі, як Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ) та Конвенція про захист прав людини і основних свобод (Європейська конвенція про захист прав людини (ЄКПЛ)) (див. *з* Роздатковий матеріал для учнів 2.5 і 2.6). Вони повинні знати, що кожна людина має право на свободу думки і слова, а також вільний доступ до інформації, яка публікується та поширюється в ЗМІ без цензури (ЄКПЛ, стаття 10). Школярі повинні розуміти, наскільки важливим та дійсно необхідним є це право для того, щоб втілити демократичні ідеї у життя.

Учні повинні також розуміти статтю 14 ЄКПЛ. У ній, окрім свободи думки, слова та інформації, йдеться про ще один ключовий принцип рівності й недискримінації: чоловіків і жінок, багатих і бідних, молодих і літніх, громадян та іммігрантів — ми всі користуємося цими правами однаково.

Нарешті, учні повинні розуміти, чому свободи вимагають наявності рамок законів, і що вони також несуть відповідальність (ЗДПЛ, Стаття 29). Свобода висловлення думки дозволяє громадянам просувати свої інтереси у плюралістичному суспільстві, і в такому конкурентному середовищі передбачена наявність переможців і переможених. Конституція, закони і правила повинні забезпечувати структуру, яка обмежує свободи сильних і захищає слабких — без вирівнювання відмінностей. Правила не можуть регулювати вирішення абсолютно кожної проблеми, тому члени громади повинні розділяти відповідальність одне за одного.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція про захист прав людини;

4 листопада 1950 року)

Стаття 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 14

Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 року)

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При реалізації своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Отже, ці три статті окреслюють напруженість, яка існує між окремими свободами і регуляцією свободи через громадський порядок, що водночас обмежує і захищає ці свободи.

Учні, які можуть пояснити це, вже багато дізналися **про** демократію і права людини; читач цього посібника побачить, що ця ключова тема проходить наскрізною ниткою через усі розділи посібника. Це — пізнавальний вимір ОДГ/ОПЛ.

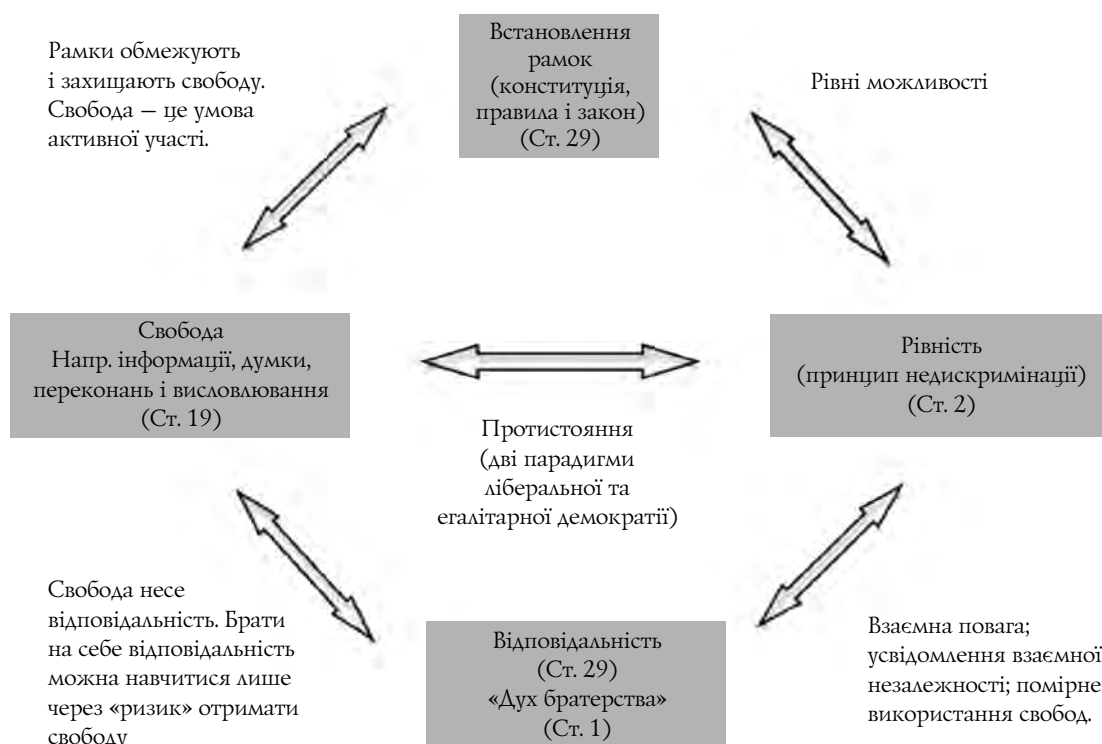

Рисунок «Архітектура» прав людини» — лейтмотив цього посібника

2.2. Партиципативний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання для демократії та прав людини

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» нагадує нам про те, що учні повинні навчитися здійснювати свої права на свободу, наприклад, їхнє право на вільний доступ до інформації, а також на вільне висловлення думок. Вони також повинні мати активний досвід взаємодії з іншими, наприклад, уміти відстоювати власні інтереси, вести переговори для досягнення компромісу або домовлятися про те, як краще визначити поняття «загальний добробут» (ЗДП, Стаття 29). Вони повинні бути в змозі діяти в рамках правил і приймати обмеження, які можуть бути накладені на них. Вони мають виховати в собі почуття відповідальності за добробут інших людей і суспільства в цілому.

Отже, вони повинні не тільки розуміти наслідки і зв'язки між цими трьома статтями про права людини, що були розглянуті вище, але й навчитися поважати цінності, які лежать в їх основі, і діяти відповідним чином. При цьому вони повинні збалансувати свої інтереси з інтересами інших людей і суспільства в цілому.

Учні, які навчалися таким чином, навчилися брати участь у демократії. Це — вимір ОДГ/ОПЛ, що базується на дії, — навчання для демократії і прав людини.

Молоді громадяни, які бажають брати участь у демократії, повинні мати цілий перелік необхідних багатовимірних компетентностей, які показані в таблиці нижче.

Компетентності для участі у політичному житті і прийняття політичних рішень	
Уміння аналізувати та висловлювати судження	Методи та навички
Права людини на основі відносин і цінностей	

Ці компетентності повинні бути ціннісно-орієнтованими; у руках расистів, наприклад, вони перетворюються на загрозу для демократичного співтовариства.

У вступі до кожного розділу є матриця, яка дозволяє читачам комбінувати розділи таким чином, щоб розробити навчальний план для вироблення необхідних компетентностей залежно, наприклад, від потреби учнів у навчанні або конкретних вимог щодо їхньої шкільної програми. Нижче подано діаграму компетентностей для 2 розділу (ключове поняття: відповідальність).

Розділи	Масштаби розвитку компетентності			Ставлення та цінності
	Політичний аналіз та судження	Методи та навички	Прийняття політичних рішень та вжиття заходів	
2. Відповідальність	Розуміння дилем. Аналіз наслідків рішень. Визначення пріоритетів і пояснення причин.	Детальний розгляд і осмислення. Спільне використання причин і критеріїв для прийняття рішення.	Прийняття рішень на основі неповної інформації. Усвідомлення ризику невдачі.	Погляд з іншого боку. Визнання інтересів і прав інших осіб. Суспільство, організоване на основі захисту прав.
1. Ідентичність	Розуміння впливу нашого вибору на інших.			Погляд з іншого боку.
4. Конфлікт	Дилема, що стосується стабільності.	Стратегії ведення переговорів.	Вирішення конфлікту.	
6. Уряд та політика	Політика – це процес вирішення проблем і вирішення конфліктів.			
7. Рівність	Визнання культурного аспекту демократії.			Урівноважування прав більшості та меншості.

2.3. Культурний вимір ОДГ/ОПЛ: навчання через демократію та права людини

Участь у демократії – це справа, що вимагає зусиль: у школі можна й обов'язково потрібно здобути та розвинути необхідні компетентності. Тому ОДГ/ОПЛ має культурний вимір. Культура викладання та навчання повинна відображати мету ОДГ/ОПЛ. Один зі способів отримати знання – дотримуватися інструкцій (слухати лекції, читати підручники); компетентності ж формуються під час практичної підготовки (демонстрації, практичні заняття і тренування). Почуття власної гідності й цінність взаємоповаги набуваються у школі через процес соціалізації. Досвід роботи у класі й рольові моделі, встановлені батьками, вчителями та однолітками, впливають на розвиток у молодій людини установок і цінностей. У той час, як донесення інформації **про** демократію і права людини є завданням, яке виконує ціла низка спеціальних предметів (наприклад, суспільствознавчі предмети, історія, громадянська освіта), навчання **через** демократію і права людини є завданням для всієї школи – права людини і демократія стали педагогічною інструкцією для всієї шкільної спільноти.

Цей посібник побудований на підході до викладання на основі завдань: кожен розділ містить ключове завдання, яке дає учням можливість розвивати конкретні компетентності. Ми розвиваємо наші компетентності, якщо ми потребуємо їх, і саме тому ці завдання здатні вирішувати проблеми, для яких немає чіткого рішення, як це відбувається в реальному житті. В ОДГ/ОПЛ у методі викладання, що застосовується, уже закладено важливу частину повідомлення.

3. Концептуальні рамки цього посібника — три «К» в ОДГ/ОПЛ (Клич, Конструктивізм, Компетентності)

Молоді громадяни, які беруть участь у демократії, виступають як вільні індивіди з рівними правами, але нерівними можливостями.

Як члени динамічних плюралістичних суспільств, які є глобально взаємозалежними, вони стикаються з більш складними **завданнями** (наприклад, зміна клімату, виснаження природних ресурсів, зникнення країн), для яких школа не може запропонувати будь-які конкретні рішення, але вона може запропонувати професійну **підготовку для формування компетентностей** та навчання молодого покоління й надання йому інструментарію для розробки рішень.

Яким чином такі питання повинні бути вирішені — це вже предмет спроб і помилок, а також переговорів з метою досягнення компромісів між представниками суспільства, що мають різні інтереси. Результатом такого процесу прийняття рішень може бути спроба досягнення мети спільного блага. Результат завжди є неповним, і відразу ж відкритим для критичного обговорення і вдосконалення. Тому плюралістична демократія має **конструктивістський** підхід до політичної діяльності. Отже, демократія — це нестійкий стан, що в буквальному сенсі залежить від компетентності та відповідальності кожного покоління. А **конструктивізм** — це також принцип, що лежить в основі розвитку компетентності, і це знову нескінченний процес.

Таким чином можна виділити три «К» — основні концепції, які проходять через кожен розділ і кожен етап навчання, описаний у цьому посібнику:

- **Кличі (виклики)** в динамічних плюралістичних демократичних суспільствах;
- **Компетентності** брати участь у демократії;
- **Конструктивізм** як парадигма демократичного прийняття рішень та розвитку компетентності.

У середині кожного розділу ключове поняття ОДГ/ОПЛ пов'язане з окремими викликами, які створюють можливості для навчання з метою розвитку конструктивістської компетентності. Таким чином, концепції не вимагають наявності дев'яти ізольованих модулів когнітивного навчання. Швидше за все, вони створюють мережу навичок, цінностей і поглядів, які пов'язані одне з одним у багатьох відношеннях. У таблиці нижче представлені концептуальні засади цього посібника.

Конструктивістське прочитання...		
Розділ №/ Ключове поняття	... ключові поняття як виклики:	... розвиток компетентностей як процес тривалістю у життя. Учні навчаються ...
Розділ 1. Ідентичність	Яку професію мені слід обрати? Хто буде моїм партнером? Чи хочемо ми народжувати дітей? ...	розглядати, формулювати та визначати власні інтереси та цілі
Розділ 2. Відповідальність	Які наслідки моїх рішень? Яким є мій пріоритет у вирішенні дилеми? Які цінності та принципи я сповідаю?	брати на себе відповідальність при вирішенні дилем — збір інформації з урахуванням наслідків, визначення пріоритетів і вибір
Розділ 3. Різноманітність і плюралізм	Які мої інтереси? Який компроміс я пропоную? Яке значення ми вкладаємо в поняття «спільне благо»?	вести переговори для досягнення справедливих та ефективних компромісів у плюралістичних і конкурентних умовах

Розділ 4. Конфлікт	У чому проблема? Які інтереси залучені? Яке рішення є бажаним, і чи це можливо?	вирішувати конфлікти інтересів ненасильницькими засобами
Розділ 5. Правила та закон	Яких правил ми потребуємо, щоб управляти нашою поведінкою? На які правила ми можемо погодитися?	оцінити функцію інституційних рамок – конституції, закони, правила і загальні цінності
Розділ 6. Уряд і політика	Які питання вносяться та виключаються з політичного порядку денного? Яка проблема знаходиться на стадії обговорення? Яке рішення приймається, і як воно реалізується?	розуміти і брати участь у демократичних процесах прийняття рішень – всередині і поза інституційними умовами
Розділ 7. Рівність	Які інтереси більшості і меншості? Який компроміс я пропоную? Що повинна прийняти меншість? Яким чином інтереси групи захищені законами про права людини?	підтримувати соціальну згуртованість шляхом збалансування інтересів більшості і меншості
Розділ 8. Свобода	У чому полягає моя основна позиція? Яка моя стратегія аргументації? Яка стратегія мого опонента?	здійснювати право на свободу вираження думки і слова через свої навички дебатів
Розділ 9. Засоби масової інформації	До кого я хочу звернутися? Яка моя мета? Яким є моє повідомлення? Де я можу знайти інформацію?	використовувати потенціал комунікації, заснованої на засобах масової інформації

4. Європейський підхід до ОДГ/ОПЛ

Уже більше десяти років тому Рада Європи ініціювала розробку та запровадження ОДГ/ОПЛ у країнах-членах ЄС. Координатори, експерти, учителі і тренери з ОДГ з багатьох країн-членів ЄС взяли участь у дискусіях, які заохотили редакторів і авторів створити цю шеститомну серію посібників для фахівців-практиків.

ОДГ/ОПЛ виступає за «європейський підхід» до освіти з демократичного громадянства і прав людини. В умовах наших шкіл і систем освіти, а також наших традицій викладання і навчання, обсяги навчання «про» і «для» демократії і прав людини можуть відрізнятися. Але ми поділяємо розуміння того, що ОДГ/ОПЛ виступає як педагогічне керівництво для школи в цілому. Ми згодні з тим, що ОДГ/ОПЛ метод несе в собі повідомлення – навчання через демократію і права людини.

За допомогою цього видання з ОДГ/ОПЛ редактори й автори намагалися зібрати врожай за результатами реалізації процесу ОДГ/ОПЛ в Раді Європи. Джерела підтримки, яку я отримав при написанні цього посібника, підтверджують, що я застосовував «європейський підхід». Зокрема, я хотів би зазначити наступне:

Пані Мануела Дролл і пані Карен О'Ши були моїми співавторами при створенні попередньої версії цього посібника з підготовки вчителів у сфері ОДГ у Боснії і Герцеговині. Пан Емір Адзовіч, координатор проекту ОДГ/ОПЛ Ради Європи в Боснії і Герцеговині, забезпечив організаційну структуру нашого проекту.

Структуру ключових концепцій було розроблено у співпраці з Доном Роу, Тедом Хаддлестоном і Вімом Тельманом. Пан Дон відповідав за ознайомлення з першими проектами наших посібників, а Тед був одним з наших найбільш важливих і конструктивних партнерів з обговорення.

Пані Олаф Олафсдотір і пані Сара Кітін-Четвінд були нашими партнерами і координаторами цього проекту в Раді Європи. Вони брали участь у цьому проекті від самого початку і до кінця, сповнені терпіння і рішучості.

Петі Віскеманн доповнив цей посібник ілюстрованою обкладинкою, зображення на якій є вичерпним і стимулюючим коментарем до ключових тем усіх дев'яти розділів і пазлом із відповідних ключових понять. Пані Вільтруд Вайдінгер і пан Рольф Голлоб підтримували мене в якості співредакторів і партнерів у незліченних дискусіях.

У моїй співпраці з паном Крістіаном Фаллеггером можна виділити декілька аспектів. Він обговорював зі мною посібник на ранніх стадіях його написання, роблячи свій внесок у вигляді цінних ідей і пропозицій, а потім прочитав остаточний варіант цього посібника, причому протягом усього періоду його підготовки він давав критичний і конструктивний зворотний зв'язок, який слугував мені серйозним стимулом.

Без підтримки і натхнення всіх цих колег, співробітників і друзів я не зміг би написати цю книгу. Я глибоко вдячний усім їм; проте лише я несу відповідальність за будь-які невідповідності або помилки, які читач може знайти в цій книзі.

Петер Крапф,
Цюрих та Ульм,
грудень 2009

Ключ до символів, що використовуються у тексті

Два вказані нижче символи допоможуть читачеві визначити категорії матеріалів, що містяться у цьому посібнику, оскільки велика їхня кількість може призвести до плутанини.

Матеріали для вчителів

Матеріали для вчителів зібрано як додатки в кінці кожного розділу.

Роздатковий матеріал для учнів

Розділи часто містять посилання на роздатковий матеріал для учнів. Він був включений в окремий навчальний посібник для учнів, який є частиною цього тому і може бути роздрукований увесь або частинами та поширений серед учнів.

Інтерактивний конструктивістський підхід до навчання ОДГ/ОПЛ

Стислий зміст

1. Основні питання дидактики в ОДГ/ОПЛ.
2. Приклад інтерактивного конструктивістського підходу до навчання — молодші учні уявляють свій ідеальний світ.
3. Усі люди навчаються по-різному — «Ми створюємо світ у нашій свідомості».
4. Конструктивістський підхід до навчання і соціальна взаємодія.
5. Яка роль учителя у процесах конструктивістського навчання?
6. Яка роль учителя в ОДГ/ОПЛ?
  - 6.1. *Учитель як учитель та інструктор — для підтримки і збагачення будівництва.*
  - 6.2. *Учитель як критик і коректор — для підтримки деконструкції.*
  - 6.3. *Учитель як творець і постачальник прикладних задач — для підтримки реконструкції.*
  - 6.4. *Учитель як головуючий на пленарних засіданнях — для підтримки всіх форм конструктивістського навчання.*
7. Демократія як спільнота учнів — конструктивістський підхід до ключових понять у ОДГ/ОПЛ.

Інтерактивний конструктивістський підхід до навчання ОДГ/ОПЛ

1. Основні питання дидактики в ОДГ/ОПЛ

В ОДГ/ОПЛ, як і в навчанні загалом, учителю важливо задуматися над цілями і роз'яснити причини зробленого ним вибору на користь того чи іншого варіанту з огляду на визначені пріоритети.

1. Що учні повинні вчити в ОДГ/ОПЛ?

Учні повинні навчитися брати участь у демократичному суспільстві як громадяни. Їм необхідно розвинути:

- компетентності політичного аналізу і судження при вирішенні політичних проблем і питань;
- компетентності участі в процесах прийняття політичних рішень;
- оволодіти низкою методичних навичок.

2. Чому і для чого учні повинні набути цих компетентностей?

Демократія залежить від громадян, які бажають і можуть брати участь у процесі прийняття рішень, а також займати посади у своїх установах. Учнім потрібні ці компетентності та навички, щоб бути в змозі реалізовувати свої людські та громадянські права і виконувати свою роль як активних громадян («**навчання для**» демократії і прав людини).

3. У зв'язку з цим виникає ще одне питання. Якщо це те, чого мають навчитися молоді громадяни — з точки зору результатів навчання — то, що повинні **зробити** вчителі ОДГ/ОПЛ, щоб забезпечити це?

Вчителі ОДГ/ОПЛ повинні надавати матеріали, щоб забезпечити своїх учнів інформацією та проводити концептуальне навчання — можливість «**навчання про**» демократію і права людини; умовами для набуття навичок; вчителі повинні також забезпечувати рольові моделі і середовища навчання, у яких би сповідувалися установки та цінності, на яких базується культура демократії (толерантність, взаємна повага, дотримання прав людини); «**навчанням через**» демократію і права людини.

4. Як вчителі ОДГ/ОПЛ, ми повинні мати певне уявлення про те, яким чином розгортаються процеси навчання і в який спосіб ми можемо підтримати наших учнів. Щоб відповісти на питання про те, як навчаються наші учні, ми прийняли концептуальні засади **інтерактивного конструктивістського підходу до навчання**. При такому підході ми пов'язуємо «навчання через» демократію і права людини в рамках ОДГ/ОПЛ з процесами прийняття політичних рішень у сфері демократії. Процеси прийняття рішень у демократичних країнах — це, по суті, колективні процеси навчання. Мабуть, у цьому і є причина того, чому Джон Дьюї задумав школу «в якості мініатюрної спільноти, як ембріона суспільства».² У цьому розділі ми викладемо наше розуміння інтерактивного конструктивістського підходу до навчання. Ми вважаємо, що це допоможе вчителям ОДГ/ОПЛ краще зрозуміти:

- механізми здобуття учнями знань в ОДГ/ОПЛ;
- власну роль у підтримці своїх учнів у навчанні;
- що демократичне прийняття рішень — це процес колективного навчання.

² Джон Дьюї. *Школа та суспільство*. — Нью-Йорк, 2007. — С. 32.

Викладання і навчання в ОДГ/ОПЛ і політика в умовах демократії можуть бути сприйняті з конструктивістської точки зору. Це можливо і корисно через структурні аналогії між конструктивістським підходом до навчання і демократичним прийняттям рішень. Як уроки в рамках ОДГ/ОПЛ, так і демократичні спільноти, є або, принаймні, повинні бути навчальними середовищами, що регулюються нормами прав людини. Тому інтерактивний конструктивізм підсилює базовий підхід ОДГ/ОПЛ — **навчання через, для і про** демократію і права людини: такий підхід передбачає якісне викладання, він служить дотриманню прав людини, а також підтримує потреби в навчанні учнів і громадян.

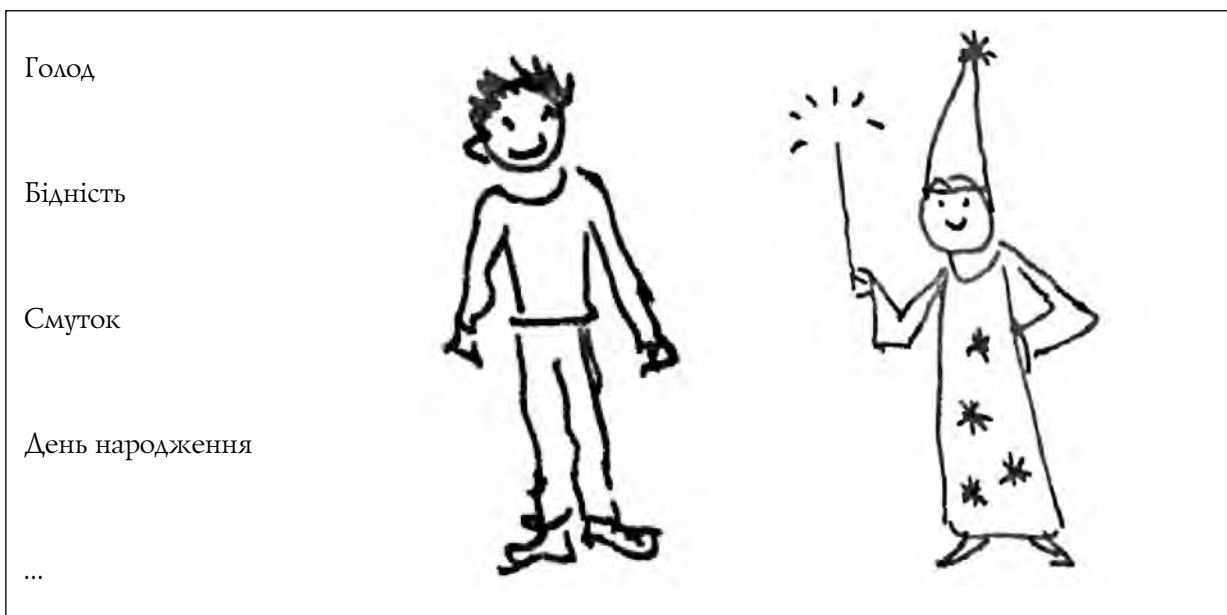
Теорію найкраще можна зрозуміти, якщо її продемонстровано на конкретних прикладах. Тому в наступному розділі проілюстровано потенціал інтерактивного конструктивістського підходу до навчання учнів положенням, що стосується прав людини.

2. Приклад інтерактивного конструктивістського підходу до навчання — молодші учні уявляють свій ідеальний світ

Том V цієї серії підручників з ОДГ/ОПЛ «Вивчення прав дітей» включає в себе розділ, що складається з чотирьох уроків для учнів третього класу під назвою «Ми — чарівники!».³ Він закликає учнів висловлювати свої побажання та ідеї щодо того, яким повинен бути світ, а в ході подальших дискусій вони досліджують моральні й політичні наслідки своїх побажань для майбутнього світу.

Перший урок починається таким чином:

«Учитель малює на дошці двох людей: звичайного чоловіка або жінку і чарівника.

Працюючи в парах, діти повинні також намалювати дві фігури і спробувати разом відповісти на такі запитання:

- Що робить звичайна людина в певних ситуаціях?
- Що робить чарівник у тих самих ситуаціях?

³ Рольф Голлоб / Петер Крапф ОДГ/ОПЛ, Том V: *Вивчення прав дітей*, Видавництво Ради Європи, Страсбург, 2007, «Ми — чарівники!». — С. 22–26; взято з ОДГ/ОПЛ Том VI, *Навчання демократії*, Видавництво Ради Європи, Страсбург, 2008, Вправа 6.3, «Якби я був чарівником». — С. 59.

Через кілька хвилин учитель збирає учнів у півколі перед дошкою, щоб кожна дитина добре бачила дошку (у великих класах можна створювати подвійне півколо). Учитель пише всі відповіді учнів на дошці у формі списку – без коментарів або суджень. Ми пропонуємо наступний план дій для інтеграції ідей учнів.

Ми дивимось на запропоновані варіанти і просимо дітей дати свої коментарі. Звичайно, тепер будуть виникати питання! Учитель хоче знати:

- Чи бачите ви будь-які рішення чи ідеї, які були зроблені хорошим або поганим чарівником?
- Коли ви останнього разу хотіли бути чарівником, і що б ви тоді змінили?
- Яка зараз у вас найбільша мрія?

Учитель пропонує учням розвинути свої ідеї і підтримує їх у цьому. (...)»

Цей приклад демонструє деякі важливі аспекти взаємодії учнів і учителів у конструктивістських умовах навчання:

Учитель ...	Учні ...
<p>... ставить відкрите завдання, яке: – вимагає від учнів переключити увагу (з реального на утопічний світ);</p> <p>– підтримує право учнів на вільне вираження думок і поглядів;</p> <p>... записує ідеї учнів на дошці; ... структурно оформлює їх (ключові слова та поняття);</p> <p>... імпровізує, активно реагує на пропозиції учнів;</p> <p>... ставить запитання, щоб допомогти учням дослідити причини та наслідки їхніх ідей;</p> <p>... заохочує учнів і дає позитивні відгуки.</p>	<p>... розвивають ідеї та діляться ними;</p> <p>... виражають та діляться думками; (наприклад, їхні ідеї мають як особистісний, так і політичний характер);</p> <p>... думають про свої бажання та досвід обмеження цих бажань у реальному житті; ... навчаються розуміти різницю між «хорошим» і «поганим» чарівником.</p>

Основний принцип конструктивістського навчання полягає в тому, що учні виражають власні погляди на світ. У цьому випадку:

- Як учні сприймають світ, у якому вони живуть?
- Як вони міркують про те, що відбувається навколо них?
- Що б вони змінили, якби могли?
- Що є для них найбільш серйозною проблемою – одна проблема, що має для них найбільшу вагу?
- Якими думками вони діляться у класі – у чому їхні погляди відрізняються?
- Крім того, очевидно, що учні міркують про те, що відбувається в їхньому світі, і їхні міркування сильно впливають на те, яким чином вони будуть вживати заходів і брати участь.⁴

Конструктивістський підхід до навчання передбачає, що учні мають право виступати в ролі експертів. Навчальні заходи зосереджені на тому, що учні вже знають, а не на тому, чого вони не знають. У ролі чарівника кожна дитина може зробити свій внесок, ідею, при цьому немає «правильної чи неправильної» відповіді. Однак важливо, чому дитина висловлює певне бачення, на який досвід вона спирається при цьому? Що турбує дитину? Які бажання і потреби існують у хлопчика або дівчинки? Конструктивістське навчання вимагає від учителя брати до уваги погляди окремого учня, процес навчання і мислення.

Конструктивістський підхід до навчання – це реалізація прав людини і прав дітей: права на свободу думки, поглядів і висловлювання; рівність можливостей; принципів взаємного визнання та недискримінації; і права на освіту.

⁴ Принципи ОДГ/ОПА можна, а значить необхідно викладати найменшим дітям. Том V ОДГ/ОПА починається із розділу, призначеного для дітей дошкільного віку, які вже навчилися читати і писати. Див. Розділ 1 «У мене є ім'я – у нас є школа».

Згідно з принципами конструктивістського навчання завдання вчителя полягає в підтримці учнів у багатьох відношеннях — він/вона забезпечує структуру навчального процесу, засновану на вирішенні завдань і/або розв'язанні проблем, поважає право учнів на свободу і рівність, спрямовує, підтримує і навчає (концепції). Учитель не знає, які відповіді дадуть учні, і відкритий і готовий до роботи з будь-якими їхніми відповідями (імпровізація). Учні повинні мати можливість поділитися і порівняти свої ідеї, і часто тема, над якою вони працюють, або завдання вимагає від них досягти загального розуміння або прийняти колективне рішення. Учитель виступає як посередник; він/вона може передбачити, але не може зумовити результати процесів навчання учнів.

Конструктивістське навчання підтримує розвиток компетентності, а не споживання безлічі фактів. З конструктивістської точки зору, кожне знання, що подається в рамках навчального плану, може бути оскаржене, і сумнівно, що хтось може «дізнатися» щось нове, просто запам'ятовуючи окремі факти без розуміння і оцінки.

У наступному розділі ми розглянемо це питання трохи детальніше. У ньому деякі аспекти теорії навчання подано в рамках інтерактивного конструктивізму і пов'язано з конструктивістською концепцією демократичного прийняття рішень.

3. Усі люди навчаються по-різному: «Ми створюємо світ у нашій свідомості»

Коли ми читаємо розповідь у книзі, ми створюємо щось на кшталт фільму в нашій свідомості. Ми додаємо деталі і сцени, на які автор натякає або які пропускає, і ми можемо навіть уявити собі обличчя персонажів. Деякі романи настільки сильно і чітко змальовуються нашою уявою, що ми дуже розчаровуємося, коли дивимось «справжній» фільм, знятий на основі такого роману. Наша уява створила набагато кращий фільм, і саме він є унікальним, тому що свідомість кожного читача генерує різні «фільми».

Це приклад нашої здатності «створювати світ у нашій свідомості». Світ, в якому ми живемо — це світ як ми його сприймаємо — він складається з образів, переживань, понять і суджень, які ми створили. Як учні, люди хочуть зрозуміти суть того, що вони чують або читають — вони хочуть зрозуміти це. Один із дослідників мозку людини охарактеризував людський мозок як «машину, що шукає сенс». Речі, які не мають сенсу, так чи інакше повинні бути відсортовані. Якщо інформація відсутня, ми повинні або знайти її, або заповнити цю прогалину шляхом вгадування. Стереотипи допомагають спростити складні речі.⁵

З досвідом учителі дізнаються, що, коли вони читають лекцію, кожен учень отримує і зберігає де-що інше повідомлення. Деякі учні будуть пам'ятати інформацію, навіть коли вони стануть дорослими, тому що вона сильно вразила їх; у той час як інші, можливо, забудуть таку інформацію на наступний ранок, тому що вона не мала для них сенсу. З точки зору конструктивістського підходу, важливо те, що відбувається у свідомості учнів.

Конструктивізм сприймає навчання як високо індивідуалізований процес:

- Учні будують або створюють структури сенсу. Нова інформація пов'язана з тим, що учень уже знає, чи зрозумів.
- Кожен з учнів, який прийшов на урок ОДГ/ОПЛ, має свою унікальну біографію і досвід.
- Стать, соціальний клас, вік, етнічне походження або віросповідання надають кожному учневі унікального зовнішнього вигляду.
- У нас є різні форми інтелекту, які виходять далеко за рамки звичайного розуміння, коли вважалося, що інтелект — це глибокі знання в математиці або мовах.⁶
- Не існує жодного абсолютного стандарту для особистої або політичної значущості. Щось стає проблемою, тому що людина визначає, що це проблема; так само і розум учня вибирає інформацію, яка запам'ятається або буде забута.

⁵ Живемо в демократії: Плани уроків з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини для загальноосвіт. навч. закл. / [Р. Голлоб, Т. Хаддлестон, П. Крапф та ін.]; пер. з англ., наук. редагування та адапт. О. В. Овчарук; заг. ред.: Р. Голлоб, П. Крапф; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. - К.: НАДУ, 2009. - 212 с. Розділ 1 «Стереотипи та упередження. Що таке ідентичність? Як я бачу інших, і як вони бачать мене?»

⁶ Див. працю Говарда Гарднера про множинність інтелектів.

4. Конструктивістський підхід до навчання і соціальна взаємодія

Досі ми розглянули погляди окремого учня. Учні шукають сенс, але також учні роблять помилки. Як їх виправити? З конструктивістської точки зору, саме учень повинен деконструювати або розібрати те, що побудовано неправильно, і відновити його. Але яким чином учень може дізнатися про помилки, які він або вона зробив (-ла)? Існує два шляхи, якими учень може уникнути недоліків і помилок.

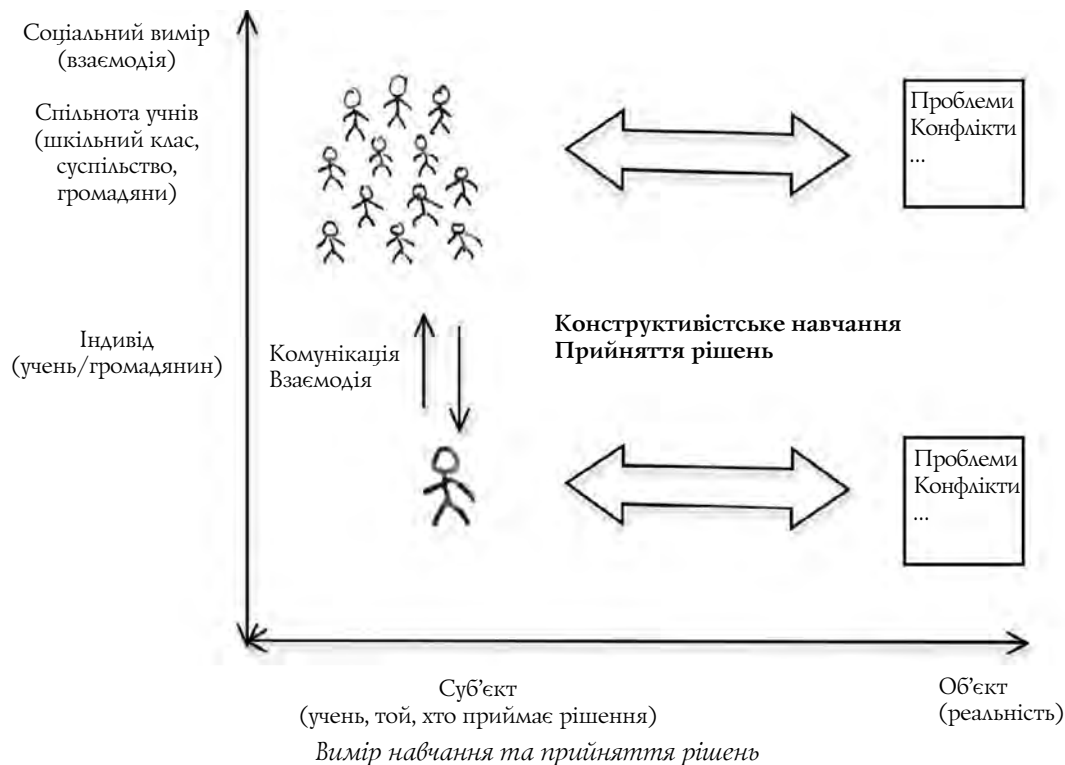
По-перше, ми самі знаходимо наші помилки. Ми виявляємо, що наше рішення проблеми не працює, або що лінія аргументації не має сенсу.

По-друге, ми залежимо від інших, і просимо сказати нам про помилки, і допомогти нам їх виправити.

Таким чином, конструктивістський підхід до навчання є не тільки дуже індивідуалізованим процесом. Він також має другий, не менш важливий, аспект колективного навчання. Учні повинні ділитися своїми ідеями через взаємодію і зв'язки один з одним та зі своїми вчителями. З цієї причини ми назвали нашу концепцію **інтерактивним конструктивістським підходом до навчання**.

Наступний рис. ілюструє індивідуальний і соціальний рівень конструктивістського навчання; це соціальний аспект конструктивістського навчання.

Він також показує, що учні завжди посилаються на світ, що існує за межами їхньої свідомості. Коли вони тестують свої ідеї і плани, їхньою точкою відліку є саме об'єктивна реальність. Це суб'єктно-об'єктний вимір конструктивістського підходу до навчання.

Як учні у класі, так і громадяни в демократичній державі, взаємодіють як спільноти учнів. Ми вже згадували Джона Дьюї, який задумав школу «в якості мініатюрної спільноти, ембріона суспільства». Тому та взаємодія, у якій беруть участь учні в школі один з одним і зі своїми вчителями, є частиною реального життя, а не штучної домовленості, вигаданої, щоб підготувати учнів до реального життя в подальшому.

⁷ Джон Дьюї. Школа та суспільство. – Нью-Йорк, 2007. – С. 32.

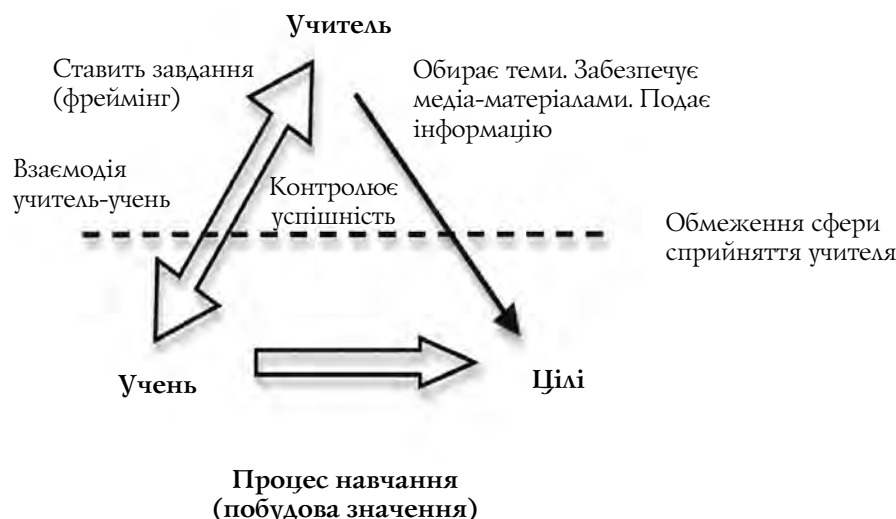
І в політиці, і в школі завжди присутні члени з більш високим рівнем досвіду, знань, розуміння, а також влади – вчителі, політичні лідери, керівники, вчені тощо. Проте в сучасних суспільствах жоден із цих членів не має абсолютної влади. Демократія і верховенство закону (повинні) встановлювати обмеження повноважень будь-якого члена, і ці обмеження відображаються поділом праці, що обмежує кожного, і зрештою, він може бути фахівцем лише в певній галузі.

Проте існує серйозна загроза створенню демократичного суспільства, яка передбачає, що кожен має рівні можливості для участі в демократії. Чим складніші наші суспільства і проблеми, які належить вирішити, тим більше окремих громадян залежить від своєї компетентності та здатності взяти участь у житті демократичного суспільства. Більше, ніж будь-коли раніше, сьогодні освіта стала ключем до участі в дорослому співтоваристві громадян, які здобувають знання.

5. Яка роль учителя у процесах конструктивістського навчання?

Учні шукають сенс, і кожен учень робить це у надзвичайно індивідуальній манері. Учень пов'язує нову інформацію – частину інформації, лекції, цікаву ідею в книзі тощо – з існуючими структурами знань і досвідом, наявним у його свідомості. Конструктивізм означає, що ми створюємо наші системи і структури знань, розуміння і досвіду.

З конструктивістської точки зору, добре відомий дидактичний трикутник набуває нового змісту:

У трикутних відносинах одна зі сторін іноді виключається. У процесах конструктивістського навчання – це вчитель. Саме учень створює своє розуміння предметів навчання. Будівництво сенсу відбувається у свідомості учня і розгортається поза межами сприйняття вчителя. Те, що бачить учитель, і є результатом: те, що учні роблять і як вони поведуться. Учитель бачить продуктивність, а не компетентність. І саме учні, а не вчитель у кінцевому підсумку будуть вирішувати, що вони знаходять цікавим і гідним вивчення, і що вони будуть пам'ятати все життя або забудуть.

Конструктивістське навчання може бути додатково диференційоване на три підкатегорії, і вчитель грає важливу роль у їхній підтримці.

1. Учні **будують** сенс – вони виявляють і створюють щось нове. Вчителі можуть підтримати своїх учнів шляхом:

- створення можливостей для навчання;
- проектування складних завдань;

- надання інструкції через носії інформації та матеріали (лекції), які є об'єктами навчання;
- заохочення і підтримки самооцінки учнів;
- ...

2. Учні **реконструюють** те, що вони дізналися; вони застосовують ці знання і перевіряють їх на практиці. Значною мірою всі ми самі вигадаємо застосування отриманим знанням, але в школі вчитель спрямовує їх застосування шляхом:

- надання можливості для обміну інформацією, презентації та обговорення;
- шляхом формального тестування й оцінки;
- шляхом пропозиції або вимоги створення портфоліо;
- шляхом розробки складних завдань, наприклад, у проектах;
- ...

3. Учні деконструюють або критикують власні результати чи результати один одного. Як зазначалось вище, без цього елемента критичного огляду і тестування будь-які зусилля, витрачені на навчання, стали б непотрібними для суспільства та для окремого учня.

6. Яка роль учителя в ОДГ/ОПЛ?

Ключовим елементом викладання і навчання є те, як учні спілкуються і взаємодіють один з одним і з учителем. Професійна компетентність учителя дозволяє йому/їй задуматися про вплив певного виду діяльності, а також використовувати такі моделі поведінки, як інструменти. Учитель виступає в різних ролях, і вони більш диференційовані, ніж у традиційному навчанні, заснованому на змістовно-упереджених прямих інструкціях («написав на дошці – озвучив»). Надання інструкцій – це одна роль, яку вчитель повинен виконувати, але в цьому вона не є основною. Швидше за все, конструктивістський підхід до навчання вимагає від учителя «навчати із закритим ротом», даючи учням більше часу і більше свободи.

У наступних розділах розглядаються чотири основні ролі, які вчитель зазвичай виконує в конструктивістських умовах навчання:

1. Учитель як учитель та інструктор.
2. Учитель як критик і коректор.
3. Учитель як творець і постачальник прикладних задач.
4. Учитель як головуючий на пленарних засіданнях.

Замість того, щоб давати абстрактні інструкції про те, як виконувати ці ролі, у посібнику подано приклади з детальними описами уроків з ОДГ/ОПЛ.

6.1. Учитель як учитель та інструктор – для підтримки і збагачення будівництва

Основне правило для вчителя – це принцип «60 : 40»; 40 відсотків, а краще більше з того, про що ви говорите, має бути відомо учням. Без цього високого ступеня надлишкової інформації неможливий конструктивістський підхід до навчання.

У цьому посібнику ключові поняття, як і раніше, утворюють дидактичну основу навчального плану ОДГ/ОПЛ. Ці поняття мають бути донесені до учнів, і це означає, що вчитель має навчати учнів, читаючи їм лекцію, або даючи завдання, або роблячи і те, і інше. Учні, до яких застосовується конструктивістський підхід викладання, повинні вже мати уявлення про контекст і сенс, у якому будуть сприйматися інструкції вчителя. Як правило, така відкрита, незавершена структура сенсу складається з питань або досвіду, що потребує пояснення. У наступній таблиці показано, де в описах уроків у цьому посібнику розглядається роль учителя як лектора і наставника.

Розділ № / Ключове поняття	Приклади та посилання на матеріали
Розділ 2. Відповідальність	Урок 4: Учитель обирає тему, на якій учні були зосереджені під час обговорення, і дає концептуальну основу для роздумів. 📖 Матеріали для вчителя 2.3 містять модулі, які можна використувати для підготовки лекції.
Розділ 3. Різноманітність і плюралізм	Урок 2: Учитель вводить поняття спільного блага. 📖 Матеріали для вчителів 3В.
Розділ 4. Конфлікт	Урок 3: Учні повідомили про свій досвід конфлікту. Вчитель допомагає їм зрозуміти проблему та те, що спричинило цей конфлікт, шляхом презентації моделі досягнення стійкості. ⚡ Роздатковий матеріал для учнів 4.2.
Розділ 4. Конфлікт Розділ 5. Правила та закон	Учні взяли участь в одній або двох іграх щодо прийняття рішень. Під час підбиття підсумків учитель допомагає учням задуматися про свій досвід шляхом впровадження концепції модернізації. ⚡ Роздатковий матеріал 5.5.
Розділ 6. Уряд і політика	Урок 2: Учитель вводить модель циклу політики (⚡ Роздатковий матеріал 6.1 і 6.2). Протягом аналітичної сесії під час попереднього уроку учні обговорили питання визначення політичного порядку денного і тепер готові підбити підсумки своєї роботи.
Розділ 9. Засоби масової інформації	Урок 1: Учні розповіли, що надають перевагу певному типу газет. Учитель пов'язує їхні повідомлення із поняттям кураторства. Адже не тільки засоби масової інформації виступають у якості кураторів, але й самі читачі. Урок 4: Учні думають про свою роль у побудові мультимедійних повідомлень. Учитель звертає їхню увагу на два ключові моменти виробництва новин ЗМІ: всі повідомлення засобів масової інформації ретельно побудовані, і медіаредактори, і продюсери новин виступають як куратори й особи, що визначають порядок денний. 📖 Матеріали для вчителів 9А.

6.2. Учитель як критик і коректор — для підтримки деконструкції

Оскільки це стосується вчителя, розробки уроків, що викладені у посібнику, не містять жодних прикладів її або його ролі як критика і коректора з тієї очевидної причини, що в будь-який час може скластися непередбачувана ситуація. Учитель має розуміти, що повинно бути зроблено правильно. Однак деякі **загальні принципи можуть бути винесені на обговорення**.

Чи є помилка актуальною? Іншими словами, чи потрібно виправляти помилку взагалі?

Перевага зворотного зв'язку від учнів: чи будуть учні мати можливість, наприклад, під час презентації або дискусії, виявити помилку пізніше і виправити це тоді?

Проте за певних обставин учень повинен виправити — провести деконструкцію — збудованого ним/нею сенсу і почати знову. Приклад: весь клас буде спиратися на презентацію, що виконана одним учнем.

Принцип взаємної поваги: ми можемо критикувати помилки один одного, але ми поважаємо особистість. Це важливо для того, щоб підтримати в учнів почуття власної гідності й заохочувати їх.

Розділ 8 містить опис етапів дебатів серед учнів. Під час дебатів учні повинні піддавати сумнівам аргументи один одного, деконструювати їх, якщо знайдуть будь-яку помилку.

6.3. Учитель як творець і постачальник прикладних задач — для підтримки реконструкції

Інтерактивні конструктивістські процеси навчання залежать від наявності адекватних можливостей для навчання, у тому числі відповідних об'єктів, матеріалів, часу, правил, інструкцій до завдань, моніторингу та індивідуальної підтримки. В ОДГ/ОПА учитель ставить перед собою завдання забезпечення таких можливостей навчання, заснованого на вирішенні завдань і проблем, для учнів. У таблиці нижче показано, які приклади містяться в розробках уроків, викладених у цьому посібнику.

Розділ № / Ключове поняття	Приклади та посилання на матеріали
Розділ 1. Ідентичність	Урок 4: Учні беруть участь у проекті, присвяченому професіям, щоб з'ясувати, яка професія відповідає критеріям, котрі вони визначили, коли виділяли власні слабкі та сильні сторони.
Розділ 3. Різноманітність і плюралізм	Урок 3: Учні були ознайомлені учителем із концепцією спільного блага. У даний час вони беруть участь у грі прийняття рішень та ведення переговорів для досягнення компромісів щодо погляду на поняття спільного блага.
Розділ 4. Конфлікт	Дослідницьке завдання: під час вивчення проблеми виснаження рибних запасів учні знайомляться з моделлю стабільності цілей. Вони проводять тематичні дослідження для подальшого вивчення питання стійкості, такі як викиди CO ₂ або утилізації ядерних відходів.
Розділ 4. Конфлікт Розділ 5. Правила та закон	Учитель виступає в якості ведучого гри або менеджера процесів. Він/вона встановлює тимчасові рамки і гарантує, що учні дотримуються правил гри, але не пропонує вирішення проблеми, над якою працюють учні.
Розділ 5. Правила та закон	Урок 4: Учитель дає учням анкету (☞ Роздатковий матеріал 5.6), щоб допомогти їм замислитися про процес їхнього навчання.
Розділ 6. Уряд і політики	Урок 3: Учитель задає учням завдання застосування моделі циклу політики (☞ Роздатковий матеріал 6.1 і 6.2) для конкретного прикладу. Урок 4: Учитель вибирає одне з трьох ключових тверджень, які відповідають контексту зворотного зв'язку, даного учнями. ☞ Матеріали для вчителів 6.2. У кожній ключовій заяві вводиться поняття, яке допомагає учням задуматися про свою роботу. Але вони повинні працювати з ним ґрунтовно, тому вчитель має вирішити, яку концепцію обрати.

6.4. Учитель як головуючий на пленарних засіданнях — для підтримки всіх форм конструктивістського навчання

Викладання і навчання через демократію і права людини, можливо, стає найбільш очевидним у ході пленарних засідань, коли учні обмінюються ідеями і проводять дискусії. Тут вони користуються своїм правом на свободу думки, поглядів і висловлювання. Без ретельної підготовки щодо використання цих основних демократичних прав вони не зможуть взяти участь у демократичному процесі прийняття рішень.

У розробках уроків ми зазвичай припускаємо, що на таких засіданнях головує вчитель. Це складне завдання, оскільки учні протистоять учителям, особливо в питаннях, що стосуються результатів їхньої роботи та висловлених ними ідей, з якими він/вона має потім працювати. Значною мірою вчитель може передбачити концептуальні рамки, які будуть використані як інструмент, щоб надати результатам діяльності учнів структури і значення, але вчитель також повинен імпровізувати.

Посібник включає в себе багато описів того, як виконувати роль головуючого. Якщо описати процедуру в загальних рисах, то вчитель проводить пленарні засідання двох типів. По-перше, він/вона може відразу активно почати урок або вивчення розділу, щоб дозволити учням швидко включитися в роботу. По-друге, вчитель може головувати на пленарному засіданні, яке починається із виступів учнів: презентації домашніх завдань, обговорення або зворотного зв'язку. У наступній таблиці наведено приклади для обох типів пленарних засідань.

а. Вчитель першим виступає на пленарному засіданні

Розділ № / Ключове поняття	Приклади та посилання на матеріали
Розділ 1. Ідентичність	Урок 1: Кожного дня протягом усього нашого життя ми робимо вибір і приймаємо рішення – які приклади спадають учням на думку? Урок 3: Чому ви відвідуєте школу в старших класах середньої школи?
Розділ 2. Відповідальність	Урок 1: Що б ви зробили, якщо б зіткнулися з цією дилемою?
Розділ 3. Різноманітність і плюралізм	Урок 1: Учитель підтримує учнів у мозковому штурмі. Він/вона пропонує учням пов'язати і згрупувати ідеї за новими рубриками.
Розділ 4. Конфлікт	Дослідницьке завдання: під час вивчення проблеми виснаження рибних запасів учні знайомляться з моделлю стабільності цілей. Вони проводять тематичні дослідження для подальшого вивчення питання стійкості, такі як викиди CO ₂ або утилізації ядерних відходів.
Розділ 4. Конфлікт Розділ 5. Правила та закон	Учитель виступає як ведучий гри або менеджер процесів. Він/вона встановлює тимчасові рамки і гарантує, що учні дотримуються правил гри, але не пропонує вирішення проблеми, над якою працюють учні.
Розділ 5. Правила та закон	Урок 4: Учитель дає учням анкету (≈ Роздатковий матеріал 5.6), щоб допомогти їм замислитися про процес їхнього навчання.
Розділ 6. Уряд і політика	Урок 1: Учитель підтримує учнів під час мозкового штурму («Стіна мовчання»). Він/вона пропонує учням пов'язати і згрупувати ідеї за новими рубриками і надати їм структуру, групуючи їх і додаючи категорії.
Розділ 8. Свобода	Урок 1: Учитель оголошує: «Кожна дитина повинна провести ще один рік у школі». Учні висловлюють свою точку зору з цього питання – вони згодні або не згодні. Це політичне рішення, так що немає ніякої альтернативи – лише «Так» або «Ні».

б. Учні першими виступають на пленарному засіданні

Розділ № / Ключове поняття	Приклади та посилання на матеріали
Розділ 1. Ідентичність	Урок 1: Учні обґрунтовують, чим вони керувалися при виборі цитат. Учитель показує учням, як записувати свої ідеї на карті. Урок 3: Учні діляться думками про те, як вони будуть визначати своє майбутнє. Учитель не може передбачити, що будуть говорити учні, але концептуальні рамки дозволяють йому/їй працювати з представленими учнями ідеями.
Розділ 4 Конфлікт	Урок 3: Учитель провів засідання щодо аналізу діяльності після гри, спрямованої на прийняття рішень. Він/вона слухає відгуки учнів, визначає ключові заяви і відмічає їх на дошці або на плакаті. Урок 4: Учні починають урок зі своїх презентацій, які вони підготували вдома. Вони визначають порядок денний і створюють концептуальну основу для всього уроку. Розробка уроку допомагає вчителю прогнозувати основні моменти, які будуть розглянуті учнями, і підказує, як реагувати на них.
Розділ 7 Рівність	Урок 1: Учитель читає опис ситуації і ставить учням тільки одне запитання «У чому проблема?» Учні повинні подумати в тиші і записати свої відповіді. Багато учнів потім повинні виступити зі своїми ідеями. Учитель закликає їх пояснити свою позицію. Потім він/вона пов'язує запропоновані ними ідеї однією концептуальною основою. Ще один приклад застосування такого методу описаний у розділі 7, уроці 4.
Розділ 8 Свобода	Урок 1: Учні провели обмін аргументами з питання. Учитель запитує: «Що ще вимагає обговорення?» Він/вона підбиває підсумок висловлених учнями ідей, які, як очікується, будуть відповідати критеріям, викладеним у ≈ Роздатковому матеріалі 8.1.

7. Демократія як спільнота учнів — конструктивістський підхід до ключових понять в ОДГ/ОПА

Концепція інтерактивного конструктивістського підходу до навчання не тільки розглядає уроки з ОДГ/ОПА і школу в цілому як спільноту учнів, регульованих правами людини, але й визначає спільноту учнів як громадян, котрі беруть участь у процесах прийняття рішень.

Навчання «для» демократії і прав людини, отже, означає, що учні готуються до виконання своєї ролі як «вічні Учні», незалежно від того, чи йде мова в нашому випадку про окремих індивідів, чи про суспільство загалом. Є два шляхи аргументації на підтримку цього пункту.

Перше є нормативним і посиляється на права людини. Громадяни повинні мати можливість брати участь у демократії і висловлювати свої погляди та інтереси під час обговорення будь-якого питання, внесеного до порядку денного. Це означає, що кожен процес прийняття рішень є відкритим; в іншому випадку він був би фарсом.

Друга лінія аргументації є аналітичною і посиляється на складність наших сучасних суспільств, їх взаємну глобальну взаємозалежність і займається тривожними проблемами, такими як питання кліматичних змін, скорочення біорізноманіття, загроз безпеці, що виникають через неспроможність певних держав захистити себе, або збільшення прірви між багатими і бідними та багато інших. Ніхто не має чіткого уявлення про те, як вирішувати такі проблеми, які очікують на нас — як в нашому особистому житті, так і на глобальному рівні. Ми всі у цьому контексті є учнями, які вирішують завдання пошуку ефективних рішень.

Таким чином ключові поняття ОДГ/ОПА, викладені в цьому посібнику, визначаються з інтерактивної конструктивістської точки зору. Наступна діаграма містить опис основного концептуального підходу до кожного з дев'яти розділів.

Розділ № / Ключове поняття	ОДГ/ОПА: конструктивістська концепція ...
Розділ 1. Ідентичність	... Ідентичність: ми формуємо нашу ідентичність через наші ключові рішення.
Розділ 2. Відповідальність	.. Відповідальність: ми створюємо наш загальний набір цінностей.
Розділ 3. Різноманітність і плюралізм	... Інтереси та спільне благо: ми ведемо переговори щодо того, що ми вважаємо загальним благом.
Розділ 4. Конфлікт	... Конфлікт: проблеми і конфлікти, які ми розглядаємо як такі.
Розділ 5. Правила та закон	... Правила і закони: вони є інструментами, які служать для вирішення проблем і забезпечують основу для мирного врегулювання конфліктів.
Розділ 6. Уряд і політика	... Політичні процеси прийняття рішень: їх мета полягає в тому, щоб знайти рішення для актуальних проблем.
Розділ 7. Рівність	.. Включення і соціальна згуртованість.
Розділ 8. Свобода	... Так, як ми здійснюємо наші права людини, наприклад, право на свободу думки і висловлювань.
Розділ 9. Засоби масової інформації	... Наше сприйняття світу через ЗМІ: виробники і користувачі засобів масової інформації як куратори і ті, хто визначає порядок денний.

ЧАСТИНА 1

Участь у житті громади

Розділ 1

Ідентичність. Вибір.

Ми формуємо власне життя і життя інших людей

Розділ 2

Відповідальність. Беремо участь — беремо відповідальність.

Свобода несе відповідальність

Розділ 3

Різноманіття і плюралізм.

Згода через інакомислення?

Як ми досягаємо згоди щодо спільного блага?

РОЗДІЛ 1

ІДЕНТИЧНІСТЬ

Для учнів старших класів середньої школи

Вибір. Ми формуємо власне життя і життя інших людей

1.1. Точки зору щодо вибору й ідентичності

З чією думкою я погоджуюся?

1.2. Озираючись назад: який вибір зробив мене тією людиною, якою я є?

Який вибір мав найбільший вплив на моє життя?

1.3. Зазираючи наперед: три вибори, які формують наше майбутнє життя

Свобода полягає у здатності вибирати або не вибирати

1.4. Яка професія мені підходить?

Мої критерії вибору професії

Додатково: спостереження за роботою фахівців

РОЗДІЛ 1

ІДЕНТИЧНІСТЬ

Для учнів старших класів середньої школи

Вступ для вчителів

«Хто буде моїм партнером?»

«Чи хочемо ми мати дітей?»

«Яку професію мені обрати?»

У центрі уваги цього розділу: вибір формує ідентичність

Це три з найбільш важливих рішень, які ми приймаємо в нашому житті. У підлітковому віці та у віці від 20 до 30 ми й самі шукали відповіді на ці питання – і так роблять наші учні. Роблячи цей вибір, ми формуємо нашу ідентичність – ми визначаємо, яким буде наше життя. Скасувати прийняте рішення дуже болісно і важко, а якщо мова йде про дітей, то це взагалі неможливо. Наші рішення не тільки впливають на власне життя, але й на життя інших людей.

Ідентичність — інтимна, дуже особиста тема

Більше, ніж будь-який інший розділ у цьому посібнику, цей розділ фокусується на концепції ідентичності та, ймовірно, наближається до найбільш інтимних переживань і побажань учнів. Завдання в цьому розділі передбачають необхідність зробити вибір. Метод відображає наявний в учня досвід.

Стислий зміст розділу 1

Урок 1 знайомить учнів із важливістю вибору. На уроці 2 учні ніби озираються назад і аналізують: який зроблений ними вибір мав найбільший вплив на їхнє життя й ідентичність? На уроці 3 учнів просять зазирнути в майбутнє та прийняти рішення щодо трьох ключових питань, описаних вище. На уроці 4 вони зосереджують увагу на одному з цих питань – виборі професії. Додатково рекомендується реалізувати проєкт зі спостереження за роботою різних фахівців (див. Роздатковий матеріал 1.4).

Конструктивістська концепція ідентичності

У цьому розділі поняття ідентичності розуміється у конструктивістському контексті. Наша ідентичність не існує тільки тут і зараз як щось статичне і завершене; вона розвивається протягом усього нашого життя, у процесі навчання, і формується вибором. Деякі вибори мають незворотний характер, а інші можуть бути змінені і виправлені, якщо ми так забажаємо (див. Матеріали для вчителів 1.3).

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «*Беремо участь у демократії*» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику, та які компетентності матимуть розвиток завдяки розділу 1 (заштрихований рядок у таблиці). Виділена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамленні жирним шрифтом, щоб підкреслити їхні тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 1?

Як можна застосовувати цю матрицю

Учителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

– Ця матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, як можна присвятити їх ОДГ/ОПА: учитель може вибрати тільки цей розділ і опустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вибір, розуміння плюралізму ідентичності, здійснення прав свободи, відповідальність у прийнятті рішень, що впливають на інших.

– Матриця надає вчителям інформацію про ефекти синергії, які допомагають учням навчатися та здобувати важливі компетентності неодноразово, у різних контекстах, які у багатьох відношеннях пов'язані між собою.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії Прийняття політичних рішень та вжиття заходів	
1. Ідентичність	Вибір та відображення його впливу. Обрання професії та відображення критеріїв.	Використання моделей у якості аналітичних інструментів. Презентації. Участь в обговореннях.	Прийняття рішення – визначення критеріїв, цілей і пріоритетів.	Відповідальність – усвідомлення того, як мій вибір впливає на інших. Бажання і розуміння особистих бажань, потреб і зобов'язань.
2. Відповідальність				Взаємне визнання.
3. Різноманітність і плюралізм	Індивідуальні вибори створюють багату різноманітність ідентичностей.			
6. Уряд і політика	Прийняття політичних рішень відповідає прийняттю особистих рішень. Мета досягнення особистого щастя відповідає меті досягнення спільного блага.		Суперечки й обговорення в громадських місцях (участь у процесі «прийняття» суспільних рішень).	Бажання і вміння слухати людей з різними інтересами і точками зору.
8. Свобода			Здійснення права на свободу.	

РОЗДІЛ 1: Ідентичність. Вибір.**Ми формуємо власне життя і життя інших людей**

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Точки зору щодо вибору й ідентичності	Роз'яснення особистих точок зору і вибору. Через наш вибір ми говоримо іншим щось про те, хто ми, про нашу ідентичність.	Учні обирають запропонований варіант та обґрунтовують причини свого вибору.	📖 Матеріали для вчителів 1.1 (у трьох примірниках, пропонується розрізати на окремі смуги перед уроком).	Групова робота. Пленарне обговорення.
Урок 2: Озираючись назад: який вибір зробив мене тією людиною, якою я є?	Біографічна перспектива. Наш вибір, і вибір інших людей, що мав вирішальний вплив на наше життя.	Учні повинні задуматися, який вибір мав сильний вплив на їхнє життя.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 1.1. Фліпчарти і маркери різних кольорів, смужки паперу (А6), клей або стрічка.	Самостійна робота. Пленарне обговорення.
Урок 3: Заглядаючи наперед: три вибори, які формують наше майбутнє життя	Прийняття рішень, встановлення пріоритетів. Права людини дають нам варіанти, як формувати наше майбутнє життя – ми вирішуємо, чи потрібно їх приймати.	Учні мають задуматися про ключові рішення, які впливають на їхнє майбутнє життя.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 1.2. Фліпчарт, маркери.	Самостійна робота з роздатковим матеріалом. Пленарне обговорення.
Урок 4: Яка професія мені підходить?	Визначення критеріїв балансування і встановлення пріоритетів для прийняття рішення. Основні критерії вибору професії: «Яка робота відповідає моїм інтересам і сильним сторонам?»	Учні обирають або відмовляються від професії і називають причини свого вибору.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 1.3. 📖 Матеріали для вчителів 1.2 (нарізати набір карток із назвами професій; карток має бути на 10 більше, ніж учнів у класі).	Індивідуальна робота з роздатковими матеріалами. Пленарне обговорення.
Додатково: спостереження за роботою фахівців	Співбесіда з фахівцем; планування науково-дослідного проекту. Уточнення параметрів завдань.	Учні планують та проводять наукове дослідження.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 1.4.	Проект.

Урок 1

Точки зору щодо вибору й ідентичності

З чією думкою я погоджуюся?

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Роз'яснення особистих точок зору і вибору.
Мета навчання	Через наш вибір ми говоримо іншим щось про те, хто ми, про нашу ідентичність.
Завдання для учнів	Учні обирають запропонований варіант та обґрунтовують причини свого вибору.
Матеріали та ресурси	Три копії 📄 Матеріалів для вчителів 1.1 з варіантами вибору, які розрізаються на окремі смуги перед уроком.
Метод	Групова робота. Пленарне обговорення.
Бюджет часу	1. Учні роблять вибір – 15 хвилин.
	2. Учні обґрунтовують зроблений вибір – 15 хвилин.
	3. Учні порівнюють і діляться міркуваннями щодо зроблених ними виборів – 10 хвилин.

Корисна інформація

На цьому уроці учні роблять вибір, і вчитель підводить їх до теми вибору через їхній досвід. Це орієнтований на виконання завдання підхід до комплексної концепції ідентичності, а не підхід, що базується на теорії або тексті; застосування саме такого підходу може допомогти учням зрозуміти, що поняття ідентичності пов'язано з їхнім життям на практиці.

На цьому уроці переважно буде відбуватися комунікація між учнями. Фронтальне розсадження учнів буде контрпродуктивним, тому, якщо це можливо, столи й стільці потрібно розташувати півколом попід стінами (у формі підкови).

Хід уроку

1. Учні роблять вибір

Учні визначають контекст

Учитель презентує тему уроку. Кожен день упродовж усього нашого життя ми робимо вибір і приймаємо рішення. Які приклади відразу спадають на думку учням? Учні відповідають і наводять приклади з власного досвіду. Учитель повинен переконатися, що вони говорять про рішення, але не йдуть у більш детальне обговорення проблеми або причини своїх рішень. Протягом перших п'яти хвилин має взяти слово і виступити якомога більша кількість учнів. Учитель не повинен обговорювати те, що вони розповідають; він/вона зауважує, чи є баланс між повсякденними виборами (що купити в шкільному буфеті на перерві) і ключовими рішеннями (вибір професії). Учитель вказує на те, які тенденції стали очевидними в виборі старшокласників.

Учні обирають запропонований варіант

Учитель пояснює учням, що вони прослухають деякі цитати як древніх, так і сучасних авторів з різних країн. Їхнє завдання полягає в наступному:

- Учні обирають цитату, з якою вони або абсолютно згодні, або абсолютно не згодні.
- Учні, які обрали ті ж самі цитати, утворюють невеликі групи (не більше шести осіб) і обговорюють причини свого вибору. Групи призначають спікера.
- Через п'ять хвилин кожен спікер виступає з короткою заявою про вибір на пленарному засіданні. Вони зачитують цитати і вказують основні причини, чому учні у їхній групі згодні або не згодні з ними. Якщо учні в групі дотримуються різних точок зору, то про різницю поглядів слід повідомляти.

Учитель розподіляє цитати, представлені на окремих смужках паперу, на партах учнів по всьому класу. У свою чергу, кожен учень, який знаходить цитату на своїй парті, читає її вголос усьому класу. Потім старшокласники починають виконувати своє завдання. Учитель спостерігає за ними. Якщо група занадто велика, учитель втручається і пропонує учням розділитися на дрібніші групи. На цей випадок існує кілька запасних копій цитат. Учитель звертає увагу на те, які цитати учні обрали, а які – ні. Він не почує обговорень, які ведуть учні, оскільки всі говоритимуть одночасно, тому рівень шуму в класній кімнаті буде такий, як у кав'ярні, повній відвідувачів.

2. Учні обґрунтовують свій вибір

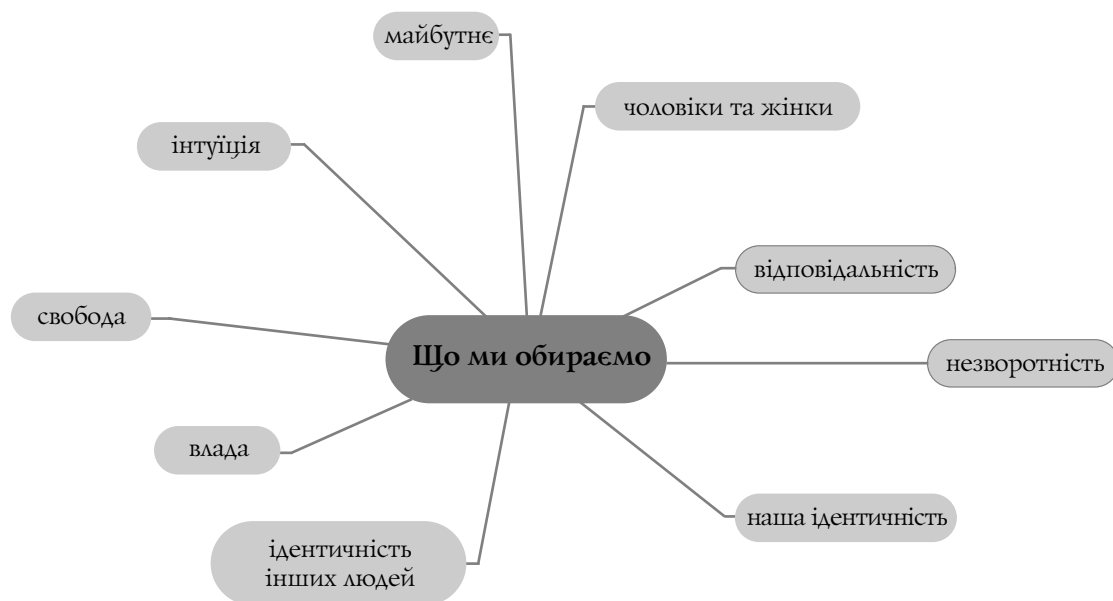
Спікери виступають від кожної з груп

Учитель оголошує, що час обговорення в групах закінчився і закликає старшокласників взяти участь у роботі пленарного засідання на чолі з учителем. Учні залишаються сидіти за столами групами. У свою чергу, кожен спікер групи бере слово. За потребою, вчитель нагадує спікерів про необхідність повідомити причини, з яких група зробила свій вибір, а також може просити учнів взяти слово і детальніше пояснити свій вибір. Учитель повинен переконатися, що обговорення не починається до того, як усі спікери візьмуть слово.

Учитель та учні створюють ментальну карту

Перед тим як наступний спікер візьме слово, вчитель просить слухачів підбити підсумки і виділити ключову думку, яку вони для себе відзначили, слухаючи промову, наприклад, «Багато наших виборів є незворотними» або «Коли ми робимо вибір, ми здійснюємо право на особисту свободу». Учитель чи учень резюмує точки зору на простій ментальній карті (дивись приклад нижче).

3. Учні читають ментальну карту — документ, у якому зібрано багато точок зору

Ментальна карта — це заключний етап, рефлексія по завершенню уроку.

Учитель ставить одне запитання, щоб спровокувати думку: можливо багато різних варіантів відповідей, тому що учні виступають як експерти від свого імені: спікери щойно повідомили про те, що старшокласники думають про різні цитати, які вони обрали. Самі по собі групи були сформовані на вибір учнів, отже, що може ментальна карта розповісти про учнів?

Можливо, старшокласникам знадобиться деякий час, щоб подумати. Учитель має надати їм таку можливість, адже що може бути краще, ніж клас, повний учнів, що сконцентровано думають у повній тиші? Тому цю продуктивну фазу не потрібно припиняти занадто рано, негайно надаючи слово першому учневі, який підніме руку. Потім можуть брати слово кілька учнів. Швидше за все, буде почуто багато різних точок зору, і вони будуть змінюватися залежно від контексту, створеного старшокласниками під час вибору; всі ці думки потрібно відобразити на ментальній карті.

Висновок: ключові положення

Завдання вчителя полягає в завершенні уроку шляхом узагальнення ключових думок учнів. Вони можуть бути виражені безпосередньо, або ж вони можуть проходити лейтмотивом у декількох висловлюваннях учнів. Учитель зазначає ключові слова на дошці або плакаті для подальшого підбиття підсумків:

1. На цьому занятті учні зробили вибір, коли говорили про вибори.
2. Учні зробили різні вибори, з різних причин (ось кілька прикладів):
  - особистий досвід;
  - цінності;
  - стать;
  - турбота про інших, відповідальність;
  - права людини;
  - ...
3. Обрані учнями варіанти показують, що вони різні особистості — обрані ними цитати можуть розповісти нам що-небудь про те, хто вони, про їхню ідентичність.

Урок 2

Озираючись назад: який вибір зробив мене тією людиною, якою я є?

Який вибір мав найбільший вплив на моє життя?

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Біографічна перспектива.
Мета навчання	Наш вибір і вибори інших людей мають вирішальний вплив на наше життя.
Завдання для учнів	Учні повинні задуматися про те, який саме вибір має сильний вплив на їхнє життя.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 1.1. Фліпчарти, смужки паперу (А6), маркери різних кольорів, клей або стрічка.
Метод	Індивідуальна робота. Пленарні обговорення.
Бюджет часу	1. Учні досліджують, які вибори вплинули на їхнє життя – 15 хвилин.
	2. Учні діляться своїми спостереженнями – 10 хвилин.
	3. Учні обговорюють та діляться враженнями щодо своїх спостережень – 15 хвилин.

Важлива інформація

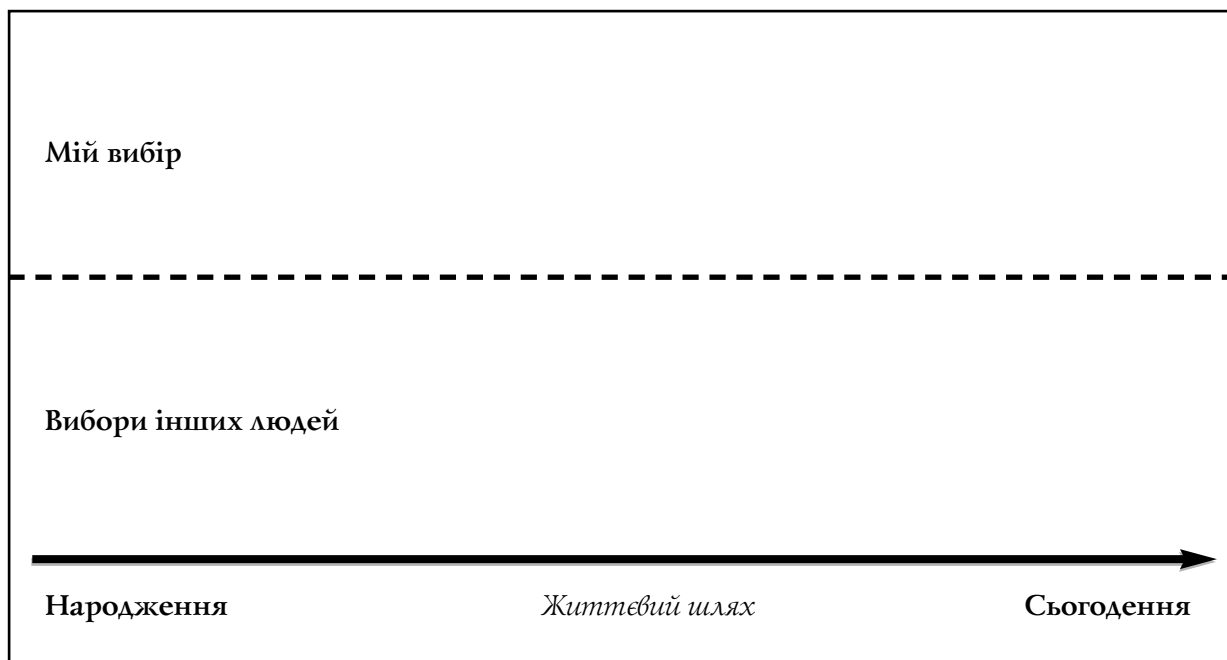
Значною мірою вибір формує нашу особистість. На цьому уроці учні озирнуться на своє життя. На наступному уроці вони переведуть свій погляд і подивляться в майбутнє. Ключове питання залишається тим самим – яким чином, роблячи свій вибір, ми формуємо наше життя і життя тих, хто поряд з нами?

На цьому уроці учні передусім подивляться на свої біографії в контексті цього ключового питання. Потім вони поділяться деякими зі своїх висновків на пленарному засіданні і порівняють їх.

Хід уроку

Підготовка

Перед початком уроку учитель вішає на стіну або на дошку плакат і копіює діаграму з Роздаткових матеріалів для учнів 1.1.

1. Учні досліджують те, як вибори вплинули на їхнє життя

Учитель оголошує завдання

Учитель представляє ключове завдання цього уроку. Велика копія роздаткового матеріалу на плакаті служить як посилання. Учитель нагадує останній урок: учні зробили вибір, і ця діяльність допомогла зрозуміти особливості їхніх різних особистостей. Цей урок закликає учнів подивитися на вибір із іншого боку: який вплив мали вибори на наші ідентичності та розгортання нашого життєвого шляху? І хто зробив цей вибір? Ми самі? Чи інші люди?

Діаграма на плакаті копіює діаграму, зображену в роздатковому матеріалі, який було видано учням. У її верхній половині учні відзначають вибір, який вони самі зробили, в нижній половині вони відзначають вибори, зроблені іншими людьми. Стрілка, що тягнеться зліва направо, відображає життєвий шлях учнів від народження до теперішнього часу. Таким чином, учні можуть зазначити, коли саме було зроблено певний вибір, який вплинув на їхню ідентичність.

Учні дивляться на вибори в контексті власних біографій

Учні отримують копії Роздаткового матеріалу 1.1 і працюють самостійно в тиші (10–15 хвилин). Вони концентруються на особистому досвіді в автобіографічному контексті. У цьому випадку кожен із них є експертом. Через свій децю особистий характер тема та інформація, озвучена на уроці, є надзвичайно важливою для кожного учня, тому спочатку вони мають вирішити, чим поділитися з класом на наступному етапі уроку.

2. Порівняння життєвих досвідів учнів

Вступ до завдання

Учитель представляє наступний етап уроку. Тепер учні можуть поділитися своїми висновками. Кожен отримує два аркуші паперу формату А6 і маркери (учні можуть ділитися маркерами, якщо це необхідно). На кожній смужці паперу може бути написано тільки одну частину інформації — один вибір, оскільки смужки паперу мають бути пов'язані із заявами іншого учня.

Учитель додає роки на шкалу часу, починаючи з року народження найстаршого учня і закінчуючи сьогоднішнім.

Тепер учні повинні вибрати один або два пункти зі своїх біографій, використовуючи такі критерії:

- Який вибір мав особливо сильний вплив на мою особистість?
- Яку частину інформації я готовий представити в класі?

Учні мають вказати, хто зробив свій вибір («Я», «мати», «друг» ...), і коли його було зроблено, але вони не повинні додавати власні імена.

Учні роблять загальний огляд ключових виборів

Учні заповнюють один або два аркуші паперу, відповідно до вказівок учителя, і кладуть їх заповненою стороною вниз на своїх партах. Команда з чотирьох учнів збирає аркуші і вішає на плакат.

Учні збираються навколо плакату в півколо, в разі необхідності — у два ряди. Один учень з команди читає записи на клас. Член команди радить, куди прилаштувати аркуш на графіку. У разі наявності повторів, аркуші з ідентичними записами не вивішуються, на плакат вішають лише один аркуш, дописуючи на ньому число, що відповідає кількості повторів. Команда співпрацює з класом, так що всі учні беруть участь у виконанні цього завдання, тобто у створенні плаката.

3. У пошуках закономірностей і ключових елементів

Матеріал є новим для всіх, так що можуть бути проблеми із засвоєнням змісту. Досить часто учні не потребують інструкцій або ввідних настанов, а відразу ж починають готувати коментарі.

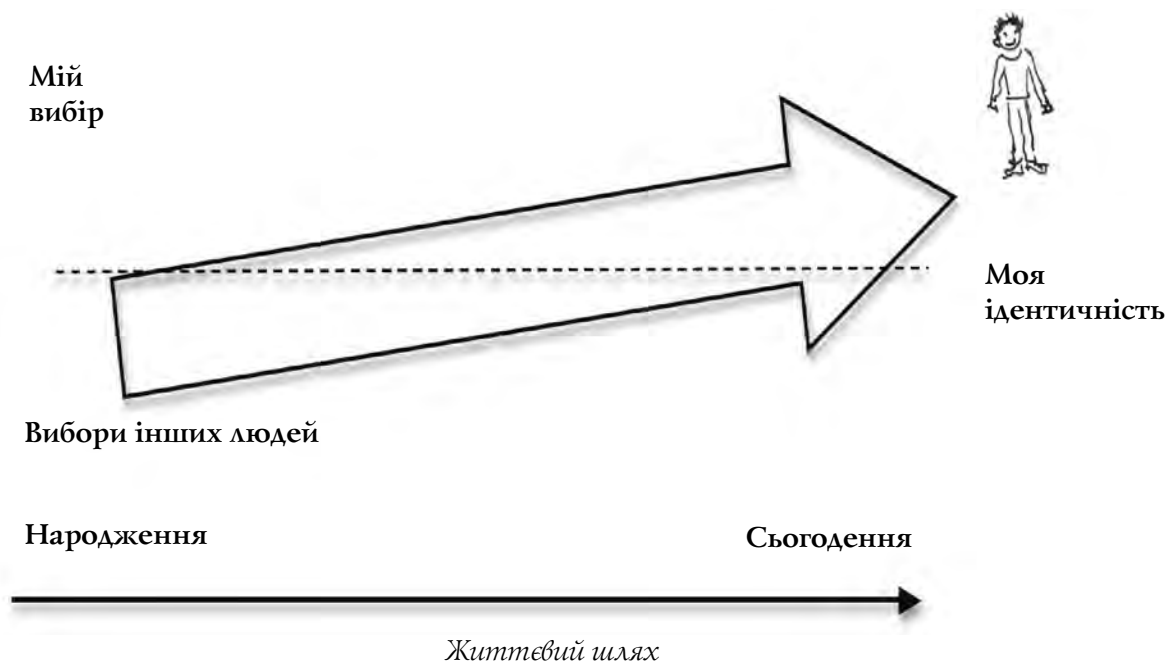
За необхідності вчитель вказує на те, що наступний крок полягає у визначенні ключових закономірностей або деталей.

Імовірно, буде виявлено кілька закономірностей:

Отроцтво — підвищення автономії: у ранньому дитинстві інші роблять вибір за нас (батьки, члени родини, вчителі, лікарі). Коли ми стаємо старшими, ми робимо вибір самі. Таким чином, ймовірно, на плакаті будуть утворені блоки, і вони можуть бути виділені символом «стрілкою», спрямованою вгору — зрушення в бік більшої автономії і особистої відповідальності, коли ми стаємо старшими. Учень може додати стрілку до діаграми (див. нижче).

«Я зобов'язаний своїм існуванням своїм батькам» — це є відправною точкою в наших біографіях, спільною для всіх. Це елементарно, оскільки це очевидно. Наше коріння в наших сім'ях.

Різноманіття і плюралізм: Можливо, тут може не бути виявлено жодної закономірності. Це вказує на феномен плюралізму — ми розходимося в нашому розвитку, і наш вибір зробив нас унікальними особистостями.

Діти ростуть і самостійність їх виборів розширюється.

Урок 3

Заглядаючи наперед: три вибори, які формують наше майбутнє життя

Свобода полягає у здатності вибирати або не вибирати

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	Прийняття рішень, встановлення пріоритетів.
Мета навчання	Права людини дають нам варіанти, як формувати наше майбутнє життя – ми вирішуємо, чи потрібно приймати рішення.
Завдання для учнів	Учні мають задуматися про ключові рішення, які впливають на їхнє майбутнє життя.
Матеріали та ресурси	☞ Роздатковий матеріал для учнів 1.2. Фліпчарти, маркери.
Метод	Самостійна робота з роздатковим матеріалом. Пленарне обговорення.
Бюджет часу	1. Вступ до теми уроку та завдання – 10 хвилин.
	2. Учні діляться своїми думками про ключові вибори – 10 хвилин.
	3. Презентація та рефлексія – 20 хвилин.

Важлива інформація

«Хто буде моїм партнером?» – «Чи хочемо ми мати дітей?» – «Яку професію я оберу?»

На цьому уроці учні будуть вирішувати ці питання. При цьому вони переключають свої погляди з минулого в майбутнє. На попередньому уроці вони озиралися назад і відповідали на питання про те, які вибори були зроблені (і ким), які з них мали вирішальний вплив на їхнє життя і сформували їхні особистості в дитинстві та підлітковому віці. На цьому уроці вони збираються зазирнути в майбутнє. Вони будуть робити ключові вибори: з питань партнерства, сім'ї та своєї професії – що, ймовірно, мають найбільший вплив на їхні особистості.

Учні дізнаються про гендерну проблематику цього питання: традиційну роль жінок, яка полягала в тому, щоб вибрати партнера і створити сім'ю, а не отримати професію, в той час, як, виходячи з традиційної ролі, чоловіки зосереджені на своїх обов'язках годувальників (на професійному розвитку) і партнерів зі зменшеною відповідальністю за сімейне життя. Сьогодні молоді жінки користуються своїм правом на освіту набагато ширше й обирають різноманітні професії. Таким чином, у той час, як жінки намагаються знайти спосіб, щоб збалансувати всі три сфери – професійну, особисту і сімейну, багато людей, але не всі, продовжують дотримуватися своїх традиційних ролей.

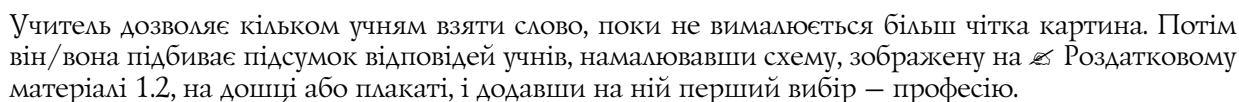
Хід уроку

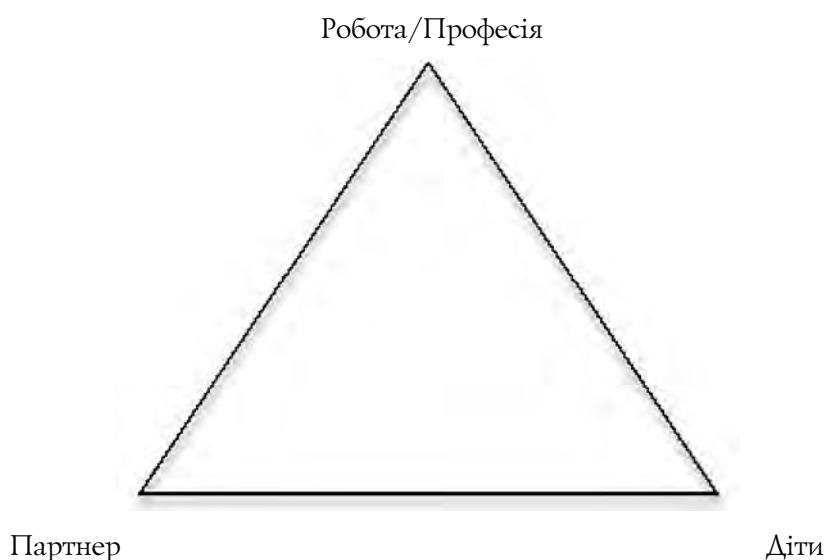
1. Вступ до теми уроку та завдання

Учитель заохочує учнів до активної участі на уроці (індуктивний підхід)

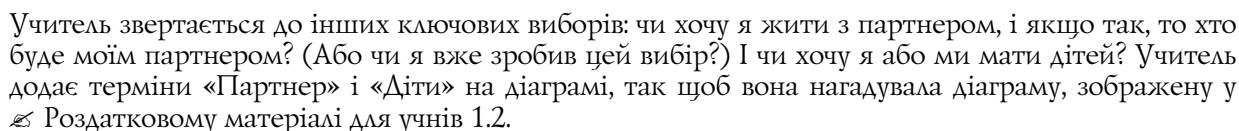
Учитель починає урок, ставлячи запитання, на яке кожен учень може відповісти, і переходить відразу до справи: чому ви відвідуєте школу в старших класах середньої школи?

Учні, як хлопці, так і дівчата, безсумнівно дадуть однакову відповідь: вони хочуть вибрати професію. Вони також хочуть мати доступ до освіти сучасного рівня і професійної підготовки, наприклад, брати участь в університетських дослідженнях.

Учитель дозволяє кільком учням взяти слово, поки не вималюється більш чітка картина. Потім він/вона підбиває підсумок відповідей учнів, намалювавши схему, зображену на

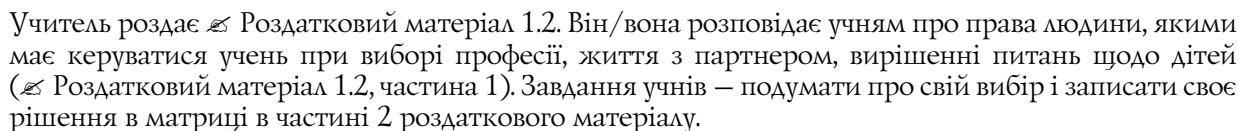
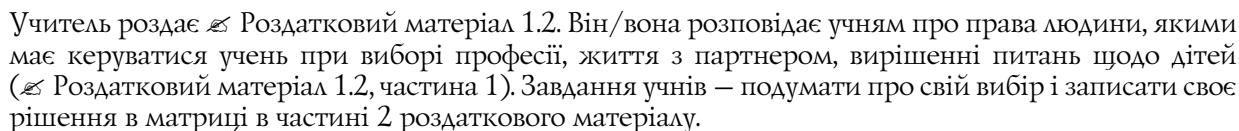

Учитель пояснює, що це лише один вибір, якому учні щойно надали першорядне значення, і це зрозуміло, оскільки це надзвичайно важливо для їхньої ідентичності. При цьому вони здійснюють права людини — свободу робити вибір загалом, а також свободу вибору професії. Учні можуть справедливо зазначити, що ця свобода лімітована, наприклад, обмеженим доступом до певних робочих місць, безробіттям або сильною конкуренцією. Але це дуже широка тема, яка буде розглянута на наступному уроці.

Учитель звертається до інших ключових виборів: чи хочу я жити з партнером, і якщо так, то хто буде моїм партнером? (Або чи я вже зробив цей вибір?) І чи хочу я або ми мати дітей? Учитель додає терміни «Партнер» і «Діти» на діаграмі, так щоб вона нагадувала діаграму, зображену у

Учитель пояснює, що всі ми так чи інакше повинні відповісти на ці запитання. Ми можемо вибрати поєднання всіх трьох варіантів або поєднати тільки два і залишити один із них. Ми будемо жити абсолютно різним життям, залежно від зробленого або не зробленого нами вибору. Ми здійснюємо права людини, але ми також несемо відповідальність за наше життя і життя інших людей (наших партнерів, наших дітей).

Учитель представляє завдання

Учитель роздає . Він/вона розповідає учням про права людини, якими має керуватися учень при виборі професії, життя з партнером, вирішенні питань щодо дітей (). Завдання учнів — подумати про свій вибір і записати своє рішення в матриці в частині 2 роздаткового матеріалу.

Якщо вони хочуть, вони можуть порівняти свій вибір з вибором батьків. Ця додаткова інформація не буде розголошуватися в класі. Інформація про їхній вибір буде залишатися анонімною.

2. Учні діляться інформацією про свої ключові вибори

Учні працюють самостійно в тиші. Учитель не звертає уваги на будь-який роздатковий матеріал, оскільки коли розглядаються такі делікатні питання, самостійна робота є надзвичайно важливою.

Учитель готує наступний етап. Він/вона вішає на дошку або на стіну плакат. В ідеалі учні повинні робити на ньому записи тоді, коли інші не дивляться на дошку. Плакат відображає модифіковану версію матриці, що міститься у $\approx$ Роздатковому матеріалі 1.2.

Замість повного тексту, можна робити скорочені позначення, оскільки учні ознайомлені з матрицею. Достатньо такої легенди:

Робота – Партнер – Діти

Варіанти вибору на майбутнє	Жінки	Чоловіки
Всі три	П + Д + Р	
Два з трьох	П + Д	
	Р + П	
	Р + Д	
Один з трьох	П	
	Р	
	Д	

Учитель залишає учням маркер.

3. Учні презентують зроблені ними вибори

Учитель пояснює, як учні можуть додати свій вибір окремо від інших. У свою чергу, кожен учень підходить до дошки, і відмічає свій вибір простою цифрою (1).

Окремо хлопці та дівчата ставлять позначки у різних стовпчиках.

Учні підходять до дошки по черзі і відмічають свій вибір. Коли вони закінчують, два учні підраховують позначки й обчислюють фінальні значення.

Учні коментують отримані результати й обговорюють їх

Результат навряд чи можна передбачити. Цікаво подивитися, скільки молодих чоловіків і жінок мають намір об'єднати всі три варіанти, і скільки збираються обрати один або два варіанти.

«Партнер + Робота»: традиційна чоловіча модель «годувальник + домогосподарка». Учні повинні усвідомлювати наслідки, якщо обидва партнери зроблять цей вибір, оскільки вона передбачає отримання подвійного доходу, але відсутність дітей.

«Робота + діти»: це рідкісний вибір, оскільки він означає наявність батька-одинака або матері-одиначки, але, наскільки учням відомо, значне число сімей мають одного з батьків, і це не питання вибору, а радше результат розлучення або смерті.

«Партнер + Діти»: традиційна жіноча модель, якщо вона триває протягом усього життя. Багато молодих мам, і в меншій мірі молодих батьків, приймають цей варіант на деякий час, щоб піклуватися про своїх дітей, коли вони дуже маленькі. Зрозуміло, що вони повернуться на свої робочі місця, як тільки це стане можливо.

«Робота + Партнер + Діти»: учні повинні знати, що цей варіант є непростим завданням. Чи існує різниця у виборах, зроблених представниками кожної статі? Імовірно, молодші жінки частіше,

ніж чоловіки, обиратимуть цей варіант. Якою ж є причина такого вибору? Учитель не повинен силоміць змушувати дітей обґрунтовувати свій вибір, якщо вони не бажають говорити про причини. Учитель може, однак, відзначити, що це приклад того, як індивідуальний вибір може вплинути на суспільство в цілому: якщо багато хто воліє не мати дітей, то народжуваність впаде. Не повинно бути жодного морального тиску, але учні повинні бути інформовані про довгострокові наслідки, які неминуче матиме їхній особистий вибір (див. вкладку нижче).

Тримаючи в голові ці можливі напрямки думки, учитель чекає результатів, а потім відповідає — імпровізує, якщо це необхідно. Рефлексія на початку уроку, як описано тут вище, допомагає вчителю; також йому допомагає оцінка уроку наприкінці заняття; усе це вчить учителя майстерності імпровізації.

Вкладка

Проблема падіння народжуваності і старіння або скорочення чисельності населення стоїть перед багатьма промислово розвиненими країнами по всьому світу, в тому числі в Китаї, Німеччині й Італії. Можуть виникнути серйозні проблеми для економіки і систем виплати пенсій за віком. За допомогою статистичних даних учні можуть досліджувати ситуацію в своїй країні. Вони можуть аналізувати і робити висновки.

Урок 4 Яка професія мені підходить?

Мої критерії вибору професії

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Визначення критеріїв балансування і встановлення пріоритетів для прийняття рішення.
Мета навчання	Основні критерії вибору професії «Яка робота відповідає моїм інтересам і сильним сторонам?»
Завдання для учнів	Учні обирають або відмовляються від професії і називають причини свого вибору.
Матеріали та ресурси	<ul style="list-style-type: none"> ✍ Роздатковий матеріал для учнів 1.3. 📄 Матеріал для вчителів 1.2 (набір карток із назвами професій; карток має бути на 10 більше, ніж учнів у класі).
Метод	Індивідуальна робота з роздатковим матеріалом.
Бюджет часу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учні приймають чи відмовляються від пропозиції щодо роботи – 20 хв. 2. Учні розповідають про власні критерії вибору професії – 20 хв.

Важлива інформація

На уроці 1.3 учні розглянули три ключових питання, які сильно вплинуть на їхнє майбутнє життя – вони зробили вибір щодо своєї професії, партнера та сім'ї (батьківства). На цьому уроці учні детальніше вивчають критерії, що застосовуються під час прийняття рішення щодо одного з цих ключових питань – при виборі професії.

Два критерії мають важливе значення: яка професія мене цікавить? Яку роботу я можу виконувати найкраще?

Актуальність цих питань очевидна, але так само очевидні труднощі при відповіді на них, особливо на друге запитання. Учням необхідна конкретна інформація, тому для вирішення цієї проблеми у план уроку включено спостереження за роботою фахівців.

Хід уроку

1. Учні приймають або відмовляються від пропозиції щодо роботи

Учитель презентує тему уроку

Учитель представляє тему, посилаючись на схему на дошці, на якій зображено трикутник ключових виборів. На попередньому уроці учні обговорили труднощі, що виникають у процесі вибору трьох ключових варіантів, що стосуються їхнього роду зайнятості, партнерства і сім'ї.

На цьому занятті учні будуть зосереджені на одному з цих трьох варіантів – своїй майбутній професії.

Учитель пояснює, що для початку роботи учні повинні просто уявити собі, що зараз їм буде запропоновано певну діяльність. Учитель видає їм пропозиції щодо роботи на картці. Вони вільні вирішити, чи слід прийняти цю пропозицію, чи ні.

Учитель представляє метод «імітація ринку праці»

Учитель роздає *Роздатковий матеріал 1.3* і просить учнів заповнити перший рядок: чи мають вони вже обрану ними професію, або чи зробили вони свій вибір? Якщо не мають, то вони чекають наступного кроку.

Учитель пояснює правила. Коли учні отримують пропозицію роботи на картці, вони вирішують, чи потрібно приймати її, чи ні. Школярі записують свої причини в роздатковому матеріалі.

Тоді вони можуть шукати іншу роботу. Учні можуть помінятися пропозиціями один з одним або обміняти свої картки на одну з карток на столі вчителя. Вони записують усі робочі місця, запропоновані їм, і вказують свої причини прийняття або відмови від них.

Якщо учні знайдуть роботу, яка їм подобається, то вони просто залишають картку у себе. Якщо вони просто покладуть свої картки, але не візьмуть замість них інші, це означає, що вони залишаються безробітними.

Перед початком моделювання ринку праці учні повинні мати чітке уявлення про правила і свої ролі.

Учитель видає картку кожному учневі. Багато хто, ймовірно, почне протестувати і, можливо, побажає негайно позбутися цих пропозицій про роботу. При необхідності вчитель нагадує школярам про їхнє завдання – записати в роздатковому матеріалі причини, чому вони відмовилися від роботи.

Участь старшокласників у імітації ринку праці — пошук роботи

Після того, як картки роздано, учитель залишає учнів працювати самостійно. Учитель спостерігає, як багато старшокласників приймають пропозиції про роботу, і нагадує їм зробити короткі нотатки щодо робочих місць, перш ніж обмінюватися картками.

2. Учні діляться критеріями, за якими вони обирали роботу

Учні визначають ключові критерії вибору роботи

Учні сидять у відкритому просторі або у колі таким чином, щоб підтримувати розмову. Учитель просить підняти руки тих, хто прийняв пропозицію роботи. Хто не прийняв?

На другому етапі вчитель просить учнів сформувати групи з від чотирьох до шести осіб і поділитися своїми критеріями. Їхнє завдання полягає в тому, щоб представити список з трьох ключових критеріїв, з якими всі вони будуть згодні.

Через п'ять хвилин спікери від кожної групи представляють свої результати, і другий член команди відмічає обрані варіанти на дошці або плакаті. Думки, що висувуються групами, маркуються відповідним чином, щоб підкреслити їх важливість. Результат може виглядати таким чином:

Яка робота мені підходить? Критерії вибору роботи?

Особисті інтереси

Кваліфікація – вимоги роботи

Високий дохід

Час роботи

Гнучкість графіка

Безпека на робочому місці

...

Учні визначають ключові критерії вибору професії

Якщо групи неодноразово згадували певні критерії для вибору роботи, то в цей час вважають їх особливо важливими. Школярі діляться своїми думками й називають причини вибору.

З одного боку, учні можуть вільно слідувати особистим уподобанням, так що їм не потрібно домовлятися. Наприклад, високий дохід може бути важливішим для одного учня, у той час як інший наполягає на вільних вихідних і гнучкому графіку роботи. Однак учитель повинен пояснити учням, що існує одна важлива думка.

Ми всі хочемо уникнути безробіття, так що цілком зрозуміло, безпека робочого місця часто є головним пріоритетом. Проте розвиток бізнесу мало передбачуваний, і учні обов'язково зіткнуться з конкуренцією. Учні повинні вибрати роботу або, принаймні, категорію роботи («юриспруденція» – «лікар»), коли вони залишать школу і будуть претендувати на цю роботу після того, як закінчать спеціалізоване навчання або підготовку. Ніхто не може достовірно передбачити, якими будуть шанси у школярів через чотири або п'ять років.

Тому учні мають включити два критерії:

1. Що мене цікавить і що я люблю робити?
2. Що у мене добре виходить? Які мої сильні сторони? Що я можу зробити найкраще, коли стикатимуся з конкуренцією?

Учитель дає учням деякий час, щоб подумати і відповісти на ці запитання.

Учні проблематизують застосування критеріїв

Розмірковуючи про те, як застосовувати ці два ключові критерії для вибору роботи, учні, ймовірно, зіштовхнуться з труднощами. На друге питання їм відповісти найлегше. За допомогою своїх батьків і друзів, а також учителів вони можуть досліджувати власний профіль компетентностей.

Перше питання викликає більше проблем, оскільки учні потребують інформації про вимоги на кожному робочому місці і перспективи кар'єрного зростання. Вчителі не професійні фахівці з кар'єри, тому роль школи тут закінчується і школярі повинні знайти необхідну для себе інформацію самостійно. Зараз вони відчують свободу вибору і побудови ідентичності як вимогу бізнесу.

У багатьох країнах школи підтримують своїх учнів через програму спостереження за роботою фахівців. Модель такого навчання пропонується в якості факультативу; передбачається, що її по достоїнству оцінять і підтримають учні, батьки та керівники компаній.

Додаток: спостереження за роботою фахівців

Проблеми, з якими зустрічаються учні, і як проекти спостереження за роботою фахівців можуть допомогти

Учні знають, яким важливим є вибір належної професії для їхнього майбутнього життя. Вони зрозуміли, які критерії є вирішальними при ухваленні рішення, але вони також зрозуміли, що не можуть судити, які із наявних у них талантів, умінь та інтересів можуть задовольнити вимоги окремих професій. Їм потрібна достовірна, актуальна інформація. Проект спостереження за роботою фахівців може надати учням цінну підтримку і допомогти в отриманні цієї інформації.

Завдання учнів

Учні досліджують роботу, яка, на їхню думку, відповідає встановленим ними критеріям. Вони проводять кілька робочих днів із фахівцем. Спостерігають за тим, що він/вона робить і з ким він/вона співпрацює. Керуючись анкетною (див. *Роздатковий матеріал 1.4*) вони беруть інтерв'ю у свого партнера по роботі. Якщо це можливо, виконують завдання, щоб набути досвіду з перших рук (наприклад, проходять практику). Розклад шкільних занять замінюється робочим часом. Отже, якщо хірург починає працювати о 6 годині ранку, учень повинен бути поруч з ним в операційній залі (щоб з'ясувати, наприклад, чи може він/вона витримати спостереження за ходом операції).

Учні пишуть звіт на основі опитувальника. Звіт має бути переданий учителю й оцінений, що створює додатковий стимул для школярів виконувати своє завдання належним чином. Учнім радять робити нотатки щодня і писати звіт під час свого робочого тижня, а не пізніше – це вправа на ефективне управління часом.

Звіт повинен бути систематизований, але це не особистий щоденник. Звіт гарантує, що учні зосередилися на ключових критеріях для свого вибору професії.

Учні повинні самі знайти собі фахівців, поруч з якими вони проходять практику, за підтримки з боку своїх батьків, членів родини і друзів. В ідеалі вони не повинні відвідувати батьків або родичів на їхніх робочих місцях.

Підтримка з боку школи та вчителів

Учень виконує головну роль і несе відповідальність за результат. Школа надає можливість, встановлює рамки, санкціонує проект і роз'яснює правові питання (згоду відповідного міністерства, забезпечення страховками). На ранній стадії школа також контактує з батьками, які відіграють важливу роль (див. нижче).

За бажанням учні можуть отримати дозвіл на проходження практики та спостереження за фахівцями на робочому місці. Після завершення проекту директор школи має написати листи-подяки всім партнерам, які брали до себе учнів.

Якщо це можливо, вчитель повинен відвідати учнів під час проекту. Протягом усього проекту вчитель має бути доступний на телефоні, щоб швидко реагувати в разі виникнення надзвичайної ситуації.

Подальша робота

Ми рекомендуємо оцінювати звіти, щоб підкреслити їхню важливість. Вчитель повинен ставитися до звітів із повагою, оскільки вони є особистими документами. Педагог повинен розуміти, що він/вона не був/була присутній (-я) під час проекту та інтерв'ю, так що саме учні є тут експертами, а не вчитель. Таким чином, оцінка повинна бути зосереджена на таких аспектах, як ясність, несуперечність, чіткість та повнота інформації. З точки зору учня, такого роду завдання є набагато більш корисними, ніж будь-які тести на папері, і вчитель має бути готовий до виставлення за цю роботу вищих балів, ніж зазвичай.

Учні повинні мати можливість поділитися своїм досвідом. Це вимагає більше часу, ніж може бути забезпечено в рамках регулярних уроків з ОДГ або соціальних досліджень. Корисною платформою є спостереження за роботою фахівців у масштабі всієї школи. Це представляє особливий інтерес для молодших школярів, які будуть здійснювати цей проект через рік, а також для їхніх батьків. На цю шкільну подію можна запросити партнерів-роботодавців, представників місцевої преси і представників бізнесу.

Підтримка з боку батьків

По-перше, батьки можуть підтримати своїх дітей у пошуку їхніх сильних сторін та інтересів. Батьки знають своїх дітей з самого першого дня і можуть згадати їхній розвиток з погляду, що відрізняється від погляду шкільного вчителя. Батьки в цілому вітають такий проект, оскільки вони цінують будь-яку підтримку своїх дітей у пошуку роботи. З цілком зрозумілих причин батьки, як правило, перебільшують небезпечність роботи. Саме тому в умовах мінливої економіки батьки менш придатні як консультанти з планування кар'єри.

Як знайти партнера-фахівця для учнів

Зазвичай учні повинні самі знайти наставника для участі у проекті зі спостереження за роботою фахівця. Їхні батьки, а в деяких випадках інші родичі або друзі, можуть надати цінну допомогу, пропонуючи посилання на потенційних партнерів. Учні не повинні йти на компроміс занадто рано, якщо пошук виявляється скрутним. Вони шукають можливість поспостерігати за фахівцем на роботі, а не роботу. Якщо учень не може знайти нікого, хто виконує конкретну роботу, наприклад, теле-, радіожурналіста, то компроміс буде полягати в пошуку альтернативи в тій же категорії роботи, наприклад, журналіста, який працює в місцевій газеті.

Підтримка з боку місцевих представників бізнесу та установ

Для будь-якого фахівця запросити учня впродовж цілого робочого тижня спостерігати за його роботою – це завдання, що асоціюється з рядом труднощів, і це має бути зрозуміло. Проте багато роботодавців зацікавлені в залученні кваліфікованих і добре поінформованих претендентів на роботу, і з їхньої точки зору, проект спостереження за роботою фахівців дає можливість випробувати учнів і, можливо, навіть підійти до них із подальшою пропозицією працевлаштування.

Учні потребують наставника або керівника. Це може бути їхній партнер по роботі або хтось інший. На час проекту учням дають відпустку у школі, тому вони не повинні отримувати оплату при виконанні свого проекту. Вони не повинні там виконувати роботу, а лише слідувати власному розкладу, як це зазначено в анкеті (☞ Роздатковий матеріал 1.4).

Довготривалий навчальний вплив на учнів

Досвід показав, що цей проект допоможе багатьом учням застосовувати серйозніший, більш зрілий підхід до своїх останніх років у школі. Старшокласники починають усвідомлювати свої інтереси і можуть оцінити певні предмети більш глибоко, коли вони можуть зв'язати своє майбутнє життя з ними після школи. Тепер учні зможуть по-іншому реагувати, якщо хтось за межами школи скаже їм, що «правопис і почерк справді мають значення». Крім того, це корисний і захоплюючий досвід, під час якого учні можуть виявити, що вони насправді вже здатні впоратися з досить великою кількістю завдань у професійному світі.

Старшокласники можуть повернутися в школу з чіткою відповіддю. Можливо, тепер вони знають, якою буде їхня професія, і вони можуть зробити наступні кроки в плануванні своїх досліджень або навчання після закінчення школи. З іншого боку, якщо їхній проект показав їм, що вони повинні шукати іншу роботу, це також є важливим кроком уперед, оскільки вони позбулися деяких ілюзій і тепер можуть визначити точніше, яка професія є для них найвідповіднішою.

Інформація про схеми спостереження за фахівцями

У Великобританії: www.prospects.ac.uk

Баден-Вюртемберг, Німеччина: www.schule-bw.de/schularten/gymnasium/bogy

Матеріали для вчителів 1.1: цитати про вибір та ідентичність

Обираючи та діючи у своєму житті, ми створюємо ту людину, якою ми є, і ті маски, які ми вдягаємо.	Кеннет Паттон
Рішення – це заснована на ризику мужність бути вільним.	Пауль Тіліх
Все, що ви зараз робите, ви обрали. Деякі люди не хочуть вірити в це. Але якщо ви старші двадцяти одного року, то ваше життя таке, яким ви його робите. Для того, щоб змінити своє життя, вам необхідно змінити свої пріоритети.	Джон С. Максвелл
Я вважаю, що лише ми самі відповідальні за свій вибір, і ми повинні прийняти наслідки кожної справи, слова, і думки, які виникали в нас протягом усього нашого життя.	Елізабет Кюблер-Росс
Якщо ви хочете, щоб щось було сказане, попросіть це зробити чоловіка; якщо ви хочете, щоб щось було зроблене – попросіть це зробити жінку.	Маргарет Тетчер
Свобода, у своєму прямому значенні, полягає в множинності вибору.	Симона Вейль
Найбільші уми схильні до найбільших вад, але також мають і найбільші чесноти.	Рене Декарт
Головне, чого історія може навчити нас, що людські дії мають наслідки, і що деякі варіанти, обрані тобою, не можуть бути скасовані. Вони виключають можливість зробити інший вибір, і, таким чином, вони визначають майбутні події.	Герда Лернер
Можливість вибору добра і зла знаходиться в межах досяжності всіх і кожного.	Оріген
Самість – це не щось готове, але щось, що формується в безперервній освіті шляхом вибору дії.	Джон Дьюї
Річ, яку ще потрібно вивчити жінкам, це те, що ніхто не дасть вам владу. Ви повинні взяти її.	Розанна Барр
При виборі з двох зол, я завжди хотіла спробувати те, яке я ніколи не обирала раніше.	Мей Уест
Жінки і кішки будуть робити так, як їм заманеться, а чоловіки і собаки повинні розслабитися і звикнути до цього.	Роберт Хайнлайн
Ви маєте тренувати свою інтуїцію – ви повинні довіряти тихому голосу всередині вас, який говорить вам, що сказати, і який вибір зробити.	Інґрід Бергман

Одне судно рухається на схід, а інше на захід
з тими ж самими вітрами, що наповнюють вітрила.
«Набір вітрил, а не сила бурі
говорить нам, куди рухатися.
Як морські вітри хвилі часу;
Що несуть нас вперед через життя,
Це поклик душі, що визначає нашу мету,
А чи неспокій, або боротьбу?

Елла Віллер Вілкокс

www.wisdomquotes.com

 Матеріали для вчителів 1.2: картки з місцем роботи

Держслужбовець (Місцеве муніципальне управління)	Копірайтер рекламних текстів	Ветеринарний хірург
Архітектор	Фешн-фотограф	Вчитель початкових класів
Інженер-механік	Спеціаліст із водопостачання	Банкір
Лікар	Менеджер ресторану фаст-фулу	Бібліотекар
ІТ спеціаліст із продажів	Поліцейський	Адвокат

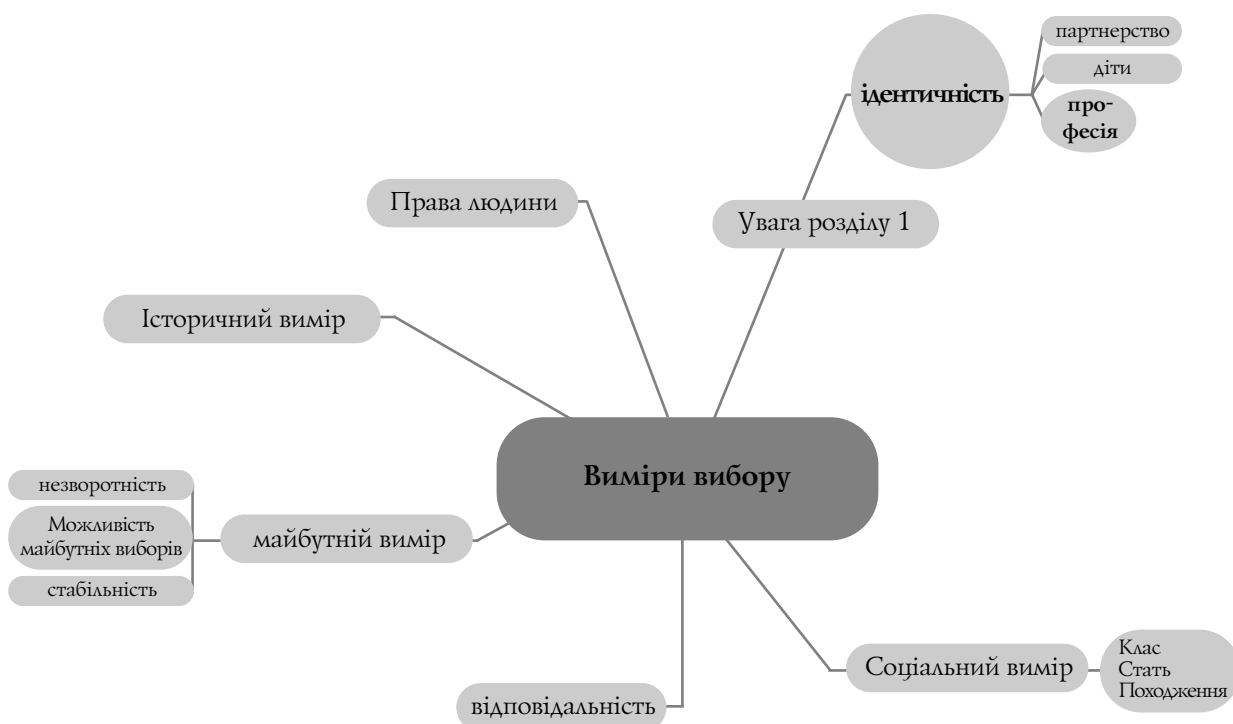
Гіа	Продавець-консультант	Медицина сестра
Економіст	Картограф	Перукар
Танцівник	Журналіст у газеті	Продавець у книгарні
Метеоролог	Психотерапевт	Пілот літака
Прибиральник	Водій автобуса	Електрик

Джерело: www.prospects.ac.uk

Розділ 1.3. Довідкова інформація для вчителів

Конструктивістська концепція ідентичності

Пов'язаний із концепцією ідентичності, конструктивізм означає, що ми формуємо нашу ідентичність за допомогою вибору і рішень, які ми приймаємо. Конструктивізм підкреслює активну роль особистості і вказує на елемент навчання. У житті ми робимо помилки і тому також усвідомлюємо хибність того чи іншого вибору, який ми зробили. Ми можемо бути в змозі скасувати деякі вибори (деконструювати їх) і виправити їх, але деякі вибори є незворотними. Зрештою, час можна витратити тільки один раз у житті. Конструктивізм пов'язує динаміку вибору з результатом такого вибору, нашою ідентичністю, яка стає певною мірою статичною і стабільною.

Цей розділ фокусується на активній ролі, яку ми виконуємо в формуванні власної ідентичності, а також ідентичності один одного, оскільки в цьому ми також відіграємо пасивну роль. Звичайно, розвиток особистості є набагато більш складним і залежить від багатьох інших чинників (змінних), які визначають або обмежують наші можливості формувати своє життя й ідентичність. До них відносяться походження, соціальний клас, стать, економічні та культурні умови, а також навколишнє природне середовище.

Є дві причини, чому цей розділ фокусується на конструктивістському вимірі формування нашої ідентичності вибором. По-перше, цей підхід пов'язує ідентичність із правами людини. Прийняття рішень є актом волі. По-друге, учні розуміють цей підхід найкраще, оскільки він відповідає їхньому досвіду і питанням, які вони ставлять самі собі.

Більше того, поняття ідентичності є набагато складнішим, ніж це здається під час читання цього розділу; те ж саме стосується і поняття вибору. Діаграма вище описує дидактичний підхід цього розділу: учні вивчають зв'язок між двома складними поняттями, але жодне з цих понять не вивчається в повному обсязі.

РОЗДІЛ 2

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Для старших класів середньої школи

Беремо участь — беремо відповідальність.
Свобода несе відповідальність

«Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem».
[Що б ви не робили, робіть із розумом, і зважайте на результат]
*Латинське прислів'я;
походження не встановлене*

2.1. Ризик втратити друга — або порушити правило?

Ми стикаємося з дилемами всюди

2.2. і 2.3. Що б ви зробили?

Ми беремо на себе відповідальність за свої рішення

2.4. Які цінності ми повинні поділяти?

Брати на себе відповідальність у суспільстві, що побудоване із дотриманням прав людини

РОЗДІЛ 2

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Беремо участь — беремо відповідальність

Вступ для вчителів

Брати на себе відповідальність — перспектива, яка стосується всього

Ми постійно приймаємо рішення — як великі, так і маленькі. Що ми сьогодні будемо їсти на обід? Іти пішки або поїхати автобусом? За яку партію я буду голосувати? Що я хочу робити після закінчення школи?

У кожному рішенні, що ми робимо, ми вибираємо певні варіанти та опускаємо інші. І незалежно від того, усвідомлюємо ми це чи ні, наші рішення впливають на інших. Все, що ми вирішили зробити і зробили, може бути поставлено під сумнів, оскільки існують альтернативи, які ми могли б вибрати.

Брати на себе відповідальність означає розглядати ці альтернативи, а також наслідки наших рішень. У зв'язку з цим, взяти на себе відповідальність — це перспектива, що в буквальному сенсі впливає на все, що ми робимо в житті — на наше особисте життя, на наші стосунки і зв'язки з нашою родиною, друзями, колегами і суспільством в цілому.

Брати на себе відповідальність — право людини і виклик

Коли ми приймаємо рішення, ми реалізуємо наше право людини на свободу. Свобода несе відповідальність, але ми можемо і повинні вирішити для себе, які засади і керівні принципи хочемо сповідувати. Свобода означає, що ми самотні в нашому рішенні, і, отже, брати на себе відповідальність може бути дуже важко. Певною мірою є навички, які можуть бути натреновані, і саме цим будуть займатися учні, опрацьовуючи цей розділ.

Учні будуть спілкуватися один з одним та вирішувати, які питання на практиці нам часто доводиться вирішувати самотійно, намагаючись при цьому зрозуміти дилеми різної складності, роблячи вибір і визначаючи пріоритети.

Конструктивістська концепція відповідальності

Брати відповідальність краще вчитися в конкретних ситуаціях, які потребують прийняття рішення. У цьому відношенні особливо цікаві дилеми, оскільки вони вимагають особливо ретельного розгляду наслідків прийняття рішення.

У відкритому світському і плюралістичному суспільстві ми не можемо вважати як щось незаперечне, що є рамки цінностей, з якими всі люди відразу погодяться. Проте для стійкості суспільства такі рамки мають важливе значення. Тому ми повинні обговорити основні принципи, які поділяємо, коли беремо на себе відповідальність.

Брати на себе відповідальність є непростим завданням і постійним процесом навчання; у зв'язку з цим розділ 2 вводить конструктивістську концепцію відповідальності.

Пастки в навчанні відповідальності — і як їх можна уникнути

Є дві пастки в навчанні відповідальності — абстрактне моралізаторство та ідеологічна обробка.

Моралізаторство означає «законослухняного громадянина» загалом, окремо від конкретної проблеми. Учні насаджують, що брати на себе відповідальність означає лише вирішувати питання

бажання чи небажання. Вони ніколи не дізнаються, наскільки складною може бути це завдання, і наскільки важливо поділитися своїми причинами вибору.

Пастка ідеологічної обробки відноситься до вчителів, які намагаються нав'язати певний набір цінностей. Вони не повинні бути безапеляційними і насаджувати певний набір обраних ними цінностей, оскільки учні можуть сумніватися і бути деконструйовані.

Щоб уникнути цих пасток, розділ 2 побудований навколо ключового завдання, за умовами якого учні матимуть можливість приймати рішення самостійно. Учитель є їх тренером і ведучим.

Учні обговорюють, як вирішити дилему. Конкретні історії відносяться до повсякденного учнівського досвіду, завдяки чому учні виступають як експерти.

Підготовка розділу

Ми рекомендуємо, щоб учитель виконував те ж завдання, що й учні (див. Роздатковий матеріал 2.1–2.4 і Матеріали для вчителів 2.1–2.3). Таким чином, учитель буде краще розуміти можливості навчання й усвідомлювати труднощі для своїх учнів. Сам результат – рішення, як вирішити дилему – це не «правильна» відповідь, оскільки при виконанні цього завдання існуватиме уже потужний суб'єктивний елемент, яким учні захочуть, або й не захочуть поділитися.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в посібнику. Матриця показує, які компетентності мають розвиток завдяки розділу 2 (виділений рядок у таблиці). Обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їхні тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 2?

Як можна застосовувати цю матрицю

Учителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПЛ по-різному.

– Ця матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, що можна присвятити ОДГ/ОПЛ: вчитель може вибрати тільки цей розділ і опустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, аналіз, рефлексивне використання медіаресурсів і відповідальність.

– Матриця надає вчителям інформацію про ефекти синергії, які допомагають учням навчатися та здобувати важливі компетентності неодноразово, в різних контекстах, що у багатьох відношеннях пов'язані між собою. У цьому випадку вчитель може самостійно вибрати та поєднати декілька розділів.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вжиття заходів	
2. Відповідальність	Розуміння дилем. Аналіз наслідків прийнятого рішення. Визначення пріоритетів та обґрунтування.	Ретельне обдумування та осмислення. Обговорення причин та критеріїв прийняття рішень.	Прийняття рішень за наявності неповної інформації. Усвідомлення ризику невдачі.	Переключення погляду на інші аспекти. Визнання інтересів та прав інших. Суспільство, що базується на правах людини.
1. Ідентичність	Розуміння впливу наших виборів на інших.			Переключення погляду на інші аспекти.
4. Конфлікт	Дилема стабільності.	Стратегії ведення переговорів.	Вирішення конфлікту.	
6. Уряд і політика	Політика – процес вирішення проблем та розв'язання конфліктних ситуацій.			
7. Рівність	Цінність культурного виміру демократії.		Збалансування прав більшості та меншості.	Взаємне визнання.

РОЗДІЛ 2: Беремо участь — беремо відповідальність.**Свобода несе відповідальність**

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Ризик втратити друга — або порушити правило?	Компетентність прийняття рішень та вжиття заходів у політичному процесі: вибір рішень і пояснення причин. Ми відповідальні за вибори, які робимо в нашому повсякденному житті. Поняття дилеми і відповідальності.	Учні думають про вибори, які вони роблять у повсякденному житті, вирішуючи дилеми, і діляться між собою причинами.	📄 Матеріали для вчителів 2.1 і 2.2. ✂ Роздатковий матеріал для учнів 2.1 і 2.2.	Пленарна дискусія, лекція, групова робота.
Урок 2 та 3: Що б ви зробили?	Компетентність у прийнятті рішень і вжиття заходів: вирішення дилем. Ми робимо різні вибори при вирішенні дилем. При цьому ми здійснюємо наше право людини на свободу.	Учні обговорюють історії, що містять дилеми, і думають про особистий досвід.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 2.1–2.4. 📄 Матеріали для вчителів 2.2. Фліпчарт, маркери.	Групова робота.
Урок 2 та 3: Що б ви зробили?	Брати на себе відповідальність включає в себе вирішення дилем — збір інформації, урахування наслідків, визначення пріоритетів, прийняття рішень.	Учні обговорюють історії, що містять дилеми, і думають про особистий досвід.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 2.1–2.4. Фліпчарт, маркери.	Групова робота.
Урок 4: Які цінності ми повинні поділяти?	Рішення: міркування про критерії і цінності. Демократичне суспільство спирається на загальний набір цінностей. Права людини забезпечують набір цінностей, які ми можемо прийняти.	Учні обирають історії, які містять дилему, розповідають про висновки, які вони зробили та обговорюють свої пріоритети.	📄 Матеріали для вчителів 2.2. Фліпчарти (підготовлені на попередньому уроці), маркери. ✂ Роздатковий матеріал для учнів 2.5; або Загальна декларація прав людини, Стаття 1, що вивішується на фліпчарті.	Спільне планування дій. Презентації. Дискусії.

Урок 1

Ризик втратити друга — або порушити правило?

Ми стикаємося з дилемами всюди

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, необхідну вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	Компетентність прийняття рішень та вжиття заходів у політичному процесі: вибір рішень і пояснення причин.
Мета навчання	Ми відповідальні за вибори, які робимо в нашому повсякденному житті. Поняття дилеми і відповідальності.
Завдання для учнів	Учні думають про вибори, які вони роблять у повсякденному житті у ситуаціях, у яких існує дилема, і діляться між собою причинами.
Матеріали та ресурси	<p>📖 Матеріали для вчителів 2.1 та 2.2.</p> <p>📄 Роздатковий матеріал для учнів 2.1 та 2.2.</p>
Метод	Пленарна дискусія, лекція, групова робота.
Бюджет часу	1. Учні розповідають про щоденні дилеми — 10 хвилин.
	2. Учні представляють інструмент аналізу дилем — 20 хвилин.
	3. Учні розповідають про рішення, прийняті ними для вирішення дилеми — 10 хвилин.

Важлива інформація

Цей урок знайомить учнів із важливістю і необхідністю брати на себе відповідальність. Протягом пробної серії вправ, так би мовити, вони застосовують інструмент, щоб обміркувати свої рішення та взяти на себе відповідальність, і знайомляться з ключовою концепцією дилеми.

Усі учні активно беруть участь у цьому процесі, застосовуючи індуктивний підхід. Протягом декількох хвилин усі учні в класі думають про те, як вирішити дилему, знайому з власного досвіду в школі.

Перший урок, головною темою якого є зіткнення з дилемою, вибір, розмірковування про пріоритети, які постають при виборі. Замість того, щоб додавати теми, наступні уроки присвячуються вивченню теми вирішення дилеми. Як і всі інші розділи в цьому посібнику, розділ 2 також сформовано за дидактичним принципом ретельного опрацювання певної частини теми — «Робити менше, але робити краще». Причина вибору незначної частини теми і опущення більшої її частини — це незвичайний досвід. Саме інтенсивність зусиль навчання дає найкращі результати, а не широке охоплення теми.

Хід уроку

Етап 1: Учні думають про свій вибір у повсякденних ситуаціях

📖 Матеріали для вчителів 2.1 та 2.2.

Учитель оголошує про початок нового розділу і для вступу розповідає таку історію.

Уявіть собі таку ситуацію. У вашому класі проводиться письмовий тест з історії. Ви один з кращих учнів з історії у класі, і навіть ви думаєте, що цей тест досить складний.

Ваш друг шепоче ззаду і просить вас показати йому аркуш із відповідями. Ви знаєте, що шахрайство під час тестів заборонено, і ви і ваш друг можете бути суворо покарані, якщо це зробите.

Що б ви зробили? Ви ризикнете втратити друга – або порушити правила?

Учитель записує дилемне питання – тему цього уроку – на дошці або фліпчарті.

Учитель попереджає учнів, що їхня відповідь має бути «так» чи «ні» – немає ніякої альтернативи або проміжного рішення, також учні не мають права спілкуватися один з одним. Потім учитель просить відповісти, піднявши руку. Учні голосують, а вчитель записує результати на дошці або фліпчарті.

Далі розпочинається обговорення. Учні називають свої причини, і через кілька хвилин учитель підбиває підсумок на дошці. Можна очікувати, що учні називатимуть такі аргументи, як:

Ви ризикнете втратити друга – або порушити правила?	
Так (x голосів)	Ні (y голосів)
Хороші друзі завжди допомагають один одному. Колись я також буду потребувати допомоги від друзів.	Обман несправедливий щодо до тих, хто дотримується правил.
Нам потрібна допомога один одного. Світ був би холодним та недружнім, якби ніхто не дбав про інших.	Обманюючи, я ризикую бути покараним. Друзі не повинні сподіватися на допомогу.
...	Те, наскільки великий ризик, залежить від друга. Я можу поговорити з моїм другом, і він/вона буде поважати моє рішення.
	...

Етап 2: Учні знайомлять із інструментом аналізу дилем

📖 Роздатковий матеріал для учнів 2.1 та 2.2.

Учитель роздає 📖 Роздатковий матеріал 2.1 і 2.2 і пояснює таке поняття, як «дилема» (📖 Роздатковий матеріал 2.1) у короткій лекції. Аргументи, наведені учнями, окреслить конфлікт лояльності: або я залишаюся вірним своїм друзям, коли вони просять мене про допомогу, або я слідую правилам, оскільки вони гарантують рівні шанси для всіх під час складання шкільного тесту. Причини, які озвучили учні, та які, імовірно, вони озвучать, відносяться до значень: моє розуміння дружби, вірності, готовності допомагати іншим, справедливості, поваги до правил і закону.

Тепер ми зіткнулися із ситуацією, в якій збираємося порушити один із цих зв'язків лояльності, а також цінності, що лежать в його основі – або ризикуємо втратити друга і наша репутація може постраждати, або ризикуємо отримати покарання, буде страждати наша совість, тому що ми порушили правило, яке насправді підтримуємо. Така ситуація, в якій ми можемо вибрати тільки те, що робити неправильно, а не робити все правильно, називається дилемою. Цей приклад є типовим для багатьох дилем:

– Жоден компроміс неможливий. Ви маєте визначити свій пріоритет.

– Час тисне на вас, і ви повинні діяти негайно, що ускладнює ситуацію та не дозволяє ретельно розглянути ваше рішення.

- Ви не можете змінити своє рішення пізніше, тому його наслідки є незворотними.
- Якщо ви берете на себе відповідальність, то і ви, й інші люди повинні впоратися з наслідками.

У нашому повсякденному житті, так само, як і в прийнятті політичних рішень, ми постійно стикаємося з дилемами. Працювати з такими дилемами важко, тому що питання часто складні, і ми маємо діяти під тиском часу.

Однак, вирішуючи дилему і розмірковуючи про нашу відповідальність, певною мірою ми застосуємо навичку, яку можна тренувати. Навчання проходить у режимі повільного руху, як це було. Ми присвяtimo декілька уроків розгляду дилем, які повинні бути врегульовані безпосередньо в реальних життєвих ситуаціях.

✍ Роздатковий матеріал 2.2 містить інструмент, який допоможе впоратися з дилемами. Учням дається завдання застосувати цей інструмент для вирішення дилеми зі шкільним тестом. Після роздумів протягом 5–10 хвилин учні мають вибрати одне з трьох питань, яке, на їхню думку, є актуальним і корисним, і уважно його розглянути. Вони повинні прийняти рішення і розказати причину(и) вибору на пленарному засіданні, яке відбуватиметься після того. Учні працюють у групах по три або чотири особи.

Етап 3: Учні представляють свої рішення щодо дилеми зі шкільним тестом

На заключному пленарному засіданні спікери від групи представляють рішення дилем і пріоритети, якими групи керувалися при прийнятті рішень. Учитель проводить сесію і звертає особливу увагу на вибір учнями питань і критеріїв.

Наприкінці уроку вчитель дає коментарі з цього питання, розказує учням про спільні та відмінні моменти у їхніх пріоритетах. Розмірковуючи про пріоритети, які спрямовують їх рішення, учні беруть на себе відповідальність.

Уроки 2 і 3

Що б ви зробили?

Ми беремо відповідальність за свої рішення

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Компетентність у прийнятті рішень і вжиття заходів: вирішення дилем.
Мета навчання	Ми робимо різні вибори при вирішенні дилем. При цьому ми здійснюємо наше право людини на свободу. Брати на себе відповідальність означає вирішувати дилеми: збирати інформацію, аналізувати наслідки, визначати пріоритети, приймати рішення.
Завдання для учнів	Учні обговорюють тематичні історії, що містять дилеми, і думають про особистий досвід.
Матеріали та ресурси	☞ Роздатковий матеріал для учнів 2.1–2.4. 📄 Матеріали для вчителів 2.2. Фліпчарти, маркери.
Метод	Групова робота.
Бюджет часу	1. Учитель озвучує головне завдання розділу – 10 хвилин. 2. Головне завдання: учні обговорюють дилеми – 70 хвилин.

Важлива інформація

Беручи на себе відповідальність у демократичних спільнотах, ми маємо розглядати конструктивіський аспект: з'ясувати, як взяти на себе відповідальність у тій чи іншій ситуації. Брати на себе відповідальність у ситуаціях з дилемою, часто під тиском часу, важко, але все ж таки можна розвинути деякі компетентності.

Основне завдання цього розділу служить цій меті. Учні діляться з класом і обговорюють проблеми і вибір пріоритетів у цих проблемних ситуаціях. Брати на себе відповідальність – це конкретне завдання, і тому учні мають справу з чотирма тематичними історіями, які містять дилеми та які відрізняються за змістом (див. ☞ Роздатковий матеріал 2.3): брати на себе відповідальність за те, про що хтось інший повинен дбати, конфлікт лояльності до вчителя і друга, конфлікт між вірністю одному й обов'язком підкорятися закону, прийняття рішення щодо того, чи слід підтримувати проект без наявності повної інформації.

Учні готують презентації своїх виборів, на яких вони зосередилися, з описом причин (див. ☞ Роздатковий матеріал 2.4). Для підтримки цих презентацій учитель готує на основі роздаткового матеріалу фліпчарти з адаптованою схемою (див. 📄 Матеріали для вчителів 2.2).

Розширені завдання проекту дають учителю можливість оцінити рівень розвитку в учнів компетентності (див. етап 3 далі).

Хід уроку

1. Учитель представляє ключове завдання розділу

Мета цієї вправи полягає в аналізі шляхів вирішення дилеми і критеріїв, які використовуються для цього. У реальних умовах життя нам часто доводиться приймати ці рішення в лічені секунди, і можна пошкодувати про них пізніше, якщо ми не можемо виправити їх. У політиці у процесі прийняття рішень також часто доводиться стикатися з дилемами — з суперечливими цілями.

Під час виконання головного завдання учні можуть вивчити цей складний процес прийняття рішень уповільнено і подумати про відповідальність, яку вони беруть при вирішенні дилеми та при прийнятті рішення на користь того чи іншого варіанта.

Вони мають записувати свої рішення і їх причини у *Роздатковому матеріалі*. Якщо вони не можуть домовитися про однотайне рішення у своїй групі, обидві точки зору повинні бути записані і представлені.

Учні утворюють групи від чотирьох до шести осіб. Вони призначають керівника групи, того, хто буде представляти результати, і того, хто їх записуватиме під час презентації. Вони обговорюють чотири дилеми, написані у *Роздатковому матеріалі 2.3*, обравши кілька питань і критеріїв з інструментарію (*Роздатковий матеріал 2.2*). Групам дозволяється обговорити й інші дилеми з власного досвіду або з політики.

2. Ключове завдання: учні обговорюють дилеми

Учні працюють у групах. Вони несуть відповідальність за свою роботу, в тому числі за будь-яке рішення під час виконання домашніх завдань, дослідження матеріалів тощо.

3. Дії учителя

Учитель спостерігає за роботою учнів, що дає їй/йому можливість оцінити рівень розвитку їхньої компетентності — співпраця і командна робота, управління часом, розуміння дилем, рівень рефлексії, аналіз і політичні судження.

Він/вона не допомагає учням, якщо тільки вони не звернуться за допомогою; в таких випадках вчитель не повинен пропонувати рішення, а має допомогти учням у пошуку відповідного підходу.

Підготовка уроку 4:

— Учитель готує набір з шести презентаційних схем (див. Матеріали для вчителів 2.2). Кожна з них кріпиться на окремому аркуші паперу на дошці. На чотирьох з них учитель пише назви тематичних історій з дилемами й альтернативні варіанти.

— Учитель спостерігає за роботою учнів, а також, що допускається, запитує, як вони справляються зі своїм завданням. Якщо у них виникають труднощі або якщо вони навіть відчують, що більше не можуть нічого зробити, вчитель повинен вирішити цю проблему на етапі рефлексії (урок 4, етап 3).

Урок 4

Які цінності ми повинні поділяти?

Брати на себе відповідальність у суспільстві, що побудоване із дотриманням прав людини

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Вміння висловлювати судження; рефлексія щодо критеріїв та цінностей.
Мета навчання	Демократичне суспільство спирається на загальний набір цінностей. Права людини забезпечують низку цінностей, які ми можемо прийняти.
Завдання для учнів	Учні обирають історії, які містять дилему, розповідають про висновки, які вони зробили, та обговорюють свої пріоритети.
Матеріали та ресурси	📄 Матеріали для вчителів 2.2. Фліпчарти (підготовлені на попередньому уроці), маркери. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 2.5 або Стаття 1 Загальної декларації прав людини, прикріплена на фліпчарті.
Метод	Спільне планування дій, презентації, обговорення, дискусії.
Бюджет часу	1. Спільне планування дій – 10 хвилин.
	2. Презентації та дискусія – 15 хвилин.
	3. Рефлексія – 15 хвилин.

Важлива інформація

Виконання головного завдання вимагає від учнів опрацювання великого обсягу матеріалів, які на-вряд чи можна опрацювати протягом одного уроку. Тому вони мають зробити вибір. Учні повинні брати участь у прийнятті рішення, оскільки і проблема, і відповідальність більше стосують-ся саме їх, а не вчителя. Швидке рішення економить час для наступних видів діяльності на уроці.

Проте, якщо учні ставлять під сумнів необхідність вибрати деякі з їхніх робіт для подальшого об-говорення, їх заперечення мають пріоритет. Щоб уникнути розчарування серед учнів, важливо, аби вони розуміли, що навчаються більше у ході ретельного обговорення кількох обраних історій, ніж від слухання коротких доповідей по всіх відразу. Клас повинен вирішити цю диле-му, оскільки час і увага громадськості є обмеженими ресурсами – не тільки в управлінні класом, але і в суспільному житті. Контроль і встановлення порядку денного є необхідністю, так само, як і здійснення влади (більше з цього питання див. у розділі 9).

Це важлива можливість навчання управлінню класом – під час викладання в дусі демократії і дотримання прав людини. Учні повинні якомога раніше вибрати, на яких питаннях вони хочуть зосередити свою увагу на уроці, але при цьому ніхто не повинен відчувати себе відстороненим. Учні мають знайти баланс між ефективністю і справедливістю участі. Зрештою, більшість прийме рішення (більше про проблему забезпечення прав меншості див. у розділі 8).

На заключній стадії рефлексії ми пропонуємо зосередитися на одному з двох ключових питань, які завжди виникають при прийнятті рішень та відповідальності у відкритих суспільствах: проблемах складності і стабільності (див. Матеріали для вчителів 2.3, лекційний модуль № 2 і 3).

Дилема складності відноситься до досвіду, згідно з яким брати на себе відповідальність є важким завданням, і разом зі зростанням цих труднощів складнішими стають і наші соціальні системи. Якщо учні сформули цей досвід, учитель повинен вибрати цю тему. Учні можуть також вимагати заохочення, щоб сприйняти можливість виникнення ризику помилковості, а не намагатися уникати прийняття рішень.

Дилема стабільності, з іншого боку, відноситься до досвіду, що ми дуже залежимо від власних поглядів при прийнятті рішень і не можемо вважати само собою зрозумілим, що всі ми дотримуємося одних і тих же базових цінностей. Якою мірою така спільність думок та цінностей є необхідною, і яким чином ми можемо досягти цього? Права людини пропонують набір цінностей, що обмежується принципом поваги до людської гідності та приймається всіма основними релігійними віруваннями. Отже, це важливий урок в освіті з прав людини (ОПА).

Хід уроку

Підготовка

Учитель розвішує презентаційні схеми у класі до початку уроку.

Етап 1: Спільне планування

Учитель проводить перший етап уроку. Він/вона по черзі підходить до кожного з чотирьох фліпчартів, на яких написані назви ситуацій, що містять дилему та мають по два альтернативні варіанти рішення. Учні голосують за один із варіантів підняттям рук, а вчитель записує результати на дошці.

Групи, виходячи зі свого особистого досвіду, проводять коротке обговорення з цього питання і представляють прийняті учнями рішення, які вивішуються на додаткові фліпчарти.

Учитель вказує на те, що учні не матимуть достатньо часу, щоб обговорити всі свої рішення в деталях, і тому вони повинні зробити вибір підняттям рук. Якщо учні згодні, ніякого подальшого обговорення не потрібно.

Якщо учні відчувають труднощі в узгодженні того, які питання вибрати, учитель пропонує один або два. Критерії такого вибору можуть бути:

- Обговорення питання, яке, на думку учнів, є особливо цікавим;
- Одностаєне рішення – чи розділяють учні певні цінності або пріоритети?
- Спільне рішення – чи погоджуються учні з певними цінностями або пріоритетами?
- Перевага надається особистому досвіду учнів.

Критерії, що застосовуються, залежать від вибору ситуацій, записаних на фліпчарті.

Етап 2: Презентації та обговорення

Представники груп виходять перед класом і пояснюють причини прийнятого своєю групою рішення. Другий член групи підтримує презентацію, роблячи короткі записи на дошці.

Учні порівнюють свої критерії, за участі учителя, і обговорюють свій вибір. Учитель керує цим обговоренням.

Результат обговорення не можна передбачити. Учні можуть домовитися про принципи, якими вони повинні керуватися беручи на себе відповідальність у тій чи іншій ситуації, а можуть і не домовитися. Нижня третина фліпчарту може бути використана для запису результатів обговорення.

Етап 3: Рефлексія

Учитель вибирає одне з наступних питань, виходячи, наприклад, зі спостереження за учнями та обговорення ними проблематики протягом постановки головного завдання уроку. У даному випадку не може бути досягнуто спільного рішення з учнями, оскільки вчитель мав би пояснити можливі варіанти протягом тривалої лекції.

Варіант 1: дилема складності.

Учні розмірковують про труднощі при взятті на себе відповідальності

Пленарне засідання починається з раунду зворотного зв'язку. Що пішло не так, що було важко?

Можна очікувати, що учні вкажуть на те, що брати на себе відповідальність у цьому випадку важко і це забирає багато часу. Вимогу зрозуміти наслідки того, що ми робимо – оцінюємо результат, передбачаємо, чим завершиться ситуація, часто неможливо задовольнити.

Учитель повинен сказати, що це заперечення цілком виправдане, але які є альтернативи? Припинити приймати рішення та брати на себе відповідальність? Спочатку наполягати на отриманні повної інформації?

Звичайно, життя буде продовжуватися, і ми повинні будемо йти на ризик допущення помилок у наших рішеннях. Але існує величезна різниця між тим, що ми знаємо про наш ризик помилки, і про проблему складності в сучасному суспільстві (див. Матеріали для вчителів 2.3, лекційний модуль № 2). Саме тому запропонована в цьому розділі освіта і підготовка до вирішення такого роду проблем є надзвичайно важливими).

Варіант 2: дилема стабільності:

Учні повинні задуматися про свій досвід у контексті прав людини

Учитель звертається до цінностей і пріоритетів, з якими учні погоджувалися або не погоджувалися в ході попереднього обговорення, та які призводять до наступного питання:

⇒ Які цінності ми розділяємо?

Це тема уроку; вчитель записує її в якості заголовка над фліпчартами на дошці; або на стіні можна закріпити смужку паперу формату А3 з написаною темою.

Учні переглядають обговорення, оскільки його результати записані на фліпчарті.

Ця лінія обговорення призводить до виникнення подальших питань:

⇒ З якими цінностями ми не згодні? Вони взаємно виключають одне одного?

⇒ Які цінності ми маємо узгодити?

Учитель пояснює, чому це питання важливе: ми залежимо один від одного, і беремо на себе відповідальність за тією ж схемою. Які тут можна дати рекомендації?

Учні будуть знати, чи усвідомлювати, що немає релігійних переконань або філософських етичних засад, з якими б усі погоджувалися, і ніхто не буде приймати будь-який набір цінностей, які насаджуватимуться силоміць. Єдиним джерелом правил або цінностей, з якими ми можемо погодитися, є права людини.

Учитель звертається до Статті 1 Загальної декларації прав людини:

«Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти по відношенню один до одного в дусі братерства».

Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 року), Стаття 1;

Повний текст міститься у Роздатковому матеріалі 2.5.

Учні продивляються цю статтю в Роздатковому матеріалі 2.5, або вчитель читає її всьому класу. Сама по собі ця стаття може багато про що нам розповісти:

- Ми народжені з правами людини; вони є невід'ємними, ніхто не може забрати їх у нас.
- Ми вільні.
- Ми рівні.

Учитель шойно продемонстрував, як читати таку статтю – повільно, слово за словом. Учні продовжують:

- У нас є людська гідність: ми маємо ставитися один до одного з повагою.
- У нас є певні права.
- Ми «наділені розумом»: ми можемо думати самі.
- Ми «наділені совістю»: ми можемо взяти на себе відповідальність.
- Ми «повинні діяти по відношенню один до одного в дусі братерства»: ми маємо взяти на себе відповідальність один за одного, яка включає в себе догляд за тими, хто залежить від підтримки з боку інших.

Учитель вказує на те, що права людини не тільки мають вертикальний вимір, відносини між державною владою і окремим громадянином, а й горизонтальний вимір – відносини між людьми як

членами однієї спільноти. Ми можемо дозволити собі багато свободи і плюралізму у суспільстві, що базується на дотриманні прав людини, що дає нам основу для базових цінностей, з якими ми всі можемо погодитися.

Варіанти для більш розширеного дослідження

Обидва варіанти варто обговорювати на етапі рефлексії. Як доповнення до цього розділу може бути обговорено друге ключове питання.

Точки зору на проблему відповідальності можна пов'язати з вивченням буквально будь-якого іншого розділу в цьому посібнику. Дивіться таблицю з перехресними посиланнями на початку цієї глави.

📖 Матеріали для вчителів 2.1

Як використовувати інструмент для аналізу дилем

(Роздатковий матеріал для учнів 2.2): демонстрація моделі

Інструкція радить учням вибрати кілька питань і ретельно їх обдумати. Тому ця демонстрація моделі аналізу використовує деякі окремі питання, але читач повинен мати можливість вільно робити різні вибори, або відповідати на питання по-різному. У цій демонстрації метод є більш важливим, ніж лінія мислення. Це одна з причин, чому ніякого рішення не пропонується.

Історія № 4: Які банани я куплю? (Роздатковий матеріал 2.3)

1. Збір інформації.

Хто бере участь?

Чого вони хочуть? (Які їхні потреби, цілі та інтереси?)

Хто бере участь?	Цілі, інтереси
Я як покупець	Купити дешеву їжу. Купити якісну їжу.
Супермаркет	Привабити покупців. Отримати прибуток.
Справедлива торгівля	Підтримати дрібних виробників бананів.
Виробники бананів	Заробити на життя, прогодувати родину. Продавати хорошу продукцію. Збільшувати виробництво.

У чому полягає проблема/дилема?

Купити дешевші банани?	Купити дорожчі банани?
Придбання дешевих бананів допомагає мені заощадити гроші для інших цілей. Мене мучить совість, коли я не допомагаю тим, хто опинився у скруті, оскільки такі люди також залежать від моїх рішень.	Придбання дорожчих бананів підтримує малих виробників. Придбання дорогих продуктів харчування має свої межі.

Яким чином ця ситуація торкається особисто мене?

Я безпосередньо беру участь у глобалізованому ринку. Моє рішення, що купити, безпосередньо впливає на життя інших людей.

Що ми не знаємо – чого ми не розуміємо?

Я безпосередньо беру участь у глобалізованому ринку. Моє рішення, що купити, безпосередньо впливає на життя інших людей. Ми не знаємо один одного, але ми знаємо дещо один про одного, і ми пов'язані між собою тим, що ми робимо.

Я не знаю, наскільки сильно фермери залежать від моєї допомоги. Можливо, інші клієнти вже купили кілограм бананів на справедливому ринку, можливо, і ні.

Наскільки великих зусиль слід докласти, щоб знайти відсутню інформацію?

В умовах повсякденного життя я повинен знайти інформацію прямо зараз. Мені потрібно що-небудь поїсти, так що я повинен прийняти рішення, не знаючи повної картини; це швидше правило, ніж виняток.

2. Оцінка наслідків.

Які існують альтернативні варіанти?

Який ефект буде мати кожен з цих варіантів, і для кого ...?

Альтернативи	Альтернатива 1: Купити дешеві банани	Альтернатива 2: Купити дорогі банани
Я як покупець	Незалежно від того, наскільки великий або маленький мій дохід, я ніколи не помічаю різниці. При необхідності, я можу легко компенсувати витрати за рахунок економії на одному гамбургері або плитці шоколаду. Інша справа, якщо у мене є борг, і я повинен скоротити витрати скрізь, де це можливо.	
Виробник бананів	Жодної підтримки.	Скромна підтримка, зі значним ефектом (інформація про справедливий ринок).
Супермаркет	У нас немає ніяких точних цифр, але ми можемо припустити, що супермаркет буде отримувати прибуток до тих пір, доки ми купуємо деякі банани – будь то дешеві або за справедливою ринковою ціною.	
Справедливий ринок	Жодної користі для справедливого ринку.	Користь для ринку.

3. Визначте свої пріоритети.

Наскільки я розумію наслідки мого рішення?

У мене немає повної картини, і я не можу докласти зусиль, щоб отримати інформацію – якщо тільки я не зроблю це одним із моїх небагатьох головних пріоритетів. Тому я повинен вирішити, чи слід покладатися на інформацію, надану мені іншими, даними справедливого ринку. Згідно з цими даними, навіть невеличкий внесок буде означати багато для фермерів у країнах, що розвиваються.

Які релігійні або моральні принципи важливі для мене?

Це питання має особливе значення. Ми вільні відповідати на нього так, як, вважаємо, буде правильно.

Чи є моє рішення незворотним («точка повернення»), або чи можу я виправити щось пізніше?

Такого роду рішення може бути прийнято багато разів. Я можу зробити один вибір сьогодні, а завтра протилежний вибір. Я можу подумати над моїм рішенням, але я не можу переглянути рішення, прийняте в минулому.

⇒ Прийняття рішення

Чи повинен я прийняти рішення для досягнення однієї мети і порушити при цьому інші?

Так. Ви зазвичай купуєте дешеві чи дорогі банани, але не обидва одразу. Компроміс – купувати деякі з усіх можливих – звучить не дуже переконливо.

Що ж моя інтуїція може мені сказати в цих умовах? Яке рішення мені ближче?

В умовах повсякденного життя наша інтуїція, ймовірно, є нашим найважливішим орієнтиром, і часто є більш надійним, ніж великі зусилля думки. Ми робимо те, що дозволяє нам відчувати себе краще. Брати на себе відповідальність, таким чином, означає, намагатися зрозуміти, а іноді і переглянути те, що наша інтуїція нам говорить.

📄 Матеріали для вчителів 2.2

Схема на фліпчарті для порівняння рішень дилеми (урок 4)

Для кожної історії, що містить дилему, необхідний один окремий фліпчарт. Поради щодо того, як розмістити альтернативні варіанти вирішення дилеми, див. у *Роздатковому матеріалі 2.4*.

Історія, що містить дилему:

(Додати назву з *Роздаткового матеріалу 2.3*).

Альтернативи	Причини
<p>(Напишіть тут перший варіант вирішення дилеми)</p> <p>Група №</p>	
<p>(Напишіть тут другий варіант вирішення дилеми)</p> <p>Група №</p>	
<p>(залиште клітинку порожньою для додаткових записів)</p> <p>Група №</p>	

Матеріали для вчителів 2.3

Свобода й відповідальність — три лекційні модулі

Це набір лекційних модулів, кожен з яких вчитель може вибрати відповідно до потреб у навчанні учнів — або під час проведення чотирьох уроків цього розділу, або в якості додаткової інформації. Модулі присвячені вивченню умов, у яких людина бере на себе відповідальність у сучасному суспільстві:

Модуль № 1: Навчитися брати на себе відповідальність неможливо без врахування ризиків.

Модуль № 2: Як нам вдається брати на себе відповідальність у сучасному, все більш і більш складному суспільстві, яке вимагає від нас діяти на межі можливостей?

Модуль № 3: Стабільність демократичних спільнот має культурний вимір — спільні цінності членів суспільства, які не можуть бути насильницькими, але повинні бути узгоджені.

1. Дилема «ризик-відповідальність»

Робити вільно свій вибір — це право людини, але ця свобода несе відповідальність. Ми завжди повинні бути інформовані про вплив і наслідки, які наші рішення і дії мають на нас та на інших, сьогодні і в майбутньому, тут або в іншому місці у світі. (Див. модель стійкості в *Роздатковому матеріалі 4.2*).

З іншого боку, ми вчимося, як взяти на себе відповідальність, тільки в умовах свободи, яка включає в себе сміливість зазнати невдачі. Наприклад, молоді люди хочуть виходити на вулицю в нічний час і у вихідні дні, ця ситуація добре знайома учням. Їхні батьки очікують від них, що ті повернуться додому в певний час, і вони несуть відповідальність за молоду особу та дотримання нею угоди. Не маючи свободи вільно пересуватися, із всіма пов'язаними з цим ризиками, ніхто не зможе навчитися брати на себе відповідальність.

2. Дилема «складність-демократія»

У цьому розділі учні повинні задуматися про те, як брати на себе відповідальність у повсякденних ситуаціях. Часто в лічені секунди ми маємо вирішити дилему. Основне завдання (уроки 2 і 3) дозволяє учням аналізувати розміри відповідальності в уповільненому житті, і таким чином, вони навчаються дослухатися до своєї інтуїції. Вміння брати на себе відповідальність вимагає вміння пробігти складні ситуації за лічені секунди, а потім інтуїтивно прийняти рішення, яке буде відображати всі зроблені висновки. З нашого повсякденного досвіду ми знаємо, що це «нормальна» ситуація, і ми всі знаємо про ризик помилок, коли ми повинні прийняти рішення щодо складних питань під тиском часу. Навчання і досвід допомагають поліпшити інтуїцію, але проблема все ж залишається.

Складність набуває іншої якості на соціальному або глобальному рівнях. Наприклад, ми часто маємо вибір, як дістатися з точки А до точки Б, наприклад, з дому до школи. Їхати автомобілем — найзручніший варіант, оскільки їхати автобусом або велосипедом займає більше часу, не кажучи вже про можливі затримки, перспективу намокнути в дощову погоду і т. д. Який вибір ми робимо? Одним із критеріїв можуть бути наслідки їзди на автомобілі для зміни клімату. Але чи здатен один мій автомобіль вплинути на ситуацію, особливо якщо меншість обирає автобуси або велосипеди? Проблема дуже складна для людини, щоб упоратися з нею відразу (див. блок 4). Те ж саме відбувається, коли ми повинні взяти участь у політичних дебатах з такого питання — чи робимо ми достатньо або чи робимо ми правильні речі, щоб запобігти зміні клімату?

Таке зростання складності характерне для сучасних суспільств. Вони пов'язані між собою через глобалізовані ринки і залежать одне від одного в тому, що мають справу з глобальними проблемами, такими як зміна клімату. За необхідності впоратися зі складністю стає все більш важливим вміння брати на себе відповідальність. Це, в деякому сенсі, та ціна, яку ми повинні заплатити за підвищення нашого рівня життя в сучасному суспільстві, завдяки своїм досягненням в області науки, техніки й освіти.

Інтуїція більше не допомагає нам брати на себе відповідальність у складних питаннях, таких як боротьба зі зміною клімату. Нам потрібні поради експертів. У демократичних державах громадяни і політики повинні покладатися на експертів, щоб зрозуміти, що світ, у якому вони живуть, в небезпеці або котиться до сучасної, постдемократичної олігархії; це правило, яким, на думку експертів, громадяни більше не можуть керувати. Це дилема «складність-демократія».

Демократія відстоює та обіцяє, що кожен зацікавлений громадянин може брати участь в ухваленні рішень. Для виконання цих завдань із відповідальністю необхідно, щоб були залучені освічені громадяни. Освіта – це єдиний шанс, скориставшись яким, ми можемо вирішити дилему складності. Розширення освіти не тільки є рушійною силою зростання складності в сучасному суспільстві, але й ключем до подолання дилеми «складність-демократія».

3. Дилема «свобода-стабільність»: свобода, плюралізм і наша потреба розділяти певні цінності

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 року), Стаття 1;

Повний текст міститься у Роздатковому матеріалі 2.5.

Особи, які здійснюють ці права, виробляють плюралізм у багатьох формах (див. розділ 3). Одним із наслідків є те, що люди дотримуються різних релігійних вірувань і систем цінностей, – тим більше, якщо у суспільстві є громади іммігрантів. Сучасні суспільства є світськими і плюралістичними – їх члени розробляють індивідуальні засади й ідентичності (див. розділ 1). Відповідальність має конструктивістський вимір.

З іншого боку, кожне суспільство спирається на набір цінностей, з якими погоджуються всі члени. Демократія в рівній мірі залежить від сильної держави і сприятливої політичної культури.

Ця дилема «свобода-стабільність»: демократична і світська держава залежить від культурних умов, які її інститути й органи не можуть виробляти або приводити у виконання. Набір колективно прийнятих і гідно оцінених цінностей, правил і цілей не може бути прийнятним безумовно. Швидше це відповідальність громадян провести (повторні) переговори і (повторно) визначити свої цінності, правила і цілі. Освіта і ОДГ/ОПЛ, зокрема, грають ключову роль у вирішенні цієї проблеми. Права людини пропонують, можливо, єдиний звід правил і принципів, які можуть бути загальноприйнятими (див. урок 4 цього посібника, в якому основна увага приділена статті 1 ЗДПЛ). Права людини підкреслюють принцип взаємного визнання (золоте правило), але не сприяють поширенню будь-якої конкретної релігійної віри або філософії, етики і моралі. З цієї точки зору, права людини не тільки стоять біля витоків цієї проблеми, але й є ключем до її вирішення.

РОЗДІЛ 3

РІЗНОМАНІТНІСТЬ І ПЛЮРАЛІЗМ

Для старших класів середньої школи

**Згода через інакомислення?
Як ми досягаємо згоди щодо спільного блага?**

**«La multitude qui ne se réduit pas à l'unité est confusion;
l'unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie»**

**«Різноманітність, яка не може бути зведена до єдиного — це плутанина;
єдність, що ігнорує різноманітність — це тиранія»**

Блез Паскаль (1623—1662)

3.1. Якби я був президентом ...

Учні визначають свої політичні пріоритети

3.2. Які цілі ми хочемо просувати?

Учні створюють політичні партії

3.3. Що таке спільне благо?

Згода через інакомислення

3.4. Участь у плюралістичній демократії

Учні діляться власним досвідом

РОЗДІЛ 3

РІЗНОМАНІТНІСТЬ І ПЛЮРАЛІЗМ

Для старших класів середньої школи

Вступ для вчителів

1. Зв'язки між різноманітністю, плюралізмом і демократією

Різнманітність — деякі приклади

- Працівники і роботодавці сперечаються про заробітну плату й робочий час.
- Екологи сперечаються із лобіюванням водіїв вантажівок «плану будівництва нової дороги».
- Батьки хочуть, щоб їхніх дітей навчало більше вчителів — платники податків хочуть, щоб податки були скорочені.
- Лікарі і люди, що не палять, хочуть ввести повну заборону на куріння в барах і ресторанах. Орендодавці та виробники тютюнових виробів заохочують свободу куріння в усьому світі.
- Молоді люди хотіли б перетворити порожню будівлю на молодіжний центр. Жителі найближчих районів побоюються, що поблизу буде занадто шумно в нічний час.

Концепція різноманітності відноситься до способів життя, за якими люди відрізняються — до їх інтересів, а також до багатьох інших речей: способу життя, етнічного походження, переконань та цінностей, соціального статусу, статі, покоління, діалекту й області (міська або сільська, наприклад). Різнманітність також збільшується — це одна з особливостей соціально-економічних перетворень.

Різнманітність — це проблема?

Згідно з теорією плюралізму, відповіді немає. У демократичних системах кожен, хто просуває індивідуальні або групові інтереси, просто реалізує права людини. Наприклад, демонстрації в громадських місцях є здійсненням свободи вираження поглядів. Таким чином, поняття плюралізму визнає різноманітність — це факт, щось «нормальне», але воно являє собою складне завдання. Яким чином можна примирити різні інтереси відмінних між собою груп та окремих осіб? Що є найкращим рішенням конфліктів і проблем, з якими вони стикаються? Це питання спільного блага.

Що таке спільне благо?

Відповідно до теорії плюралізму, ніхто не знав, що таке спільне благо, до того, як відбулося публічне обговорення з цього питання. Ми повинні домовитися про те, що служить нашим інтересам. Спільне благо — це те, що можна обговорити. Давайте подивимося на два наведені вище приклади.

- Працівникам та їхнім роботодавцям необхідно домовитися про заробітну плату, яка дає працівникам гідний рівень життя, а також дозволяє роботодавцям тримати витрати під контролем.
- Питання про молодіжний центр може бути вирішене шляхом будівництва центру, але введення правила, щоб захистити сусідів від надто великого шуму. Краще рішення повинно бути знайдено шляхом діалогу і переговорів, а результатом найчастіше є компроміс.

Таким чином плюралізм пов'язаний із конструктивістською концепцією спільного блага. По-перше, всі гравці формулюють свої різні інтереси, а потім вони шукають рішення, яке кожен міг би прийняти. Тому немає нічого «егоїстичного» в чіткому висловлюванні своїх інтересів. Навпаки, це є частиною процесу, але ніхто не повинен очікувати, що їхні інтереси будуть повністю задоволені. Концепція конструктивізму підкреслює, що існує елемент навчання, що йде після спроб і помилок. Практика покаже, наскільки правильним є прийняте рішення, і його, можливо, доведеться змінити або поліпшити в новому раунді дискусій і переговорів.

Яким чином плюралізм пов'язаний із демократією?

Плюралізм є однією з форм конкуренції. Гравці конкурують один з одним, щоб просувати свої інтереси, і проведення переговорів включає в себе як силу, так і поміркованість. Але цей вид конкуренції також гарантує, що жоден гравець не стане домінуючим. Різноманіття і плюралізм створюють структуру поліархії (влада в руках багатьох), що є соціальним еквівалентом принципу стримувань і противаг у демократичній конституції. Плюралізм спирається на лібералізм, розширюючи конкуренцію від економіки до суспільства і політики.

Як завдяки плюралізму вдається вирішувати конфлікти інтересів мирним шляхом?

Різноманіття і плюралізм дозволяють існування інакомислення за інтересами та проблемам («сфера незгоди»). Інакомислення буде працювати тільки тоді, коли є «сфера згоди». Плюралізм вимагає від громадян домовитися про деякі базові цінності і правила:

- Взаємне визнання: інші учасники сприймаються як суперники, але не як вороги.
- Ненасильство: ведуться переговори мирними засобами, тобто словами, а не фізичною силою.
- Досягнення компромісу: всі гравці розуміють і визнають, що рішення може бути досягнуто тільки на основі компромісу.
- Правило більшості: якщо рішення виноситься на голосування, то вирішує більшість.
- Метод проб і помилок: якщо умови змінюються, або рішення виявилось неправильним, розпочинаються нові переговори.
- Чесність: рішення повинні прийматися із дотриманням прав людини.

Критика концепції плюралізму

Критики відзначають, що в плюралістичній моделі влада знаходиться в руках багатьох, але через різноманітність вона розподілена нерівномірно. Тому у деяких учасників кращі шанси в конкуренції інтересів, ніж в інших.

Цей аргумент висуває на перший план конститутивну напруженість між свободою і рівністю — вона конститутивна, що означає — незнищенна, як для демократії, так і для прав людини. Плюралісти відстоюють ліберальне розуміння конкурентної демократії, критики наполягають на егалітарному розумінні демократії.

У рамках плюралістичної моделі напруженість між свободою і рівністю є основою проблеми спільного блага. Свобода означає конкуренцію, а конкуренція створює переможців і переможених, тобто нерівність. Таким чином, при прийнятті рішення про спільне благо учасники цього процесу повинні враховувати потреби слабких.

Чи є альтернатива плюралізму?

Відмова від плюралізму передбачає, що суспільство піддається «авторитарній спокусі». Спільне благо визначається владою, і той, хто не згоден, пригнічується як ворог. Комуністичні партії є прикладом цього. Вони відстоювали одноосібне лідерство на підставі того, що лідер у змозі визначити спільне благо науковими засобами. І ліберальна, і егалітарна демократія були відхилені.

У кінцевому підсумку альтернатива плюралістичній демократії є однією з форм диктатури. Це знаходить своє відображення у словах Вінстона Черчілля, що «демократія є найгіршою формою правління для всіх, окрім тих, хто випробував її». Плюралістична демократія не позбавлена ризику, але вона здається кращою формою управління різноманітністю серед своїх членів мирним шляхом.

2. Участь у демократії — про що йдеться в цьому розділі

Учні дізнаються, що вони беруть участь у плюралістичній демократії:

- Вони повинні зробити так, щоб їх почули, якщо вони хочуть, щоб їхні інтереси та ідеї були розглянуті; брати участь у демократії означає також брати участь у конкурсі плюралізму.
- Участь у демократії означає ведення переговорів для спільного блага.
- Участь у демократії вимагає від усіх гравців прийняти основні цінності взаємного визнання, ненасильство, готовність іти на компроміс і правило більшості.

Розділ застосовує підхід до навчання на основі виконання завдань. Учні розуміють різноманітність так, як вони відчують її в класі, і вони розуміють плюралізм завдяки активній участі в переговорному процесі щодо спільного блага.

Урок 1: передусім, учнів просять поділитися своїми ідеями про те, що вони поставили б першим пунктом порядку денного, якби були президентом або головою уряду в своїй країні. Учні будуть відчувати, що є різноманітність думок та ідей між ними. Клас являє собою модель різноманіття в суспільстві в цілому.

Уроки 2 і 3: розпочинається процес переговорів. Учні, які поділяють певний світогляд або основний підхід, формують політичні партії (інші типи груп у цій моделі не утворюються); інші можуть віддати перевагу залишитися на самоті. Учні визначають свої цілі і пріоритети, а потім ведуть переговори. Вони можуть або не можуть знайти рішення або компроміс, на який всі або, принаймні, більшість, може погодитися — все як у реальності. Вони будуть відчувати переваги організацій, таких, як партії, над фізичними особами в конкурентній боротьбі за визначення порядку денного та прийняття рішень.

Урок 4: учні обговорюють отриманий досвід і дають зворотний зв'язок щодо вивченого розділу.

Роль учителя в тому, щоб виконувати роль посередника. Учні опрацьовують розділ, виконуючи певні види діяльності. Від учителя вимагається прочитати кілька коротких матеріалів, щоб донести до учнів суть конструктивістського підходу до навчання шляхом вивчення ключових понять. Учитель викладає цей матеріал, коли учні готові до його сприйняття. Ресурси та відповідна інформація міститься у Роздатковому матеріалі та Матеріалах для вчителів.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 3 (заштрихований рядок у таблиці). Виділена жирним колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони виділені, щоб підкреслити їхні тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 3?

Як можна застосовувати цю матрицю

Учителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

– Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно в процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що включає повторення матеріалу в різних контекстах, які в різний спосіб пов'язані між собою.

– Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, що можна присвятити їх ОДГ/ОПА: вчитель може вибрати тільки цей розділ і опустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, уміння робити вибір, розуміти плюралізм особистостей, вміння реалізовувати права і свободи, відповідальність за зроблений вибір, що впливає на інших людей.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вжиття заходів	
2. Різноманітність і плюралізм	Визначення сфер спільних намірів і конфлікту. Два аспекти політики: рішення проблем і боротьба за владу.	Публічні виступи. Звернення до інших. Управління часом.	Визначення політичних пріоритетів і цілей. Ведення переговорів і прийняття рішень.	Самовпевненість, самооцінка. Готовність до компромісу.
6. Уряд і політика	Політика – процес вирішення проблем і розв'язання конфліктних ситуацій.			
4. Конфлікт			Ведення переговорів і прийняття рішень.	
7. Правила та закон			Досягнення згоди щодо регуляторних норм і правил.	Взаємне визнання.

РОЗДІЛ 3: Різноманітність і плюралізм. Згода через інакомислення? Як ми досягаємо згоди щодо спільного блага?

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Якби я був президентом...	Визначення політичних пріоритетів, діючи в рамках установок публічного обговорення і прийняття рішення, робота з відкрито «заплутаними» ситуаціями. Робити вибір і розмірковувати про його критерії. Створення матриці на основі категорій. Підготовка короткої заяви і пояснення причин. Чотири основні політичні погляди: ліберальні, соціал-демократичні, консервативні, екологічні.	Учні визначають, представляють і порівнюють свої політичні пріоритети.	Аркуш розміром А3 (для учнів). ▣ Матеріали для вчителів 3А. ✂ Роздатковий матеріал для учнів 3.1. Смужка паперу для кожного учня, ідеально, якщо видається разом з маркером.	Подання й аналіз політичних заяв; індивідуальна робота; пленарне обговорення.
Урок 2: Які цілі ми хочемо відстоювати?	Ведення переговорів, урівноважене наповнення на власних цілях, а також визнання цілей інших. Політичні партії генерують владу, необхідну для просування політичних цілей. Вони роблять це шляхом об'єднання і компромісів.	Учні обговорюють спільний порядок денний і політичні пріоритети. Вони представляють профілі своїх партій на публічний розгляд.	✂ Роздатковий матеріал для учнів 3.1–3.4. ▣ Матеріали для вчителів 3В.	Групова робота, пленарні презентації, лекція.
Урок 3: Що таке спільне благо?	Участь: навички ведення переговорів. Аналіз цілей для досягнення спільної мети. Політика має два аспекти: вирішення проблем і боротьба за владу.	Учні ведуть переговори для досягнення рішення.	Аркуші паперу А4, маркери. Демонстраційні картки для проведення аналізу.	Гра у прийнятті рішень; самостійна, групова робота та пленарні засідання.

	Компроміс – це ціна, яку слід заплатити за підтримку і досягнення згоди.			
Урок 4: Участь у плюралістичній демократії.	Структурування результатів своєї роботи. Уміння робити короткі заяви, давати зворотний зв'язок. Плюралізм підтримує справедливе й ефективне прийняття рішень. «Згода через інакомислення». Я просуваю свої інтереси, беручи участь у демократії.	Учні осмислюють і обговорюють свій досвід і дають зворотний зв'язок щодо вивченого розділу.	Фліпчарти та маркери, копії. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 2.5 (ЗДПА) та 2.6 (ЄКПА)	«Стіна мовчання». Самостійна робота, презентація і обговорення. Раунд коротких питань-відповідей.

Урок 1

Якби я був президентом ...

Учні визначають свої політичні пріоритети

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПА.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Участь: визначення політичних пріоритетів, діючи в рамках установок публічного обговорення і прийняття рішення, робота з відкрито «заплутаними» ситуаціями. Судження: робити вибір і розмірковувати про його критерії. Аналіз: створення матриці на основі категорій. Методи і навички: підготовка короткої заяви і пояснення причин.
Мета навчання	В учні є можливість визначити свою позицію між чотирма основними політичними точками зору: ліберальною, соціал-демократичною, консервативною та екологічною.
Завдання для учнів	Учні визначають, представляють і порівнюють свої політичні пріоритети.
Матеріали та ресурси	Аркуш розміром А3 (для учнів). 📄 Матеріали для вчителів 3А. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 3.1. Смужка паперу для кожного учня, ідеально, якщо видається разом з маркером.
Метод	Подання й аналіз політичних заяв; індивідуальна робота; пленарне обговорення.
Бюджет часу	1. Учні визначають політичні цілі – 25 хвилин.
	2. Учні аналізують прийняті рішення – 15 хвилин.

Важлива інформація

На першому занятті учні усвідомлюють свій клас як мікросупільство. Вони створюють різноманітність індивідуальних точок зору і політичних уподобань. Учні будуть розуміти, що така ситуація потребує уточнення. Якщо кожен з них думає, що він або вона є політичним лідером своєї країни і визначає свої головні пріоритети, то очевидно, що потрібно буде зробити деякий вибір.

Учитель сприяє розгортанню процесу на цьому і наступних уроках. Якщо учні сприймають свої цілі серйозно, вони будуть зацікавлені в переговорах для спільного прийняття рішення, яке вони всі зможуть прийняти.

Хід уроку

Етап 1: Учні визначають політичні цілі

Крок 1.1: Підготовка

Учні і вчитель сидять у колі, посередині кола простір залишається вільним. Парти мають бути відставлені, щонайменше один стіл у кожному кутку класу повинен бути готовий до використання.

В учнів під рукою є все необхідне для нотаток. Кожен з них отримує одну смужку паперу, в ідеалі з маркером.

Учитель має лист А3 під рукою («Якби я був президентом ...»), дивіться нижче.

Крок 1.2: Учні приймають свої рішення⁸

Учитель пояснює учням, що це початок нового розділу. Учні знайомляться з темою, виконуючи вправу, що має таке завдання:

Уявіть, що ви щойно стали президентом⁹ цієї країни.

Якби я був президентом цієї країни, моїм головним пріоритетом було б ...

Учитель кладе аркуш паперу в центр кола.

Що буде вашим головним пріоритетом?

Закінчіть це речення. Ось деякі моменти, які необхідно враховувати:

Ви можете вибрати вжиття конкретних заходів для досягнення мети відразу або зробити перший крок на шляху до досягнення довгострокової мети.

Яка проблема або питання групи найбільше вас турбує?

Учні мають подумати про ці питання в тиші і записати свої рішення на виданому їм аркуші паперу. Вони не діляться своїми ідеями, оскільки це буде відбуватися на пленарному засіданні.

Кожен учень повинен представити тільки одне рішення. Якщо у них на думці більше варіантів вирішення питання, то вони мають записати їх у своїх нотатках.

Крок 1.3: Учні представляють свої рішення

Учні представляють свої рішення по черзі. Вони завершують речення «Моїм головним пріоритетом буде ...» і зазначають основні причини. Вони кладуть свої аркуші паперу у відкритому просторі на підлозі.

Слід очікувати, що деякі учні подадуть подібні ідеї. Як тільки це відбудеться, учитель пропонує згрупувати ці заяви разом. Смужки паперу групуються і їм дається відповідний заголовок, наприклад, «Боротьба з бідністю» або «Поліпшення освіти».

Учитель пропонує учням взяти участь у структуруванні ідей. Жодне подальше обговорення не відбувається, і жодні коментарі не надаються до тих пір, доки всі учні не матимуть можливості взяти слово.

У результаті, ймовірно, буде створено кілька тематичних блоків, і, можливо, будуть також деякі поодинокі заяви.

---

⁸ Цей метод є різновидом вправи 6.3, «Якби я був чарівником» з посібника ОДГ/ОПЛ Том VI, видавництво Ради Європи, Страсбург, 2008. – С. 59.

⁹ Учитель використовує офіційний термін на позначення глави уряду в країні.

Етап 2: Учні аналізують свої рішення

Крок 2.1: Учні описують різноманітність своїх виборів

Учитель полегшує учням роботу, ставлячи відкриті питання:

– Опишіть «політичний ландшафт», який ви створили.

Кілька учнів мають реагувати. Вони цілком можуть вирішити наступне питання; якщо ні, то вчитель робить так:

– Яка основна ідея, що пов'язує ідеї, зібрані в тематичні блоки, та з яких причин інші учні обрали іншу позицію?

Учні будуть описувати структуру різноманітності. Оскільки вони мають справу з варіантами політичного рішення, а не з відкритим обміном ідеями, вони стануть обізнаними про необхідність досягнення згоди – шляхом поєднання деяких пропозицій і розмежування інших. Багатство ідей є продуктом багатьох громадян, які беруть участь в обговоренні, здійснюючи своє право на свободу думки, вираження точок зору і висловлювання. Рішення повинно бути прийнято, але хто його приймає?

При необхідності вчитель інструктує учнів щодо цього вирішального висновку.

Крок 2.2: Учитель надає інформацію про основні політичні позиції

Кожен кут кімнати відповідає одній з чотирьох політичних позицій. Учитель розкладає довідкові матеріали (вирізані з Матеріалів для вчителів 3А) на столах. Учитель презентує кожну політичну позицію, а учень, у свою чергу, зачитує заяви на клас.

Учитель пропонує учням використовувати цю інформацію:

– Які політичні засади відповідають їх політичним заявам або блокам, а які ні?

– Чи можуть вони ідентифікувати себе з будь-якою позицією, чи вони знаходяться десь посередині? Чи вони вважають за краще визначити нову позицію?

Учитель роздає Роздатковий матеріал для учнів 3.1 – план вивчення розділу. Учні дається завдання визначити свою позицію в «політичному ландшафті». Політичні партії є важливими посередниками між різними інтересами, цінностями та перевагами. Учні, таким чином, пропонується об'єднуватися в партії з метою просування політичних цілей, які вони висунули на цьому уроці. Учитель додає, що учні здійснюють право людини на участь у політичному житті. Вони можуть вільно приєднатися або покинути партію, щоб створити нову партію, або залишитися за межами партії в цілому. На графіку показано процес прийняття політичних рішень – від політичних цілей у свідомості людей до тимчасової угоди про сутність спільного блага.

Крок 2.3: Учні збираються у своїх нових партіях

Протягом останніх хвилин уроку учні збираються у своїх партіях. Вони отримують Роздатковий матеріал для учнів 3.2 і 3.3, який допоможе їм під час обговорення.

Учитель звертається до учнів, які вирішили не приєднуватися чи не створювати партію. Вони мають розуміти, що в цій ситуації, як і в реальності, партії є сильними гравцями і будуть займати лідерську позицію. Якщо вони сприймають власні цілі серйозно, вони мають проявляти інтерес і прагнути побачити їх втілення на практиці. Для того щоб це відбулося, необхідно мати владу. Партії можуть створити такий потенціал для влади. Тому учням необхідно розглянути один з наступних варіантів:

– Якщо у вас є додаткові варіанти, можливо, записані раніше, розгляньте питання про приєднання до партії на підставі таких цілей.

– Поговоріть один з одним, щоб з'ясувати, чи ви можете створити партію.

– Зачекайте, поки не буде оголошено політичні заяви партій, а потім зробіть вибір.

Урок 2

Які цілі ми хочемо просувати?

Учні створюють політичні партії

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПА.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Участь: ведення переговорів, урівноважене наполягання на власних цілях, а також визнання цілей інших.
Мета навчання	Політичні партії генерують владу, необхідну для просування політичних цілей. Вони роблять це шляхом об'єднання і компромісів.
Завдання для учнів	Учні обговорюють порядок денний і політичні пріоритети.
Матеріали та ресурси	<ul style="list-style-type: none"> ✍ Роздатковий матеріал для учнів 3.1–3.4. 📄 Матеріали для вчителів 3В.
Метод	Групова робота, пленарні презентації, лекція.
Бюджет часу	Етап 1: Учні визначають профілі політичних партій – 15 хв.
	Етап 2: Публічні виступи: партії представляють свої профілі – 15 хв.
	Етап 3: Учитель представляє конструктивістську концепцію спільного блага – 5 хв.
	Етап 4: Учні обговорюють свої стратегії ведення переговорів – 10 хв.

Важлива інформація

Більша частина уроку відводиться для діяльності учнів, які повинні завершити виконання своїх завдань у стислі терміни (див. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 3.1).

Учитель читає коротку лекцію, яка пропонує учням новий погляд на їхній нинішній досвід. Учитель багато апелює до тих фактів, про які учні вже знають, і вводить ключові поняття цього розділу – різноманітність, плюралізм, спільне благо.

Завдяки цьому відбувається взаємодія конструктивістського навчання, викладання і нової фази конструктивістського навчання; поняття мають сенс для учнів, оскільки вони допомагають учням розібратися в ситуації, в якій вони знаходяться.

Хід уроку

Учитель звертається до порядку денного уроку (≠ Роздатковий матеріал для учнів 3.1). Партії визначають свої позиції на «політичному ландшафті» — буквально сідають там і відпрацьовують свої профілі. Публічна презентація профілів допоможе кожному визначитися зі своєю позицією — спільними зусиллями чи шляхом конфронтації з іншими сторонами.

Етап 1: Учні визначають профілі та порядки денні своїх партій

Крок 1.1: Учні визначають свої позиції на «політичному ландшафті»

Учні, які створили блоки зі своїх політичних заяв на попередньому уроці, тепер повинні вирішити, де знаходиться їхня позиція на «політичному ландшафті». Вони відзначають свою позицію, займаючи місце за певним столом. Їхня позиція може бути в одному кутку або де-небудь між ними. Таким чином, простір між партіями в буквальному сенсі вказує на те, що партії ближче одна до одної або перебувають в опозиції. Чим ближче обидві партії, тим кращими будуть їхні шанси у формуванні коаліції за загальними цілями.

Учні, які вирішили не приєднуватися до жодної з партій, збираються у вільній зоні, переважно в середині кімнати. Вони поділяють погляди один одного. Якщо вони хочуть, то вчитель приєднується до них як посередник. Він/вона не повинен переконувати їх вступити в партію, але він має вислухати їх запитання і заперечення. Учні вирішують, чи варто долучатися до партії, і в який спосіб, а не вчителі.

Партії повинні приймати нових членів у будь-який час, як і в реальності. Учні також мають право залишати партію.

Крок 2.2: Партії визначають свої профілі

Керуючись ≠ Роздатковим матеріалом для учнів 3.2 і 3.3, школярі готують профілі своїх партій. Учитель дивиться і слухає, але не втручається, якщо тільки учні самі не звернуться до нього за допомогою в разі виникнення серйозних проблем.

Етап 2: Публічна подія — партії представляють свої профілі

Ця публічна подія для партій, а не для окремих учнів. Це може бути виправдано через обмежену кількість доступного часу. Партії представляють середнє окремих точок зору, яке служить для зменшення розмаїття індивідуальних думок.

Кожна партія має однакову кількість часу — 2 або 3 хвилини, залежно від загальної кількості учасників. Учитель каже про це учням у той час, як вони готують свої презентації, і суворо забезпечує дотримання цього правила з очевидних причин справедливості.

Як було запропоновано ≠ Роздатковим матеріалом для учнів 3.2, спікери повинні звернутися до тих учнів, які ще не зробили свій вибір. По-друге, вони можуть спробувати конкурувати з іншими партіями. Листівки або плакати можуть підтримувати їхню сторону.

Усі учні, будь то члени партії чи безпартійні, можуть вирішити приєднатися або покинути партію після публічної події.

Етап 3: Учитель дає інформацію для роздумів: спільне благо

Ця інформація — це коротка лекція, що читається із використанням ≠ Роздаткового матеріалу для учнів 3.4 і служить для поєднання досвіду дітей із ключовими поняттями різноманітності і плюралізму. Вставивши лекцію в контекст досвіду і взаємодії, створеної учнями, учитель провокує виникнення взаємодії між конструктивістським навчанням і систематичним навчанням.

📖 Матеріали для вчителів 3В містять проект плану такої лекції.

Учні можуть попросити додаткові роз'яснення, якщо це необхідно. В іншому випадку ніяке обговорення не потрібно, оскільки учні можуть обдумати цю інформацію у своїй подальшій роботі.

Етап 4: Партії готують свої стратегії ведення переговорів

Учитель звертається до графіка (☞ Роздатковий матеріал для учнів 3.1). На наступному уроці партії мають можливість вести переговори одна з одною. Чи можуть вони сформувати альянс, коаліцію? На уроці буде проводитися засідання круглого столу, щоб дати всім партіям і окремим учням можливість обговорити свої ідеї досягнення спільного блага. На останньому етапі цього уроку учні можуть розробляти свої стратегії ведення переговорів.

- Яким цілям вони будуть віддавати перевагу?
- До якої партії чи партій вони хочуть наблизитися в першому раунді двосторонніх переговорів?
- Скільки делегацій працюватиме від кожної партії?

Учні повинні відновити внутрішні дискусії у своїх партіях. Якщо вони не звертаються до учителя і не просять про допомогу, вони працюють самостійно.

Урок 3

Що таке спільне благо?

Згода через інакомислення

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Участь: навички ведення переговорів. Аналіз: аналіз цілей для досягнення спільної мети.
Мета навчання	Політика має два аспекти: вирішення проблем і боротьба за владу. Компроміс – це ціна, яку слід заплатити за підтримку і досягнення згоди.
Завдання для учнів	Учні обговорюють рішення.
Матеріали та ресурси	Аркуші паперу А4, маркери. Демонстраційні картки для проведення аналізу.
Метод	Гра з прийняття рішень, самостійна робота, групова робота, пленарні засідання.
Бюджет часу	Етап 1: Учні визначають свої пропозиції – 10 хв.
	Етап 2: Учні проводять обговорення за круглим столом – 30 хв.

Важлива інформація

У цьому розділі моделюється процес переговорів щодо цілей, визначених загальним розумінням спільного блага. На цьому уроці завдання учнів полягає у прагненні до цієї мети. Вони можуть домогтися успіху або не можуть. Їхні зусилля і досвід настільки ж важливі, як і результат.

Учитель продовжує виступати в ролі посередника. Наприклад, він/вона представляє моделі для переговорів, але не коментує їх зміст.

На першому етапі особливу увагу слід приділяти тим учням, які відчувають виключеність із політичного процесу, тому що вони не приєдналися до жодної партії.

Хід уроку

Вступ: учитель пояснює план роботи

Учитель звертається до порядку денного уроку (☞ Роздатковий матеріал для учнів 3.1) і нагадує учням завдання. На цьому уроці вони обговорюватимуть політичний порядок денний. Яких цілей вони пропонують досягти?

Етап 1: Учні визначають свої цілі

Учні вирішують, які цілі запропонувати. Партії і окремі особи можуть вносити свої пропозиції. Це, здається, дає деяку перевагу тим учням, які «не приєдналися» до партій; з іншого боку, пропозиція партії має більше шансів бути обраною в якості першочергового питання у порядку денному.

Спікери від груп або окремі учні готують короткі заяви на підтримку своїх пропозицій. Учні відзначають свої цілі на паперовій смужці за допомогою маркера.

Етап 2: Учні ведуть переговори за «круглим столом»

Учитель наполягає на тому, щоб розпочати переговори вчасно. Учні сидять у колі на стільцях; це не зовсім «круглий стіл», радше метафора, але такий спосіб підтримує найкращий зв'язок між ними. Партії, які сформували коаліцію, сидять поруч одна з одною.

Крок 2.1: Учні вносять свої пропозиції

Учитель відкриває круглий стіл і дає кожній партії слово, а також дає окремим учням шанс взяти слово. Також просить їх повідомляти про будь-які угоди, які вони уклали, і вносити пропозицію щодо спільного вирішення питання. Вони повинні покласти паперову смужку на підлозі.

Крок 2.2: Учні аналізують свої цілі і вивчають можливість досягнення компромісу та інтеграції цілей

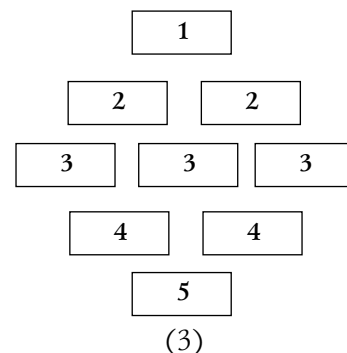
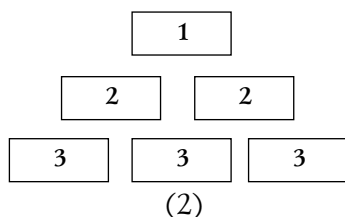
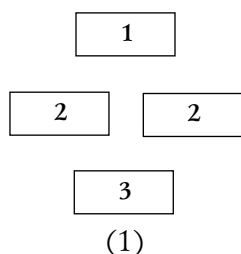
Після того, як всі виступлять з промовою, вчитель має натякнути учням на можливі компроміси або зв'язки між висловленими ними позиціями.

— Чи деякі з пропозицій добре узгоджуються між собою? Чи можуть бути ці картки згруповані?
— Які пропозиції виключають одна одну? Тут учні повинні уважно подивитися на пропозиції. Чи є цілі, які виключають одна одну? Або ж мають одні і ті ж наміри, але вимагають великих зусиль, ресурсів і грошей?

Крок 2.3: Учитель пропонує модель для переговорів

Учитель пропонує модель для розробки політичного порядку денного, в рамках якого буде розглянуто питання спільного блага. Він представляє модель № 1 за допомогою смужок паперу А4, позначених номерами, як наведено нижче; це спрощена версія класичної моделі «діамантового аналізу» (модель № 3).

У варіанті (1) з чотирма цілями одній цілі дається вищий пріоритет. Двом цілям дають другий ранг, і одна ціль, яка вважається менш важливою чи нагальною, отримує ранг 3 (або опускається взагалі — тоді вчитель видаляє ціль № 3).

Така тісна модель з трьома або чотирма цілями вимагає узгодження, оскільки багато цілей не можуть бути дозволені. З іншого боку, менше цілей легше реалізувати, ніж порядок денний, що містить цілі, висловлені кожним із учасників процесу, але з цим набагато складніше впоратися (дилема між включенням цілей та ефективністю). Учитель додає смужки паперу, щоб перетворити модель № 1 у моделі № 2 і 3.

Учитель нарешті вказує на те, що всі моделі визначають тільки один найвищий пріоритет. Таким чином, найскладніше полягає у визначенні тільки однієї цілі.

Крок 2.4: Учні проводять переговори

В учнів є кілька питань, що вимагають погодження. У той же час ці питання відкривають різні шляхи до компромісу і підтримки більшості.

- Яку модель ми вибираємо — скільки цілей ми хочемо включити?
- Яким цілям ми надаємо головний пріоритет?
- Чи не могли б ми, можливо, всі погодитися тільки з однією ціллюю?
- Які цілі ми включили в наш порядок денний? Цілі, які підтримують одна одну або що виключають одна одну? (Перший варіант працює на ефективність, другий для включення).
- Чи порядок денний в цілому має сенс?

Тут вимагається детальне обґрунтування та переконання. Партії мають більш сильну підтримку для своїх цілей, але інші можуть мати кращі ідеї. Тому залишається відкритим питання, які цілі виграють та отримають найвищу підтримку.

Включення цілей, які виключають одна одну (наприклад, партії зелених + консервативна партія) характерно для коаліцій між партіями або за участю всіх партій. Спрямована модель цілей (все визначається однією з партій) є більш конкурентоспроможною і орієнтованою на конфлікт. Тому вибір між цими моделями також є вибором політичних культур — способів досягти плюралізму в умовах демократії. Учитель спостерігає, як учні намагаються впоратися з цією проблемою, і вирішує, чи слід звернутися до цього питання на завершальній стадії уроку.

Учні перекладають картки на підлозі, щоб створити свою модель порядку денного (для формування алмазної або пірамідальної форми). Якщо кілька моделей включають у себе одні й ті ж цілі, дублікати використовуються так, щоб моделі можна було порівняти.

По завершенні картки кріпляться на фліпчартах для створення плакатів. Вони будуть використовуватися на наступному уроці.

Крок 2.5: Учні проводять голосування

Наприкінці зустрічі учні голосують підняттям рук. Якщо вони погодилися з одним набором цілей, можна очікувати одностайного рішення.

Якщо з'явилися різні моделі, учні повинні проголосувати за ці моделі.

У цьому випадку вчитель пропонує таку процедуру голосування, рішення щодо якої повинно бути прийнято (шляхом голосування) до голосування за моделі: якщо будь-яка модель отримує більшість голосів (понад 50 %), вона вважатиметься прийнятою. В іншому випадку проводиться повторне голосування, на яке виносяться дві моделі, що набрали найбільшу кількість голосів. Щоб врахувати думку тих, хто утримався, приймається модель з найбільшою кількістю голосів.

Урок 4

Участь у плюралістичній демократії

Учні діляться власним досвідом

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналіз і судження: структурування результатів роботи. Методичні навички: підготовка коротких заяв, надання зворотного зв'язку.
Мета навчання	Плюралізм підтримує справедливе й ефективне прийняття рішень. «Згода через інакомислення». Я просуваю свої інтереси, беручи участь у демократії.
Завдання для учнів	Учні осмислюють та обговорюють свій досвід, дають зворотний зв'язок щодо розділу.
Матеріали та ресурси	Фліпчарти та маркери, копії $\neq$ Роздатковий матеріал для учнів 2.5 (ЗДПЛ) та 2.6 (ЄКПЛ).
Метод	«Стіна мовчання». Самостійна робота, презентація і обговорення. Раунд коротких питань-відповідей.
Бюджет часу	Етап 1: Учні осмислюють та обговорюють свій досвід («Стіна мовчання») – 20 хв.
	Етап 2: Дискусія – 15 хв.
	Етап 3: Учні дають зворотній зв'язок – 5 хв.

Важлива інформація

Рефлексія – це елемент конструктивістського підходу до навчання. Учні формують свої погляди і діляться ними один з одним. Роль вчителя полягає у створенні основи з відповідних методів і планування. Це приклад навчання через права людини: учні реалізують право на свободу думки і слова. Суворі рамки дають кожному учню можливість брати участь. Такі можливості ніколи не будуть сприйматися як рівні, оскільки різні типи навчання по-різному реагують на методи, які вибрав вчитель.

Учитель займає тільки невелику кількість часу, призначеного для виступів. Разом з тим, визначаючи рамки і графік уроку, вчитель присутній весь час у ролі контролера. Як і під час вивчення інших розділів, учні відчують парадокс, що свобода не тільки йде разом із суворими правилами і керівництвом, а й навіть може потребувати їх.

Хід уроку

Підготовка:

Вивішуються моделі політичного порядку денного, які учні ставили на голосування на попередньому уроці.

Чотири фліпчарти («стіни мовчання») розмішують по периметру класної кімнати, поряд з кожним кладуть 2–3 маркери різних кольорів. Фліпчарти мають бути доступними, півколом навколо них розташовують по 5–6 стільців. Або фліпчарти можна поставити на двох-трьох столах, зсунутих разом.

Учитель підготував фліпчарти до початку уроку, записавши на них ключові питання (дивіться нижче). Запасні фліпчарти повинні бути під рукою на випадок, якщо учням знадобляться додаткові аркуші.

Спосіб розсадження підтримує комунікацію. Не фронтальне сидіння, а розташування стільців по колу або столів на відкритій площі – ось те, що найкраще працює з розташуванням фліпчартів.

Етап 1: Учні осмислюють свій досвід («Стіна мовчання»)

Крок 1.1: Учитель інструктує учнів про те, як використовувати «стіни мовчання»¹⁰

Учні і вчитель займають свої місця. Учитель звертається до теми уроку в розкладі (з Роздатковий матеріал для учнів 3.1), згадує пройдений матеріал, замість того, щоб розповідати нову інформацію або працювати над новими завданнями. На етапі рефлексії учні повинні думати, ділитися своїми ідеями і обговорювати їх.

Учитель презентує метод «стіна мовчання» і пояснює, чому його обрали: це хороший спосіб підтримати рефлексію, і це дає учням максимум часу для роздумів і спілкування.

Учитель показує на чотири плакати – чотири «стіни мовчання»:

— Плюралізм

Як я усвідомляю плюралізм?

— Згода через інакомислення

З яких причин ми досягли успіху або зазнали невдачі щодо визначення спільного блага?

— Розподіл влади

Як ми відчуваємося у ролі одного з найсильніших або найслабших гравців?

— Права людини

Які права людини ми отримали під час цих уроків? (видаються копії з Роздаткового матеріалу для учнів 2.5. Загальна декларація прав людини і 2.6. Європейська конвенція про захист прав людини).

Інструкції:

— Має бути тиша протягом виконання усієї вправи. Звідси і назва вправи – «стіна мовчання». Це обговорення в письмовій формі.

— Кожен учень може написати стільки, скільки він/вона хоче.

— Мінімальна вимога: два записи, кожен з яких на двох різних «стінах мовчання».

— Учні можуть написати свою відповідь на ключове питання або прокоментувати те, що написав інший учень. Можна використовувати стрілки, лінії і символи.

— Учні можуть ходити або залишатися біля одного фліпчарту.

¹⁰ Цей метод є різновидом вправи 7.1 «Стіна мовчання» у Посібнику ОДГ/ОПЛ Том VI, видавництво Ради Європи, Страсбург, 2008. – С. 62.

Крок 1.2: Учні пишуть свої ідеї на «стіну мовчання»

Учні виконують вправу з рефлексії, умови якої їм розказав вчитель. Учитель стежить за обміном ідеями і думками, що розгортаються на фліпчартах, але не бере активної участі. Учитель наполягає на тому, щоб усі суворо дотримувалися правила мовчання.

Ця фаза триває протягом 10–15 хвилин.

Етап 2: Подальше обговорення

Учитель закликає учнів зайняти свої місця (на стільцях по колу або на відкритій площі) і оголошує наступний етап: подальшу дискусію на чолі з учителем.

По-перше, учні повинні домовитися щодо тем, які вони хотіли б обговорити. Учитель закликає їх усвідомити необхідність зробити вибір у відведений час. Це дозволяє розпочати роботу, роблячи акцент на одній або двох «стінах мовчання», а не лише коротко прокоментувати кожен з них, але це питання повинні вирішити учні.

Таке обговорення є частиною конструктивістського підходу до навчання. Учитель не може, і не повинен, передбачати те, що будуть говорити учні. Завдання вчителя полягає в тому, щоб надати структури ідеям учнів.¹¹

Етап 3: Зворотний зв'язок (раунд коротких питань/відповідей)

Учитель оголошує про завершення обговорення, так що може бути проведено підсумковий раунд зворотного зв'язку щодо засвоєного розділу. Метод складається з коротких питань/відповідей. Кожен учень повинен завершити таке твердження:

«Найцікавіше і найголовніше, що я дізнався з цього розділу, це ...»

У свою чергу кожен учень робить коротку заяву, 1–2 пропозиції. Коментувати заборонено. Учні можуть повторювати і підкреслювати заяви один одного.

Зворотний зв'язок є невід'ємною частиною сталого навчання. Учитель отримує інформацію, необхідну для оцінки рівня засвоєння розділу. І учні, і вчитель можуть спиратися на ідеї для планування своєї майбутньої роботи щодо ОДГ/ОПЛ (посилання на інші розділи, вкладення).

---

¹¹ Дивіться розділ у вступі про конструктивістський підхід до навчання.

Матеріали для вчителів ЗА **Чотири основні політичні позиції**

Ліберальна позиція: індивідуальна свобода над усе

- Основні принципи: особиста свобода і відповідальність.
- Захист прав людини і громадянина.
- Вільна торгівля і конкуренція як рушійна сила прогресу, модернізації і підвищення добробуту.
- Капіталізм працює найкраще, якщо залишити тільки його.
- Сильна держава — це та, яка обмежує себе верховенством закону.
- Щедра допомога з соціального забезпечення робить людей ледачим.
- Особисті зусилля і успішний бізнес повинні платити — податок на прибуток і дохід не має бути надто високим.

Гасло: «Немає ризику, немає свободи».

Соціал-демократична позиція: рівність над усе

- Основні принципи: рівність, солідарність, соціальне забезпечення.
- Захист слабких, бідних, менш привілейованих.
- Якщо капіталізм не контролюється, він буде збільшувати соціальну нерівність. Капіталізму немає альтернативи, але його наслідки повинні контролюватися і коригуватися політичними засобами.
- Нам потрібна система соціального забезпечення, щоб піклуватися про сім'ї інвалідів, хворих, літніх людей, безробітних і бідних.
- Солідарність означає підтримувати тих, хто цього потребує.

Гасло: «Разом ми вистоїмо, якщо розділимося — впадемо».

Консервативна позиція: безпека над усе

- Основні принципи: безпека і стабільність.
- Сильна держава має важливе значення для захисту країни від небезпек і загроз.
- Сильна держава спирається на сучасну, ефективну економіку.
- Поглиблення соціальної нерівності слід уникати.
- Сім'я потребує особливого захисту.
- Громадяни повинні просити підтримки, тільки якщо вони не можуть впоратися самі зі своїми проблемами.

Гасло: «Сильна держава в здоровій економіці».

Позиція партії зелених: природне середовище над усе

- Основні принципи: охорона навколишнього природного середовища, відповідальність за майбутні покоління.
- Наш спосіб життя, спрямований на економічне зростання, зокрема, шляхом споживання викопного палива, є серйозною загрозою для майбутнього.
- Міжнародні угоди необхідні для захисту навколишнього середовища на глобальному рівні.
- Ми несемо відповідальність перед майбутніми поколіннями і перед всією планетою.
- Невеликі зміни в нашому повсякденному житті можуть мати істотний вплив.

Гасло: «Ви не можете їсти гроші».

Матеріали для вчителів ЗВ

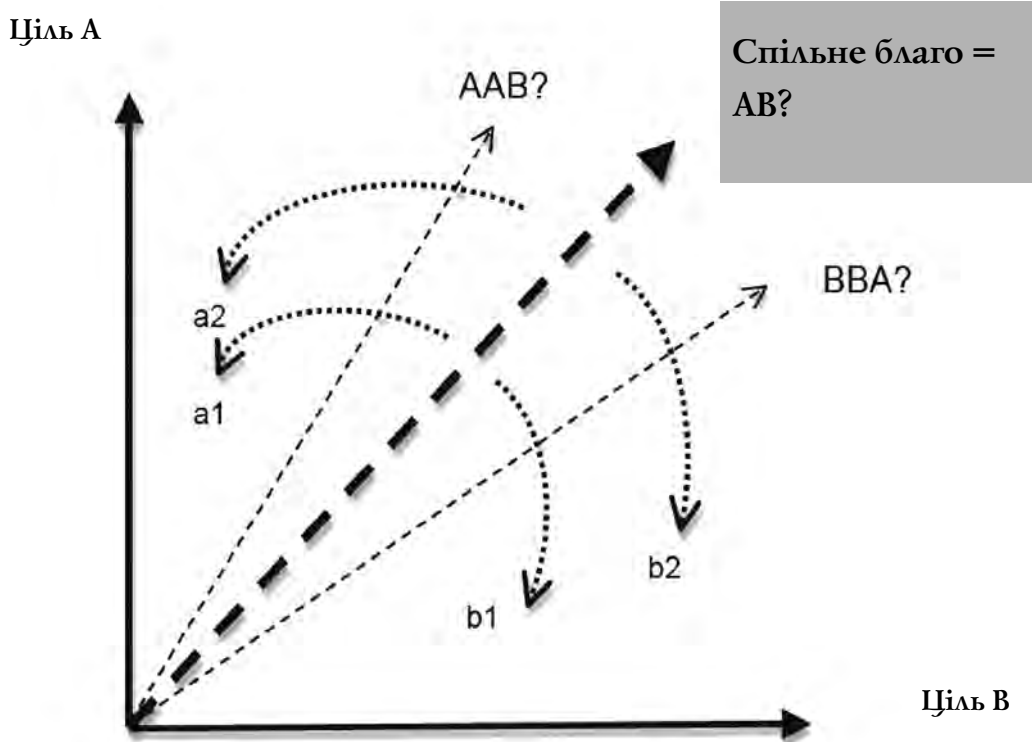
Лекція: що таке спільне благо?

Тут викладено лише основні напрями аналізу. Вчитель повинен сам адаптувати лекцію до потреб учнів і контексту розділу.

У демократичних країнах ніхто не знає напевно, що таке спільне благо. Тому ми маємо разом вирішити, що вважаємо кращим для нашої громади. У диктатурах саме режим вирішує, що таке спільне благо. Це одна з найбільших відмінностей між демократією і диктатурою.¹²

Будь-яка людина може брати участь у цій дискусії: політичні партії, зацікавлені групи, засоби масової інформації, політики і окремі громадяни. По суті, це і значить брати участь у житті демократичної країни – обговорення і вирішення того, що для неї краще (або для світу) і як досягти цієї мети.

Цей розділ наводить істотно спрощену модель процесу прийняття рішень. Ви почали урок, пропонуючи свої індивідуальні ідеї щодо спільного блага, і ви думали про ваші пріоритети, якщо б ви були лідером цієї країни, ви думали б про спільне благо. Тепер ви перебуваєте на півшляху до формування партій.

На наступному уроці ви будете вести переговори один з одним, щоб з'ясувати, чи ви можете сформулювати більшість, яка визначатиме спільне благо в цей момент часу.

Ця діаграма показує, що відбувається в такому процесі прийняття рішень. Припустімо, існують дві основні мети в межах дискусії, ціль А і ціль В (вони можуть бути пов'язані з конкретними цілями, які представили партії). Три пунктирні стрілки вказують на остаточний вибір партій – деякі хотіли б віддати пріоритет ціль А (варіант ААВ), інші – ціль В (варіант ВВА). Існують різні ідеї компромісу. Кожна з партій відстоює певний порядок денний, який відповідає певним груповим інтересам у суспільстві, і вона пропонує взяти інтереси іншої партії до уваги.

¹² Див. [з](#) Роздатковий матеріал 3.6 для більш детального вивчення цього пункту.

Так, партії намагаються впливати на прийняття рішень у бажаному їм напрямі — а1 і а2 на користь мети ААВ, партії b1 і b2 ведуть переговори в протилежному напрямі (ВВА).

Який варіант є оптимальним з точки зору спільного блага: ААВ або ВВА? Або можливо, існує баланс між ними: АВ? Має бути прийнято рішення. Партії ведуть переговори і намагаються знайти компроміс, з яким вони можуть погодитися, і, отже, підтримати. У демократичних країнах компроміс — це ціна, яку необхідно заплатити за владу. Право вирішувати залишається за більшістю. Меншість, або окремі фізичні особи, можуть вплинути на рішення обґрунтованою аргументацією.

Рішення, прийняті таким чином, постійно піддаються критичному аналізу. Зрештою, рішення не може служити загальному благу. Умови можуть змінитися. Більшість може змінитися. Більшість може бути переконана хорошою аргументацією і може змінити свою думку. Демократичне суспільство — це суспільство, що постійно вчиться.

Додаткова інформація (ця частина може бути використана окремо)

Як все це пов'язано з ключовими поняттями цього розділу — різноманітність і плюралізм?

Здійснюючи своє право на свободу думки і слова, окремі громадяни створюють широкий, різноманітний спектр індивідуальних думок про те, що краще для країни. Громадяни, які зацікавлені в тому, щоб їх цілі перетворилися на практичні досягнення, формують або вступають в такі організації, як партії, групи за інтересами і т. д. Це організований плюралізм (див. а1, а2, b1, b2 на діаграмі).

Плюралізм породжує конкуренцію за владу і політичний вплив. Рішення вимагає надання пріоритетності деяким цілям та інтересам, та відкидання інших. Компроміс іноді необхідний для досягнення достатньої більшості.

Громадяни, які не беруть участі в цій грі, оголошуючи про свої інтереси і погляди голосно і чітко, відчувають себе поза системою. Тому брати участь у житті демократичного суспільства відповідає інтересам всіх і кожного.

📖 Матеріали для вчителів ЗС

Поради щодо додаткової інформації та подальших обговорень

1. Яким чином партії відображають соціальні розколи?

✍ Роздатковий матеріал для учнів 3.5 і його обговорення.

- Які розколи існують у нашому суспільстві?
- Як партії в нашій країні відображають ці розколи?
- Які рішення і компроміси були досягнуті?

2. Плюралізм

- Які групи інтересів і неурядові організації присутні в політиці?
- Які інтереси добре організовані? Які ні?

3. Компроміс

У демократичних країнах плюралізм породжує необхідність компромісу. Різні думки наводяться з цього питання:

1. З точки зору окремого гравця: компроміс — це ціна, яку слід заплатити за владу. Хороші ідеї спускаються до рішення другого рівня.
  2. Із загальної точки зору: плюралізм породжує конкуренцію; гравці тримають один одного в «клітці» і намагаються переконатися, що жоден з них не стане занадто сильним. Плюралізм у суспільстві має той же ефект, що й система стримувань і противаг, описана в Конституції.
  3. Якщо дивитися з точки зору результатів: плюралізм породжує необхідність йти на компроміс. Рішення, які становлять крайнощі, зустрічаються рідко. Це підтримує соціальну згуртованість.
- Який з цих поглядів можна перевірити у вашій країні, наприклад, тематичними дослідженнями?

4. Порівняння демократії і диктатури

✍ Роздатковий матеріал для учнів 3.4.

- Як демократичні країни та диктатури реагують на різні інтереси і погляди?
- Які рішення приймаються? (Критерії для порівняння: включення інтересів, ефективність, вираження критики, роль засобів масової інформації.)

5. Два виміри політики

Макс Вебер.¹³

1. «Політику можна порівняти з повільним і важким бурінням отворів у товстих дошках, що виконується з пристрасстю і здоровим глуздом».
  2. «Той, хто бере активну участь у політиці, прагне до влади».
- Які два аспекти політики ми вивчили в цьому розділі?
  - Як політичні діячі збалансовують ці два аспекти в нашій країні?

¹³ Макс Вебер «Політика як покликання і професія», стор. 2, 34 (www.sscnet.ucla.edu/polisci/ethos/Weber-vocation.pdf); цитати під редакцією автора.

ЧАСТИНА 2

Участь у політиці:
залагодження конфліктів,
вирішення проблем

Розділ 4: Конфлікт

Конфлікт у риболовному господарстві
Як ми можемо вирішити проблему стабільності?

Розділ 5: Правила та закон

Які правила відповідають нашим інтересам?
Гра в прийняття рішень

Розділ 6: Уряд і політика

Модель політичного циклу
Як вирішує проблеми демократичне суспільство?

Розділ 7: Рівність

Право більшості — справедливе право?
Як ми можемо вирішити проблему більшості/меншості
в демократичному суспільстві?

РОЗДІЛ 4 КОНФЛІКТ Для старших класів середньої школи

Конфлікт у риболовному господарстві Як ми можемо вирішити проблему стабільності?

4.1. Гра в риболовне господарство (1)

4.2. Гра в риболовне господарство (2)

4.3. Як нам спіймати «якогого більше риби»?

Дебрифінг та рефлексія

4.4. Як нам досягти стабільності?

Способи урівноваження цілей та уникнення конфлікту

РОЗДІЛ 4 КОНФЛІКТ

Конфлікт у риболовному господарстві Як ми можемо вирішити проблему стабільності?

Вступ для вчителів

1. Про що йдеться в цьому розділі

Цей розділ фокусується на проблемі управління загальними ресурсами. Якщо політичні гравці, які приймають рішення, компанії і громадяни не в змозі вирішити проблеми такого роду, вони можуть призвести до серйозного конфлікту і навіть до війни.

Щоб проілюструвати цю проблему, уявіть собі таку повсякденну ситуацію: в кінотеатрі, повному відвідувачів, особа з маленьким зростом не може добре бачити екран, тому що попереду сидить чоловік зростом 190 сантиметрів. Тому людина з низьким зростом встає. Але тепер інші відвідувачі за нею нічого не бачать, і змушені теж встати. Зрештою, вся зала кінотеатру встає. Ніхто не може бачити краще, ніж раніше. При цьому, стояти в кіно не зручно. Насправді, зараз ситуація ще більш несправедлива, ніж раніше, оскільки низькі люди тепер взагалі не можуть нічого бачити.

Цей приклад має багато спільного з «великими» проблемами управління ресурсами, наприклад, надмірним виловом риби. Такі проблеми важко вирішити, оскільки в них два виміри, як видно із прикладу про кіно:

1. Якого правила повинні дотримуватися відвідувачі кінотеатру, щоб гарантувати кожному можливість добре бачити екран? (Питання).
2. Яким чином це правило може бути приведено у виконання, якщо хтось у кіно порушить його? (Інституційний аспект).

Крім надмірного вилову риби, прикладами «великих» проблем управління ресурсами є глобальне потепління, захоронення ядерних відходів, а також надмірне споживання ресурсів підземних вод. Багато гравців з конкурентними інтересами беруть у цьому участь. На глобальному рівні немає суперкраїни, яка може вимагати від будь-якої суверенної держави виконання цього правила (інституційний аспект). Але тиск таких проблем, як глобальне потепління і зміна клімату наростає, і, отже, політичні лідери і громадяни всього світу повинні докласти зусиль, щоб знайти рішення.

Гра в риболовлю спрямована на вирішення проблеми виснаження рибних запасів, приділяючи особливу увагу питанню стабільності – першому виміру проблеми. Завдання стало б занадто складним для учнів, якщо воно також включало б інституційний аспект; проте, можна включити в гру інституційний аспект, розширюючи і пов'язуючи гру в риболовлю з розділом 5. Дивіться вступ до розділу 5 для отримання додаткової інформації про цей варіант.

2. Гра в риболовлю

Гра в риболовлю є ключовим завданням у цьому розділі, яке реалізується за допомогою підходу до навчання на основі завдань. Учні стикаються з проблемою і повинні знайти рішення – під тиском часу – оскільки це часто відбувається в реальному житті. Учні спираються на свій досвід, отриманий під час вивчення уроків 3 і 4.

У рибальській грі учні стикаються з проблемою, як управляти загальним ресурсом. Гра в риболовлю будується навколо сценарію, який, здається, досить простим. Учні утворюють чотири групи – чотири екіпажі рибалок, які живуть в селах навколо озера. Запаси риби в озері є загальним ресур-

сом рибалок і їх єдиним джерелом доходу. Учнім одразу ж стає відомо, що їх спільний інтерес у тому, щоб уникнути надмірної експлуатації рибних запасів.

Водночас, немає ніяких правил щодо цього, також немає жодної установи, такої як рада спілки рибалок, де гравці могли б поспілкуватися і обговорити цю проблему. Також рибалки не мають жодного уявлення, скільки риби вони можуть зловити, не порушуючи відтворення рибних запасів. Завдання учнів — виявити всі ці проблеми і вжити заходів.

Учитель керує грою. Перед початком гри гравці отримують навмисно двозначну інструкцію «зловіть стільки риби, скільки ви можете». Гравці можуть прочитати цю інструкцію двома способами:

- «Як окрема команда максимізуйте свій дохід». (Короткострокова максимізація прибутку).
- «Як спільнота, переконайтеся, що ви ловите стільки риби, скільки ви можете, в довгостроковій перспективі». (Довгострокова стабільність).

Досвід показав, що учні зазвичай приймають цілі короткострокової максимізації прибутку. Деякі групи зловляють менше, і незабаром з'ясується, що вони не тільки є біднішими, а й не можуть зберегти рибні запаси через нескоординовані зусилля. Швидко розгортається сценарій, у якому рибні запаси можуть бути вичерпаними, а розрив між багатими і бідними селами тільки збільшується. Гравці можуть виявляти сильні емоції, оскільки гра спочатку створює переможців і переможених, а вже потім вся спільнота в цілому стають злиднями.

Учні стикаються зі складним завданням:

- Вони мають докласти спільних зусиль для вирішення проблем.
- Вони повинні почати спілкуватися.
- Вони мають зібрати інформацію про відтворення рибних запасів і розробити схему для сталого рибальства.
- Вони виявлять, що вони потребують інституційної основи, щоб переконатися, що всі дотримуються правил, узгоджених громадою для збереження рибних запасів.
- І, нарешті, вони повинні узгодити правила про те, як розподілити виловлене справедливо.

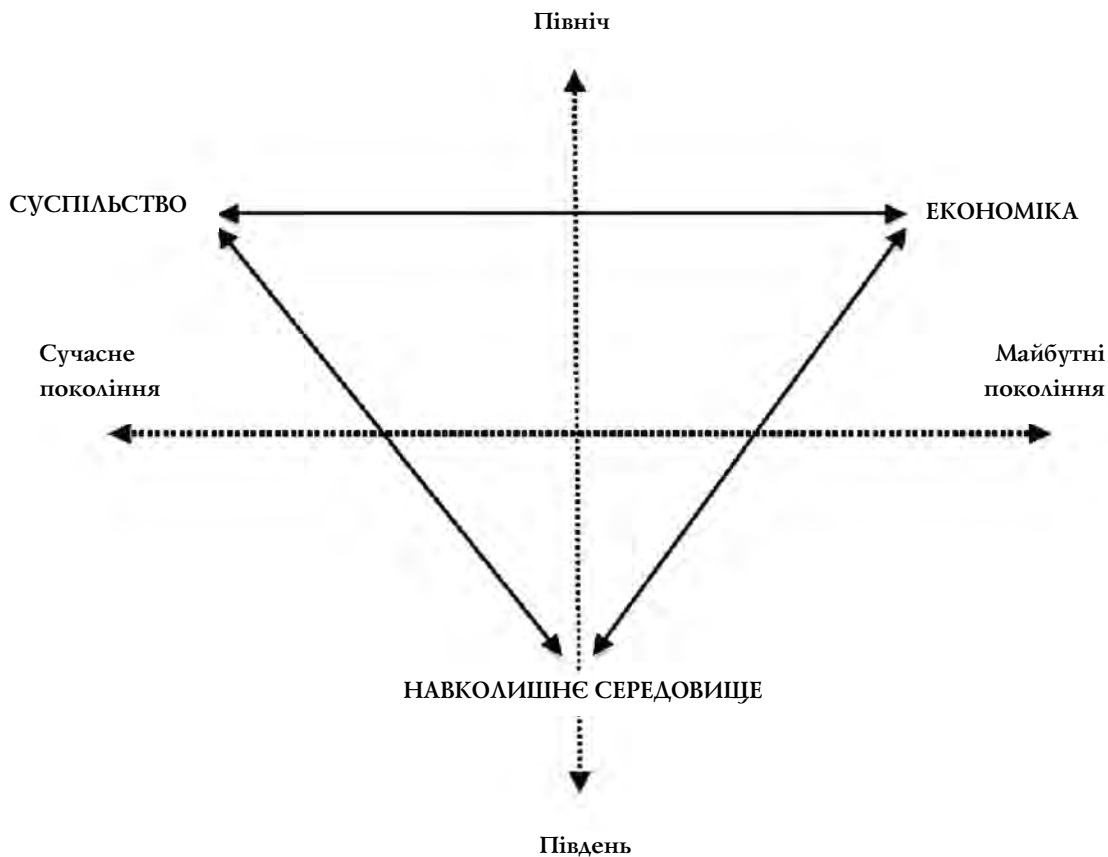
Гра в риболовлю на перший погляд досить проста, проте вона ставить учнів перед деякими серйозними проблемами 21-го століття, і пропонує їм на власному досвіді відчути, про що ж, власне, політика — вирішення актуальних проблем, які ставлять під загрозу життя суспільства або навіть всього людства.

3. Рефлексія

Учні можуть домогтися успіху у вирішенні деяких проблем, у яких вони беруть участь, або ж вони можуть зазнати невдачі. Важливо, що на етапі рефлексії учні розуміють, що в такій невдачі немає нічого поганого. З одного боку, невдача більш характерна для реального життя, ніж успіх, а по-друге, гра в риболовлю — це не шкільне завдання, а тренування вирішення складної політичної проблеми. Ніхто не знає, яким має бути правильне рішення політичної проблеми заздалегідь; ми маємо спробувати знайти його.

У рибальській грі учні виявили цілий комплекс питань, деякі з яких можуть бути пов'язані з моделлю стійкості (≠ Роздатковий матеріал для учнів 4.2):

- Який оптимальний рівень рибальства, а який сумісний з відтворенням рибних запасів?
- Як ми можемо переконатися, що цей баланс приносить максимальну користь (цілі економічного зростання) і захист рибних запасів (цілі охорони навколишнього середовища) працює постійно, сьогодні і в майбутньому?
- Що таке справедливий розподіл трудових зусиль і який загальний обсяг виловленої риби повинен бути серед чотирьох сіл громади?

Модель стійкості (≈ Роздатковий матеріал для учнів 4.2).

Модель сталого розвитку містить три питання. Вони відповідають трьом основним цілям економічного зростання, захисту навколишнього середовища, а також справедливого розподілу ресурсів у суспільстві; вони пов'язані з двома вимірами часу (інтереси нинішнього і майбутніх поколінь), а також простору (глобальний вимір – північ і південь).

Модель стійкості описує як дилему, яка виникає, якщо гравець намагається досягти тільки однієї мети, наприклад, прибуток за рахунок захисту ресурсів, а також баланс цілей в успішній стратегії сталого розвитку. ≈ Роздатковий матеріал для учнів 4.3 закликає школярів задуматися про наслідки їх наміру «зловити стільки риби, скільки можливо» з цих двох точок зору – з погляду мети тимчасового приросту прибутку для одного гравця, та з точки зору стабільності та балансу.

У грі можливе оптимальне рішення, яке може бути визначене в цифрах; вчитель може підказати це рішення (≈ Роздатковий матеріал для учнів 4.4), щоб допомогти учням, якщо це необхідно.

Цей аналіз підштовхне учнів підняти питання про те, чому досягнення сталого розвитку в більшому масштабі – це набагато складніше завдання, і що окремий громадянин може зробити, щоб підтримати цю мету.

Варіанти розширення розділу

1. Об'єднання розділів 4 і 5

Як згадувалося вище, учні можуть вивчити питання про те, яка інституційна основа є найвідповіднішою потребам рибалок. Це може бути система правил, орган державної влади або взаємна угода, укладена між рибалками як рівноправними сторонами. Учні можуть продовжити гру в риболовлю і застосовувати обрану основу як інструмент, тим самим перевіряючи її ефективність.

2. Дослідницьке завдання

Очевидно, що гра в риболовлю складається з політичних питань, починаючи від тих, що виникають у місцевому співтоваристві, і закінчуючи питаннями глобального рівня. Як уже згадувалося вище, викиди CO₂, виснаження рибних запасів, утилізації ядерних відходів і перевитрата ресурсів підземних вод є прикладами таких питань.

Вивчення одного з них, або й інших питань, можливо як на додаткових заняттях у класі, так і в формі дослідницького проекту. В цьому випадку учням дається урок, щоб повідомити про результати своєї роботи, і, можливо, обговорити подальші кроки, які необхідно зробити.

Ключове поняття конфлікту

Усі ми пережили конфлікти, і для більшості з нас це було неприємно. У плюралістичних суспільствах відмінності між людьми з різними інтересами і цінностями мають тенденцію до зростання, що збільшує потенціал для виникнення конфлікту.

Політичні громади стикаються з проблемою пошуку шляхів вирішення конфлікту. Демократія — це система, яка намагається цивілізувати конфлікт. Вона забезпечує структуру, в якій можна розігрувати конфлікт не через насильство, а за допомогою слів. Обмін аргументами і чітке формулювання різних інтересів — це навіть корисно, оскільки дає чітке уявлення про потреби та інтереси різних груп суспільства, які слід враховувати при прийнятті рішень.

У плюралістичних суспільствах з демократичною конституцією, конфлікти, як правило, вирішують шляхом компромісу. Цей метод працює краще за все, якщо конфлікт стосується розподілу дефіцитного ресурсу, наприклад, доходів, часу, води і т. д. Конфлікти, які зосереджуються на ідеології (різні цінності, релігійні вірування і т. д.) є більш складними для досягнення компромісу, тут повинні бути знайдені деякі способи мирного співіснування. Конфлікти, центральною темою яких є ідентичність — колір шкіри, етнічне походження — не можуть бути вирішені, але їх потрібно буде стримувати.

Потенціал для конфлікту присутній скрізь, де люди взаємодіють між собою. У ОДГ/ОПА учні можуть навчитися розуміти конфлікт як щось «нормальне», чого не потрібно боятися. Насправді вони повинні володіти навичками вирішення конфліктів шляхом переговорів і відповідальності — готовність розглянути погляди та інтереси інших осіб, а також захищати права усіх, хто бере участь у мирному врегулюванні конфлікту. Так, цей посібник може бути використаний як низка тренінгів для вироблення навичок вирішення конфліктів. Брати участь у демократії означає брати участь у врегулюванні конфлікту.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 4 (заштрихований рядок у таблиці). Обрамлена рамкою колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 4?

Як можна застосовувати цю матрицю

Вчителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

— Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків для ОДГ/ОПА: вчитель може вибрати тільки цей розділ і опустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вміння брати відповідальність, аналізувати проблему, вести переговори.

— Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно в процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що включає повторення матеріалу у різних контекстах, які у різний спосіб пов'язані між собою. У цьому випадку вчителі можуть поєднувати декілька розділів.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії Прийняття політичних рішень та вчинення дій	
4. Конфлікт	Аналіз конфліктів та дилем. Взаємозалежність. Сталий розвиток.	Визначення складних проблем. Ведення переговорів.	Досягнення компромісу. Координація політичних зусиль.	Готовність йти на компроміс. Відповідальність.
2. Відповідальність	Аналіз дилем.	Розмірковування над наслідками вибору.		Взаємне визнання.
3. Різноманітність і плюралізм	Потенційна можливість виникнення конфлікту в плюралістичних суспільствах.	Ведення переговорів.		
5. Правила та закон	«Правила — це інструменти» подолання конфлікту.	Аналіз проблеми та пошук рішення.	Розроблення і застосування інституційних правил для вирішення конфлікту.	
6. Уряд і політика	Політика — процес вирішення проблем та розв'язання конфліктних ситуацій.	Опис та аналіз процесів прийняття політичних рішень.	Участь у публічних дебатах щодо прийняття рішень.	

7. Рівність	Конфлікт між групами більшості та меншості.		Збалансування інтересів різних груп.	Прийняття точки зору інших.
8. Свобода	Усне слово – це середовище для вирішення конфліктної ситуації.	Аргументування.	Стратегії аргументації.	«Вольтер'янський дух»: оцінка свободи думки і висловлювання для всіх.

РОЗДІЛ 4: Конфлікт. Конфлікт у риболовному господарстві

Як ми можемо вирішити проблему стабільності?

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Гра в риболовне господарство (1)	Аналізувати складну ситуацію, приймати рішення в умовах дефіциту часу. Учні дізнаються про проблеми, пов'язані з підтриманням стабільності.	Учні визначають проблеми і розробляють способи їх вирішення і стратегії.	📄 Матеріали для вчителів 4.1–4.4. Кишеньковий калькулятор або ПК. Смужки паперу (формату А4), маркери.	Навчання на основі виконання завдань.
Урок 2: Гра в риболовне господарство (2)	Проведення переговорів для досягнення компромісу. Усвідомлення взаємозалежності, конфлікту інтересів.	Учні аналізують складну проблему. Учні повинні співпрацювати, щоб знайти спільне рішення.	Те саме, що й на уроці 1.	Навчання на основі виконання завдань.
Урок 3: Як нам спіймати «якомога більше риби»?	Аналітичне мислення: пов'язання досвіду з абстрактною концепцією або моделлю. Модель досягнення цілей сталого розвитку.	Учні посилаються на власний досвід під час гри.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 4.2. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 4.3 (за потреби).	Короткі заяви під час дебрифінгу. Пленарне обговорення. Самостійна робота.
Урок 4: Як нам досягти стабільності?	Аналіз і судження: міркування про досвід за допомогою аналізу на основі концепції. Стимули сильно впливають на нашу поведінку. Вплив стимулів може бути перевірено за правилами (зовні), або відповідальністю (самоконтроль).	Учні застосовують вивчені поняття на власному досвіді.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 4.2.	Презентації, пленарне обговорення, коротка теоретична лекція вчителя.

Урок 1

Гра в риболовне господарство (1)

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналізувати складну ситуацію, приймати рішення в умовах дефіциту часу.
Мета навчання	Учні дізнаються про проблеми, пов'язані з підтриманням стабільності.
Завдання для учнів	Учні визначають проблеми та розробляють способи їх вирішення та стратегії.
Матеріали та ресурси	<p>📄 Матеріали для вчителів 4.1–4.4:</p> <p>4.1. Копії реєстраційних листів для груп.</p> <p>4.2. Схема відтворення популяції риб (для вчителя).</p> <p>4.3. Реєстраційний бланк (фліпчарт, на дошці або зверху на фліпчарті).</p> <p>4.4. Рисунок (фліпчарт, на дошці або зверху на фліпчарті).</p> <p>Кишеньковий калькулятор або ПК.</p> <p>Смужки паперу (формату А4), маркери.</p>
Метод	Навчання на основі виконання завдань.
Бюджет часу	1. Вступ до гри в риболовне господарство – 10 хв.
	2. Гра в риболовне господарство – 30 хв.

Важлива інформація

Якщо умови дозволяють, уроки 1 і 2 мають бути об'єднані. Але гра може бути також проведена в два окремі раунди.

На початку учнів не заохочують спілкуватися один з одним, але разом з цим вчитель не втручається, поки цього не вимагає регламент.

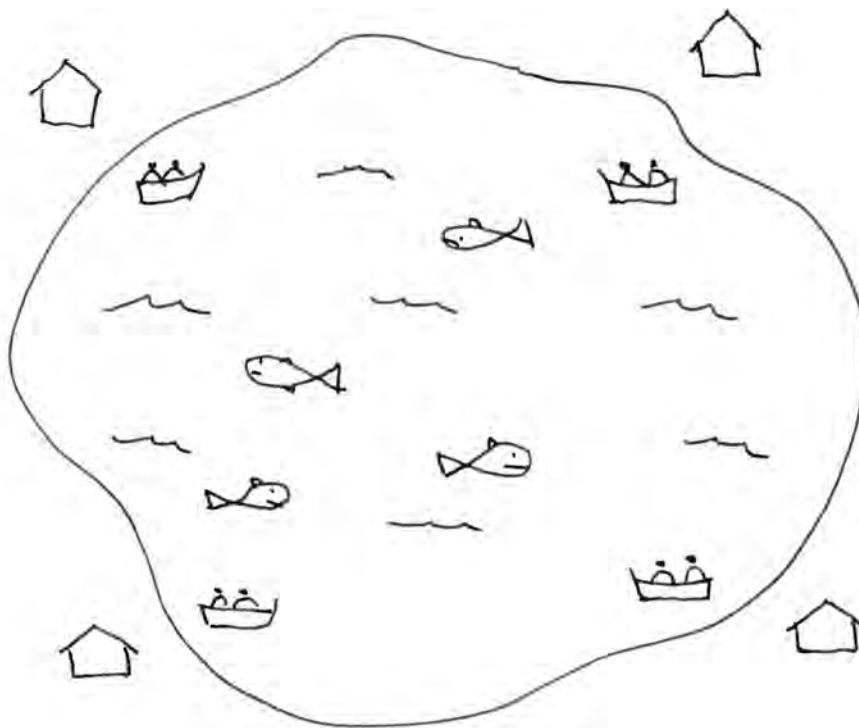
Хід уроку

Етап 1: Вступ до гри в риболовне господарство

Учитель пояснює класу, що вони будуть грати в гру, яка буде імітувати важливу частину реального життя.

«Уявіть, що ви — члени однієї з чотирьох сільських громад, які живуть на березі озера. В озері водиться багато риби, тому вам не потрібно турбуватися, за рахунок чого ви будете жити в майбутньому. Риболовля є єдиною галуззю економіки, розвиненою у селах; у вас немає іншого джерела доходу».

Учитель може проілюструвати це вступне слово за допомогою простого малюнка на дошці або фліпчарті, на якому він може зобразити озеро, деяку рибу, а також чотири рибальські села, кожне з яких має свій човен біля берега.

«Ви займаєтеся риболовлю протягом всього сезону, лише взимку і навесні мертвий сезон, щоб популяція риби могла відновлюватися. Протягом цих місяців ви маєте жити за рахунок продажу сушеної риби і займатися відновленням ваших човнів і сіток, щоб бути готовими до наступного сезону».

Потім учні отримують інструкції про те, як грати в цю гру.

Вони утворюють чотири групи не більше шести учнів у кожній. (Якщо є більш ніж чотири групи, необхідно адаптувати діаграму результатів — див. Матеріали для вчителів 4.3).

Кожна група діє як команда рибалок. Їм пропонують дати своєму човну химерну назву і видають реєстраційний листок для запису уловів.

Гра проходить в кілька раундів, які є промисловими сезонами і мертвими сезонами, протягом яких відновлюється популяція риби.

Учитель використовує тільки одну фразу, щоб визначити мету гри «Спробуйте зловити стільки риби, скільки зможете». Ця інструкція може бути сприйнята по-різному, але вчитель не дає ніяких додаткових підказок, і залишає учням можливість прийняти рішення про свою рибальську політику. На уроці 3 учні будуть повертатися до цієї відповідної точки.

На початку сезону кожна група приймає рішення щодо квоти на вилов риби. Максимальна квота на вилов риби становить 15 % на човен. Якщо популяція риби на початку першого сезону становить 140 тонн, це означає, що максимальний улов однієї групи становить 21 тону. (Знову ж, ця межа в кожній групі має бути адаптована, якщо у гри бере участь понад чотири групи).

Учитель не дає ніякої додаткової інформації про те, що станеться, якщо кожна з цих чотирьох груп дійде до межі, і загальний улов кожної групи становитиме 84 тони. Це вже частина гри: учні розуміють, як мало вони знають. Вони не знають, який шлях оберуть їх конкуренти, і вони не знають швидкість відтворення популяції риб. Якщо вони хочуть, можуть дізнатися про це самі.

Етап 1: Гра в риболовне господарство

Починається перший раунд. Групи обговорюють квоти на вилов риби. Через чотири хвилини вчитель просить групи здати реєстраційні листи. Він/вона вносить визначені квоти в графік, обчислює кількість тонн, спійманих на кожному човні, загальну квоту вилову і фактичний вилов у цьому першому сезоні (тут потрібен кишеньковий калькулятор або комп'ютер). Він/вона вносить результати в графік і подає їх учням. Розвиток рибних запасів і загальний вилов зображений на діаграмі на основі Матеріалів для вчителів 4.4.

Посилаючись на таблицю зростання популяції, вчитель також говорить учням загальну чисельність риби на початок другого сезону.

Учням віддають їх реєстраційні листи і вони вираховують їх загальний вилов за всі сезони.

Досвід показав, що учні, як правило, досягають допустимої межі на початку гри, так що загальний вилов 70 тонн, або половина популяції риб, – це цілком ймовірний результат, який навіть може бути ще вищим. Якщо популяція риби виснажилася наполовину, вона повинна відновитися, щоб вийти на новий рівень – 94 тонни. Це означає, що популяція риби скоротилася на третину протягом одного року. Криві на діаграмі різко спрямовані вниз і показують безпосередню небезпеку повного виснаження рибних запасів.

Учням тепер стало відомо про цю загрозу. Якщо всі вони в повній мірі будуть використовувати максимальні квоти в розмірі 15 %, риба вимре через два-три сезони. Групи повинні обговорити, чи мають вони знизити свої квоти, щоб уникнути повного зникнення риби. З цього моменту кожна гра розвивається по-різному залежно, наприклад, від віку і статі учасників.

Наступні раунди учні грають так само. Протягом наступних трьох раундів групам не рекомендується спілкуватися, але вони можуть зробити це, якщо візьмуть ініціативу. Учитель як керівник гри дає учням перерву, але наполягає, що вони повинні відновити гру через 5 хвилин. Це відображає реальність: коли починається риболовецький сезон, рибалки мають робити свою роботу.

Після декількох раундів вчитель може створити «чудо», якщо улови зменшилися занадто швидко, додавши деякі додаткові тонни до цифри, зазначеної в таблиці зростання.

Після четвертого раунду вчитель закликає групи до спілкування, якщо вони ще не зробили цього раніше.

Іноді учні приймають спільне рішення, а іноді не роблять цього. Групи вирішують, чи бажають і в якій мірі вони будуть пов'язані загальними угодами – все як у реальному житті.

Урок 2**Гра в риболовне господарство (2)**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Проведення переговорів для досягнення компромісу.
Мета навчання	Усвідомлення взаємозалежності, конфлікту інтересів.
Завдання для учнів	Учні аналізують складну проблему. Учні повинні співпрацювати, щоб знайти спільне рішення.
Матеріали та ресурси	Те саме, що й на уроці 1.
Метод	Навчання на основі виконання завдань.
Бюджет часу	1. Гра в риболовне господарство (раунд 4) – 7 хв.
	2. Переговори – 15 хв.
	3. Гра в риболовне господарство (раунд 5–7) – 20 хв.

Важлива інформація

Учні продовжують грати подальші три або чотири раунди гри.

Після 4 раунду вчитель заохочує учнів говорити один з одним, якщо вони ще не зробили цього раніше. Бюджет часу зупиняється, щоб дати учням можливість обмінятися думками та пропозиціями. Вчитель вирішує, як довго цей період має тривати до того, як учні продовжать гру.

Хід уроку

Етап 1: Учні грають один раунд

Учитель оголошує результати. Якщо учні беруть на себе ініціативу, вчитель дозволяє їм продовжувати гру і дає деякий час. Учитель повідомляє, що інтервал між промисловими сезонами був продовжений на 10 хвилин.

Етап 2: Переговори

Учні стикаються з серйозною проблемою – виснаження рибних запасів – і вони не мають ніяких інституційних рамок (правила спілкування, система правил рибальства і управління тощо), щоб підтримати їх, якщо тільки вони не створять такі інституції.

Учитель не повинен брати участь в обговоренні учнями ситуації (як радник, коментатор, голова, тренер і т. д.), але уважно слухає і стежить за часом. Можливості навчання на основі виконання завдань засновані на вирішенні проблем, як і в житті за межами школи, тому учні повинні впоратися самотужки.

Етап 3: Учні грають три фінальні раунди

Учитель закликає учнів продовжити гру в своєму звичайному темпі. Залежно від результатів переговорів, гравці можуть змінити свою рибальську політику, тоді результати покажуть деякий успіх у запобіганні зникненню рибних запасів.

Урок 3

Як нам спіймати «якогога більше риби»?

Дебрифінг та рефлексія

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	Аналітичне мислення: пов'язання досвіду з абстрактною концепцією або моделлю.
Мета навчання	Модель досягнення цілей сталого розвитку.
Завдання для учнів	Учні посилаються на власний досвід під час гри.
Матеріали та ресурси	<ul style="list-style-type: none"> ✍ Роздатковий матеріал для учнів 4.2. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 4.3 (за потреби).
Метод	Короткі заяви під час дебрифінгу. Пленарне обговорення. Самостійна робота.
Бюджет часу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дебрифінг: учні виконують свої ролі – 15 хв. 2. Учні досліджують двозначність інструкції «упіймай якомога більше риби» – 10 хв. 3. Модель досягнення цілей сталого розвитку – 15 хв.

Важлива інформація

Дебрифінг: учні виконують свої ролі. Можливе виявлення сильних емоцій.

Індуктивний підхід до моделі досягнення цілей сталого розвитку: учні розвивають категорії цілей моделі сталого розвитку зі своїх висновків, зроблених під час дебрифінгу. Вправа на абстрактне мислення.

Конструктивістський підхід до навчання: учні створюють контекст, в якому вони розуміють і потребують моделі сталого розвитку. Замість того, щоб просити вчителя, вони ставлять запитання під час рефлексії.

Хід уроку

Етап 1: Дебрифінг

Учні виконують свої ролі у грі

Учитель робить записи на фліпчарті або на дошці, залишаючи місце для другої колонки.

Учні, як очікується, будуть виражати сильні емоції:

- Конфлікт між переможцями і переможеними.
- Багаті і бідні рибалки.
- Знищення природних ресурсів.
- Зниження загального обсягу виробництва рибної продукції (зубожіння всього риболовного співтовариства).
- Складні переговори, наприклад, відсутність відповідальності, деякі партнери не бажають співпрацювати.
- Важко отримати життєво важливу інформацію. Перевищення вилову спровоковане необхідністю вгадувати інформацію.
- Жоден орган влади не може забезпечити дотримання правил.
- Відсутня винагорода за відповідальне дотримання політики рибальства – менший вилов означає бідність, а також додаткові прибутки для інших рибалок.

Етап 2: Рефлексія

Учні вивчають неоднозначність інструкції «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо»

Учитель пояснює, що учні окреслили складну проблему. Для подолання таких проблем, перший крок полягає в тому, щоб зрозуміти їх. Як і в медицині, лікар повинен поставити діагноз, перш ніж він/вона може вирішити, який вид терапії застосовувати.

Учитель нагадує учням інструкцію, яку вони отримали, перш ніж вони почали риболовлю, і записує фразу на дошці або плакаті: «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо».

Учитель просить учнів згадати, як вони зрозуміли цю інструкцію і якою була їхня мета, коли вони визначали свої промислові квоти. Вони повинні спиратися на три точки:

«Спробуйте» – хто повинен спробувати?

«Стільки, скільки можливо» – якою є та межа, яка позначається словом «можливо»?

Вони проводять хвилину в тиші. Потім вчитель просить їх поділитися думками. Учні пояснюють, як вони розуміють цю інструкцію, і наводять свої причини. Коли виникає зрозуміла картина, вчитель знімає ключові висловлювання з дошки (фліпчарту).

Якщо учні відзвітувати, що вони подивилися на ситуацію з точки зору свого села, орієнтуючись на свої інтереси, які досягаються за необхідності за рахунок інших і навколишнього середовища, то результат буде таким, як у таблиці. Але, можливо, деякі учні сприйняли умови з іншого погляду, і результат міг би наблизитися до повної картини (див. другу таблицю).

Наша ціль у грі «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо»				
Хто?		Скільки можливо?		Коли?
Наш човен		Встановлена межа		Сьогодні
		За квотою		
Наш добробут		Наш добробут		Наш добробут

Якщо вони діяли з точки зору підвищення добробуту своїх сіл, результат буде вражаючим. Учні будуть бачити, що через свою вузьку спрямованість на досягнення «добробуту тільки для нас», вони всі разом призвели до катастрофи.

Це призводить до виникнення питання, чи можуть учні уявити будь-яку альтернативу, більш конструктивне прочитання інструкції «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо».

З іншого боку, якщо учні також включали інші цілі, такі як захист рибних ресурсів або відповідальність за інші села на березі озера, контраст між визначенням мети стає очевидним.

Учні можуть також перевірити, чи слід змінити початкову інструкцію. Проте, якщо вони згодні із запропонованою моделлю, згідно з якою риба в озері є єдиним доступним ресурсом білка, вони будуть змушені прийняти цю інструкцію.

Зрештою, хоч би яким шляхом не пішла дискусія, учням необхідно визнати, що «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо» можна зрозуміти по-різному, і це тягне за собою різні наслідки.

Учитель підбиває підсумок висловлених учнями думок і записує їх на дошці:

Наша ціль у грі «Спробуйте зловити стільки риби, скільки можливо»					
Хто?		Скільки можливо?		Коли?	
Наш човен	Всі ми	Встановлена межа		Сьогодні	У довгостроковій перспективі
		За квотою	Відповідно до швидкості відтворення		
Наш добробут	Наш добробут	Наш добробут	Захист ресурсів	Наш добробут	Відповідальність (за навколишнє середовище, майбутні покоління)
Конфлікт	Мир	Конфлікт	Мир	Конфлікт	Мир

Ця картина може спонукати учнів ставити нові запитання.

Очевидно, що альтернативні варіанти набагато більш розумні, ніж наполягання на «добробуті для нас» будь-якою ціною, що призводитиме до конфлікту. Але чому ж ми, гравці, не намагалися збалансувати ці цілі з самого початку, і чому нам так важко погодитися на ці цілі в переговорах?

Етап 3: Модель досягнення цілей сталого розвитку

Крок 3.1: Учні пов'язують своє обговорення з моделлю

Учитель роздає Роздатковий матеріал для учнів 4.2 (модель досягнення цілей сталого розвитку). Учні отримують завдання ідентифікувати в моделі ціль, яку вони щойно обговорювали («добробут для нас» — «добробут для всіх» — «захист навколишнього середовища» — «відповідальність за майбутні покоління»).

Учні відповідають після короткого періоду мовчання та обдумування. Вони будуть визначати цілі в трикутнику на роздатковому матеріалі, і, залежно від їх попереднього обговорення, визначати подальші цілі.

Учитель звертається до пояснювальної записки (значення подвійних стрілок, виміри цілей: цілі стійкості, вимір часу, глобальний вимір).

Крок 3.2: Домашнє завдання: учні готують інформацію для наступного уроку

Учитель задає учням домашнє завдання. Вони повинні підготувати звіти, які мають бути представлені на початку наступного уроку. Вони отримують такі інструкції у формі міні-роздаткового матеріалу (див. Матеріали для вчителів 4.5).

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до Роздаткового матеріалу для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

У разі необхідності учитель має можливість роздати учням Роздатковий матеріал для учнів 4.3, щоб допомогти їм у підготовці до наступного уроку.

Урок 4**Як нам досягти стабільності?****Способи урівноваження цілей та уникнення конфлікту**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПА.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналіз і судження: Міркування про досвід за допомогою аналізу на основі концепції.
Мета навчання	Стимули сильно впливають на нашу поведінку. Вплив стимулів може бути перевірено за правилами (зовні), або відповідальністю (самоконтроль). Поняття: стимул, дилема.
Завдання для учнів	Учні застосовують вивчені поняття на власному досвіді.
Матеріали та ресурси	☞ Роздатковий матеріал для учнів 4.2.
Метод	Презентації; пленарне обговорення; коротка теоретична лекція вчителя.
Бюджет часу	1. Учні діляться зробленими висновками – 10 хв.
	2. Учні досліджують вплив стимулів на їх поведінку – 15 хв.
	3. Учні обговорюють два основні підходи до вирішення дилеми «сталий розвиток-прибуток» – 15 хв.

Важлива інформація

На цьому уроці учні застосовують концепцію стимулів, щоб проаналізувати свою поведінку в грі в риболовлю. Інструкція до гри закликала учнів зосередитися на цілі максимізації короткострокового прибутку, незалежно від наслідків для інших рибалок або загальних рибних ресурсів.

На цьому заключному занятті учні обговорюють способи контролю стимулів, які мають контрпродуктивні впливи. Це можна зробити двома способами. По-перше, політичними засобами (авторитетний підхід); правила і закони, дозволяти чи забороняти певні типи поведінки. Нагороди та покарання є засобами примусу. По-друге, особи можуть контролювати свою поведінку беручи на себе відповідальність. Учні обговорюють, якому підходу вони віддають перевагу.

Домашні завдання відіграють важливу роль у декількох аспектах: в учнів є змога осмислити і записати результат попереднього уроку. Вони беруть слово на початку цього уроку і беруть активну участь з самого початку. Учитель отримує зворотний зв'язок про те, що учні дізналися і зрозуміли. Це дає йому/їй розуміння того, як продовжити ведення уроку (конструктивістський підхід до навчання і особистісно-орієнтована інструкція).

Хід уроку

Етап 1: Учні презентують домашні завдання

Учитель поєднує тему уроку з ключовими питаннями

Учні повинні прийти на урок зі своїми письмовими відповідями на два ключові питання. Розмірковуючи над цими питаннями, вони створили концептуальну основу для всього уроку (конструктивістський підхід до навчання).

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до *Роздаткового матеріалу* для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

Учитель оголошує тему уроку: як ми можемо досягти сталого розвитку? Він/вона записує тему на дошці або фліпчарті і надає слово учням. Кожне з цих двох питань розглядається по черзі.

Питання 1: Цілі в галузі сталого розвитку

Очікується, що учні подумали про таку проблему: в той час, як цілі сталого розвитку узгоджуються одна з одною, деякі з них є взаємовиключними. Захист навколишнього середовища, наприклад, дуже добре узгоджується з відповідальністю за майбутні покоління і за людство в цілому (глобальна точка зору, єдиний світ). Ці цілі є під загрозою, якщо сучасне покоління прагне до підвищення добробуту сьогодні (економіка). Суспільство (мета справедливого розподілу ресурсів) і економіку (збільшення виробництва і продуктивності) можна гармонізувати, але в багатьох випадках ніхто цього не робить.

Гра в риболовлю була найгіршим сценарієм, у якому все пішло не так. Навіть багаті рибальські села зіткнулися з економічним спадом.

Учні можуть апелювати до поточних зусиль з гармонізації економічного зростання і захисту навколишнього середовища: перероблення відходів, виробництво електроенергії з енергії вітру, сонця або води, або розроблення електроавтомобілів.

Питання 2: Мета індивідуального добробуту

Очікується, що учні подумали про таку проблему: в риболовецькій грі «переможцем», здавалося, є село з найбільшими уловами. Відповідальність за навколишнє середовище, в буквальному сенсі цього слова, ніхто не брав.

У кожному раунді учитель дає слово від 6 до 10 учням. Коли картина стає більш-менш зрозумілою, учні намагаються підбити підсумки того, що вони почули. В результаті школярі можуть наблизитися до того, на чому наголошував вчитель, але також вони можуть не погодитися. Якщо учні не згодні, це також має бути вказано.

Етап 2: Учні замислюються про вплив стимулів на їхню поведінку

У короткому вступному слові учитель вводить два поняття, які допомагають зрозуміти, як учні поводитися під час рибальської гри.

У рибальській грі ніхто, в буквальному сенсі, не звертав уваги на відповідальність за навколишнє середовище і за благополуччя інших, але всі акцентували увагу на максимізації вилову для збільшення власного добробуту. Цей сигнал був занадто чітким. Цей вид тонкого впливу на учнів, спонукав поводитися певним чином, але при цьому не змушуючи їх силою, називається стимулом.

Тут вчитель робить паузу і просить учнів подумати про стимули, які вони відчують у своєму повсякденному житті. Можна очікувати, що вони наведуть наступні приклади:

- Ми схильні купувати більш дешеві продукти, якщо якість є більш-менш однаковою.
- Ми докладемо всіх зусиль в школі для досягнення хороших оцінок.
- Батьки обіцяють своїм дітям винагороду, якщо вони добре вчитимуться в школі.
- Страхові компанії пропонують бонуси, якщо їхні клієнти не висувають претензій.
- Ви отримujete подарунок, якщо ви підписалися на журнал, або якщо вам вдасться переконати свого друга підписатися.
- Деякі люди не хочуть напиватися, бо вони бояться, що їх репутація постраждає.

Учні або вчитель повинні зробити висновок з таких прикладів.

Ці приклади показують, що стимули звертаються до наших особистих інтересів. Часто вони просто і прямо передбачають грошову винагороду, але також можуть апелювати до наших бажань бути успішними або бути прийнятими іншими. Конкурентні ринкові економіки сильно залежать від стимулів, а стимул отримання прибутку лежить в основі вільної конкуренції на ринку. Тому не дивно, що учні реагують на стимул, який дуже добре знайомий їм.

Етап 3: Учні обговорюють два основні підходи до вирішення дилеми «сталий розвиток-прибуток»

Учитель додає друге запитання, пов'язане з поняттям дилеми. Стимул до збільшення нашого індивідуального виграшу є сильним. З точки зору сталого розвитку, наслідки будуть катастрофічні, якщо ми всі будемо реагувати на стимул отримання прибутку, і ми це знаємо. Ми маємо дилему. Ми знаємо, що ми повинні зробити щось, щоб захистити спільні ресурси, але якщо ми спробуємо, то будемо відчувати невдачі, і в кінцевому підсумку почуватися гірше, ніж інші. Так, ми повертаємося до нашої цілі отримання прибутку, побоюючись погіршення стану справ. Така ситуація, в якій ми своїм судженням надаємо два суперечні положення, які виключають можливість третьої, незалежно від того, який варіант вибираємо – маємо вибрати один варіант – називається дилемою.

Учні повинні спочатку поставити запитання на розуміння. Після того, як вони погодяться з тезою про те, що стимул отримання прибутку на початковому етапі гри в рибальство, є потужним, школярі можуть звернутися до питання про те, як подолати цей руйнівний потенціал. Тут дуже важливий їхній досвід під час гри. Чи домоглися учні успіху в управлінні або координації своєї риболовної політики? Навіть якщо вони зазнали невдачі, які рішення були запропоновані ними? Які рішення вони запропонують, оглядаючись назад?

Узагальнено кажучи, ми можемо очікувати, що запропоновані учнями ідеї можна буде поділити на дві категорії. Вони не можуть охопити всі аспекти, включені в цей опис ідеального типу:

– *Авторитетний підхід*: рибалкам потрібні правила і закони, а також система контролю і санкцій, щоб забезпечити їх дотримання. Рибалки перебувають під контролем установи, якій вони підпорядковуються, і така установа – уряд, швидше за все, – буде також визначати цілі сталого розвитку. Свобода слідувати стимулам отримання прибутку буде суворо обмежена.

– *Договірний підхід*: рибалки підписують договір про правила або принципи поведінки, а також, можливо, щодо цілей сталого розвитку. Вони можуть також домовитися про систему контролю і санкцій.

Який з цих двох варіантів учні вважають кращим? Якщо до кінця уроку залишилося мало часу, вчитель просить проголосувати підняттям рук, а один або два учня з кожного боку висловлюють свої причини. Якщо дозволяє час, може відбутися обговорення. Учні можуть вказати на те, що слабкість ієрархічного, авторитетного підходу полягає в тому, що віддалена установа не може мати чіткого розуміння цілей сталого розвитку. Локальний підхід на контрактній основі має свої сильні сторони, але може бути слабшим у питаннях санкціонування порушень договору. Оскільки рибалки є рівноправними партнерами, вони навряд чи будуть контролювати дії один до одного.

 Матеріали для вчителів 4.1

Гра в риболовлю: реєстраційний бланк для учасників

Реєстраційний бланк		
Човен №	Назва _____	
Сезон №	Квота вилову (15 % максимально)	Виллов (у тонах, всього)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

Реєстраційний бланк		
Човен №	Назва _____	
Сезон №	Квота вилову (15 % максимально)	Виллов (у тонах, всього)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

Матеріали для вчителів (ведучих гри) 4.2

Графік відновлення: відновлення популяції риби (у тоннах)

- В кінці сезону рибної ловлі в озері залишилися 47 тонн риби.
- У міжсезоння популяція риби відновлюється. У цьому прикладі популяція риби становить 56 тонн на початку нового промислового сезону.
- Ведучий гри оголошує цю цифру гравцям, які потім вирішують можливий розмір свого улову в новому сезоні.
- Ведучий гри не повинен показувати цей графік відтворення гравцям.

Закінчення попереднього сезону	Початок нового сезону	Закінчення попереднього сезону	Початок нового сезону	Закінчення попереднього сезону	Початок нового сезону	Закінчення попереднього сезону	Початок нового сезону
тонн	тонн	тонн	тонн	тонн	тонн	тонн	тонн
0	0	38	43	76	103	114	147
1	0	39	45	77	104	115	147
2	1	40	46	78	106	116	147
3	1	41	47	79	107	117	147
4	2	42	49	80	109	118	147
5	2	43	50	81	110	119	147
6	3	44	52	82	112	120	148
7	4	45	53	83	113	121	148
8	5	46	55	84	115	122	148
9	7	*47	*56	85	116	123	148
10	11	48	58	86	118	124	148
11	12	49	59	87	119	125	149
12	13	50	61	88	121	126	149
13	14	51	62	89	122	127	149
14	15	52	64	90	124	128	149
15	16	53	65	91	126	129	149
16	17	54	67	92	128	130	150
17	18	55	69	93	130	131	150
18	20	56	71	94	132	132	150
19	21	57	73	95	134	133	150
20	22	58	75	96	136	134	150
21	23	59	76	97	138	135	150
22	24	60	78	98	140	136	150
23	25	61	79	99	141	137	150
24	27	62	81	100	142	138	150
25	28	63	82	101	142	139	150
26	29	64	84	102	142	140	150
27	30	65	85	103	143	141	150
28	31	66	87	104	143	142	150
29	32	67	89	105	144	143	150
30	34	68	91	106	145	144	150
31	35	69	92	107	145	145	145
32	36	70	94	108	145	146	150
33	37	71	95	109	146	147	150
34	38	72	97	110	146	148	150
35	40	73	98	111	146	149	150
36	41	74	100	112	146	150	150
37	42	75	101	113	146		

* Вказує на приклад, який використовується в цьому посібнику – 47 тонн (кінець попереднього сезону) – 56 тонн (початок нового сезону). На основі книги: Wolfgang Ziefle, «Das Fischerspiel», с. 13.

 Матеріали для вчителів 4.3

Гра в риболовлю: реєстраційний бланк для учасників

Сезон №	Популяція риби до початку сезону		Човен № 1		Човен № 2		Човен № 3		Човен № 4		Загальна квота	Загальний вилов	Популяція риби по завершенню сезону
	(тонн)	140	Квота %	Вилов (тонн)	Квота %	Вилов (тонн)	Квота %	Вилов (тонн)	Квота %	Вилов (тонн)			
1													
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													

Матеріали для вчителів 4.5

Домашні завдання (Роздатковий матеріал для учнів)

Учні отримують такі інструкції для свого домашнього завдання. Ця сторінка може бути скопійована і розрізана на невеликі Роздаткові матеріали. Письмова інструкція є більш точною і економить час у класі.

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до Роздаткового матеріалу для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до Роздаткового матеріалу для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до Роздаткового матеріалу для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

1. Поясніть, чому так важко досягти двох або більше цілей сталого розвитку одночасно. Зверніться до Роздаткового матеріалу для учнів 4.2 і обговоріть це в класі.

2. Поясніть, чому більшість гравців дотримуються мети власного добробуту, навіть тоді, коли стали зрозумілі катастрофічні наслідки.

Якщо ви хочете, ви також можете навести конкретні приклади.

Підготуйте відповіді на ці запитання в письмовій формі.

Розділ 4.5. Додаткова інформація для вчителів

Список літератури для підготовки до гри в риболовлю

Список літератури

Garrett Hardin (1968), «The tragedy of the commons», in *Science*, Volume 162 (1968), p. 1244, www.garretthardinsociety.org.

Elinor Ostrom (1990), *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

Wolfgang Ziefle (2000), «Fischerspiel und Verfassungsspiel. Die Allmendeklemme und mögliche Auswege», in: Gotthard Breit/Siegfried Schiele (eds.), *Werte in der politischen Bildung*, Wochenschau-Verlag, pp. 396–426, www.lpb-bw.de/publikationen/did_reihe/band22/ziefle.htm.

Wolfgang Ziefle (1995), «Das Fischerspiel», in: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (ed.), *Politik und Unterricht* (1/1995), pp. 7–35.

РОЗДІЛ 5
ПРАВИЛА ТА ЗАКОН
Для старших класів середньої школи

Які правила відповідають нашим інтересам?
Гра в прийняття рішень

5.1. і 5.2. Чому суспільству потрібні правила?

Правила та інструменти вирішення проблем.

Учні розробляють інституційну структурну модель

5.3. Які правила відповідають нашим інтересам?

Учні порівнюють та оцінюють свої рішення

5.4. Конференція

Члени суспільства погоджуються зі структурою правил

РОЗДІЛ 5

ПРАВИЛА ТА ЗАКОН

Які правила відповідають нашим інтересам?

«Правила — це інструменти» — конструктивістський підхід до розуміння інститутів

Таке гасло резюмує ключову заяву, на якій побудований цей розділ. Правила, закони, конституції і Загальна декларація прав людини можуть підлягати під поняття інститутів. У пропонованому посібнику інститути розглядають як продукти людської діяльності — люди створили інститути, щоб вони служили визначеній меті. У цьому сенсі «правила, або узагальнено кажучи, інститути, — це інструменти».

Інститути — це інструменти, які служать цілям, наприклад, таким:

- Вони вирішують серйозні проблеми в суспільстві;
- Вони нейтралізують потенційні джерела конфліктів, оскільки вони забезпечують стабільність і безпеку;
- Вони визначають владні відносини між групами з різними інтересами в суспільстві; вони можуть потім захистити слабких або дають виключні владні повноваження певній групі або навіть окремим особам.

Тому, щоб зрозуміти суть інститутів, ми повинні зрозуміти мету або інтерес, який переслідували ті, хто їх створив. Інститути є складними системами, призначеними для вирішення складних завдань. Вони виникають у процесі переговорів і конфліктів, революцій або реформ. У демократичних країнах інституційний розвиток є процесом колективного навчання, що саме собою відбувається в межах процесуальних норм, оскільки до внесення змін у конституції слід підходити виважено та відповідально.

Учні розуміють суть інститутів через розуміння процесу їх створення

Це основне усвідомлення — конструктивістський аспект в інституційному розвитку — відображено у ключовому завданні цього розділу. Учні стикаються з політичною проблемою і їх завдання полягає в тому, щоб винайти систему правил, які б допомогли вирішити цю проблему. Вони усвідомлюють проблеми, з якими доводиться мати справу тим, хто створює інститути, і можуть аналізувати конституцію і закони своєї країни, а також права людини ретельніше, орієнтуючись на цілі інститутів, а не на окремі збірки правил і нормативні акти.

Цей варіант розділу 5 підготовлений у вигляді додатка до розділу 4, але він також може бути використаний як окремий розділ, що містить чотири уроки (нижче міститься додаткова інформація про цю можливість). Обидва варіанти ставлять перед учнями одне й те ж завдання і зосереджуються на вивченні одного й того ж предмету. Проблема, з якою мають справу учні, полягає в тому, як спільнота рибалок повинна управляти своїми загальними ресурсами, рибою в озері (згідно з моделлю досягнення цілей сталого розвитку, див. *Роздатковий матеріал 4.2*). Принаймні повинні бути вирішені такі чотири проблеми:

1. Як рибалки можуть уникнути надмірного вилову та знищення запасів риби?
2. Як рибалки можуть домогтися максимального прибутку?
3. Як рибалки можуть домогтися справедливого розподілу своїх доходів?
4. Як рибалки можуть досягти цих цілей в довгостроковій перспективі, сьогодні і в майбутньому?

Учні знають ключ до вирішення цих проблем. *Роздатковий матеріал 4.4* містить показники для оптимального сталого вилову риби (42 тонни). Рибалкам необхідна система правил, які б контролювали їх поведінку для досягнення цих цілей. Завдання учнів полягає в розробленні цих рамок. Коротше кажучи, вони можуть вибирати між «державним» і «договірним» підходами. Обидва підходи мають свої сильні сторони і свої недоліки (див. *Роздатковий матеріал 5.2*).

Обидва підходи успішно працювали в низці випадків, і обидва також не принесли очікуваних результатів.¹⁴ Лише перевіривши рішення учнів на практиці, тобто зігравши кілька раундів гри в риболовлю (див. розділ 4), яка описана в додатку до цього розділу, можна дізнатися, чи працює рішення учнів. Тому розділи 4 і 5 можуть бути об'єднані, щоб забезпечити лабораторію для інституційного творення і стійкого управління ресурсами — такого захоплюючого проекту, який, втім, забирає багато часу.

Розділ — модель реальності

Як і розділ 4, цей розділ також задуманий як гра. Учні опанували розділ 4 з ідеєю про те, як вирішити проблему виснаження рибних запасів, взявши за основу мету досягнення сталого розвитку (див. *Роздатковий матеріал 4.2*). Вони обговорили, який тип інституційної структури було б доцільно запровадити (урок 4), але не досліджували глибоко це питання. Ця версія розділу 5 є продовженням риболовецької гри, але з іншим акцентом: які правила або закони найкраще відповідають інтересам промислового співтовариства?

Розділ 5 стимулює процес розроблення та узгодження інституційної основи для рибальської спільноти. Так, учні знову вживаються в ролі членів риболовецької спільноти, але тепер їх завдання полягає в іншому. Вони розробляють систему правил. Модель полегшує їм завдання зосередитися на деяких аспектах, які мають важливе значення для проблеми, що вивчається, і ця гра не є винятком. Тут гравці не повинні турбуватися про риболовлю та забезпечення собі засобів до існування. Тепер у будь-кого зі сторони немає права зірвати їх обговорення. Модель гри зосереджена на створенні структури правил. Як і в реальності, переговори можуть бути невдалими — гравці можуть не дійти згоди. У зв'язку з цим, критерії успіху для політичних переговорів і процесу навчання в ОДГ/ОПА розрізняються. Учні можуть багато чому навчитися завдяки їх нездатності досягти згоди.

Роль учителя — ведучий гри і голова

Ведучий гри, учитель має навіть менший вплив на гру, ніж під час риболовлі. Він/вона є тайм-менеджером, щоб структурувати процес. В іншому випадку така гра не може проводитися в класах ОДГ/ОПА. Учитель не повинен спонукати учнів зробити певний вибір. Процес прийняття рішень є відкритим — він може бути невдалим, якщо учні не можуть дійти згоди щодо проекту структури правил, оскільки можливі різні варіанти. Причини, чому старшокласники обирають певні варіанти, настільки ж цікаві, як і сам результат.

Використовуємо розділ 5 як окремий розділ, що складається з чотирьох уроків

Базова структура розділу залишається незмінною. Подальші зміни дозволяють використовувати цей розділ як окремий розділ, що складається з чотирьох уроків:

— Учні є консультантами для риболовецької спільноти, а не громадянами. Консультанти формують групи, які розробляють структуру правил, обговорюють їх і, нарешті, домовляються про те, яку модель вони хочуть запропонувати спільноті.

— Перший урок присвячений вивченню проблеми. Учня читають історію про конфлікт у риболовецькій спільноті (*Роздатковий матеріал 4.1*, а також вирішення проблеми сталого розвитку — (*Роздатковий матеріал 4.2, 4.4*). Так, учні не повинні вирішувати цю проблему, а можуть зосередитися на питанні, за якими правилами можна заохочувати, контролювати, чи навіть змушувати рибалок з метою досягнення цілі сталого розвитку рибного господарства. Учні також мають вирішити питання, що стосується власності.

За рахунок цих змін розділ може відповідати структурі інтегрованої версії розділу 5.

---

¹⁴ Див. Elinor Ostrom, *Governing the Commons. The evolution of institutions for collective action*, Cambridge University Press, 1990.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «*Беремо участь у демократії*» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 5 (заштрихований рядок у таблиці). Сильно обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 5?

Як можна застосовувати цю матрицю

Вчителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

— Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, які можна присвятити їх ОДГ/ОПА: вчитель може вибрати тільки цей розділ і опустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вміння аналізувати проблему, судити про вплив правил, досліджувати важливість особистої відповідальності.

— Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно у процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що включає повторення матеріалу у різних контекстах, які у різний спосіб пов'язані між собою. У цьому випадку учителі можуть поєднувати декілька розділів.

Розділи	Масштаби розвитку компетентності			Ставлення та цінності
	Політичний аналіз та судження	Методи та навички	Прийняття політичних рішень та діяльності	
5. Правила та закон	Основні проекти інституційних рамок і розпорядження майном.	Командна робота, управління часом. Порівняння. Вміння робити вибір.	Соціальний контракт або згода із запропонованим варіантом.	Оцінка правил і законів у цивілізаційному конфлікті.
4. Конфлікт	Відсутність правил породжує конфлікт.		Вміння справлятися з неформальною природою суперечливих інтересів.	
2. Відповідальність	Стимули можуть сильно впливати на нашу поведінку.		Робота з дилемами, визначення пріоритетів.	Усвідомлення наслідків наших рішень.
8. Свобода	Здійснення свободи вимагає системи правил для захисту слабких.	Обговорення, аргументування своєї точки зору.	Свобода і визначення структури.	Взаємне визнання.
6. Уряд і політика	Правила і закони є важливими інструментами для вирішення проблем і врегулювання конфліктів.		Компроміс і застосування методу проб і помилок в процесах прийняття рішень.	

РОЗДІЛ 5: Правила та закон

Які правила відповідають нашим інтересам?

Гра в прийнятті рішень

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1 і 2: Чому суспільству потрібні правила?	Аналітичне мислення: планування завдань. Визначення політичної проблеми. Структура правил – це інституційна основа суспільства. Ієрархія і створення мереж – дві системи правил; державна і приватна власність.	Учні розробляють систему правил для своєї громади. Учні готують свої презентації.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.1, 5.2, 5.4. Фліпчарти та маркери, прозорі рисунки на плівці та роздатковий матеріал.	Гра в прийнятті рішень. Проектна робота.
Урок 3: Які правила відповідають нашим інтересам?	Аналітичне мислення: порівняння за критеріями. Рішення: вибір критеріїв і цілей. Ставлення і цінності: взаємне визнання. Ефективність, контроль влади, виконання правил, можливості, справедливість.	Учні порівнюють і оцінюють свої проекти. Домашнє завдання: учні приймають рішення щодо проекту структури і проекту правил для конференції.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.3, 5.4. Фліпчарти (для альтернативних варіантів).	Презентації. Обговорення.
Урок 4: Конференція	Ухвалення рішення. Досягнення компромісу, консенсусу щодо структури правил.	Учні намагаються прийняти одностайне рішення. Учні діляться своїм досвідом.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.4–5.6.	Голосування, лекція вчителя та дискусії.

Урок 1 і 2**Чому суспільству потрібні правила?****Правила — це інструменти для вирішення проблем**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Проектна робота (співпраця, управління часом, навчання на основі самоконтролю, орієнтація на продукт, рішення проблем). Аналітичне мислення, планування завдань, визначення політичної проблеми.
Мета навчання	Правила і закони є потужними інструментами впливу і контролю поведінки людини. Суспільство без структури правил може бути знищене неконтрольованими конфліктами між його членами. Структура правил — це інституційна основа суспільства. Основні варіанти вибору: ієрархія і створення мереж — дві системи правил; державна і приватна власність.
Завдання для учнів	Учні розробляють систему правил для своєї громади.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.1, 5.2, 5.4. Фліпчарти та маркери, прозорі рисунки на плівці та роздатковий матеріал.
Метод	Гра в прийняття рішень, проектна робота.
Бюджет часу (урок 1)	1. Учитель оголошує завдання — 20 хв. 2. Учні формують групи та працюють над своїми проектами — 20 хв.
Бюджет часу (урок 2)	3. Учні працюють над своїми проектами — 40 хв.

Важлива інформація

Правила гри відповідають принципу навчання на основі виконання завдань: учні стикаються з проблемою і повинні знайти рішення. Учитель інформує їх про стадії процесу і часові межі, після чого вони працюють самостійно.

Гра вимагає від учнів, щоб вони відновили ролі членів рибальської спільноти і стали гравцями ще раз до 4 уроку. Проте зараз учні діють на іншому рівні рефлексії і працюють над новим завданням. Суворі часові межі, як це мало місце під час гри в риболовлю, більше не є актуальними.

Їх нове завдання полягає в тому, щоб розробити систему правил. Таке завдання має політичний вимір: гравці мають прийти до рішення, оскільки громада не може вижити без набору правил. Учні беруть участь у політичному житті, вирішуючи практичні завдання бізнесу. Щоб уникнути упереджених рішень, до груп повинні належати члени з усіх рибальських сіл, вони мають брати до уваги різні точки зору і досвід.

Учитель виконує роль ведучого гри. Відповідальні підходять до вчителя, щоб зібрати свої робочі матеріали. На початку другого уроку вчитель бере слово протягом п'яти хвилин.

У зв'язку з цим учитель поширює проект правил для конференції, яка відбудеться на уроці 4. До початку конференції учням буде роз'яснено процедуру її проведення, тому 4-й урок буде проходити спокійно і для фази рефлексії буде доступно достатньо часу, що має велике значення для навчання, заснованого на виконанні завдань. Якщо в учнів є які-небудь запитання, вони можуть поставити їх під час другого уроку.

Хід уроку 1

1. Учитель оголошує завдання

Учні коротко згадують свій досвід у грі в риболовлю

Учитель змушує учнів згадати їхній досвід гри в риболовлю:

1. Опишіть проблеми, які виникли під час гри.

Очікується, що учні згадають про цілі сталого розвитку. Залежно від того, що обговорювалося, та від їхнього розуміння, вони також будуть говорити про труднощі у встановленні балансу між цими цілями і їх досягненням протягом тривалих періодів часу. Можливий широкий діапазон відповідей. Учні можуть реагувати на репліки один одного, в той час як учитель тільки керує процесом.

2. Висловіть свою думку щодо ваших спроб вирішити ці проблеми.

Це питання полягає у: цілях гравців, їхньому способі спілкування і здатності співпрацювати, глибині розуміння проблеми, кінцевого результату — успіху або невдачі. У разі необхідності учитель може децю конкретизувати це широке питання.

Очікується, що учні будуть говорити про відсутність чітких правил. Залежно від їх рішень, вони, можливо, спробували розробити такі правила.

Учні можуть також запропонувати певні підходи: правила вимагають державної влади або найкраще працюють у невеликих мережах з більш неформальними правилами. Вони також можуть подумати про проблему приватної або державної власності на рибні запаси. Учитель бере до відома такі зауваження, оскільки вони можуть бути пов'язані з *Роздатковим матеріалом 5.2.*

Учитель описує завдання.

Мозковий штурм на початку уроку забезпечив контекст для виконання цього завдання. Учитель пояснює, що у рибальського співтовариства виникли такі серйозні проблеми через відсутність чітко встановлених правил, які визначили б режим, а також, можливо, мету взаємодії.

Досвід учнів у рибальській грі можна узагальнити:

- Жодне людське суспільство не існує без конфлікту.
- Жодне людське суспільство не виживе без співпраці.
- Жодне співтовариство не може співпрацювати або врегулювати свої конфлікти мирним шляхом без інституційних правил.
- Ці правила можуть бути визначені законом, але також можливі альтернативні рішення.

Тепер учні можуть досліджувати, які правила найкраще слугують досягненню цілей суспільства. Вони повертаються до своїх ролей членів рибальської спільноти, але тепер гра відрізняється. На цьому етапі вони стають винахідниками правил, утворюють групи і розробляють проекти правил, порівнюють їх і оцінюють, а також беруть участь у конференції, після чого відбувається голосування з метою прийняття системи правил для рибальської спільноти.

Графік прийняття рішень

Учні отримують *Роздатковий матеріал 5.1.*

Учитель пояснює, що гра є моделлю політичного процесу прийняття рішень — особливого процесу, коли ми маємо справу з введенням основних правил, а не процесу, що протікає в уже встановлених рамках.

Гра триває до 4-го уроку, коли учні можуть вийти з гри і подумати про свій досвід. У *Роздатковому матеріалі 5.1* описується порядок денний, і міститься деяка інформація про те, чому тут використовується саме цей метод гри. У грі, як і в реальності, що є хорошою основою для спільноти, піднімаються практичні питання, а не академічні. Учні повинні прийняти рішення.

Учитель роздає *Роздатковий матеріал 5.2* як керівництво стосовно деяких ключових питань, яке заслуговує розгляду. Якщо під час мозкового штурму учні підняли деякі питання, які висвітлені у роздатковому матеріалі, учитель повинен звернути увагу учнів на це.

Після того, як учні готові почати, вони утворюють групи.

2. Учні працюють над своїм проектом (уроки 1 і 2)

Учні утворюють групи від чотирьох до шести осіб. У свою чергу члени екіпажу кожного промислового човна записують їх назви в списках на дошці або фліпчарті, переконавшись, що їх команда представлена, принаймні, одним з членів кожної групи. Учитель пояснює, що важливо враховувати різний досвід і погляди всіх чотирьох екіпажів. Учитель записує членів груп.

Члени групи спочатку розподіляють основні обов'язки: 1–2 доповідачі, 1–2 особи, що записуватимуть, керівник групи (голова), особа, що відповідає за матеріали і тайм-менеджмент, контролер. Групи збираються за столами, встановленими на максимально можливій відстані один від одного. Особи, відповідальні за матеріали, збирають матеріали для своїх груп.

Учні працюють у групах у другій половині уроку 1 і під час уроку 2. Вони можуть вільно планувати свою роботу, включно із виконанням домашніх завдань.

Хід уроку 2

Учні діляться основними варіантами, які вони обрали

На початку уроку 2 вчитель просить кожну групу представити доповідь про свої основні варіанти — ієрархічну або мережеву, або змішану систему. Чи повинні рибні запаси бути приватною або державною власністю? Якщо дві або більше групи зробили однаковий вибір, вчитель спонукає їх ділитися між собою результатами своєї роботи. Такі обміни можуть бути дуже корисними в роботі конференції, оскільки подібні моделі можуть бути об'єднані в одну.

Групи, які хочуть продовжувати працювати окремо від інших, повинні мати таке право.

Попереднє узгодження правил процедури

Після того, як учитель бере слово на початку другого уроку, він/вона роздає *Роздатковий матеріал 5.4*, і просить групи прочитати проекти і вирішити, чи є вони прийнятними. Наприкінці уроку групам буде запропоновано проголосувати. У разі заперечень або запитань учні повинні підняти їх під час уроку.

Групи готують свої презентації

Учні, відповідальні за матеріали, збирають матеріали для презентації під час уроку.

Учитель не втручається, якщо якась із груп затримує роботу. Він/вона може нагадати групі, що вона несе відповідальність за те, щоб їх презентація була готова перед початком третього уроку, а тому дозволяє зробити деякі останні штрихи вдома.

Учитель просить підготувати остаточний документ свого проекту в письмовій формі або роздрукувати його за допомогою комп'ютера; презентація має бути підписана всіма членами спільноти (див. правила процедури в *Роздатковий матеріал 5.4*).

Урок 3

Які правила відповідають нашим інтересам?

Учні порівнюють та оцінюють свої рішення

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналітичне мислення: порівняння за критеріями. Рішення: вибір критеріїв і цілей. Ставлення і цінності: взаємне визнання.
Мета навчання	Коефіцієнт корисної дії, контроль влади, виконання правил, можливості, справедливість.
Завдання для учнів	Учні порівнюють і оцінюють свої проекти. Домашнє завдання: учні приймають свої рішення щодо проекту структури правил та проекту правил для конференції.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.3, 5.4; фліпчарти (для альтернативних варіантів)
Метод	Презентації. Обговорення.
Бюджет часу	1. Учні презентують свої рішення – 20 хв.
	2. Учні порівнюють проекти – 20 хв.
	3. Учні дають два домашні завдання – 5 хв.

Важлива інформація

Учитель не може точно передбачити, який шлях оберуть учні. Інформація є новою для нього/неї, так само, як і для учнів. Вони мають справу з важкими питаннями, які були почуті по-різному, як показує історія і порівняння політичних систем. Члени суспільства шукають рішення, яке найкраще відповідатиме їхнім цілям. Вони домовляються про мету, але можуть мати різні уявлення про те, як її досягти.

Цей урок є реалізацією демократичної політичної культури.

Учитель повинен заохочувати учнів порівняти і оцінити аналітичну і практичну якість проектів, і робить те ж сам/сама. Учні повинні розуміти, що переваги конкретного підходу в інституціональному плануванні часто пов'язані з досвідом і цінностями. Вони не є відкритими для обговорення або міркування. Учні слід заохочувати висловити їх в умовах взаємного визнання. Чи прийме спільнота їх проект – це вже зовсім інше питання.

Хід уроку

1. Учні презентують свої рішення

Групи представляють свої проекти по черзі. Всі учні використовують *«Роздатковий матеріал 5.3»* як інструмент для порівняння.

Порядок презентацій: групи, які поділяють деякі основні варіанти роблять презентації одна за одною, оскільки їх легше порівняти. У цьому випадку можуть швидко виникнути дві основні альтернативи.

2. Учні порівнюють проекти

«Роздатковий матеріал 5.3» містить критерії для порівняння. Ось деякі можливі комбінації — але завдяки своїй креативності учні можуть згенерувати й інші результати!

А. Основи

	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4
Модель управління	Державний орган	Державний орган	Мережа	Змішана модель
Форма власності	Державна	Приватна	Державна	Приватна
Спрямованість	Централізована планова економіка чи «зелена диктатура»	Конкурентний ринок (капіталізм) + «сильна держава» (західна модель)	Кантональна модель, автономна кооперативна	Напівавтономна кооперативна модель; правила поставки надлишків риби кооперативу

В. Правила

Немає прямих посилань від деяких моделей до певних правил. Можливо багато різних комбінацій. Деякі з найбільш важливих моментів описані у *«Роздаткових матеріалах 5.3»*:

- Чи була визначена мета?
- Хто має право приймати рішення?
- Чи були надані інструменти для виконання правила?
- Чи існують гарантії проти зловживання владою?
- ...

3. Учні обговорюють проекти

У ході дискусії учні застосовують свої критерії до моделей. Вони, ймовірно, віддають перевагу моделям, які поділяють основний підхід своєї власної моделі, так що причини цих виборів також будуть обговорюватися. Однак, існують деякі критерії, за якими можна оцінити всі моделі. Якщо учні не звертаються до них, вчитель може зробити так:

- Мета сталого розвитку: чи проект правил підтримує рибалок в досягненні цілей сталого розвитку? (Див. *«Роздатковий матеріал 4.1.»*)
- Техніко-економічне обґрунтування: чи система правил досить проста, щоб її можна було зрозуміти і використовувати на практиці?
- Чесність: правила є справедливими?
- Демократія і права людини: чи відповідають правила стандартам демократії і прав людини?
- Узаконення: одностороннє рішення про структуру правил є дуже бажаним. Чи можуть члени спільноти дійти згоди щодо одного набору правил?

4. Домашнє завдання: учні роблять свій вибір

Учитель закінчує дискусію за кілька хвилин до закінчення уроку. Він/вона є ведучим гри або організатором процесу і пояснює учням, що на заключному уроці члени спільноти зустрінуться на конференції, щоб прийняти структуру правил.

Учні мають два завдання, щоб підготуватися до конференції:

Завдання № 1: вибір проекту структури правил

Більше не буде часу для детального обговорення. Тому учні повинні виконати завдання вдома. Рішення має бути прийнято, тому вони повинні бути готові йти на компроміс. Структура, яка відповідає деяким ключовим критеріям, це краще, ніж альтернативний варіант відсутності такої структури.

Вони можуть віддавати перевагу певним базовим конструкціям або критеріям, і таким чином зробити вибір.

Вони повинні підготувати коротку заяву, щоб звернутися до інших членів спільноти і закликати їх прийняти свою улюблену модель.

Завдання № 2: прийняття або зміна правил процедури для конференції

Учитель пояснює:

Крім того, що сама спільнота, але й важливі зустрічі, приміром такі, як конференція спільноти, вимагають наявності структури правил. Члени повинні узгодити ці правила перш, ніж розпочати конференцію. За відсутності такої угоди заздалегідь, можуть виникнути складні ситуації, приміром, якщо учасники не зможуть дійти згоди щодо того, як буде проводитися голосування або як будуть підраховуватися голоси.

☞ Роздатковий матеріал 5.4 містить проект правил процедури. Він буде стояти на порядку денному передусім, оскільки буде застосовуватися одразу після цього. Так, учні повинні сформулювати свою думку: вони приймають проект або хочуть змінити його?

Урок 4 Конференція

Члени суспільства погоджуються зі структурою правил

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Ухвалення рішення.
Мета навчання	Досягнення компромісу, консенсусу щодо структури правил.
Завдання для учнів	Учні намагаються прийняти одностайне рішення. Учні діляться своїм досвідом.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 5.4–5.6.
Метод	Голосування. Лекція вчителя та дискусії.
Бюджет часу	1. Учні проводять конференцію – 20 хв.
	2. Учні діляться своїм досвідом – 20 хв.

Важлива інформація

Для учнів конференція державних засновників – це вправа участі в демократії. Учні є конституційними законодавцями. Сама конференція вимагає наявності структури правил, яку учні мають прийняти до початку конференції. Надаючи процедури структуру, учні можуть взяти на себе повну відповідальність, в тому числі за головування на зборах.

Навчання на основі виконання завдань завжди вимагає рефлексії. Учні можуть вчитися на основі дій тільки якщо вони думають про те, що вони роблять або що вони зробили. Яке значення їхніх дій? На етапі рефлексії в учнів виникає усвідомлення. Учні розуміють, що можна узагальнити. В цій навчальній послідовності вони дізнаються, чому громади потребують інституційної основи, щоб вижити, і які проблеми і ризики необхідно передбачити, надаючи повноваження державним органам.

У межах цього розділу ми пропонуємо вчителю прочитати коротку лекцію, щоб акцентувати увагу на багатстві ідей. Учні реагують на таку лекційну інформацію дискусією за круглим столом і заповнюють анкету, щоб надати зворотний зв'язок.

Хід уроку

Розміщення учасників

В обох частинах уроку – під час конференції та рефлексії – учні сидять у колі, без столів, або за своїми партами, розміщеними квадратом. Головуючий сидить за вчительським столом поряд з дошкою або фліпчартом.

1. Учні проводять конференцію

Учні проводять конференцію так, як це передбачено правилами, про які вони домовилися. Учитель спостерігає і слухає. Якщо учні не зіткнулися з дуже серйозними проблемами (наприклад, розходження в аргументах про те, як ці правила повинні застосовуватися), що вкрай малоімовірно, то вчитель не повинен будь-яким чином втручатися.

Учитель спостерігає за учнями, які діють в своїх ролях. Він/вона використовує можливість адаптувати наступну лекцію до досвіду учнів.

2. Учні діляться своїм досвідом

Учитель узагальнює розділи 4 і 5 в лекції

Учні отримують *с* Роздатковий матеріал 5.5 до початку лекції. У цій лекції вчитель аналізує, що відбулося в двох іграх, рибальській грі і грі прийняття рішень. Вони моделюють історичний процес, під час якого спільнота розвивається та перетворюється на суспільство, інституційну основу якого становлять правила. Залежно від вибору, зробленого на конференції, суспільство може тепер заснувати державу з конституцією і чітко визначеними повноваженнями законодавства і правозастосовчою практикою. Або члени громади, можливо, вибрали мережевий підхід, щоб обійти проблему зловживання владою. Учитель адаптує лекцію до результатів гри. Крім того, учні намагалися подолати джерело постійного конфлікту в риболовецькому співтоваристві шляхом визначення політики сталого розвитку.

Це, по суті, процес модернізації. Ігри показують важливі паралелі з соціальною та історичною реальностями, а також істотні відмінності (див. висновки).

Учні реагують на лекцію

Така лекція дає учням тему для роздумів. Вони знають про всі факти з точки зору гри. Нове і важливе тут, це те, що результати гри можна узагальнити і застосувати до інших проблем і завдань.

Учні повинні мати можливість вільно ставити запитання на розуміння і висловити свої зауваження – те, з чим вони згодні і з чим не згодні.

Вони можуть піднімати питання щодо пунктів, які їх цікавлять. Це відкриває можливості для вчителя і учнів разом планувати подальші уроки і опрацювання розділів. Які питання повинні бути розглянуті у інших розділах цього посібника? Що може бути пов'язано з вимогами навчального плану? Скільки часу є для цього? Чи є учні, зацікавлені в дослідницькій роботі?

Можливо, учні запропонують переглянути гру у риболовлю – зіграти ще кілька раундів, використовуючи той рівень рефлексії і розуміння, якого вони вже досягли.

Учні дають свої особисті відгуки

Учитель роздає *с* Роздатковий матеріал 5.6. Це анкета, яка допомагає учням розмірковувати про процес їх навчання. Ці анкети також забезпечують вчителя важливою інформацією, щоб поліпшити його/її майбутню роботу. Якщо в учнів є портфоліо, до нього слід долучити ці заповнені анкети.

Якщо вчитель хоче зачитати анкети, деякі учні можуть відчувати себе більш захищеними, якщо вони даватимуть відповіді анонімно.

РОЗДІЛ 6
УРЯД І ПОЛІТИКА
Для старших класів середньої школи

Модель політичного циклу
Як вирішує проблеми демократичне суспільство?

6.1. «Наша найнагальніша проблема ...»

Дискусія про визначення політичного порядку денного

6.2. Політика — як демократичне суспільство вирішує свої проблеми

Модель політичного циклу

6.3. Застосування моделі політичного циклу

Дослідницьке завдання

6.4. Як ми можемо взяти участь?

Цикл політики як інструмент участі в політичному житті

6.5. Сесія зворотного зв'язку (не обов'язкова)

РОЗДІЛ 6

УРЯД І ПОЛІТИКА

Модель політичного циклу

Вступ для вчителів

Два виміри політики

Політика, згідно з класичним визначенням Макса Вебера, має два виміри: з одного боку, це пошуки та боротьба за владу, а з іншого боку, це повільне і важке «буріння отворів у товстій дошці, що виконується з пристрасстю і здоровим глуздом».¹⁵ Ця метафора відображає спробу вирішити політичні проблеми. Такі проблеми повинні вирішуватися, оскільки вони є терміновими і впливають на суспільство в цілому, і тому є складними і важкими.

Цей розділ фокусується на тому, як відбувається це повільне і важке «буріння отворів у товстій дошці», і як громадяни, які хочуть взяти участь у демократії, можуть зіграти свою роль в ухваленні рішення, які проблеми заслуговують першочергової уваги, і як їх вирішити у найкращий спосіб.

Модель політичного циклу

Учні навчаються, як використовувати інструмент для опису і розуміння політичних процесів прийняття рішень — Модель політичного циклу (див. *Роздатковий матеріал 6.1*). Політика розуміється як процес визначення проблем, а потім обговорення, вибору і реалізації прийнятих рішень. Громадська думка і реакції тих осіб і груп, чий інтерес зачіпаються, показують, чи будуть рішення служити своїй меті і чи будуть вони прийняті. Якщо спроба вирішити проблему вдалася, політичний цикл закінчується (припинення політики); якщо це не вдається, то цикл починається заново. У деяких випадках рішення однієї проблеми створює нові проблеми, які тепер повинні бути розглянуті в новому політичному циклі.

Модель політичного циклу підкреслює важливі аспекти прийняття політичних рішень у демократичних системах:

- Евристична (конструктивістська) концепція політичних проблем і спільного блага;
- Встановлення конкурентоспроможного порядку денного; в плюралістичних суспільствах політичні аргументи часто пов'язані з інтересами;
- Прийняття політичних рішень як процес колективного навчання; відсутність всезнаючих гравців (наприклад, лідерів або партій з ідеологіями порятунку);
- Сильний вплив громадської думки і освітлення у ЗМІ; можливість для громадян і груп за інтересами втрутитися і взяти участь у політичному процесі.

Як працює модель — що вона показує і що вона включає

Цикл політики — це модель-проект, який працює, як географічна карта. Вона багато показує і забезпечує логіку розуміння. Тому моделі часто використовуються в сфері освіти та науки, тому що без моделей ми б зрозуміли дуже мало в нашому складному світі.

¹⁵ Max Weber, *Politik als Beruf* [Політика як професія], Reclam: Stuttgart, 1997. — P. 82. (Переклад Р. К.).

Навчальний посібник для учнів містить матеріали, підготовлені як моделі — *Роздатковий матеріал для учнів:*

1.2 Три вибори, які формують наше майбутнє;

3.4 Як демократична політична система працює з різноманітністю і плюралізмом?

3.5 Поняття спільного блага;

3.6 Карта соціальних розколів і політичних партій.

Ми ніколи не сплутаємо географічну карту з ландшафтом, який вона відображає — карта показує багато, але тільки тому, що вона не містить багато іншої інформації. Карта, яка б показувала все, була б занадто складною для розуміння. Те ж саме справедливо для таких моделей, як політичний цикл. Ця модель також не повинна бути помилково прийнята за реальність. Вона зосереджена на процесі прийняття політичних рішень — «повільному бурінню отворів у товстих дошках» — але приділяє менше уваги другому аспекту політики, прагненню і боротьбі за владу і вплив.¹⁶

У демократичних системах ці два аспекти політики пов'язані між собою: ті, приймає політичні рішення, борються з важкими проблемами, і при цьому вони як політичні супротивники борються один з одним. У моделі політичного циклу етап визначення порядку денного показує, як обидва ці аспекти йдуть пліч-о-пліч. Встановлення свого розуміння політичної проблеми та винесення її на порядок денний — це питання влади і впливу.

Ось приклад. Одна група стверджує: «Ставки оподаткування занадто високі, вони відлякують інвесторів», в той час як другий стверджує: «Ставки оподаткування є занадто низькими, тому освіта і соціальне забезпечення фінансуються недостатньо». За кожним визначенням проблеми оподаткування стоять інтереси і основні політичні погляди, а рішення будуть залежати від того, яку з цих двох протилежних точок зору буде взято до уваги: знизити ставки оподаткування для груп з вищими доходами або підняти їх. Перше визначення проблеми є неоліберальним, а друге — соціал-демократичним (див. *Роздатковий матеріал 3.6*).

Громадяни повинні знати обидва. Модель політичного циклу є інструментом, який допомагає громадянам ідентифікувати та оцінювати зусилля тих, хто приймає політичні рішення, для вирішення проблем суспільства.

Освітній потенціал у використанні моделі циклу

Під час вивчення цього розділу розвиваються такі компетентності:

Компетентності аналізу та судження:

— Учні навчаються бути активними користувачами інформації в ЗМІ.

— Вони розвивають більш пильну увагу під час дебатів з визначення порядку денного, а також на різних етапах прийняття політичних рішень.

— Учні оцінюють переговори з метою досягнення компромісів між різними інтересами (евристична концепція політичних проблем і спільного блага).

Компетентності політичної участі:

Учні мають можливість визначити етапи в процесі прийняття політичних рішень, протягом яких вони можуть втручатися і впливати (етапи до і після прийняття рішення).

Дидактична структура розділу

Учні знайомляться з моделлю політичного циклу як інструментом, і вони застосовують його під час виконання завдання з підготовки дослідницького проекту. На останньому уроці вони діляться й думають про свої висновки і враження від роботи в проекті. На першому уроці заздалегідь визначається регламент роботи, який є ключовим елементом політичного циклу — питанням створення політичного порядку денного. Учні зрозуміють модель краще після того, як випробували на собі процедуру ведення переговорів щодо визначення моделі порядку денного. Розділ забезпечує високий рівень учнівської активності.

---

¹⁶ Порівняйте Матеріали для вчителів 6.2.

Він пропонує інструмент для розроблення аналізу політичних процесів прийняття рішень, але не дає ніяких конкретних прикладів. Це робить не тільки можливим, а й необхідним для педагога і/або учнів вибрати відповідну тему. Критерії вибору теми дослідження такі: актуальність, зрозумілість, доступність засобів масової інформації. Поточний випадок буде покриватися початковими фазами в моделі циклу політики, але освітлення в ЗМІ є доступнішим. З іншого боку, випадок з минулого дає уявлення про історію впровадження та оцінки рішень проблеми. Конституційні, правові та інституційні рамки також повинні бути розглянуті.

Додаткова сесія зворотного зв'язку рекомендується для оцінки результатів навчання і освітнього потенціалу, який можна дізнатися із наданого учнями зворотного зв'язку – це корисно як для учнів, так і для учителів. Проте, на цю роботу має бути відведений весь п'ятий урок.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 6 (заштрихований рядок у таблиці). Сильно обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 6?

Як можна застосовувати цю матрицю

Вчителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

– Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, присвятити їх ОДГ/ОПА: вчитель може обрати тільки цей розділ і пропустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вміння аналізувати проблему, судити про вплив правил, досліджувати важливість особистої відповідальності.

– Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно у процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що передбачає повторення матеріалу у різних контекстах, які у різний спосіб пов'язані між собою. У цьому випадку учителі можуть поєднувати декілька розділів.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вчинення дій	
6. Уряд і політика	Громадська аргументація і ведення переговорів: здійснення прав людини, суть демократичного прийняття рішень.	Критерії відбору інформації.	Стратегічний підхід до втручання в процеси прийняття рішень.	Оцінка переговорів і конкуренція інтересів.
3. Різноманітність і плюралізм	Плюралізм. Конкурс інтересів. Узгодження концепції спільного блага. Два виміри політики.	Короткі заяви.	Ведення переговорів для досягнення компромісів і домовленості щодо тимчасової концепції спільного блага.	Взаємне визнання.
4. Конфлікт	Поняття політичної проблеми.		Визначення проблеми, намагання знайти рішення.	
5. Правила та закон	Важливість загального визнання інституційної структури, в тому числі політичної культури, в демократичних системах.		Розроблення інституційної основи для мирних процесів прийняття рішень.	Оцінка справедливості в переговорах для досягнення компромісів.

8. Свобода	Аргументація.	Публічні виступи.	Просування ідей та інтересів на публіці.	Оцінка ненасильницьких способів вирішення конфліктів.
9. ЗМІ	Формування порядку денного і контролю через засоби масової інформації та користувачів засобів масової інформації.	Деконструкція інформації, що трансформується через засоби масової інформації. Критерії відбору інформації.	Ухвалення точки зору контролюючих засобів масової інформації: визначення політичних проблем.	

РОЗДІЛ 6: Уряд і політика. Модель політичного циклу

Як вирішує проблеми демократичне суспільство?

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: «Наша найнагальніша проблема ...»	Судження: вміння зробити вибір із зазначенням причин. Участь: взаємне визнання особистого досвіду, інтересів і цінностей. Політична проблема є проблемою, а не фактом.	Учні проводять дискусію про визначення політичного порядку денного.	Фліпчарти та маркери різних кольорів, скотч.	«Стіна мовчання» – групова робота. Презентації та дискусія.
Урок 2: Політика – як демократичне суспільство вирішує свої проблеми	Аналіз: робота з моделлю. Політика служить для вирішення проблем, які впливають на суспільство.	Учні застосовують модель політичного циклу до конкретних обраних ними прикладів (дослідницьке завдання).	✎ Роздатковий матеріал для учнів 6.1 і 6.2. Фліпчарти та маркери. Газети.	Лекція. Групова робота.
Урок 3: Застосування моделі політичного циклу (дослідницьке завдання)	Політичний аналіз і судження: Опис і оцінка: процес прийняття політичних рішень. Розуміння моделі циклу політики.	Учні застосовують модель політичного циклу до конкретної проблеми.	✎ Роздатковий матеріал для учнів 6.1 і 6.2. Газети.	Проектна робота.
Урок 4: Як ми можемо взяти участь?	Методи: зачитування та слухання презентацій. Участь: виявлення можливостей для участі в політичному житті. Модель служить інструментом для аналізу частини складного цілого.	Учні коротко коментують результати роботи один одного. Учні діляться думками про продукт і процес своєї роботи.	✎ Роздатковий матеріал для учнів 6.2 із примітками.	Презентації перед класом. Пленарна дискусія.

<p>Урок 5: Сесія зворотного зв'язку (не обов'язкова)</p>	<p>Міркування про особистий процес навчання і розвитку компетентності. Надання конструктивного зворотного зв'язку. Міркування про спільну відповідальність класу і вчителя для успіху уроків ОДГ/ОПА.</p>	<p>Учні задумують-ся про свою роботу (вивчення результатів і процесу навчання).</p>	<p>✍ Роздатковий матеріал для учнів 6.3 (зворотний зв'язок від учнів). Фліпчарти та маркери різних кольорів. Один фліпчарт із великою копією ✍ Роздаткового матеріалу для учнів 6.3.</p>	<p>Самостійна робота, пленарні презентації та дискусія.</p>
--	---	---	--	---

Урок 1

«Наша найнагальніша проблема...»

Дискусія про визначення політичного порядку денного

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	<p>Судження: вміння зробити вибір із зазначенням причин.</p> <p>Участь: взаємне визнання особистого досвіду, інтересів і цінностей.</p>
Мета навчання	<p>Політична проблема є проблемою, а не фактом. Вона вкрай термінова, вимагає вжити заходів. Вона впливає на спільноту. Оскільки тут задіяні багато різних інтересів, ідеологій і цінностей, це питання, незалежно від того, чи є воно проблемою, повинно бути внесено в політичний порядок денний.</p> <p>У демократичному суспільстві громадяни, які беруть участь у таких дебатах, здійснюють свободу думки і слова. Засоби масової інформації також сильно впливають на встановлення (свобода друку) порядку денного.</p>
Завдання для учнів	Учні проводять дискусію про визначення політичного порядку денного.
Матеріали та ресурси	Фліпчарти та маркери різних кольорів, скотч.
Метод	«Стіна мовчання» – групова робота. Презентації та дискусія.
Бюджет часу	1. «Стіна мовчання» – 15 хв.
	2. Презентації – 10 хв.
	3. Рефлексія; вступ до дослідницького завдання – 15 хв.

Важлива інформація

«Стіна мовчання» – це метод мозкового штурму, який допомагає, передусім, учням, які є менш екстравертованими або хочуть мати деякий час, щоб подумати перш, ніж сказати що-небудь. Робота в тиші допомагає учням сконцентруватися, і їхні заяви стануть більш цікавими і значущими. «Стіна мовчання» є прикладом парадоксу, що суворі правила підтримують свободу, а не перешкоджають їй. Учні є експертами; вони не можуть дати «неправильну» відповідь на ключове запитання.

Учні імітують громадські дебати з визначення в класі політичного порядку денного. Їх досвід допомагає їм краще зрозуміти модель політичного циклу, оскільки дебати із встановлення порядку денного є першим етапом в моделі політичного циклу.

Вони приносять матеріали, які вони можуть вивчити більш детально під час виконання дослідницького завдання (уроки 2 і 3). Конструктивістський підхід відповідає конструктивістському методу визначення і вирішення політичних проблем в умовах демократії, оскільки він моделюється за допомогою політичного циклу.

Хід уроку

1. «Стіна мовчання»¹⁷

Учні утворюють групи з п'яти осіб. Кожна група сидить півколом, обличчям до фліпчарту, прикріпленого до стіни. Кожна група має два або три маркери різних кольорів. Вони працюють в тиші. Протягом 10 хвилин кожен учень робить щонайменше один запис. Він або вона закінчує фразу:

«На мій погляд, наша найнагальніша проблема ...»

Учні відповідають на речення або слова, що вже записані, і вони можуть писати так багато і так часто, як вони захочуть. Якщо потрібно, група отримує ще аркуш паперу, що кріпиться на дошці. Учні можуть також поєднати заяви за допомогою стрілок або ліній і символів, а також знаків питання або оклику. Їх плакат має письмово відобразити хід їх дискусії.

Учитель стежить за обговоренням з відстані. Він/вона не втручається та не бере участь у мовчазній дискусії, а скоріше гарантує, що правила — особливо вимога працювати в тиші — виконуються учнями.

2. Презентація

Після того, як ліміт часу для записів на плакаті закінчився, плакати повинні бути відкриті для всіх учнів. Учні збираються навколо плакатів в два великі напівкола. Змінюючись, групи представлять свої плакати класу. Кожен учень вибирає фразу, яку він/вона не написав(ла) і читає її класу, а потім дає коротке пояснення свого вибору. Досить часто учні зосереджуються на одній або двох фразах. Обговорення не повинно розпочинатися перш, ніж усі учні з усіх груп не візьмуть слово.

Учитель збирає фрази учнів за загальними розділами в таблиці на дошці або плакаті залежно від того, що саме написали учні. Ось приклад:

Наша найнагальніша проблема — це ...				
Економіка	Безпека	Навколишнє середовище	Суспільство	...
Боротьба з безробіттям. Створення робочих місць для молоді ...	Дорожньо-транспортні пригоди ...	Зниження викидів CO ₂ ...	Покращення шкільної освіти. Допомога молодим жінкам ...	...

Учитель може передати цю роботу учням. Ті, хто робить презентації і клас загалом беруть участь у виборі нових категорій і вирішують, куди віднести фразу.

3. Рефлексія

«Стіна мовчання» імітує визначення політичного порядку денного. Так що ж має пріоритет на думку учнів? Чи може клас домовитися про проблему, яка заслуговує пріоритетної уваги? Графік допомагає учням відповісти на це запитання. Він показує, чи наголосили учні на проблемах, що підпадають під певну категорію, а також, чи можуть записи бути пов'язані (див. стовпчик «економіка» в наведеному вище прикладі).

Учні можуть бути не готові погодитися з певного питання. Але чи повинні вони це робити? Над цим питанням варто задуматися.

З одного боку, вони живуть у вільній країні. Вони можуть вільно вибирати питання залежно від того, що вважають важливим, і просувати його в громадських місцях. З іншого боку, їм не вистачає ресурсів — це не тільки питання грошей і коштів платників податків, а й часу і енергії, і насамкінець, уваги громадськості. Багато людей можуть впоратися тільки з дуже обмеженою кількістю питань, у той час як швидко втрачають інтерес до них; тому на допомогу приходять деякі засоби масової інформації, які збільшують тенденцію скорочення «порядку денного до одного питання».

¹⁷ Джерело: *Навчання демократії*, ОДГ/ОПЛ, Том VI, Видавництво Ради Європи, Страсбург, 2008, Вправа 7.1. — С. 62.

Учні можуть також відчувати, що цей процес визначення порядку денного є несправедливим або навіть «дурним», оскільки питання, які вони вважають дійсно важливими, не отримали належної уваги. Хто виправляє ці «неправильні» рішення?

Відповідь очевидна — самі учні, якщо вони думають, що щось має бути зроблено. Для цього вони формують партії, які мають різні цілі і цінності («ідеології»), які є головними дійовими особами під час дискусій щодо визначення порядку денного (наприклад, працівники, екологи, активісти з захисту прав меншин).

Ця дискусія відкриває цікавий шлях до розуміння того, якому призначенню служать партії. Дивіться вказівки щодо дослідницького завдання в кінці цієї глави.

4. Дослідницьке завдання

Як тільки це було сказано, учні можуть слідувати своїм власним шляхом, який їм цікавий. Учитель повідомляє учням, що вони будуть мати можливість детально вивчити питання, яке вони обрали. Щоб підготувати дослідницьке завдання учні повинні зібрати матеріали з друкованих або електронних ЗМІ, що стосуються обраного ними питання. Вони не повинні дивитися тільки на дебати щодо встановлення порядку денного, а натомість мають зібрати всю інформацію, яку вони можуть знайти стосовно прийнятих або реалізованих рішень, статистичних даних, заяв політичних партій, лобі, громадських організацій тощо.

Урок 2

Політика — як демократичне суспільство вирішує свої проблеми

Модель політичного циклу

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок. Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ. Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють. Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання. Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку. Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.	
Розвиток компетентності	Аналіз: робота з моделлю.
Мета навчання	Політика служить для вирішення проблем, які впливають на суспільство.
Завдання для учнів	Учні застосовують модель політичного циклу до конкретних обраних ними прикладів.
Матеріали та ресурси	Фліпчарти та маркери. Газети. ☞ Роздатковий матеріал для учнів 6.1 і 6.2.
Метод	Лекція, групова робота.
Бюджет часу	1. Лекція та запитання — 15 хв. 2. Утворення груп для виконання дослідницького завдання — 10 хв. 3. Виконання дослідницького завдання — 15 хв.

1. Лекція і запитання

Учитель знайомить учнів із поняттям «модель політичного циклу». У них є розуміння початкової фази в циклі, визначення порядку денного, і тому учні готові перейти до питання про те, що відбувається, коли проблема привернула увагу громадськості.

Учитель дає коротку лекцію, яка вписується в цей контекст (дотримується інструкції щодо конструктивістського підходу до навчання). Учні будуть застосовувати отриману інформацію під час виконання наступного дослідницького завдання. Учитель роздає ☞ Роздатковий матеріал для учнів 6.1 і 6.2 перед початком лекції. Обидва матеріали розміщують на фліпчарті або накладній прозорій плівці, щоб вчитель міг звертатися до них під час лекції.

Абстрактну модель простіше зрозуміти, якщо вона пов'язана з конкретним прикладом. Найкраще буде, якщо вчитель підніме питання, до якого учні вже зверталися на попередніх уроках. Як альтернатива, учитель може використати певну розповідь, навіть вигадану, але підготуватися до цього заздалегідь. Наприклад, вступна лекція у цьому посібнику стосується питання скорочення дорожньо-транспортних пригод (див. урок 1, схема заяв учнів).

Перш ніж вдаватися в подробиці, слухачі повинні мати повну картину в загальних рисах. Учні дивляться на ☞ Роздатковий матеріал для учнів 6.1. Пояснення вчителя такі:

— Ця діаграма є моделлю політичного процесу прийняття рішень. Вона показує різні етапи у межах такого процесу. Процес починається зверху — *дебати* про те, що слід розглядати як «проблему». Це обговорення встановлення порядку денного ми розглянули на попередньому уроці. Після того, як проблему було внесено до порядку денного, починається обговорення правильного рішення.

— Результатом цієї дискусії є *рішення* — наприклад, закон або будь-яка дія.

– Далі це рішення реалізується – воно вводиться в дію. Тепер воно набуває чинності. Наприклад, застосовується новий закон або будується нова лікарня.

– Найближчим часом люди будуть формувати свою думку. Чи згодні вони з цим рішенням, коли відчують його вплив? Чи служить воно їхнім інтересам?

– Рано чи пізно будуть отримані певні реакції. Вони можуть бути дружніми або критичними зауваженнями в ЗМІ, заявами політиків або протестами.

– Ці реакції можуть призвести до нової дискусії про те, які проблеми повинні бути внесені в політичний порядок денний. Можливо, деякі люди будуть думати, що початкове завдання не було вирішено, і, можливо, ситуація ще більше погіршилася. Або вжиті заходи мали побічні ефекти, що призвели до нових проблем. Політика відбувається циклічно: деякі питання повинні вирішуватися на постійній основі, і деякі рішення мають бути поліпшені. Так, цикл вказує на те, що політика є дуже практичною справою, що робиться за принципом проб і помилок.

– Але також можливо, що процес закінчується (припинення політичної діяльності). Можливо, рішення було ефективним і проблема була вирішена, або проблема не отримала достатньої уваги, щоб виправдати подальші політичні зусилля.

Учні можуть ставити запитання щодо тих пунктів, які їм складно зрозуміти. Учитель повинен розглянути, які питання краще розглядати одразу ж, і на які можна відповісти на прикладі.

На другому етапі вчитель наводить приклад, щоб проілюструвати модель. Існує значна кількість повторень, які вводяться для підвищення ясності і розуміння. Ці категорії пов'язані з ключовими питаннями і деталями. Цій частині лекції відповідає *≈* Роздатковий матеріал для учнів 6.2.

Як приклад, використовується вигадана розповідь. Вона спирається на приклад, наведений в уроці 1 – питання про скорочення кількості дорожньо-транспортних пригод (див. матеріали для вчителів 6.1, які спираються на *≈* Роздатковий матеріал для учнів 6.2).

Учні ставлять додаткові запитання, якщо це необхідно, і тепер учитель може поставити їх класу. Так учитель з'ясує, чи зрозумів клас лекцію. Учні можуть бути вражені кількістю суперечок і дискусій, і «егоїстичною» манерою, в якій головні опоненти будуть просувати свої інтереси. Учитель вказує на те, що такі аргументи на користь своїх інтересів мають важливе значення для демократії. Тільки озвучивши один одному свої точки зору є шанс, що їх буде розглянуто, коли будуть прийматися рішення. А в деяких випадках може бути знайдений компроміс.

2. Створення груп для виконання дослідницького завдання

Обговорення не повинно тривати надто довго. Для цього буде передбачено час на останньому уроці. Учитель вирішує з учнями, які питання вони хочуть розглянути. Матеріал, який вони зібрали, служить орієнтиром – які питання перебувають на стадії обговорення? Які рішення були прийняті недавно?

Учні утворюють групи від двох до чотирьох осіб. До четвертого уроку вони вже повинні мати готові презентації. Вони повинні представити свої результати у *≈* Роздатковому матеріалі для учнів 6.2, який буде скопійований для спільного використання класом.

Учням потрібні критерії вибору питання для обговорення:

– *Доступ до інформації*: зараз під час прийняття рішень учні знайдуть багато інформації в газетах і в Інтернеті. З іншого боку, оскільки цикл є неповним, то вони будуть в змозі виконати тільки перші фази процесу, наприклад до прийняття рішення або його реалізації. Тому прагматичний підхід передбачає перегляд газет за останні кілька тижнів і «обрання тих проблем, що достойні потрапити у політичний порядок денний».

– *Особистий інтерес*: учні обирають питання, які вони вважають особливо актуальними. Вони можуть посилатися на «стіну мовчання», створену на першому уроці. Але вони повинні розуміти, що їм може бути складно знайти необхідну інформацію.

3. Дослідницьке завдання

Учні присвячують залишок уроку 2 і весь урок 3 виконанню своїх досліджень. Вони планують свою роботу незалежно один від одного.

Урок 3

Застосування моделі політичного циклу

Дослідницьке завдання

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок. Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ. Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють. Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання. Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку. Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.	
Розвиток компетентності	Методи: проектна робота. Політичний аналіз і судження: опис і оцінка; процес прийняття політичних рішень. Участь і дії: відповідальність, здійснення права на свободу.
Мета навчання	Учні розуміють модель політичного циклу і можуть застосувати її до будь-якої інформації про прийняття політичних рішень.
Завдання для учнів	Учні застосовують модель політичного циклу до конкретної проблеми.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 6.1 і 6.2. Газети.
Метод	Проектна робота.
Бюджет часу	1. Групова робота – 35 хв. 2. Дебрифінг – 5 хв.

Цей урок присвячений груповій роботі. Учні працюють самостійно і вони несуть відповідальність за свою роботу. Тому вони, як очікується, мають зібрати всю необхідну їм інформацію.

Учитель може вирішити допомогти групам, надаючи їм деякі джерела інформації, наприклад, статистичні дані, шкільні підручники, копії конституції або забезпечивши доступ до Інтернету.

Учитель спостерігає за тим, як учні працюють; бачить їх сильні і слабкі сторони в роботі без керівництва вчителя – в умовах, в яких вони повинні будуть працювати після закінчення школи – та які навички їм ще необхідно здобути.

Учитель закликає учнів взяти участь у короткому дебрифінгу на пленарному засіданні. Учитель і учні планують заслухати презентації на наступному уроці; якщо група не закінчила роботу, вона несе відповідальність за те, щоб учні знайшли рішення цієї проблеми.

По-перше, група повинна пояснити, чому вона вважає, що «не закінчила» роботу. Чи є у них додаткова інформація, з якою вони ще не ознайомилися? Або вони незадоволені кількістю інформації, яка була їм доступна?

Найкращим варіантом є залишити цю проблему як відповідальність групи. Це звучить жорстко, але це нагадує реальність у дорослому житті. Можливості навчання для учнів переважають недоліки, наявні в їх презентаціях. Після чотирьох уроків необхідно дати зворотній зв'язок, тому для цього слід забезпечити достатню кількість часу. Альтернативним рішенням було б дати учням додатковий урок. Цей варіант більше підходить, якщо більшість учнів не закінчили свою роботу.

Урок 4

Як ми можемо взяти участь?

Цикл політики як інструмент участі у політичному житті

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок. Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ. Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють. Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання. Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку. Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	<p>Методи: зачитування та слухання презентацій. Участь: виявлення можливостей для участі в політичному житті.</p>
Мета навчання	<p>Модель служить інструментом для аналізу частини складного цілого. Політика має дві сторони: рішення проблем і боротьба за владу. Модель політичного циклу фокусується на першому аспекті.</p>
Завдання для учнів	<p>Учні коротко коментують результати роботи один одного. Учні діляться думками про продукт і процес своєї роботи.</p>
Матеріали та ресурси	<p>☞ Роздатковий матеріал для учнів 6.2 з примітками.</p>
Метод	<p>Проектна робота.</p>
Бюджет часу	<p>1. Презентації учнів – 15 хв.</p>
	<p>2. Дискусія та рефлексія – 25 хв.</p>

Хід уроку

1. Презентації учнів

Урок починається із заяв учнів. Групи сидять за столами, розташованими по периметру кімнати так, щоб по центру залишався вільний простір. Кожна група призначає двох ораторів, які по черзі представляють свої групи. Це дозволяє всім учням відвідувати інші групи і дати коротку інформацію про результати своєї роботи.

Така децентралізована схема дозволяє багатьом учням одночасно брати активну участь у роботі. Зрештою, жоден учень не матиме повної картини результатів роботи інших груп. Це потребуватиме тривалішого часу, до того ж обсяг інформації буде занадто великим, щоб запам'ятати все.

Учитель долучається до учнів і слухає, при цьому не ставлячи запитання та не коментуючи.

2. Обговорення та рефлексія

Учні збираються на пленарному засіданні. Вони сидять в колі або півколі, так щоб вони знаходилися один напроти одного.

Спочатку учні і вчитель повинні узгодити порядок денний. Учитель пропонує зосередитися на моделі політичного циклу, а не на питаннях, які вивчали, а учні до початку уроку мають домовитися про порядок роботи на уроці.

Учитель ставить відкрите запитання, а потім надає слово учням:

«Як вам допомогла модель політичного циклу, коли ви застосовували її до конкретного прикладу, а в яких випадках вона не працювала?»

Учні відповідають як експерти, спираючись на свій досвід роботи над виконанням дослідницького завдання. Вони можуть повідомляти про технічні проблеми, такі як отримання інформації або брак часу. Вони можуть посилатися на аналітичні труднощі, наприклад, вирішити, до якого етапу належить конкретна подія: встановлення порядку денного, дебати про рішення, або реакції на результат рішення. Вони можуть мати деякі думки про саму модель, поставивши під сумнів те, чи точно вона зображує дійсність.

Немає необхідності коментувати і відповідати на кожне питання, підняте учнями, але, звичайно, учні та вчитель вільні робити це і відповідно планувати свій час.

Існує принаймні три ключові положення про модель політичного циклу, які варто обдумати (див. Матеріали для вчителів 6.2). Учитель не повинен обов'язково презентувати весь комплект; він обирає лише одне положення серед інших. Таке положення може бути корисним для відповіді на зауваження учнів. В іншому випадку вчитель вибирає одне або кілька як короткий теоретичний матеріал, щоб завершити обговорення питання.

Урок 5

Сесія зворотного зв'язку (не обов'язкова)

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	Міркування про особистий процес навчання і розвитку компетентності. Надання конструктивного зворотного зв'язку. Міркування про спільну відповідальність класу і вчителя для успіху уроків ОДГ/ОПЛ.
Мета навчання	Зворотний зв'язок є важливим інструментом для поліпшення процесів викладання та навчання.
Завдання для учнів	Учні задумуються про свою роботу (вивчення результатів і процесу навчання).
Матеріали та ресурси	<p>☞ Роздатковий матеріал для учнів 6.3 (зворотний зв'язок від учнів). Фліпчарти та маркери різних кольорів.</p> <p>Один фліпчарт із великою копією ☞ Роздаткового матеріалу для учнів 6.3.</p>
Метод	Самостійна робота, пленарна презентація та дискусія.
Бюджет часу	<p>1. Відгуки кожного учня – 7 хв.</p> <p>2. Пленарна презентація відгуків – 13 хв.</p> <p>3. Наступна дискусія – 20 хв.</p>

Інформація для вчителя

Цей розділ був обраний як один з двох прикладів у цьому посібнику¹⁸, щоб продемонструвати, як сеанс зворотного зв'язку може бути використаний для оцінки засвоєння розділу. Ця сесія зворотного зв'язку не є обов'язковою, але її проведення наполегливо рекомендується.

Учні дають зворотний зв'язок про свою роботу в проекті – тепер зосереджуючись на процесі викладання і навчання. Які труднощі виникали, що вдавалося добре? Які навички вони вже мають, а які вони хотіли б розвивати далі?

Сеанс зворотного зв'язку є корисним інструментом для оцінки впливу уроків ОДГ/ОПЛ, порівнюючи погляди учнів і вчителя. Зворотній зв'язок вимагає часу, але приносить величезну користь в якості покращення робочої атмосфери і ефективності планування уроків. Сесія зворотного зв'язку складається з вступної інформації (кроки 1 і 2 і подальшого обговорення (крок 3)).

¹⁸ Див. ☞ Роздатковий матеріал 5.6 (для розділів 4 і 5).

Хід уроку

Учням, які не знайомі з правилами надання зворотного зв'язку, пропонується така процедура. Альтернативна процедура для класів і вчителів з деяким досвідом зворотного зв'язку наводиться нижче.

1. Відгуки кожного учня

До стіни або дошки кріпиться копія фліпчарту так, щоб усі учні могли добре її бачити. Учитель пояснює мету уроку: учні не матимуть справу з новою темою, але натомість зроблять, так би мовити, крок у бік, і переглянуть результати процесу навчання. Вони мають відповідати на питання чесно і справедливо, використовуючи роздатковий матеріал. Вони не повинні вказувати свої імена.

У подальшій дискусії клас і вчитель буде дивитися на інформацію зворотного зв'язку, щоб дізнатися, як вони можуть поліпшити результати навчання на уроках ОДГ/ОПА разом – зберігаючи те, що пройшло добре, і змінивши те, що потребує удосконалення.

Кожен учень отримує копію *Роздаткового матеріалу 6.3*. Учитель вказує на те, що учні не повинні дивитися на роздатковий матеріал один одного – це не тест із набором очікуваних відповідей.

Частина 1 роздаткового матеріалу складається з восьми тверджень, що стосуються різних аспектів викладання і навчання – інструменту політичного циклу, методів викладання і навчання, співпраці і взаємодії з іншими учнями і з вчителем. На ці запитання учні відповідають, поставивши точку на дошці для дартсу – точка в центрі (№ 5) означає «Я повністю згоден», а точка в зовнішньому колі (№ 1) означає «Я повністю не згоден».

У другій частині учні можуть самі зазначити плюси та мінуси – те, що було найцікавіше і найважливіше, і, отже, що варто пам'ятати – що вони дізналися в цьому розділі? І що було особливо нецікаво, непродуктивно, або нудно – і що вони точно швидко забудуть?

2. Пленарне засідання і презентація результатів зворотного зв'язку

Учні працюють в тиші. Команда з двох учнів збирає робочі листи і приносить їх до фліпчарту. Один учень зачитує результати, виставлені на мішені, з кожного роздаткового матеріалу, а інший вносить їх на велику копію дошки для дартсу на фліпчарті. Учень може точно визначити загальний бал шляхом додавання балів в кожному секторі і розділивши їх на кількість учнів, які беруть участь у пленарному засіданні.

Особисті відгуки (частина 2) також зачитуються і вносяться на два великі фліпчарти зліва і праворуч від дошки для дартсу, кожен з яких має назву, яка стосується питання зворотного зв'язку – наприклад, що я знайшов особливо цікавим/нецікавим.

Альтернативна процедура

Ця процедура забирає багато часу, але і буде легшою для тих учнів, для яких це перша вправа надання зворотного зв'язку. Більш прямий метод може бути застосований, якщо:

- Учні мають деякий досвід роботи зі зворотним зв'язком;
- (Важливіше) вони можуть довіряти вчителю, який не повинен відкрито критикувати, наприклад, ставлячи погані оцінки чи висловлюючи особисту незгоду;
- (Ще більш важливо) учні можуть довіряти один одному та поважати різні думки.

Крок 1: У свою чергу учні підходять до дошки і вносять свої відповіді прямо на плакат. Вони не заповнюють *Роздатковий матеріал 6.3*. Замість цього учні отримують червоні і зелені смужки паперу (або білого паперу, позначені відповідним чином), даючи зворотний зв'язок. Потім кілька учнів збирають ці смужки паперу. Бажано, щоб учні самі виходили і зачитували свої відгуки, коментуючи їх за потреби.

Ці смужки кріпляться до фліпчартів і утворюють кластери, якщо вони повторюють певну точку зору. Коментарі і ключові слова надають відгукам структури.

Основне правило під час надання зворотного зв'язку: жодних коментарів, жодних дискусій

Який би підхід не був прийнятий, існує одне основне правило: не давати жодних коментарів під час фази висловлення відгуків. Якщо почнеться передчасне обговорення, це може порушити графік і принцип рівних можливостей для всіх. Учитель очолює етап надання зворотного зв'язку і втручається, якщо учні починають давати коментарі, сміятися чи висміювати будь-які заяви інших учнів.

3. Подальше обговорення

Сесія зворотного зв'язку формує свій власний порядок денний, тому не можна дати жодних порад щодо того, як структурувати її зміст. Ось деякі відправні точки, які мають допомогти класу прочитати основні повідомлення зворотного зв'язку.

Дошка для дартсу:

- Які питання показують домінуючий кластер згоди або незгоди? Чому?
- Які питання показують перехід від однієї крайності до іншої? Чому?

Особисті відгуки:

- Чи є якісь кластери – заяви, що повторюються?

Подальша дискусія може включити пункти на кшталт таких:

- Які сильні сторони наших уроків ОДГ/ОПЛ? Чи повинні ми продовжувати в тому ж дусі, що й раніше?
- Які слабкі сторони наших уроків ОДГ/ОПЛ? Що ми маємо змінити або поліпшити? Як саме?

(Наступні запитання можна використати як додатки до $\neq$ Роздаткового матеріалу для учнів 6.3).

- Яка моя особиста відповідальність? Який внесок я особисто можу зробити в наш успіх?
- Що б я як окремо взятий учень хотів вчити далі? Які завдання цікавлять мене або є найкращими для мене?

Учні і вчитель вирішують, можливо, навіть спільно, які результати їх сесії зворотного зв'язку повинні бути в майбутньому взяті до уваги при плануванні наступного уроку. Одна з найбільш важливих речей, яку учні і, можливо, також учитель, мають зрозуміти: щоб бути успішними, вчитель і учні мають залежати одне від одного.

Матеріали для вчителів 6.1

Ілюстрація моделі політичного циклу — як ми можемо зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод?

Поняття та ключові питання	Примітки
0. Тема У чому полягає проблема?	Як ми можемо зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод?
1. Проблема Хто встановлює порядок денний? У чому проблема? Чи всі дійові особи згодні із визначенням проблеми?	Міністр внутрішніх справ: кількість нещасних випадків збільшується. Молоді водії — недосвідчені, необачні. Чоловіки різного віку — вживають занадто багато алкоголю. Клуб автомобілістів: на дорозі з'являється більше автомобілів; податки не використовуються для поліпшення дорожньої мережі. Екологи: викиди CO ₂ ростуть, запаси нафти скорочуються, до того ж пальне стає все дорожчим — необхідно підтримувати альтернативні види автомобільного транспорту.
2. Обговорення Хто бере участь? Які інтереси та цінності учасників?	Всі згодні з тим, що необхідно скорочувати кількість дорожньо-транспортних пригод. Але в осіб, які беруть участь у дискусії, є різні інтереси та цілі: <ul style="list-style-type: none"> • міністр хоче чинити тиск на водіїв, що перевищують швидкість; • автомобілісти вимагають кращих умов для водіїв автомобілів; • екологи стурбовані глобальним потеплінням.
3. Рішення Який результат? Чи було надано пріоритетну увагу певним інтересам — чи це компромісне рішення?	Уряд приймає рішення вжити таких заходів: <ul style="list-style-type: none"> • підвищити штрафи за перевищення швидкості, знизити допустиму концентрацію алкоголю в крові для водіїв, посилити контроль над дорожнім рухом; • протягом наступних п'яти років ввести стандарт магістралей з чотирма смугами.
4. Імплементація Як реалізується рішення? Хто залучений або несе відповідальність? Чи існують проблеми або конфлікти?	Інші засоби управління рухом, особливо у вечірній час і у вихідні дні. Планується розширення шосе і поліпшення дорожніх схем, перші дороги на стадії будівництва.
5. Точки зору Які приватні особи, головні учасники, групи і т. д. підтримують або критикують результат? Які їхні цінності, ідеології та інтереси?	Автомобілісти вітають схему будівництва, піддають сумніву методи контролю (більше штрафів — більше коштів?) Екологи глибоко розчаровані. Демонстрації в столиці. Обговорення: створення нової партії зелених?
6. Реакції Як вони реагують? (Індивідуально, колективно) Які їхні засоби здійснення влади і тиску?	Екологи проводять демонстрації в столиці. Обговорення: створення нової партії зелених? Водії вантажівок скаржаться на затори на трасах. Міністр повідомляє про 15 % падіння кількості аварій протягом 12 місяців — стверджує, що успіх доводить правильність його політики.

<p>7. Нова проблема або закінчення політичного процесу Чи починаються нові дебати про створення політичного порядку денного? Це та ж проблема, або нова, яка перебуває в стадії обговорення? Або чи призвело прийняте рішення до вирішення проблеми, що і завершує процес?</p>	<p>Міністр: ніяких нових кроків не потрібно вживати. Слід спостерігати за розвитком, обговорити ситуацію протягом 12 місяців. Екологи: тривожне зростання викидів CO₂. Скарги пивоварів: падіння продажів на 10 %. Під загрозою робочі місця. Промисловість вимагає форсування схеми дорожнього будівництва. ...</p>
---	---

📖 Матеріали для вчителів 6.2

Ключові положення про модель політичного циклу

1. Політика має дві сторони: рішення проблем і боротьба за владу. Політичний цикл як модель приділяє основну увагу першому аспекту – вирішенні проблем. Аспект боротьби за владу також присутній, але він залежить від того, які питання відстоюватимуть головні учасники процесу під час визначення політичного порядку денного. Але головною турботою моделі є опис практичної сторони політики – за словами Макса Вебера, це повільне і дуже нудне «буріння отворів у товстих дошках, що відбувається з пристрастю і здоровим глуздом». Це означає, що пропагандистські зусилля в боротьбі за підтримку виборців – включаючи особисту критику політичних опонентів, популізм і скандалізм – можуть спотворити картину, але вони фільтруються цією моделлю.

2. Ця модель забезпечує цікавий погляд на концепцію спільного блага. У демократичному суспільстві жоден учасник політичного процесу не знає, що буде добре для всіх – у цьому полягає велика різниця між демократією і диктатурою. Швидше за все, ми маємо з'ясувати це разом, вести переговори і торгуватися, сперечатися і, нарешті, досягати компромісу. Якщо ми не праві, або якщо рішення було несправедливим, ми скоро дізнаємося про це, і повинні спробувати ще раз. Відкрите суспільство вимагає прагматичного, конструктивістського підходу до відповіді на питання про те, що таке спільне благо.

3. Карти, як і модель політичного циклу, є моделями. Вони показують деякі аспекти реальності, але це можливо зробити тільки не беручи до уваги інших аспектів. Модель політичного циклу може служити картою, щоб відповісти на питання про те, на якому етапі ми як громадяни можемо втрутитися і змусити себе бути почутими. Якщо ми не є членами парламенту або уряду, ми не будемо брати участь в обговоренні, на якому має бути прийняте рішення – це результат роботи політичної системи. Але інші етапи – це вхідна інформація, і тут ми можемо стати активними. Ми можемо прокоментувати рішення, підтримати його або протестувати проти цього, і ми, безумовно, можемо брати участь у дебатах щодо визначення політичного порядку денного. Політичні проблеми не тільки існують там, а й повинні бути визначені і визнані як такі (див. тему уроку 4).

РОЗДІЛ 7 РІВНІСТЬ

Для старших класів середньої школи

**Право більшості — справедливе право?
Як ми можемо вирішити проблему більшості/меншості
в демократичному суспільстві?**

7.1. Більшість завжди керує, чи не так?

Приклад з практики

7.2. Як ми можемо зрівноважити інтереси більшості і меншості?

Складання статуту мікроспільноти

7.3. Проекти статутів

Порівняння ідей організаційного планування для вирішення проблеми більшості/меншості

7.4. У чому полягає хороший спосіб управління демократичним суспільством?

Що справедливо, і що працює?

Додаток: дослідницьке завдання

У чому полягає проблема більшості/меншості в нашій країні і як вона вирішується?

РОЗДІЛ 7 РІВНІСТЬ

Право більшості — справедливе право?

Вступ для вчителів

У демократії більшість вирішує, а меншість повинна прийняти це рішення. Оскільки рішення в демократичних системах носять тимчасовий характер і відкриті для перегляду, меншість може прийняти той факт, що вона перебуває в меншості. Але що станеться, якщо меншість стає «постійною меншістю» — якщо вона постійно в меншості? Критики називають цю ситуацію «тиранія більшості».

Цей розділ зосереджується на цій проблемі, яка є ключовим питанням в умовах демократії. Вона потребує вирішення, оскільки соціальна згуртованість перебуває під загрозою, якщо у певної групи в суспільстві складеться враження, що її інтереси постійно ігноруються.

Учні аналізують приклад з практики, розповідь про спортивний клуб, в якому дві групи, велика і маленька, сперечаються про те, як буде витрачено бюджет клубу. Проблема є менш складною, ніж в реальному житті суспільства, але основною проблемою є те ж саме. Учні намагаються вирішити цю проблему шляхом розроблення статуту. Можливе застосування різних підходів, і вони також використовуються при розробленні конституцій — наданні меншинам прав автономії (федеральна або регіональна модель), а також шляхом встановлення стандартів людської гідності і взаємного визнання, права людини обмежують сферу застосування рішень, прийнятих більшістю. Проте, жоден набір правил не гарантує справедливе ставлення до меншин і дотримання волі більшості. Демократія залежить від культури відповідальності і взаємної поваги, тобто від того, як громадяни ставляться один до одного.

Тому інструменти, які розробили учні, дають їм можливість краще зрозуміти, як ця проблема більшості/меншості вирішується в їхній країні. Дослідницьке завдання пропонується для поглиблення знань та практичного застосування навичок.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться у таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 7 (заштрихований рядок у таблиці). Сильно обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 7?

Як можна застосовувати цю матрицю

Учителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

– Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків для ОДГ/ОПА: вчитель може вибрати тільки цей розділ і пропустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певним чином розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вміння брати відповідальність, аналізувати проблему, вести переговори.

– Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно в процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що передбачає повторення матеріалу в різних контекстах, які в різний спосіб пов'язані між собою. У цьому випадку вчителі можуть поєднувати декілька розділів.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вчинення дій	
6. Уряд і політика	Ключове питання про те, як збалансувати права більшості і меншості в демократії. Права людини захищають меншин і окремих осіб. Федеральні і кантональні інституційні проекти захищають права меншин.	Аналіз та вирішення політичних проблем.	Представлення презентацій та доводів на користь ідей і рішень. Ухвалення рішення.	Взаємне визнання.
2. Відповідальність				Взаємне визнання.
1. Ідентичність			Вміння роботи вибір та визначення пріоритетів.	
4. Конфлікт	Конфлікт інтересів.			

5. Правила та закон	Інституційні рамки в демократії сприяють ненасильницькому вирішенню конфліктів.		Розроблення інституційної основи для вирішення конфліктів в суспільстві.	Оцінка мирних засобів для вирішення конфлікту.
3. Різноманітність і плюралізм	Плюралістичне суспільство складається з груп меншин з різними інтересами.		Ведення переговорів.	

РОЗДІЛ 7: Рівність. Право більшості — справедливе право?**Як ми можемо вирішити проблему більшості/меншості в демократичному суспільстві?**

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Більшість завжди керує, чи не так?	Аналіз проблеми. Проблема «наполегливої більшості».	Учні визначають проблему «наполегливої більшості» і пропонують рішення.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 7.1 (приклад із практики), маркери, фліпчарт.	Самостійна робота, групова робота, пленарна дискусія.
Урок 2: Як ми можемо врівноважити інтереси більшості і меншості?	Робота в команді, управління часом; вирішення проблем. Правила, закони і конституції є інструментами для вирішення проблем і боротьби з джерелами конфліктів у суспільстві. Це виправдання для уряду і влади. Тим не менш, вони також можуть служити певним інтересам.	Учні готують проєкт статуту для вирішення питання більшості/меншості в мікроспільноті.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 7.1–7.3. Фліпчарти та маркери.	Групова робота.
Урок 3: Проекти статутів	Підготовка коротких презентацій, порівняння, оцінка ідей і обґрунтувань. Організаційне планування включає в себе такі критерії: можливість реалізації, справедливість і стабільність.	Учні вивчають критерії організаційного планування. Вони роблять презентації і порівнюють свої ідеї.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 7.4. Матриця для презентацій учнів (на дошці або фліпчарті). Фліпчарти. Аркуші А4. Маркери. Клейові олівці або скотч.	Групова робота, презентації, пленарна дискусія.
Урок 4: У чому полягає хороший спосіб управління демократичним суспільством?	Рішення: збалансування критеріїв. Діалектика між демократією, справедливістю й ефективністю.	Учні оцінюють проєкти статуту і пояснюють свою позицію.	Дошка або фліпчарт.	Презентації, дискусія.
Додаток: Дослідницьке завдання. Проблема більшості/меншості в нашій країні	Робота над дослідженням	Завдання дослідження: 1. Приклади меншин, інтереси яких відхиляються. 2. Захист меншин в нашій конституції.	Конституція; додаткові матеріали (друковані ЗМІ, статистика, Інтернет).	Самостійна робота, групова робота. Презентація проєкту.

Урок 1**Більшість завжди керує, чи не так?****Приклад з практики**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналіз проблеми.
Мета навчання	Проблема «наполегливої більшості»: більшість вирішує все в демократичній системі. Очікується, що меншість прийме як цей принцип, так і рішення, отримані більшістю голосів. Але що відбувається, коли меншість постійно в меншості?
Завдання для учнів	Учні визначають проблему «наполегливої більшості» і пропонують рішення.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 7.1: приклад із практики (одна копія для кожного учня), маркери, фліпчарт.
Метод	Самостійна робота, групова робота, пленарна дискусія.
Бюджет часу	1. Вступ: постановка проблеми – 15 хв.
	2. Постановка завдання – 20 хв.
	3. Групова робота – 10 хв.

Важлива інформація

Цей урок знайомить учнів з проблемою більшості/меншості. У вигаданій розповіді формулюється завдання в найпростішому вигляді. Спортивний клуб задуманий як мікроспільнота, що складається тільки з двох груп – однієї великої та однієї маленької. Проблема, яка повинна бути вирішена – як збалансувати права більшості і меншості – та ж сама, що існує і в суспільстві, і в політичному співтоваристві.

Хід уроку

1. Вступ: постановка проблеми

Учитель пояснює, що урок буде починатися з розповіді. Він/вона роздає $\approx$ Роздатковий матеріал для учнів 7.1, і один із учнів читає розповідь вголос. На початку уроку такий режим роботи є для класу більш корисним, ніж самостійна робота учнів.

Учитель ставить одне запитання:

«У чому полягає проблема?»

Він/вона просить учнів подумати над цим питанням протягом декількох хвилин і записати відповідь. Це завдання дає тим учням, хто «повільно думає», (які часто просто обдумують все ретельно) або більш інтровертним учням можливість зробити свій внесок в обговорення.

У пленарному обговоренні учні дають відповіді, спираючись на свої нотатки. Учитель слухає і закликає учнів чітко пояснити свої ідеї («активне слухання»). Після того, як близько 10 учнів висловилися, учитель записує ключові висловлювання, які було озвучено. Слід очікувати, що учні посиляться на основний принцип демократії, яка, здається, працює на користь більшої групи, в той час як права меншої групи можна віднести до принципу недискримінації (рівності). Учитель пов'язує ідеї учнів з цими категоріями, які потім надають структури і чіткості дискусії:

Мікроспільнота: спортивний клуб	
Проблема	Запропоновані рішення
Порушення рівноправності Почуття дискримінації (порушення рівності прав) Постійні переможці і переможені («постійна більшість»)	Інтереси меншості також повинні враховуватися (компроміс) Шахісти залишають клуб (сценарій невдачі)
Демократія ставиться під сумнів Більшість вирішує – переможені не згодні	Зміна визначення більшості

Учні повинні знати, що цей вид конфлікту вимагає свого роду врегулювання. Відтік шахістів міг би завдати шкоди інтересам усіх сторін. Наприклад, кожен клуб повинен буде впоратися з додатковими витратами. Так що це варто витрачених зусиль, щоб знайти рішення, яке відповідає принципам демократії і рівності.

2. Постановка завдання

А. Проблема

Учні, ймовірно, зрозуміли, що прослухана ними розповідь – це модель, яка показує проблеми суспільства, і тому це питання більшості/меншості має політичний вимір. При вивченні моделі замість реальності, проблема стає більш ясною, а завдання дещо простішим. Результати дослідження цього практичного прикладу може бути застосовано у реальному житті. Учитель вказує на зв'язок між розповіддю і реальністю, оскільки це пояснює мету виконуваного завдання.

Необхідно дотримуватися двох принципів: справедливості і демократії.

З одного боку, питання більшості/меншості повинно бути вирішено справедливо – меншість не буде постійно сприймати те, що вона перебуває в меншості, а її інтереси і потреби ігноруються. З іншого боку, демократія означає, що більшість справедливо наполягає на ухваленні прийнятого нею рішення. Так, учні повинні розробити закон, який би об'єднав ці два принципи.

Учитель роздає *ж* Роздатковий матеріал для учнів 7.2 і 7.3 і дає учням час, щоб прочитати *ж* Роздатковий матеріал 7.2 в тиші. На короткому пленарному засіданні учні пов'язують основні підходи, викладені в *ж* Роздатковому матеріалі для учнів 7.2, та їхні ідеї на дошці.

Б. Очікуване рішення

Учні повинні знати, який результат від них очікується. Працюючи в малих групах, учні розроблять проект статуту, який встановлює правила для подолання сценарію «наполегливої меншості», яка постійно перебуває в меншості. Він може включати правила, що стосуються прийняття рішень і, можливо, також правила, що стосуються розподілу фінансів. Учні мають бути проінформовані про те, що спортивний клуб є мікроспільнотою, а їх статут нагадує конституцію держави. Вчитель та учні звертаються до *ж* Роздаткового матеріалу 7.3, щоб уточнити додаткові питання по завданню, якщо це необхідно.

В. Процедура

Нарешті вчитель пояснює технічні аспекти цього завдання. Учні утворюють групи. Відповідальні за матеріальне забезпечення кожної групи збирають маркери і фліпчарти, а вчитель інструктує тайм-менеджерів, що групи повинні бути готові до кінця другого уроку.

Учитель скопіював список ключових питань, що містяться у *ж* Роздатковому матеріалі 7.3, на плакат (див. урок 3 нижче). Він/вона пояснює учням, що ці ключові питання будуть становити контрольний список, за яким можна судити і порівнювати ідеї учнів.

3. Групова робота

Учні утворюють групи від чотирьох до шести осіб. Вони використовують час, що залишився на першому занятті, і продовжують роботу на другому уроці.

Учитель може попросити організаторів груп зустрітися з ним/нею наприкінці уроку для обговорення успіхів груп.

Урок 2

Як ми можемо врівноважити інтереси більшості і меншості?

Складання статуту мікроспільноти

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Робота в команді, управління часом.
Мета навчання	Правила, закони і конституції є інструментами для вирішення проблем і боротьби з джерелами конфліктів у суспільстві. Це виправдання для уряду і влади. Тим не менш, вони також можуть служити певним інтересам.
Завдання для учнів	Учні готують проект статуту для вирішення питання більшості/меншості в мікроспільноті.
Матеріали та ресурси	Фліпчарти та маркери. ✎ Роздатковий матеріал для учнів 7.1–7.3.
Метод	Групова робота.
Бюджет часу	40 хв.

Хід уроку

Учні продовжують свою роботу в групах.

Учитель спостерігає за їх роботою, виокремлюючи, які методи і навички вже ними добре засвоєні, а які ще потрібно удосконалити. Учитель може попросити і висловити свою думку про те, як учні співпрацювали в процесі підбиття підсумків сесії (урок 4). Групи повинні працювати самостійно, наскільки це можливо, і вчитель не повинен, звичайно, втручатися, якщо учні «роблять помилки». Вони дізнаються більше, якщо їм буде надана свобода і відповідальність, щоб самим виявити свої помилки, і при необхідності, клас буде виправляти більшість помилок на пленарному засіданні.

Учитель повинен також утримуватися від втручання, якщо група знаходить «політично некоректні» рішення, такі як передати всі повноваження вирішувати одній людині («диктаторські рішення»). Тут знову ж таки, це дає цікаві матеріали для обговорення. Досить часто учні будуть оскаржувати нераціональні або неприйнятні міркування. Учитель оцінює досягнення учнів щодо розвитку компетентностей і робить висновки про їхні потреби в навчанні.

Урок 3

Проекти статутів

Порівняння ідей організаційного планування для вирішення проблеми більшості/меншості

<p>Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.</p> <p>Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.</p> <p>Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють.</p> <p>Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання.</p> <p>Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку.</p> <p>Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.</p>	
Розвиток компетентності	Підготовка коротких презентацій, порівняння й оцінка ідей і обґрунтувань.
Мета навчання	Організаційне планування включає в себе такі критерії: можливість реалізації, справедливість і стабільність.
Завдання для учнів	Учні вивчають критерії організаційного планування. Вони готують презентації і порівнюють свої ідеї.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 7.4. Матриця для презентацій учнів (на дошці або фліпчарті). Фліпчарті. Аркуші А4. Маркери. Клейові олівці або скотч.
Метод	Групова робота, презентації, пленарна дискусія.
Бюджет часу	1. Презентації: проекти статутів для спортивного клубу – 40 хв.
	2. Порівняння проектів статуту – 10 хв.

Важлива інформація

На цьому уроці багато часу відводиться для виступів учнів. Групам дають можливість висловити свою думку (взяти участь), за умови, що їх презентації будуть готові, при цьому спікери повинні дотримуватися регламенту часу (ефективність). Участь залежить від ефективності. Робоча ефективність є обов'язковою умовою для участі в демократії. З цієї причини навчальні методичні навички відіграють важливу роль у ОДГ/ОПЛ.

Хід уроку

1. Презентації учнів

Учитель описує порядок денний: групові спікери роблять презентації, посилаючись на ключові питання, описані в *Роздаткових матеріалах для учнів 7.3*. Ці питання дублюються в матриці. Вони відносяться до критеріїв організаційного планування — можливостей, справедливості, стабільності.

Учитель малює матрицю на трьох фліпчартах або дошці. Щоб не витратити багато часу на записи, кріпить аркуші розміру А4, на яких написані ключові питання, на матрицю. Це також демонстрація методу презентації, яким мають користуватися учні.

Ключові питання	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Порівняння
Розподіл фінансів: як?					
Хто приймає рішення щодо розподілу?					
Автономія для груп?					
Відсутність дискримінації?					
...					

Кожна група має до шести хвилин для презентації. Групи представляють результати своєї роботи по черзі. Учитель очолює цю презентаційну сесію. Учні не повинні розпочинати обговорення доки не почують всі презентації. Проте спікери мають пояснити причини пропозицій своєї групи.

Учитель пропонує спікеру під час презентації стати обличчям до класу, а не встановлювати зоровий контакт лише з ним.

Другий член команди відповідає за запис інформації. Цей учень робить короткі нотатки в секціях, передбачених на дошці, або на фліпчарті (також можна використовувати накладну прозору плівку). Учні роблять нотатки у своїх *Роздаткових матеріалах*. Ці записи становлять матеріал для обговорення на наступному уроці.

Учитель пропонує спікеру пояснити причини пропозицій їх групи.

2. Порівняння проектів статуту

Перш ніж оцінювати проекти, учні повинні їх порівняти. У той час як групові презентації були структуровані вертикально в колонках, відповідаючи на ключові питання, учні переключають погляд і читають матрицю по горизонталі, порівнюючи відповіді груп «на кожне ключове питання». В останній колонці вчитель, який очолює цей етап уроку, вносить висновки, зроблені школярами.

Учні роблять власні нотатки у своїх *Роздаткових матеріалах 7.4*.

3. Домашнє завдання — підготовка матеріалів для дискусії

Учитель пояснює, що учні повинні почати наступний урок зі своїх матеріалів. Який з проектів статуту є, на їхню думку, найбільш переконливим, і з яких причин?

Роздатковий матеріал 7.4 містить ключові питання для оцінки статуту, а також дає учням вказівки щодо того, як використовувати ці питання, і пояснює їх призначення в ОДГ/ОПЛ.

Урок 4

У чому полягає хороший спосіб управління демократичним суспільством?

Що справедливо, і що працює?

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Рішення: збалансування критеріїв.
Мета навчання	Діалектика між демократією, справедливістю й ефективністю.
Завдання для учнів	Учні оцінюють проекти статуту і пояснюють свою позицію.
Матеріали та ресурси	Дошка або фліпчарт.
Метод	Презентації, дискусії.
Бюджет часу	1. Учні діляться напрацюваннями – 20 хв.
	2. Дискусія – 10 хв.
	3. Висновок – 10 хв.

Важлива інформація

Учні діляться своїми результатами і роблять заяву, яку будуть поділяти всі («система сніжки»). Цей підхід передбачає врахування думок всіх учнів, а не заслуховування кількох окремих учнів та ігнорування думки більшості.

Хід уроку

1. Учні діляться напрацюваннями

Учитель спочатку просить учнів проголосувати за певний статут (або за жоден із них) підняттям рук. Потім учні, що проголосували однаково, утворюють групи з чотирьох або п'яти осіб. Вони діляться своїми результатами і розробляють спільну заяву. Тоді групи виступають із короткою заявою про причини їх вибору (див. *☞* Роздатковий матеріал 7.4).

2. Дискусія

Після того, як учні проголосували за різні статuti, виявилось, що вони дотримуються різних точок зору щодо того, як запропоновані групами моделі повинні бути оцінені. У ході обговорення вони критично оцінюють вибір одне одного.

Учитель керує дискусією. Наприкінці обговорення учні голосують ще раз. Чи якій-небудь групі вдалося переконати іншу? Чи є більшість учнів проголосували за один конкретний статут?

3. Висновок

Учитель оголошує мету заключного етапу: тепер учні повинні подивитися на процес їх мислення і його результат під іншим кутом зору, щоб оцінити актуальність запропонованих ідей.

Учитель ставить одне запитання: яким чином це дослідження вигаданої ситуації у спортивному клубі нагадує політику?

Учні діляться своїми думками один з одним і з вчителем. Учитель слухає і вказує, які ідеї підтримують або суперечать одна одній.

Учитель підбиває підсумок дискусії, додаючи таку точку зору.

У політиці дискусії з таких складних питань є не академічними, а практичними. Спільнота має зробити вибір — вона потребує статуту як конституційної основи. Так, після того, як були розглянуті різні варіанти і альтернативи, з їх сильними сторонами і недоліками, повинно бути прийнято рішення — в ідеалі одноголосно або більшістю голосів, якщо це можливо. У політиці дискусія з такого питання відповідає законодавчому процесу або навіть процесу прийняття рішення про конституцію.

Додатково: дослідницьке завдання

У цьому розділі учні ознайомилися з моделлю для аналізу важливих елементів їх конституції та законодавчої системи, відповідаючи на питання про те, як вона побудована і як працює в реальності. Вони проводять дослідження з таких питань:

1. Які приклади проблем більшості/меншості в нашому суспільстві?
2. Приклад з практики: Як наша конституція і система законів може врегулювати це конкретне питання?
3. У чому полягають наші думки щодо вирішення цієї проблеми?

ЧАСТИНА 3

Беручи участь у політиці:
участь через комунікацію

Розділ 8: Свобода
Громадські обговорення.
Чому свобода (слова) не може працювати
без суворих правил?

Розділ 9: Засоби масової інформації.
Участь у демократії через ЗМІ.
Виробники та користувачі ЗМІ як цензори та ті,
хто визначає порядок денний

РОЗДІЛ 8 СВОБОДА

Для старших класів середньої школи

Громадські обговорення.

Чому свобода (слова) не може працювати без суворих правил?

8.1. Які питання нас цікавлять?

Учні беруть участь у плануванні дебатів

8.2. Підготовка до дебатів

Ключові заяви та стратегії ведення дебатів

8.3. Ми обговорюємо — ми вирішуємо — ми звітуємо

Публічні обговорення та прийняття рішень

8.4. Одне обговорення — різні погляди

Учні діляться враженнями про дебати

РОЗДІЛ 8 СВОБОДА

Громадські обговорення. Чому свобода (слова) не може працювати без суворих правил?

Вступ для вчителів

Чому свобода (слова) не працює без суворих правил?

Для деяких читачів це питання може здатися дивним. Зрештою, свобода означає, що ми можемо говорити і робити те, що хочемо. Демократія – це система відкритих, вільних суспільств. Суворі правила нагадують нам про щось зовсім інше, наприклад, авторитаризм. Отож, який же сенс у цьому питанні? Одне слово, свобода і рівність – це близнюки. Ми всі користуємося правами свободи, але нам потрібні рівні шанси для їх реалізації – саме для цього існують правила. У цьому розділі учні будуть відчувати важливість цього принципу для участі в демократії.

Чому цей розділ зосереджено на дебатуванні

Громадяни, які беруть участь у демократії, беруть участь у дискусіях і дебатах, і при цьому вони здійснюють свої права людини на свободу переконань і їх вільне вираження. Публічне вираження своїх поглядів – це навичка, якій можна навчитися, тому учні мають оволодіти нею у школі. З цієї причини учні будуть навчатися проводити дебати, і цей розділ пов'язаний із ключовим поняттям свободи. Особлива увага тут приділяється свободі слова і вираження думок.

Що роблять учні під час дебатів на уроці

У дебатах беруть участь одинадцять школярів. Є дві дискусійні команди по п'ять учнів у кожній і ведучий. Інші учні слухають дебати, але вони теж грають активну роль. Три команди учнів працюють спільно над написанням новини про дебати і доповідають класу на останньому уроці цього розділу. Інші учні є слухачами, а також їхня роль полягає в оцінці аргументів, вони повинні вирішити, яка партія, зрештою, переконала їх, і проголосувати на підтримку когось із них. Як і в політиці, одна партія залучиться підтримкою більшості.

Чого учні навчаться в цьому розділі?

Дебати проводяться за суворими правилами, які гарантують, що кожен учень отримує справедливу, рівну частину часу для своїх виступів. Так, головуючий буде переривати учнів, які хочуть говорити більше, ніж їм дозволено. Але це правило необхідно, оскільки воно захищає право кожного мовця на свободу слова, хоча і в межах суворого ліміту. Ось чому свобода не працює без строгих правил (див. підзаголовки до цього розділу). Без цього принципу жодна демократична система не буде працювати, а права людини не матимуть великого значення в житті людей.

Яке завдання вчителя в цьому розділі

У цьому розділі багато часу приділяється самостійній роботі учнів, щоб дати їм можливість здобути навички обговорення і спостереження, а також навчити їх брати на себе відповідальність за те, що вони роблять. Уроки 2–4 починаються із виступів учнів. Коли учні працюють самостійно, учитель діє як тренер: він/вона стежить за учнями, щоб з'ясувати, що вони вже можуть робити найкращим чином, а які з їх компетентностей все ще вимагають більшої уваги і тренування. Він/вона підтримує їх, якщо вони просять про допомогу, але не підказує учням вирішення проблем.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 8 (заштрихований рядок у таблиці). Сильно обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамленні жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 8?

Як можна застосовувати цю матрицю

Учителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПА по-різному.

– Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків для ОДГ/ОПА: вчитель може вибрати тільки цей розділ і пропустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, вміння аналізувати, уважно працювати із засобами масової інформації та брати відповідальність.

– Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно у процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що передбачає повторення матеріалу в різних контекстах, які в різний спосіб пов'язані між собою. У цьому випадку учителі можуть поєднувати декілька розділів.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вчинення дій	
8. Свобода	Визначення ключових положень. Зв'язування і ранжування аргументів; вміння зробити вибір. Аналіз селективного конструювання реальності засобами масової інформації.	Дебати: створення коротких і чітких заяв. Гра в команді. Написання новин.	Приймання рішення більшістю голосів.	Етика взаємного визнання.
2. Відповідальність				
7. Рівність	Аналіз і рішення проблеми більшості/меншості.		Для того, щоб демократичні принципи працювали, відповідальність є ще більш важливою, ніж правила (розділи 2 і 7).	
5. Правила та закон			Нейтралізація потенціалу постійного конфлікту інтересів шляхом розроблення системи законів і правил.	

6. Уряд і політика	Вивчення дебатів щодо визначення порядку денного та прийняття політичних рішень.		Визначення, де громадяни можуть втручатися в політичні процеси прийняття рішень.	
9. ЗМІ	Аналіз селективного конструювання реальності засобами масової інформації.	Написання новин.	Усвідомлене використання інформації, що передається ЗМІ.	

Розділ 8: Свобода. Громадські обговорення**Чому свобода (слова) не може працювати без суворих правил?**

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Які питання нас цікавлять? (за 3 тижні до того)	Вміння брати на себе відповідальність. Критерії відбору питань для обговорення в класі: політична значимість, інтереси учнів, посилення на розуміння і досвід учнів.	Учні у ході мозкового штурму генерують ідеї і збирають інформацію щодо питань для обговорення.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 8.1. Інформація із засобів масової інформації. Записи із особистого досвіду і висновки. Фліпчарт.	Командна робота (по дві групи).
Урок 2: Підготовка до дебатів	Участь: учні роблять вибір шляхом голосування. Методи і навички: робота в команді.	Учні продумують ролі, у яких вони виступатимуть на дебатах.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 8.2–8.5, 9.1. Інформація зі ЗМІ. Аналітичні видання, молодіжні журнали.	Груповою роботою, спільне навчання.
Урок 3: Ми обговорюємо – ми вирішуємо – ми звітуємо	Майстерність публічних виступів; вміння сперечатися з опонентом; співробітництво в команді. Спостереження та оцінка процесу обміну аргументами.	Учні беруть участь у дебатах або дивляться і слухають їх. Наступні завдання для груп, щоб підготуватися до уроку рефлексії.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 8.2–8.5, 9.1.	Дебати. Груповою роботою (голосування). Дебрифінг.
Урок 4: Одне обговорення – різні погляди	Аналіз і оцінка загального досвіду. Медіа формують наше сприйняття реальності. Правила забезпечують рівні можливості для здійснення своїх прав на свободу.	Учні порівнюють новини під час дискусії. Учні діляться враженнями про свою участь у дебатах.	Новини, написані учнями. 📖 Матеріали для вчителів 9.1.	Презентації, дискусія.

Урок 1 Які питання нас цікавлять?

Учні беруть участь у плануванні дебатів

Зверніть увагу: цей урок проводиться за три тижні до інших

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок. Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ. Головна мета навчання вказує на те, що учні вже знають і розуміють. Завдання для учнів разом з методом їх виконання формують основний елемент процесу навчання. Контрольний список матеріалів допомагає підготуватися до уроку. Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.	
Розвиток компетентності	Вміння брати на себе відповідальність; вибір об'єктів та матеріалів, застосовуючи набір критеріїв.
Мета навчання	Критерії відбору питань для обговорення в класі: політична значимість, інтереси учнів, посилення на розуміння і досвід учнів.
Завдання для учнів	Учні у ході мозкового штурму генерують ідеї і збирають інформацію щодо питань для обговорення.
Матеріали та ресурси	Інформація із засобів масової інформації. Записи з особистого досвіду і висновки. Фліпчарт на дошці із записаними на ньому пропозиціями учнів зі списком (імена учнів та клітинки для галочок). ☞ Роздатковий матеріал для учнів 8.1.
Метод	Командна робота (по дві групи).
Бюджет часу	1. Включення учнів у роботу – 15 хв. 2. Вступ до завдання – 10 хв. 3. Робота в командах – 15 хв. 4. Інтервал між уроками 1 та 2–3 тижні.

Інформація для вчителя: чому цей урок проводиться за три тижні

Цей урок проводиться за три тижні до інших, щоб дозволити учням підготувати матеріали для другого уроку і взяти участь у плануванні дискусії на уроці 3. На такому уроці учні отримують інформацію про те, що їм потрібно зробити заздалегідь для виконання завдання.

Участь у плануванні уроків відповідає участі в житті суспільства. У всіх випадках активний громадянин – це поінформований громадянин. З цієї точки зору, попереднє організаційне заняття в цьому розділі демонструє загальний принцип участі в демократії.

Проведення попереднього організаційного заняття вимагає певного проміжку часу (приблизно трьох тижнів) між першим і другим уроками. (Тому учитель повинен вирішувати, як проводити уроки упродовж цього інтервалу). Попереднє організаційне заняття складається з двох етапів:

Етап 1 (два тижні): учні працюють у командах. Наприкінці етапу 1 кожна команда вносить пропозицію щодо питань, які вони вважають цікавими і такими, що повинні бути розглянуті під час дебатів. Вони презентують підготовлені матеріали класу (на одній сторінці).

Обраний термін позначає дату, коли закінчується етап 1 і починається етап 2.

Етап 2 (один тиждень): час на читання. Наприкінці етапу 2 кожен учень повинен знати всі запропоновані питання і прочитати всі матеріали. Кожен учень має вибрати питання для обговорення.

Графік проведення попереднього організаційного заняття

Уроки	Урок 1			Урок 2
Діяльність учнів	Етап 1 Учні розробляють пропозиції питань для розгляду під час дебатів.		Етап 2 Учні читають пропозиції.	Клас обирає питання для голосування
Час	Тиждень 1	Тиждень 2	Тиждень 1	
Остаточний термін		→		

Хід уроку

Підготовка перед уроком

Етап 1, лінія дебатів: при необхідності, вчитель звільняє у класній кімнаті простір для проведення дебатів.

Етап 2.3, інструкції до завдання: учитель кріпить два аркуші фліпчарту до стіни в класі.

1. Залучення учнів до роботи

Приготування: вчитель позначає лінію на підлозі за допомогою мотузки довжиною близько п'яти метрів. Учнім буде потрібно досить місця, щоб мати змогу стояти по обидва боки від цієї лінії обличчям один до одного. Якщо клас є занадто маленьким або занадто багатолюдним, цю вправу можна зробити в коридорі.

Учитель просить учнів встати і утворити коло навколо лінії. Тоді вчитель оголошує: «Кожна дитина повинна провести ще один рік у школі».

Учитель просить учнів стати ліворуч від лінії, якщо вони підтримують це твердження, і праворуч – якщо вони з ним не згодні. Вони проводять кількахвилинне обговорення причини та ідей.

Потім вчитель просить групи обмінятися аргументами. Є кілька правил, яких необхідно дотримуватися:

1. Обидві сторони по черзі називають свої аргументи.
2. Спікерів заборонено переривати.
3. У спікерів є 30 секунд, щоб зробити свою заяву.

Потім учні беруть участь в обміні аргументами, який нагадує дебати. Через п'ять хвилин або раніше, якщо одна сторона вичерпала ідеї, учитель зупиняє дискусію і просить учнів повернутися на свої місця: вони мають так розташуватися у відкритому просторі, щоб добре бачити один одного.

2. Вступ до завдання

2.1. Чому дебати важливі для участі в демократії

Учитель звертається до попередньої діяльності – це були дебати. Протягом короткого часу учні обмінялися багатьма ідеями і аргументами. Учні можуть прокоментувати свій досвід.

Учитель пояснює, що учні повинні розвивати свої навички ведення дебатів, оскільки багато дебатів у демократичних умовах проводять саме так. Громадяни користуються правами людини на свободу переконань і їх вільне вираження, але вони потребують навичок обговорення для їх реалізації.

Учитель повинен переконатися, що учні розуміють і приймають це визначення їх навчального завдання.

2.2. Уточнення: що означає хороше питання для дебатів?

Учитель повертається до теми заняття – як показали учні, це було хороше питання для обговорення. Що є хорошим питанням для дебатів?

Учитель слухає ідеї і пропозиції учнів, узагальнює їх ключові слова на дошці або плакаті. Можна очікувати, що вони будуть в значній мірі відповідати п'яти критеріям (3а–3е), викладеним у Роздатковому матеріалі для учнів 8.1.

Учитель пояснює, що майбутні обговорення будуть цікавішими і учні будуть більш успішними, якщо вони проведуть дебати щодо обраного ними самими питання. Так, вони мають можливість вибрати проблему на наступному уроці, що відбудеться через три тижні. До тих пір вони повинні розробити пропозиції з цього питання для дебатів. Клас має зробити свій вибір на другому уроці.

Учитель роздає *є* Роздатковий матеріал для учнів 8.1 і звертає увагу учнів на запропоновані ними критерії, і просить їх порівняти їх з критеріями 3а–3е у *є* Роздатковому матеріалі. Якщо учні і вчителі погоджуються змінити список критеріїв, вони мають це зробити.

2.3. Інструкції до завдання: збір ідей на фліпчарті

Учитель йде до фліпчартів на стіні і просить учнів прочитати *є* Роздатковий матеріал для учнів 8.1 у той час як він/вона малює таблицю:

Що є хорошим питанням для дебатів?			
Щоденне або шкільне життя	Соціальні або культурні питання	Політичні питання	Інші питання

Після того, як учні прочитали роздатковий матеріал, вчитель привертає їх увагу до фліпчарту. Питання, яке учні обговорювали на початку уроку, було політичним питанням — як повинна бути організована освіта в нашій країні. Але інші питання теж цікаві:

- політичні питання;
- соціальні питання;
- проблеми в школі або повсякденному житті;
- інші питання — для всіх інших ідей.

Учні можуть спиратися на свій досвід, або на свої знання поточного політичного порядку денного, або ж вони можуть шукати інформацію у відкритих джерелах.

На цьому етапі учням слід навести кілька прикладів. Учитель пропонує школярам виступити зі своїми ідеями. Якщо це виявиться занадто важким завданням, учитель може допомогти їм прикладами:

- *проблеми в школі або повсякденному житті*: «Автомобілі завдають більше шкоди, ніж приносять користі»;
- *соціальні або культурні питання*: «Телебачення відіграє позитивну роль у суспільстві». (Або: Інтернет, мобільні телефони і т. д.);
- *політичні питання*: «До жінок слід ставитися так само, як і до чоловіків».

2.4. Інструкції завдань: дотримання термінів

Нарешті вчитель пояснює, чому для цього завдання встановлюється крайній термін. Щоб дати кожному можливість ознайомитися з матеріалами передбачено крайній термін — п'ять шкільних днів до першого уроку. Учні мають розуміти, що перш ніж вони виберуть питання, необхідно прочитати матеріали. В іншому випадку демократичне голосування не може мати місце, оскільки воно повинно бути організовано ефективно в межах відведеного часу під час уроку. Під час уроку вже не буде часу, щоб читати матеріали.

Учитель розповідає учням, де зберігати свої нотатки і матеріали.

Врешті-решт він/вона вказує на те, що обрати питання, яке вони хочуть обговорити, важливо для учнів.

3. Робота в командах (по дві групи)

Учні утворюють команди і працюють самостійно, згідно з інструкціями, наведеними у роздатковому матеріалі й озвученими під час уроку. Вони самі визначають домашні завдання.

Урок 2

Підготовка до дебатів

Ключові заяви та стратегії ведення дебатів

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПА.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Участь: учні роблять вибір шляхом голосування. Методи і навички: робота в команді.
Мета навчання	
Завдання для учнів	Учні продумують ролі, у яких вони виступають на дебатах.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 8.2 – 8.5, 9.1. Інформація зі ЗМІ. Аналітичні видання, молодіжні журнали.
Метод	Групова робота, спільне навчання.
Бюджет часу	1. Учні обирають питання – 10 хв.
	2. Учні утворюють групи для дебатів – 10 хв.
	3. Групова робота – 20 хв.

Важлива інформація

Блок складається з двох учнівських заходів: 1. Учні обирають своє дискусійне питання 2. Учні утворюють групи і готуються до дискусії у кожній з двох дискусійних команд («ствердна», «заперечна»).

Основна частина уроку повинна бути витрачена на підготовку дискусії. Тому важливо провести голосування ефективно.

Для груп репортерів новин це захоплюючий досвід, щоб побачити свою історію опублікованою у реальній газеті.

1. Учні обирають питання

Учитель є головою протягом цього першого етапу уроку. По-перше, він/вона дякує учням за таку велику кількість цікавих ідей. Потім вчитель пояснює процедуру.

Учні повинні прочитати ідеї і матеріали, підготовлені їх однокласниками, і скласти свою думку, яке питання вони хотіли б обрати для дебатів. Процедура голосування може бути проведена двома учнями. Один питає кожного учня про його вибір. Другий робить позначки біля теми у списку на дошці, які були названі кілька разів. Потім теми ранжуються, і більшістю голосів клас робить вибір між першими трьома у верхній частині рейтингового списку. Обрана тема потім стає питанням для обговорення.

2. Формування груп для дебатів

Учитель оголошує, що тепер учні мають підготуватися до дебатів. Дебати проводяться за певними правилами, і учні повинні сформувати групи і команди, які виконують різні ролі.

Учням роздають *☞* Роздатковий матеріал 8.2, які вони повинні прочитати в тиші. Вони ставлять питання, які вимагають подальшого пояснення, і (бажано) щоб інші учні або вчитель дали на них відповіді. Учні мають розуміти, яку роль виконують різні команди.

Учні повинні приєднатися до однієї з наступних команд. Ця таблиця показує, які групи беруть участь у дебатах, та який роздатковий матеріал їм потрібний. До команд, що беруть участь у дебатах, повинен входити один запасний учасник на випадок, якщо один із членів команди захворіє в день проведення дебатів.

Двоє ведучих повинні розділити між собою завдання з проведення дебатів і голосування аудиторії. Якщо один ведучий захворіє, інший бере на себе обидві частини завдань.

Група	Кількість учасників (+ запасні учасники)	<i>☞</i> Роздатковий матеріал №
Команда-учасник дебатів № 1 («ствердження»)	5 (+1)	8.3
Команда-учасник дебатів № 2 («заперечення»)	5 (+1)	8.3
Перший та другий ведучі	2	8.2, 8.4, 8.5
Команди репортерів (солідні видання, таблоїди, молодіжні журнали)	3 × 2	8.6, 9.1
Аудиторія	Всі інші учні	8.5

Для цього дуже зручно накреслити таблицю на дошці або використати пару фліпчартів. Потім учні вписують свої імена в ту колонку, яку вони обрали. Якщо група заповнена, вчитель і клас спільно вирішують цю проблему. Це передусім проблема дітей, а не вчителя. Досвід показав, що вони готові співпрацювати, і групи формуються швидко та із задовільним для них результатом.

3. Підготовка до дебатів

Групи отримують копію *☞* Роздаткових матеріалів 8.3 (команди, що беруть участь у дебатах), 8.4 (аудиторія) або 8.5 (преса). Другу половину уроку команди присвячують плануванню своєї діяльності і можуть навіть самі визначити для себе домашнє завдання. Учитель є спостерігачем і тренером. Як тренер учитель не підходить до груп, не читає їхні документи, та навіть не бере участі у підготовці результатів. Якщо групам потрібна допомога, вони самі підходять до вчителя. Якщо ж ні, то у них є свобода і відповідальність, щоб працювати так, як вони вважають за потрібне. Досвід показав, що учні цінують покладену на них відповідальність, і це спрацьовує як сильний стимул і дає підтримку.

Учитель видає репортерам копії друкованих видань відповідного типу – бульварну пресу, солідні видання або молодіжний журнал. Це допоможе їм уявити собі його профіль і скласти портрет аудиторії читачів, для якої вони працюють, і зрозуміти, як повинна виглядати їх новина.

Якщо це взагалі можливо, вчитель просить учнів розмістити столи і стільці для дебатів так, як зазначено в *☞* Роздаткових матеріалах 8.2 до початку наступного уроку.

Урок 3**Ми обговорюємо — ми вирішуємо — ми звітуємо****Публічні обговорення та прийняття рішень**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Майстерність публічних виступів; уміння сперечатися з опонентом; співробітництво в команді. Спостереження та оцінка процесу обміну аргументами.
Мета навчання	Пов'язана з обговорюваним питанням.
Завдання для учнів	Учні беруть участь у дебатах або дивляться і слухають їх. Наступні завдання для груп, щоб підготуватися до уроку рефлексії.
Матеріали та ресурси	☞ Роздатковий матеріал для учнів 8.2–8.5, 9.1.
Метод	Дебати. Групова робота (голосування). Дебрифінг.
Бюджет часу	1. Дебати – 25 хв. 2. Голосування аудиторії – 10 хв. 3. Домашнє завдання: думки для рефлексії – 5 хв.

Важлива інформація

Цей урок містить ключове завдання всього розділу – дебати. Масштабна підготовка на попередньому уроці була призначена, щоб дати учням впевненість, як виконувати свої ролі.

Ведучі несуть відповідальність за управління процесом дебатів і голосуванням аудиторії. Учитель відкриває і завершує урок. Він передусім є спостерігачем.

У ☞ Роздаткових матеріалах для учнів даються правила для груп та інструкції щодо того, як вони повинні виконувати свої ролі. Ця установка є типовою для навчання на основі виконання завдань: урок структурований за допомогою різних завдань і суворо оформлений за допомогою правил і графіка, в той час, як учитель майже ніколи не бере слово. При цьому цілі навчання, які вчитель має на увазі, наскрізь пронизують урок – навіть більше, ніж коли учням дається пряма інструкція, оскільки зараз учні беруть на себе відповідальність.

Хід уроку

✍ Роздатковий матеріал для учнів 8.4 (роль ведучих) містить детальний опис того, як проходять дебати та голосування аудиторії. Тому опис цих етапів може бути дуже коротким.

1. Дебати

Учитель оголошує порядок денний уроку: дебати, після чого відбудеться голосування аудиторії і підбиття підсумків. Якщо це взагалі можливо, вчитель просить учнів розмістити столи і стільці для дебатів так, як зазначено в ✍ Роздаткових матеріалах 8.2

Тоді слово бере перший ведучий. Учні займають свої місця у групах; окремо сідають ведучі, аудиторія та представники преси. Учитель займає місце серед аудиторії, переважно в задньому ряду. Учні не повинні шукати і встановлювати зоровий контакт з учителем, замість того, щоб встановлювати його один з одним. Вони виконують свої ролі, а вчитель слухає.

2. Голосування аудиторії

Другий ведучий організовує обговорення питання і голосування. Учитель тепер залишає аудиторію і спостерігає за учнями з відстані. У той час, як учні з аудиторії обговорюють, кому віддати голос, команди, що брали участь у дебатах, і репортери слухають.

Через п'ять хвилин ведучий закінчує обговорення і проводить голосування. Після того, як ведучий завершив голосування, вчитель бере слово.

3. Домашнє завдання: підготовка матеріалів для наступного уроку (урок 4)

Учитель дякує ведучим за те, що керували процесом під час уроку. Потім він/вона дякує учням і глядачам, і хвалить їх, якщо вважає це необхідним. На цьому етапі заборонено робити будь-які критичні зауваження. Четвертий урок дає можливість учасникам висловити свою думку і поділитися враженнями щодо дискусії і голосування. Все це учитель пояснює учням.

Він/вона просить всіх учнів, за винятком репортерів новин, обдумати свої почуття, враження і погляди на сесію дебатів і подальше обговорення і голосування, а також підготувати коротку заяву для наступного уроку, у якій вони повинні звернути увагу на такі ключові питання:

1. Висловіть свою думку з питання, яке обговорювалося на дебатах. Поясніть, який аргумент найбільше переконав вас у формуванні вашої думки.
2. З вашої точки зору, опишіть, який вплив мали правила, зокрема, обмеження за часом на хід дебатів.

Команди представників преси не повинні виконувати це завдання додатково до завдання, що передбачає написання новин. Учитель пропонує шістьом учням вирішити, як ці новини будуть поширюватися — чи слід вивісити дві або три їх копії на стіні, або роздрукувати і роздати кожному учневі.

Урок 4

Одне обговорення — різні погляди

Учні діляться враженнями про дебати

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Аналіз і оцінка загального досвіду.
Мета навчання	Медіа формують наше сприйняття реальності. Правила забезпечують рівні можливості для здійснення своїх прав на свободу.
Завдання для учнів	Учні порівнюють новини під час дискусії. Учні діляться враженнями про свою участь у дебатах.
Матеріали та ресурси	Новини, написані учнями. 📖 Матеріали для вчителів 9.1.
Метод	Презентації. Дискусія.
Бюджет часу	1. Обговорення трьох новин – 15 хв.
	2. Рефлексія: як правила впливають на дебати? – 15 хв.
	3. Дебрифінг – 10 хв.

Важлива інформація

Учні оцінюють все, що відбувалося на уроці, з двох точок зору: з точки зору змісту, та правил. Учні можуть бути більш зацікавлені в одному аспекті, ніж в інших, і фокус може бути зрушений, даючи більше часу для обговорення однієї теми.

Дебрифінг дає учням можливість дати загальний зворотний зв'язок щодо розділу.

Учні повинні підготувати матеріали, які дозволять кожному з них зробити свій внесок під час уроку. Тому вчитель може і повинен виділити значну частку часу для виступів учнів. Виступи учнів, як очікується, можуть тривати протягом усього уроку (див. ключові питання для виступів учнів). Вчитель проводить урок і дає короткі коментарі, щоб підбити підсумки і структурувати дискусію.

Хід уроку

Уточнення порядку денного уроку

Учитель представляє програму уроку і вказує на те, що вона відповідає ключовим питанням домашньої роботи учнів. Якщо учні згодні і не вносять жодних пропозицій, щоб зосередитися на одному питанні, то вчитель презентує завдання першого етапу уроку.

1. Обговорення трьох новин

Учитель оголошує, що зараз три команди репортерів будуть представляти свої новини. Учні повинні послухати і порівняти їх, оскільки новини були написані для трьох різних друкованих видань. Для порівняння новин учні мають бути готові робити нотатки. Учитель роз'яснює завдання і малює просту матрицю на дошці або фліпчарті:

Новина	№ 1	№ 2	№ 3
Мова			
...			
...			
...			
Оцінка			

Учитель звертається до робіт тільки за номером, залишаючи учням завдання представити свої газети. Мова є однією з характеристик, за якими можна порівнювати новини, при цьому учні можуть вільно зазначати у нотатках будь-які свої спостереження. Якщо вони віддають перевагу друкованому виданню одного типу і одній статті, вони повинні обґрунтувати причини свого вибору.

Учитель повинен переконатися, що учні більше не мають запитань щодо поставленого завдання, а потім дає слово трьом командам репортерів. Команди репортерів читають свої статті по черзі, без будь-якого обговорення або коментарів між їх виступами.

Потім учні дають зворотний зв'язок. Учитель слухає і закликає учнів пояснити, які критерії вони використовували для порівняння і оцінки статей.

Учитель підбиває підсумок дискусії, вказавши на один ключовий аспект: три команди прес-репортерів були присутні на одній і тій же дискусії, і все ж образи, створені ними в статтях, значно відрізняються. Це показує, як саме засоби масової інформації передають реальність для всіх тих, хто не був присутній на заході. Але, передаючи реальність, вони будують її, роблять вибір на користь одних фактів, і вилучають інші, або приділяють їм менше уваги. Учитель може посилатися на особливості статей учнів, щоб проілюструвати цю думку (див. Матеріали для вчителів 9.1).

2. Рефлексія: як правила впливають на дебати?

Учитель знову просить учнів зачитати свої висновки. Учитель і учні уважно слухають. Очікується, що можуть надійти деякі вельми критичні коментарі (обмеження часу – «недемократичне», воно є перешкодою для вільного вираження думок), і деякі учні можуть підтримати такі правила.

У ході дискусії вчитель може попросити критиків серед учнів розглянути питання про те, що станеться, якщо ліміт часу буде скасовано. Вони зрозуміють, що дебати повинні були б тривати довше, але бюджет часу уроку передбачає наявність суворої межі часу, і тому ці правила беруть до уваги реальність і допомагають розподіляти доступний час справедливо невеликими частинами. Спікери мають прокоментувати, як вони впоралися з обмеженням часу: чи вдалося їм зосередитися на ключових моментах?

3. Дебрифінг

На цьому етапі учні дають зворотний зв'язок.

Учитель не повинен намагатися виправдати свою роботу у разі критичних зауважень з боку учнів, та не повинен сперечатися з ними. Оскільки на учнів було покладено дуже велику частку відповідальності, то успіхи і невдачі настільки належать їм, наскільки і вчителю. Учитель повинен вказати на це, якщо учні про це не знають.

Якщо учням сподобалося брати участь у дебатах, учитель може запропонувати продовження такої діяльності у вигляді дискусійного клубу. Саме на таких дискусійних клубах учні матимуть змогу обговорити деякі із запропонованих ними питань. Такі дискусійні клуби дуже поширені в англійських країнах по всьому світу, а також серед учителів англійської мови як іноземної. Інтернет пропонує багатий вибір відмінних матеріалів для вчителів і учнів, зацікавлених в обговоренні.

Матеріали для вчителів 8.1

Чому свобода залежить від обмеження правилами і законами

Чого можна навчитися, опрацювавши цей розділ

Взаємозалежність через брак часу

Як правило, час – це найцінніший ресурс процесів викладання і навчання, а також нашого життя. Як професіонали, вчителі повинні постійно відповідати на питання про те, як доступний час упродовж уроку може бути використаний найкращим чином; у разі інтерактивного навчання, учні беруть на себе відповідальність за це. Попереднє організаційне заняття, включене до плану цього розділу, буде ефективним тільки в тому випадку, якщо учні беруть на себе відповідальність за використання часу для читання матеріалів один одного до початку першого уроку. На першому уроці не більше 10 хвилин можуть бути надані чотирьом групам, щоб вибрати питання для обговорення. Якщо вони не змогли прочитати матеріали заздалегідь, клас матиме на одну хорошу ідею менше – це приклад того, як ми залежимо один від одного (взаємозалежність).

Суворі правила захисту свободи слова

Дебати повинні відбутися протягом фіксованого періоду часу. Всі спікери мають однакові права вільного мислення і вільного вираження своїх думок. Тому доступний час для виступів повинен бути розподілений справедливо, тобто порівну – одна хвилинка на один виступ. Це здається парадоксальним, що суворі правила необхідні і корисні, щоб захистити нашу свободу. Обмеження за часом працює в двох напрямках: ми маємо гарантований час для виступу, і це справедливо. З іншого боку, це обмежує кожного спікера, надаючи йому дуже короткий час для виступу, через що спікери повинні ретельно подумати про те, що вони хочуть сказати. Їм необхідно зосередитися на ключових аргументах, залишити все другорядне, і зробити свою точку зору чіткою і стислою.

Свобода й обмеження рамками

Свобода дій та слова учнів регулюється рамками або обмежується і визначається двома способами. По-перше, доступний час для навчання – уроки тривають близько 40 хвилин, і дебати повинні поміщатися в один урок і займати не більше 20 хвилин, оскільки на уроці передбачені ще й інші види діяльності. По-друге, правила ведення дебатів дають кожному учню справедливий, але суворо обмежений час на виступ – одну хвилину. Обмеження має структурний вимір – часу не вистачає протягом всього нашого життя, та політичний, техногенний вимір: правила встановлюють рамки, без яких ми не могли б насолоджуватися нашими свободами, не порушуючи при цьому права інших. Обмеженість часу не є предметом переговорів, але обрамлення правилами є.

Школа – це життя

Діалектика свободи й обмежень, що своїм корінням сягає загального дефіциту часу, має місце в школі так само, як і в суспільному житті. Тут, у буквальному сенсі, школа – це життя.

РОЗДІЛ 9
ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
Для старших класів середньої школи

**Участь у демократії через ЗМІ.
Виробники та користувачі ЗМІ як цензори та ті,
хто визначає порядок денний**

9.1. Ми цензори!

Ми самі вирішуємо, що ми хочемо читати

9.2. і 9.3. Ми цензори!

Ми вирішуємо, які статті будуть запропоновані читачам на вибір

9.4. Ми контролюємо ЗМІ — чи ЗМІ контролюють нас?

ЗМІ — це інструмент комунікації та влади

РОЗДІЛ 9

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Участь у демократії через ЗМІ

Вступ для вчителів

1. Ми беремо участь у демократії через засоби масової інформації

Участь у житті суспільства й політиці – це, по суті, спілкування з іншими людьми, отримання та надання інформації через засоби масової інформації. Громадяни, які не можуть спілкуватися через засоби масової інформації, не можуть брати участь у житті суспільства або в політиці.

ЗМІ забезпечують безліч способів спілкування і надають більше інформації, ніж будь-коли раніше, але вони також контролюють, що і як ми повідомляємо. Ми живемо в медіа-культурі. Сучасні способи зв'язку, що засновані на засобах масової інформації і контролюються ними, є справжнім викликом для кожної людини.

З одного боку, засоби масової інформації пропонують захоплюючі можливості для тих громадян, які отримали освіту в медіаграмотності, і, отже, хто може керувати ЗМІ критично і свідомо, і може впоратися з масивами інформації різноманітних типів і якості.

З іншого боку, засоби масової інформації забороняють брати участь усім тим, хто не може дозволити собі купити їх, або хто не володіє навичками їх використання, або не вміє оцінити якість інформації.

2. Медіаграмотність — ключова компетентність в ОДГ/ОПА

Медіаграмотність – це, можливо, *ключова* компетентність в ОДГ/ОПА. Викладання прав людини безпосередньо пов'язане з медіаграмотністю. Свобода засобів масової інформації та право вільного доступу до інформації залежить від здатності здійснювати ці права. Неоднакові рівні медіаграмотності в суспільстві створюють новий вимір нерівних можливостей, а також нові форми включення і виключення.

Цей розділ намагається допомогти учням зробити один важливий крок у розвитку інформаційної грамотності. Учні на власному досвіді зрозуміють, як будується наше уявлення про реальність через засоби масової інформації, виступаючи при цьому виробниками та одержувачами повідомлення засобів масової інформації. Виконуючи ролі як цензорів, так і тих, хто визначає порядок денний, учні дізнаються про те, що наш образ світу, і політика зокрема, базується та формується за допомогою повідомлень ЗМІ, які захоплюють нашу увагу після того, як пройшли через два фільтри – вибір, який зробили виробники повідомлень, і вибір, зроблений нами як користувачами засобів масової інформації.

Розділ фокусується на одному важливому аспекті медіаграмотності: всі повідомлення засобів масової інформації побудовані з окремих елементів. Існує багато можливостей для їх міждисциплінарного вивчення, наприклад, аналізу мови, що використовується в засобах масової інформації (див. Матеріали для вчителів 9А – Як навчитися, що шукати, № 1 і 2).

3. Стислий огляд розділу

Цей розділ присвячений питанню про те, як відбувається нагляд і визначення порядку денного через засоби масової інформації. Учні навчаються на власному досвіді, граючи ролі як користувачів ЗМІ, так і виробників продукту засобів масової інформації.

Урок 1: Ми цензори! Ми самі вирішуємо, що ми хочемо читати

Уроки 2 і 3: Ми цензори! Ми вирішуємо, які статті будуть запропоновані читачам на вибір.

Урок 4: Ми контролюємо ЗМІ – чи ЗМІ контролюють нас? Рефлексія

На першому занятті учні починають усвідомлювати свою роль як цензорів, що діють від свого імені. Вони роблять вибір між двома різними газетами, і так вибирають одну підбірку інформації і відмовляються від іншої. При цьому вони здійснюють своє громадянське право вільного доступу до ЗМІ і відбору інформації.

На другому і третьому уроках учні беруть участь у виконанні ключового завдання, підготовці невеликого проекту зі створення стінгазети. Тепер вони знову діють як цензори, але швидше як адресанти, а не сторона, що приймає. Вони здійснюють право людини на вільну пресу без цензури.

На четвертому занятті учні повинні задуматися про свій вибір і обговорити владу засобів масової інформації як інструмента комунікації і сили. Вони також дізнаються про потужний конструктивістський елемент у нашій картині світу, що формується як виробниками, так і одержувачами інформації.

4. Конструктивістський підхід до навчання та інструктаж

Цей розділ дає учням час і свободу для конструктивістського навчання. У конкретному контексті засобів масової інформації конструктивістський підхід до навчання безпосередньо відповідає побудові повідомлень засобів масової інформації через засоби масової інформації. Повідомлення ЗМІ будується кимось іншим, хто має особливий інтерес і стратегічні наміри («повідомити або продати»), і користувачем.

Учитель представляє такі поняття, як цензор, визначення порядку денного, медіа-культура, свобода засобів масової інформації та вільний доступ до інформації, через інструкції, пов'язуючи їх з контекстом конструктивістського навчання (див. таблицю з ключовими поняттями нижче).

5. Вибір ЗМІ

Цей розділ фокусується на класичному друкованому носії інформації, газеті, яка не є першочерговим вибором для багатьох молодих людей. Але чому ж тоді учні повинні читати і створювати газети під час вивчення цього розділу?

1. Перша причина — прагматична. Вивчення газет і створення простої стінгазети вимагає ресурсів, які доступні в усьому світі, і можуть бути забезпечені в умовах обмеженого бюджету.

2. З дидактичної точки зору, простий приклад працює краще в навчанні учнів медіаграмотності. При написанні текстів вручну, шляхом розрізання, склеювання і малювання, учні повертаються до коріння медіа виробництва. Але навіть під час створення простої стінгазети, редактори вже грають свою основну роль цензорів, а також реалізується принцип побудови образу дійсності через повідомлення.

Звичайно, ці основні аспекти є у всіх інших засобах масової інформації теж — радіо, телебачення, фотографія всіх категорій, способи комунікації через Інтернет, SMS тощо. Але всі ці медіа не тільки характеризуються вищими вимогами до ресурсів, а й потребують більших зусиль для аналізу медіапродукції або деконструкції.

3. Підхід на основі газети відображає принцип спірального навчального плану, що реалізується у цьому посібнику з ОДГ/ОПА. Завдання, яке учні виконують в цьому розділі, відповідає тому, що описане в розділі 7 у III томі «Живемо в демократії», для молодших класів середньої школи. Різниця між цими розділами полягає у рівні рефлексії, на яку здатні учні.

Основні поняття

Нагляд і цензура

Лише невелика частина інформації, яка надається щодня редакторам новин, зрештою, з'явиться у пресі. Редактори новин відфільтровують те, що не може бути повідомлено. Одним з критеріїв того, чи ця інформація заслуговує на висвітлення у пресі, є її актуальність або цікавість. Інший критерій полягає у тому, чи є у виданні зайве місце. І третій критерій, на який баланс розраховують читачі — між інформацією та розвагами, між політикою, бізнесом, спортом, новинами про життя відомих людей тощо.

Але читач також ретельно відфільтровує велику частину того, що пропонують газети. Всі ми знаємо з досвіду, що ми зазвичай виділяємо кілька статей і розповідей, і, зрештою, відкладаємо газету, прочитавши 5–10 % від того, що вона пропонує.

Цей принцип нагляду також застосовується і до інших ЗМІ – ТБ і радіо, Інтернету і книг.

Формування порядку денного

Редактори новин сильно впливають на політичний порядок денний. Доводячи певні проблеми або скандали до відома громадськості, ці питання потім обговорюються, і часто політики повинні якось реагувати. Тут знову читачі мають зіграти свою роль – як вони відповідають на питання, які піднімаються?

Медіакультура

Ми живемо в умовах медіакультури (див. Матеріали для вчителів 9А). Протягом останнього десятиліття з'явилися нові форми спілкування на основі Інтернету і нові засоби передачі інформації, на додаток до технологій мобільного зв'язку, причому передусім усі ці засоби спілкування розраховані на молоде покоління. Крім того, процес глобалізації сприяв все більшому переважаючому засобів масової інформації. Повідомлення у ЗМІ переключилися з текстової інформації на інформацію на основі зображень, що мало серйозний вплив на способи комунікації і навички читання.

Вільний доступ до інформації та свобода преси

Європейська конвенція про права людини, стаття 10.1 (див. Роздатковий матеріал для учнів 2.6)

«Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. ...»

Дивіться також Загальну декларацію прав людини, статтю 19 (Роздатковий матеріал для учнів 2.5).

Виробники засобів масової інформації та користувачі ЗМІ здійснюють фундаментальне право людини. Відмінність між диктатурою і демократією полягає у наявності цензури. Ці свободи і технологічна революція, свідками якої ми стали після винаходу комп'ютера та Інтернету, сприяли становленню культури ЗМІ, у якій ми сьогодні живемо. Досвід є амбівалентним і характерним для процесів модернізації: якщо ми зможемо впоратися з потенціалом, ми виграємо; якщо ми не зможемо задовольнити вимоги, ми втратимо. З цієї причини інформаційна грамотність є ключовою компетенцією в ОДГ/ОПЛ.

Підвищення кваліфікації: посилання на інші розділи в цьому посібнику

Які дані містяться в таблиці

Назва цього посібника «Беремо участь у демократії» фокусується на компетентності активного громадянина в умовах демократії. Ця матриця показує потенціал синергії між розділами в цьому посібнику. Матриця показує, які компетентності розвиваються в розділі 9 (заштрихований рядок у таблиці). Сильно обрамлена колонка показує компетентності прийняття рішень і вживання заходів у політичному процесі; вони обрамлені жирним шрифтом, щоб підкреслити їх тісні зв'язки з участю в демократії. Рядки нижче вказують на зв'язки з іншими розділами в цьому посібнику: які компетентності розвиваються в цих розділах, та як вони допомагають учням опанувати матеріал розділу 9?

Як можна застосовувати цю матрицю

Вчителі можуть використовувати цю матрицю як інструмент для планування своїх уроків ОДГ/ОПЛ по-різному.

— Ця матриця допомагає вчителям зрозуміти синергетичний вплив кількох розділів одночасно у процесі здобуття учнями важливих компетентностей, що передбачає повторення матеріалу у різних контекстах, які у різний спосіб пов'язані між собою.

— Матриця допомагає вчителям, які мають лише кілька уроків, які можна присвятити їх ОДГ/ОПЛ: вчитель може вибрати тільки цей розділ і пропустити інші, оскільки він/вона знає, що деякі ключові компетентності також будуть певною мірою розвиватися при вивченні цього розділу, наприклад, розуміння важливості медіаграмотності, здійснення основних свобод, усвідомлення напруження між рівністю та свободою.

Розділи	Виміри розвитку компетентностей			Ставлення і цінності
	Політичний аналіз і судження	Методи та навички	Участь у демократії. Прийняття політичних рішень та вчинення дій	
9. ЗМІ	Ми беремо участь в демократії через ЗМІ на основі спілкування. Виробники і споживачі інформації є цензорами.	Побудова і деконструкція повідомлень засобів масової інформації.	Використання засобів масової інформації як засобу оприлюднення наших поглядів і інтересів.	Усвідомлення нашої залежності від «вторинного» сприйняття реальності, особливо в політиці.
7. Рівність	Рівні можливості для участі залежать від медіаграмотності.			Усвідомлення інформації як джерела влади.
8. Свобода	Свобода засобів масової інформації та вільний доступ до інформації.		Нагляд та визначення порядку денного: здійснення прав людини.	Усвідомлення інформації як засобу контролю за владою і державними органами.
3. Різноманітність і плюралізм	Плюралізм думок та інтересів відображається в засобах масової інформації.			
6. Уряд і політика	Визначення порядку денного.			

Розділ 9: Засоби масової інформації. Участь у демократії через ЗМІ

Виробники та користувачі ЗМІ як цензори та ті, хто визначає порядок денний

Тема уроку	Мета навчання/розвиток компетентності	Завдання для учнів	Матеріали та ресурси	Метод
Урок 1: Ми цензори! Ми самі вирішуємо, що ми хочемо читати	Як цензори, що діють від свого імені, учні дізнаються про свої уподобання щодо деяких засобів масової інформації та повідомлень. Як виробники, так і користувачі засобів масової інформації є цензорами.	Учні розмірковують про свої уподобання стосовно конкретної газети.	Титульні сторінки двох різних газет, виданих у один день. ✍ Роздатковий матеріал для учнів 9.1–9.3, фліпчарти, маркери, ножиці та клей. Підбірка друкованих видань.	Пленарна презентація та дискусія. Лекція. Групова робота.
Уроки 2 і 3: Ми цензори! Ми вирішуємо, які статті будуть запропоновані читачам на вибір	Співпраця в команді; прийняття рішень, узгодження цілей і графіка. Управління командою і нагляд. Медіаредактори будують новини, що формують наше сприйняття реальності.	Учні створюють власну стінгазету. Вони порівнюють свої газети і вибір, який вони зробили.	✍ Роздатковий матеріал для учнів 9.2 і 9.3. Фліпчарти, маркери, ножиці та клей. Підбірка друкованих видань різних видів та категорій.	Проектна робота.
Урок 4: Ми контролюємо ЗМІ – чи ЗМІ контролюють нас? ЗМІ – це інструмент комунікації та влади	Міркування про зроблений вибір і їхній вплив. Засоби масової інформації є потужним інструментом комунікації та контролю.	Учні порівнюють і діляться думками про свій вибір і рішення.	Презентація стінгазет. 📄 Матеріали для вчителів 9А.	Звіти, пленарне обговорення. Лекція.

Урок 1 Ми цензори!

Ми самі вирішуємо, що ми хочемо читати

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.
Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.
 Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.
Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.
 Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.
Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Як цензори, що діють від свого імені, учні дізнаються про свої уподобання щодо деяких засобів масової інформації та повідомлень.
Мета навчання	Як виробники, так і користувачі засобів масової інформації є цензорами. Засоби масової інформації будують наш образ світу. Вони мають право вирішувати, про що ми дізнаємося (нагляд, визначення порядку денного). Але з іншого боку ми, користувачі засобів масової інформації, є цензорами, і діємо від нашого власного імені. Ми вибираємо або відхиляємо деякі засоби масової інформації і вирішуємо, на які повідомлення звернути нашу увагу.
Завдання для учнів	Учні розмірковують про свої уподобання стосовно конкретної газети.
Матеріали та ресурси	Титульні сторінки двох різних газет, виданих у один день. ✎ Роздатковий матеріал для учнів 9.1–9.3, фліпчарти, маркери, ножиці та клей. Підбірка друкованих видань.
Метод	Пленарна презентація та дискусія. Лекція. Групова робота.
Бюджет часу	Етап 1. Вчитель знайомить учнів із поняттям нагляду – 25 хв. Етап 2. Учні планують роботу над проектом по створенню стінгазети – 15 хв.

Важлива інформація

Як користувачі, учні реагують на відмінності в засобах масової інформації, віддаючи перевагу одним, і відкидаючи інші. Учні є цензорами, що керуються своїм смаком.

Переводячи погляд, учні розуміють, що редактори теж мають певні пріоритети і роблять вибір. Який вибір, і з яких причин? Тримаючи на думці це питання учні розпочинають роботу над проектом зі створення стінгазети. Вони знайдуть відповідь, зробивши такий же вибір – розуміння засобів масової інформації шляхом створення засобів масової інформації. Вони розпочинають роботу над ключовим завданням цього розділу.

Лекція вчителя пов'язана з процесом конструктивістського навчання учнів. Учитель представляє концепцію нагляду після того, як побачили докази цього процесу. З іншого боку, учні повинні застосовувати нову концепцію в наступному проекті, оскільки вона надає відповіді на ключові питання поставленого перед ними завдання.

Хід уроку

Підготовка до уроку

За три тижні до початку роботи над цим розділом, вчитель просить учнів збирати друковані ЗМІ – газети, популярні журнали, наукові журнали, рекламні проспекти тощо. Також важливо зібрати фотографії. Учнів просять принести свої матеріали в клас на перший урок цього розділу

Залежно від наявного простору, матеріали упорядковуються і розкладаються на столах у класі. Учні будуть використовувати ці матеріали при роботі над своєю стінгазетою на уроках 2 і 3.

Учитель також збирає газети і журнали. При підготовці до першого уроку вчитель спирається на матеріали, щоб мати під рукою титульні сторінки різних газет. Це повинні бути титульні сторінки видань різних типів, що вийшли друком в один день, щоб дозволити провести порівняння у межах груп учнів, а також порівняння результатів їхньої роботи на пленарному засіданні. Кожна група повинна отримати пару титульних сторінок різних друкованих видань. Якщо учні бажають і мають достатній рівень володіння мовою, вони можуть також використовувати титульні сторінки друкованих видань іноземною мовою.

На сайті www.newseum.org містяться PDF-версії (формат А4) перших сторінок багатьох європейських видань. Якщо вчитель їх використовує, вони повинні бути скопійовані для учнів як роздатковий матеріал, а не вивішуватись на дошці (див. крок 1.1 нижче).

Етап 1: Учитель знайомить учнів із поняттям нагляду

Крок 1.1. Учні показують свої переваги для газети

Учитель прикріплює дві перші сторінки газет на дошці. Вони утворюють пару протилежностей, наприклад:

- Таблоїд і солідне видання;
- Регіональна газета і видання національного масштабу;
- Газети, що представляють різні політичні погляди, наприклад, соціал-демократична газета і неоліберальна.

Якщо є кілька копій першої сторінки одного і того ж видання, вони вивішуються на дошці із достатнім інтервалом між ними, щоб всі учні могли їх добре бачити. У великих класних кімнатах це значно економить час.

Учні підходять до дошки і вивчають дві перші сторінки в тиші.

Учитель просить учнів зібратися біля тих газет, яким вони віддають перевагу. Учні утворюють дві групи, а при необхідності три, які знайдуться ті, кому не подобаються обидва видання. Учні коротко обмінюються думками в групах, а потім озвучують причини свого вибору на пленарному засіданні.

Учитель слухає і заохочує учнів обмінюватися думками, але не коментує заяви учнів або їхній вибір.

Крок 1.2. Інструкція — ключове поняття «нагляд»

Учитель дає коротку лекцію, під час якої знайомить учнів із поняттям нагляду і його подвійним сенсом.

Він/вона пов'язує його з контекстом діяльності, у якій учні брали участь на етапі 1.1. Як щойно продемонстрували учні, ми, як правило, маємо дуже чіткі вподобання щодо певних видань, оскільки газети суттєво відрізняються. Ми вважаємо кращою одну газету і відмовляємося читати іншу. У повсякденному житті ми можемо навіть вважати за краще використовувати інші засоби масової інформації, такі як телебачення або Інтернет, як джерело інформації, а не газети. Тут ми діємо як цензори. Ми вирішуємо, якому засобу масової інформації і яким повідомленням у ньому надати перевагу. Засоби масової інформації залежать від нас — без нашої уваги їхні зусилля марні.

Потім вчитель переводить погляд: не тільки читачі є цензорами, а й редактори газет. Вони вирішують, що нам пропонувати на вибір. У зв'язку з цим, ми залежимо від ЗМІ – ми тільки отримуємо інформацію, яку вони обрали.

Так, поняття цензор має два значення: як виробники, так і користувачі ЗМІ вирішують, які повідомлення мають важливе значення. У політиці цензори також визначають порядок денний.

Очевидно, що редактори також зробили вибір – причому різні, оскільки на титульних сторінках їхніх видань міститься різна інформація. Але чому? Учні будуть вивчати це питання під час підготовки проекту.

Етап 2: Учні планують проект стінгазети

✍ Роздатковий матеріал для учнів 9.1–9.3

Крок 2.1. Учитель інструктує учнів про виконання завдання

Учні утворюють групи від чотирьох до шести осіб і формують команди редакторів. Два наступні уроки вони присвячують підготовці стінгазети.

Вони виконуватимуть ролі редакторів і вирішуватимуть такі питання, як:

- Які теми ми будемо включати в газету?
- Які теми з обраних нами будуть приманкою для читачів, основною статтею?
- Що ми можемо або повинні відкинути, оскільки простір обмежений?

Учням потрібно знати, що ці питання показують, що свобода преси означає насолоджуватися свободою, але і нести відповідальність за вирішення деяких складних проблем.

Потім вчитель пояснює технічну сторону. Учні можуть використовувати до двох фліпчартів. Вони пишуть свої статті вручну. Вони можуть шукати та підбирати друковані фотографії або діаграми, а також використовувати засоби масової інформації, наявні під рукою, щоб отримати інформацію. Проте, їх простір і час обмежені. Їх газета повинна бути готова наприкінці наступного уроку.

Учні зіставляють свої партії разом, щоб забезпечити досить велику поверхню і викласти фліпчарт.

Крок 2.2. Учні починають свій проект

Відповідно до вказівок учителя учні починають читати роздатковий матеріал. Якщо дозволяє час, вони переходять до наступних кроків.

Уроки 2 і 3 Ми цензори!

Ми вирішуємо, які статті будуть запропоновані читачам на вибір

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Співпраця в команді; прийняття рішень, узгодження цілей і графіка. Управління командою і нагляд.
Мета навчання	Медіа-редактори будують новини, що формують наше сприйняття реальності. Як цензори і ті, хто визначає порядок денний, засоби масової інформації здійснюють владу в ненав'язливій манері.
Завдання для учнів	Учні створюють власну стінгазету. Вони порівнюють свої газети і вибір, який вони зробили.
Матеріали та ресурси	✍ Роздатковий матеріал для учнів 9.2 і 9.3. Фліпчарти, маркери, ножиці та клеї. Підбірка друкованих видань різних видів та категорій.
Метод	Проектна робота.
Бюджет часу	1. Проектна робота: учні планують та створюють стінгазету – 60 хв.
	2. Учні вітають стінгазети одне одного – 20 хв.

Важлива інформація

Другий і третій уроки присвячені центральній темі цього розділу – підготовці проекту, в якому учні є редакторами і створюють власну газету. Вони будуть мати справу з тими ж питаннями – які теми і події слід освітлювати, а які ні, а також обговорюють критерії для вибору. Крім того, завдання створити стінгазету протягом однієї години висуває високі вимоги до вміння учнів планувати свою роботу й управляти часом.

У цьому посібнику пропонується формат стінгазети, оскільки цей метод працює всюди. Технічні аспекти виробництва газети не важливі. Учні можуть написати свої новини від руки.

Створення стінгазети нагадує про те, як це робилося колись, і дозволяє учням зосередитися на головних завданнях: редагуванні і виборі.

В умовах навчання на основі завдань учитель є «помічником», який підтримує учнів, якщо вони потребують додаткових матеріалів, доступу до комп'ютера і т. д. Він/вона також спостерігає за учнями, щоб оцінити рівень їх кваліфікації і розвиток компетентностей. Учитель слухає дискусії учнів і читає їхні стінгазети. Це йому дозволяє підготувати коротку, але важливу лекцію на уроці 4.

Хід уроку

Етап 1: Учні редагують і створюють свою газету

☞ Роздатковий матеріал для учнів 9.1–9.3

Учні працюють у групах. Вони призначають трьох відповідальних осіб: головного редактора, тайм-менеджера і особу, що буде презентувати газету.

Вони стежать або адаптують робочий графік, запропонований в ☞ Роздатковому матеріалі для учнів 9.3.

Якщо між уроками 2 і 3 є інтервал, матеріали, що використовуються при виконанні проекту, мають надійно зберігатися. Вчитель і учні повинні вжити заходів щодо призначення того, хто несе відповідальність за це завдання.

Керуючись ☞ Роздатковим матеріалом для учнів 9.3, журналісти готують свої презентації для пленарного засідання, що відбудеться на уроці 4.

Етап 1: Учні читають газети один одного

На третьому уроці учні показують свої газети в класі. До початку наступного уроку ОДГ/ОПА учнів просять прочитати газети один одного.

Урок 4**Ми контролюємо ЗМІ — чи ЗМІ контролюють нас?****ЗМІ — це інструмент комунікації та влади**

Ця матриця узагальнює інформацію, яка необхідна вчителю, щоб спланувати і провести урок.

Розвиток компетентності відноситься безпосередньо до ОДГ/ОПЛ.

Головна **мета навчання** вказує на те, що учні вже знають і розуміють.

Завдання для учнів разом з **методом** їх виконання формують основний елемент процесу навчання.

Контрольний список **матеріалів** допомагає підготуватися до уроку.

Бюджет часу є простим інструментом управління часом учителя.

Розвиток компетентності	Міркування про зроблений вибір і їх вплив.
Мета навчання	Засоби масової інформації є потужним інструментом комунікації та контролю.
Завдання для учнів	Учні порівнюють і діляться думками про свій вибір і рішення.
Матеріали та ресурси	Презентація стінгазет. 📄 Матеріали для вчителів 9А.
Метод	Звіти, пленарне обговорення. Лекція.
Бюджет часу	1. Учні порівнюють свої вибори та рішення — 15 хв.
	2. Учні міркують про механізм створення повідомлень — 10 хв.
	3. Лекція вчителя: визначення порядку денного, нагляд — 5 хв.
	4. Подальша дискусія — 10 хв.

Важлива інформація

Учні повинні задуматися про свій досвід у цьому проєкті. Вони не читають газет один одного заради інформації, а зосереджуються на рішеннях, які приймаються при виборі теми та ілюстрацій. Вони досліджують роль засобів масової інформації в якості цензорів та тих, хто визначає порядок денний.

Журналісти представляють додаткову інформацію про дискусії в командах, і учні порівнюють її і повинні подумати про свій досвід.

Учитель вводить поняття — засоби масової інформації, цензори і ті, хто визначає порядок денний, — у короткій лекції. Це приклад того, як конструктивістський підхід до навчання збагачується елементами систематичного навчання. Досвід учнів створює контекст, в якому інструкції вчителя забезпечують новий погляд і дозволяють учням зрозуміти їх досвід на більш високому рівні абстрактного мислення і розуміння.

Можливі різні варіанти розширення цього проєкту і застосування його ідей. Вони можуть бути розглянуті в кінці уроку.

Хід уроку

До початку цього уроку очікується, що учні вже прочитають газети один одного.

Етап 1: Учні пояснюють і порівнюють свої вибори

Кожен, хто по черзі презентує стінгазету кожної групи, повідомляє про рішення, прийняті його командою, і пояснює причини, що стоять за ними. Керуючись інформаційними нотатками (з Роздатковий матеріал 9.3), доповідачі повинні торкнутися таких пунктів:

- вибір основних історій;
- які теми команда розглядала, і чому деякі теми були освітлені або ні;
- вибір фотографій;
- інші проблеми і питання, що мають важливе значення.

Презентації зосереджуються на рішеннях цензорів та тих, хто визначає порядок денний, а не на змісті самих газет. Вони забезпечують матеріал, на який спирається вчитель у своїй короткій лекції, виділяючи загальний досвід команд та додаючи деякі ключові поняття медіаграмотності. Так, конструктивістський підхід до навчання встановлює контекст для здобуття концептуальних знань завдяки наявності систематичних коротких інструкцій.

Етап 2: Учні міркують про створення повідомлень

Учитель просить учнів порівняти причини рішень їхніх команд.

- Чи можемо ми визначити будь-які домінуючі критерії, наприклад, цінність новини?
- Якою мірою ми враховуємо аспекти конкуренції – наприклад, за допомогою повідомлень-пасток, що розміщуються на першій шпальті?
- ...

Звіти команд і порівняння вибору, зробленого командами, можуть призвести до критичної дискусії. Учні можуть проблематизувати сильний вплив засобів масової інформації на те, яку інформацію ми отримуємо, або те, про що ми ніколи не чуємо. Учитель проводить дискусію. Оскільки найближчим часом він/вона буде виступати, то немає необхідності коментувати заяви учнів.

Етап 3: Лекція вчителя

Крок 3.1. Основна лекція

📖 Матеріали для вчителів 9А

Як було зазначено вище (див. етап 1), вчитель поєднує точки цього короткого вкладу в контексті досвіду і питань, які підняли учні. Це вимагає деякої гнучкості при презентації таких ключових заяв:

1. Всі медіа повідомлення побудовані з окремих елементів. Одним з основних аспектів побудови повідомлення є вибір невеликого обсягу інформації, яка перетворюється в статті, і при цьому опускаються багато інших частин інформації. Учні вивчили цей аспект побудови повідомлень, коли вони редагували свої стінгазети.

2. При виборі і вилученні інформації редактори новин і продюсер інших медіазасобів є цензорами і тими, хто визначає порядок денний. Вони сильно впливають на громадську думку і на прийняття політичних рішень, і те, як ми беремо участь у демократії. Якою мірою цей вплив перетворюється на систему управління, залежить від того, здійснюємо ми нашу роль цензорів чи ні.

Ці дві точки тісно пов'язані з досвідом учнів у цьому невеликому проекті. Вчитель може завершити на цьому свою лекцію, оскільки ці заяви, безумовно, забезпечують достатньо підстав для роз-

думів, або можуть змусити учнів подивитися на проблему під іншим кутом залежно від їхніх інтересів і питань. У цьому випадку часові межі, можливо, доведеться децю розширити.

Крок 3.2. Додаткові матеріали для лекції

1. З іншого боку, як комерційні підприємства засоби масової інформації конкурують один з одним, щоб привернути нашу увагу. Виробники ЗМІ переймаються тим, щоб відповідати інтересам і очікуванням їх аудиторії. Їх комерційний успіх залежить від вибору користувачів ЗМІ.

2. Ми залежимо від ЗМІ у нашому сприйнятті світу. На цьому уроці учні зосереджені на класичних засобах масової інформації – газетах. Проте з'явилися нові види засобів масової інформації, і ми використовуємо їх для різних цілей. У нас ще є класичні засоби масової інформації (ЗМІ) – журнали, газети, телебачення і радіо, які ми використовуємо в основному як джерела інформації і розваг. Зрештою, ми маємо нові засоби масової інформації, засновані на Інтернеті (веб-сайти, електронна пошта, блоги, соціальні мережі типу Facebook, Twitter), не забуваючи про SMS. Ми використовуємо їх для багатьох цілей, але особливо для комунікації один з одним. Учні знають найкраще, що молоде покоління більше знайоме з цими ЗМІ, ніж їхні батьки, і більшість із їх вчителів.

3. Сьогодні ми живемо в медіа-культурі. Суспільство – це мережа взаємодії між його членами. Соціальна взаємодія є, в значній мірі, комунікацією. Зв'язок підтримується, направляється і формується засобами масової інформації, при цьому повідомлення засобів масової інформації не тільки відображають, а й видозмінюють реальність.

Етап 4: Подальші обговорення і висновок блоку

Учні повинні мати можливість реагувати на повідомлення вчителя.

У них можуть виникати уточнювальні питання, або вони можуть проблематизувати владу засобів масової інформації як цензорів та тих, хто визначає питання порядку денного.

Насамкінець учитель ставить запитання про те, чи потрібно продовжувати проект і як краще це зробити:

- Стінгазети можуть бути вивішені в школі.
- Учні могли б запросити професійного журналіста відвідати їхній урок. Вони могли б показати йому/їй газети з проханням зворотного зв'язку, а також обговорити питання про нагляд.
- Команда редакторів може продовжити роботу з цим проектом новин в школі і регулярно випускати шкільну стінгазету.
- Учні могли б повідомляти про засоби масової інформації, що найбільш сильно формують і впливають на громадську думку.
- Учні могли б дотримуватися питання, щодо якого вони готували звіти, та вжити відповідних заходів. Можливі посилання на інші розділи в цьому посібнику.

📖 Матеріали для вчителів 9А

Навички і стратегії для медіаосвіти

Елізабет Томан

З моменту, коли вранці вмикається радіо-годинник, і до тих пір, поки ми не заснемо пізно вночі під якийсь ток-шоу по телебаченню, ми піддаємося впливу сотень або навіть тисяч образів та ідей, що надходять не тільки від телебачення, а й із газетних заголовків, обкладинок журналів, фільмів, веб-сайтів, фотографій, відеоігор і рекламних щитів. Дехто називає сучасну молодь скрінейджерками.¹⁹

Донедавна мало хто ставив під сумнів все більше домінування засобів масової інформації в нашому житті. Ті, хто це робив, були схильні фокусуватися на питаннях контенту та засилля сексу і насильства на телебаченні і в кіно. Деякі виступали за цензуру, в той час як інші просто закликали сім'ї вимкнути телевізор. Але справа в тому, що Ви можете вимкнути телевізор, але якщо тільки не перебуваєте на гірській вершині, ви не можете уникнути впливу сучасної медіакультури. ЗМІ вже не просто впливають на нашу культуру. Вони і є наша культура.

Ключова роль ЗМІ в нашій глобальній культурі — це відповідь на питання, чому цензура у ЗМІ ніколи не буде працювати. Що необхідно натомість, то це переосмислення ролі ЗМІ у всіх наших життях — переосмислення, що визнає зрушення парадигми від друкованої культури до культури зображення, яка розвивається протягом останніх 150 років з моменту винаходу фотографії та здатності відокремити об'єкт або його образ від певного місця і часу, і до сих пір залишається реальною, видимою і постійною.²⁰

За 500 років ми оцінили переваги читання друкованих видань для того, щоб повною мірою брати участь як інформовані й освічені дорослі громадяни у житті суспільства. Сьогодні сім'я, школа і всі суспільні інститути, в тому числі медичні й оздоровчі спільноти, поділяють відповідальність за підготовку молодих людей до життя в світі потужних образів, слів і звуків.²¹ Назвемо це «інформаційна грамотність».

Що таке інформаційна грамотність?

Тільки те, що ви чуєте, — це здатність інтерпретувати і створювати власні значення з сотень, навіть тисяч вербальних і візуальних символів, які ми сприймаємо кожен день через телебачення, радіо, комп'ютери, газети і журнали, і, звичайно, рекламу.

Це здатність обирати, здатність кинути виклик і піддати сумніву, здатність бути свідомим щодо того, що відбувається навколо вас, а не бути пасивним і, отже, вразливим.

**«Ми повинні підготувати молодих людей
до життя у світі потужних образів, слів і звуків».
ЮНЕСКО, 1982 рік**

Медіа-дослідники тепер кажуть, що телебачення і засоби масової інформації настільки вкоренилися в нашому культурному середовищі, що ми більше не повинні переглядати завдання медіаосвіти як забезпечення «захисту» від небажаних повідомлень. Наша мета повинна полягати в тому, щоб допомогти людям стати компетентними, критичними і грамотними в усіх формах ЗМІ, так щоб вони контролювали тлумачення того, що вони бачать або чують, а не давали можливість запропонованому кимось тлумаченню контролювати їх. Льон Мастермен, автор *Навчання ЗМІ*, називає це «критичною автономією».²²

Інші визначення вказують, що інформаційна грамотність — це не стільки кінцевий обсяг знань, скільки вміння, процес, спосіб мислення, що, як і розуміння прочитаного, завжди розвивається.

¹⁹ Rushkoff, Douglas, *Playing the Future: How Kids' Culture Can Teach Us to Thrive in an Age of Chaos*, 1996.

²⁰ Із праці Стюарта Івена. *Всі портрети споживачів. Політика стилю сучасної культури*, 1988.

²¹ Із заключної доповіді Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО з освіти громадськості щодо використання засобів масової інформації, Грюнвальд, 1982.

²² Masterman, Len, *Teaching the Media*, 1989, розділ 2.

Для того щоб стати медіаграмотним, не потрібно запам'ятовувати факти або статистичні дані про засоби масової інформації, а швидше ставити правильні запитання про те, що ви дивитесь, читаєте або слухаєте.²³ В основі медіаграмотності лежить принцип дослідження.

Навчитися визначати, що шукати

Що діти (і дорослі теж) повинні знати про засоби масової інформації? Протягом багатьох років медіапедагоги визначили п'ять ідей, які всі повинні знати про повідомлення у ЗМІ, незалежно від того, чи надходить це повідомлення у вигляді телевізійної комедії, комп'ютерної гри, музичного відео, рекламного оголошення в журналі або кіно.²⁴

1. Всі повідомлення у ЗМІ «побудовані» з окремих елементів

Всі повідомлення, що потрапляють нам на очі, як-от повідомлення у вечірніх новинах або напис на рекламному щиті на вулиці, були написані кимось (або, можливо, кількома людьми), були зроблені фотографії і креативний дизайнер потім зліпив це все до купи. Але це більше, ніж фізичний процес. А відбувається наступне: те, що «будується» з окремих цеглинок кількома людьми, пізніше стає «монолітним» для решти з нас. Але як аудиторія ми ніколи не побачимо та не почуємо слова, картинки або інший контекст, які були відхилені. Ми тільки можемо бачити, чути або читати те, що було прийнято та затверджено.

Допомогти людям зрозуміти, як медіа контент склеюється разом, і що залишається поза нашою увагою, а також як засоби масової інформації надають необхідної форми тому світу, який ми знаємо і розуміємо та в якому ми живемо, важливо, щоб допомогти їм керувати власним життям у глобальному і технологічному суспільстві.

2. Медіаповідомлення побудовані з використанням творчої мови зі своїми правилами

Кожна з форм спілкування, така як газети, ігрові шоу на телебаченні або фільми жахів, має свою власну креативну мову: страшна музика посилює страх, камера, що вихоплює об'єкти крупним планом, здатна надати інтимності, великі заголовки мають сигнальне значення. Розуміння граматики, синтаксису і метафоричної системи мови медіа збільшує нашу вдячність і задоволення від засобів масової інформації, а також допомагає нам бути менш сприйнятливими до маніпуляцій. Одним із кращих способів зрозуміти, як засоби масової інформації, разом узяті, це роблять, — зробити своє власне відео, створити сайт для вашого скаутського загону, розробити рекламну кампанію, щоб попередити дітей про небезпеку паління.

3. Різні люди по-різному сприймають одне й те ж медіаповідомлення

Незалежно від віку, виховання і освіти, у світі немає двох людей, що дивляться один і той же фільм або слухають одну й ту ж пісню по радіо однаково. Навіть батьки і діти не дивляться одне і те ж ТБ-шоу! Ця концепція розвертає наш погляд від ідеї про те, що телеглядачі — це всього лише пасивні «домосіди». Ми можемо не усвідомлювати це, але кожен із нас, навіть діти ясельного віку, постійно намагаються «розібратися» у тому, що ми бачимо, чуємо або читаємо. Чим більше питань ми можемо поставити про те, що ми бачимо навколо нас, тим більше настороженими ми можемо бути щодо сприйняття або відхилення повідомлень. Дослідження показують, що з плином часу діти різного віку можуть набути відповідних їх віку навичок, які дають їм новий набір окулярів, через які вони можуть «читати» свою медіакультуру.²⁵

4. Засоби масової інформації — це, передусім, підприємства, гнані мотивом прибутку

Газети передусім розміщують на своїх сторінках рекламні оголошення; простір, що залишається, відводиться під новини. Крім того, всі ми знаємо, що рекламні ролики є невід'ємною частиною більшості телепередач. Мало хто знає, що те, що дійсно продається через телебачення, це не рекламні продукти для аудиторії, а аудиторія для рекламодавців!

²³ Із заяви місії журналу «Медіа та Цінності», опублікованої в період з 1977 по 1993 рік Центром медіаграмотності.

²⁴ Взято з документів з медіаосвіти Англії і Канади. Вперше надруковано в США як «П'ять важливих ідей, щоб навчити дітей перегляду ТБ», Джей Девіс, «Медіа та Цінності» № 52/53; Осінь, 1990.

²⁵ Рені Хоббс *Налаштування на ЗМІ: Грамотність для інформаційного століття*, 1995. відео, поширене Центром медіаграмотності.

Реальна мета програм, які ми дивимось на комерційному телебаченні, будь то новини або розважальні програми, не просто розважити нас, а створити аудиторію (та створити для неї швидше сприйнятливий настрій), так щоб мережа або локальна станція могла далі продати час своїм спонсорам, які будуть рекламувати свою продукцію в рекламних роликах. Кожна секунда на рахунок! Спонсори платять за час, виходячи з кількості людей, які, за прогнозами станції, будуть дивитися програму. Спонсори також націлені донести своє рекламне повідомлення конкретним верствам населення, наприклад, жінкам віком 20–35 років, які витрачають гроші на рекламовані товари або дітям 2–7 років, які впливають на витрати своїх батьків.

Як би нам цього не хотілося але, по правді кажучи, більшість засобів масової інформації надаються нам, як говорить дослідник Джордж Гербнер, приватними, глобальними корпораціями, які прагнуть щось продати, а не сім'ями, церквою, школою або навіть нашою рідною країною, яка прагне нам щось розповісти.²⁶

5. Засоби масової інформації мають вбудовані цінності та точки зору

Через те, що вони складаються з окремих елементів, засоби масової інформації мають підтекст про те, хто і що є важливим, принаймні для людини або людей, що створюють цю медіаконструкцію. ЗМІ також оповідачі (навіть рекламні ролики розповідають короткі та примітивні історії), а розповіді вимагають дійових осіб, сценарію і сюжету, який має початок, основну частину і кінцівку. Вибір віку, статі або раси персонажа, а також його способу життя, поглядів і поведінки, вибір локації (місто? село? багаті? бідні?), а також дій і повторних дій — це лише один із способів, за допомогою якого цінності стають «вбудованими» в телешоу, кіно або рекламу.

Важливо навчитися «читати» всі види повідомлень ЗМІ з метою виявлення точок зору, які вбудовані в них. Тільки тоді ми можемо судити про те, варто прийняти або відхилити ці повідомлення, оскільки ми щодня ведемо подібні переговори через наше медіасередовище.

П'ять основних питань, які можна поставити щодо будь-якого повідомлення у ЗМІ

Навчитися визначати, що запитувати

З цих концепцій постають п'ять основних питань²⁷, які можна поставити щодо будь-якого медіаповідомлення. Зверніть увагу, що кожне з них може відкрити багато шарів глибших питань:

1. Хто створив це повідомлення і чому він його надсилає?
2. Які методи використовуються, щоб привернути мою увагу?
3. Які способи життя, цінності і точки зору представлені в повідомленні?
4. Як різні люди розуміють це повідомлення?
5. Які питання не освітлено в цьому повідомленні?

Зазвичай до конкретних текстів у ЗМІ, тобто окремого повідомлення, публікації чи її частини (епізоду «Могутніх Морфів: Рейнджерів сили» або реклами «Пепсі», випуску журналу «Seventeen», рекламного плаката пива «Budweiser», фотографії та статті про пограбування банку на першій сторінці газети) застосовують процедуру анкетування. (...)

Основні питання

Потрібно вміти розрізняти різні форми ЗМІ і знати, як поставити основні запитання і основні поняття, наведені вище. Хоча більшість дорослих з уроків літератури знають, як відрізнити вірш від есе, навіть дивно, як багато людей не розуміють різницю між щоденною газетою і таблоїдом із супермаркету.

---

²⁶ Gerbner, George, «Television Violence and the Art of Asking the Wrong Question», in *The World & I: A Chronicle of four Changing Era, July*, 1994.

²⁷ Подяка Рені Хоббс за її внесок в озвучення цих основних питань під час підготовки і навчання.

Все частіше інформація про національні та світові події доставляється громадськості миттєво за допомогою телебачення та Інтернету, люди повинні знати, як перевірити інформацію самостійно, як перевірити джерела і як порівняти і зіставити різні версії однієї і тієї ж інформації з метою виявлення упередженості або спроби політичної сили «вплинути» на громадську думку. (...)

Три кроки до успіху: огляд ефективної програми медіаграмотності

«Медіаграмотність» – це термін, що передбачає три взаємопов'язані підходи, котрі ведуть до медіаправ і можливостей громадян різного віку.

Перший підхід просто передбачає розуміння важливості збалансування або управління своїм медіа- «раціоном» – допомога дітям і сім'ям зробити здоровий вибір і керувати кількістю часу, витраченого на телевізійні програми, перегляд відео, комп'ютерні ігри, фільми і різні друковані ЗМІ.

Другий підхід – викладання конкретних навичок критичного перегляду – навчитися аналізувати і піддавати сумніву те, що в кадрі, як він побудований, і що, можливо, не було освітлено. Навички критичного перегляду краще здобуваються на основі уроків або інтерактивних групових заходів, а також під час створення і виробництва власних повідомлень засобів масової інформації.

Третій підхід – соціальний, політичний і економічний аналіз – виходить за межі (за допомогою яких ми бачимо медіаобрази), щоб дослідити глибші питання про те, хто виробляє засоби масової інформації – і для чого? Який вплив засобів масової інформації в нашій культурі, і як ми підходимо до таких питань, як насильство в засобах інформації, расові стереотипи і орієнтацію на споживання?

Через пошук інформації, обговорення і прийняття проектів, як дорослі, так і молодь, дивляться на те, як кожен з нас (і ми всі разом в суспільстві) сприймаємо та віднаходимо сенс того (з огляду на наш життєвий досвід), як засоби масової інформації рухають нашу глобальну споживчу економіку. Цей підхід також може підготувати ґрунт для різних пропагандистських зусиль ЗМІ, спрямованих на те, щоб оскаржити або згладити державну політику або корпоративну практику.

Хоча телевізійні та електронні засоби масової інформації можуть містити найбільш переконливі аргументи для сприяння медіаосвіті в сучасному суспільстві, принципи і практика медіаграмотності можуть бути застосовані для всіх ЗМІ, від телебачення до футболок, від рекламних щитів до Інтернету.

Скорочений текст

© 2003 Центр медіаграмотності

www.medialit.org/

Додаткову інформацію про інші моделі медіаосвіти див. на сайті: www.media-awareness.ca/

ОДГ/ОПЛ Том IV

Беремо участь у демократії

Посібник для учнів

Роздатковий матеріал для учнів

- 1.1. Які вибори зробили мене тією людиною, якою я є сьогодні, і хто зробив ці вибори?
- 1.2. Три вибори, які формують наше майбутнє.
- 1.3. Мої критерії вибору професії.
- 1.4. Анкета: спостереження за роботою фахівців.
- 2.1. Поняття «дилема».
- 2.2. Інструмент для аналізу і вирішення дилем.
- 2.3. Яке рішення прийняли б ви? Приклади з практики, що містять дилему.
- 2.4. Бланк для нотаток у ході обговорення дилеми.
- 2.5. Загальна декларація прав людини (від 10 грудня 1948 року).
- 2.6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з поправками, внесеними Протоколом № 11 з протоколами № 1, 4, 6 (витяги) (Європейська конвенція про захист прав людини)) (від 4 листопада 1950 р.).
- 3.1. Графік вивчення розділу 3 «Різноманітність і плюралізм».
- 3.2. Участь у демократії – основні правила та принципи.
- 3.3. Створення політичної партії.
- 3.4. Як демократична політична система вирішує проблему різноманітності і плюралізму?
- 3.5. Поняття спільного блага: відмінність між демократією і диктатурою.
- 3.6. Карта соціальних розколів і політичних партій.
- 4.1. Випадок з практики: конфлікт у риболовецькому співтоваристві.
- 4.2. Модель досягнення цілей сталого розвитку.
- 4.3. Застосування моделі досягнення цілей сталого розвитку у грі в риболовлю: як нам «зловити стільки риби, скільки можливо»?
- 4.4. Який оптимальний баланс між відтворенням риби та прибутком?
- 5.1. Підготовка до конференції щодо структури правил.
- 5.2. Основні питання, які необхідно враховувати при організаційному плануванні.
- 5.3. Порівняння систем правил.
- 5.4. Правила процедури проведення конференції – проект.
- 5.5. Короткий підсумок: що ми можемо дізнатися через ці ігри?

5.6. Відгуки про розділи 4 і 5.

6.1. Модель політичного циклу: політика як процес вирішення проблем у суспільстві.

6.2. Політичний цикл – інструмент для спостереження і усвідомлення політичних процесів прийняття рішень.

6.3. Зворотній зв'язок щодо розділу «Уряд і політика».

7.1. Чи є правило більшості несправедливим щодо до меншості? Приклад з практики.

7.2. Як демократичні держави дбають про захист меншин?

7.3. Завдання: складання статуту для спортивного клубу.

7.4. Запис групових презентацій: проекти статуту для мікроспільноти.

8.1. Пропозиції щодо питань для дебатів.

8.2. Правила ведення дебатів.

8.3. Бланк планування для дискусійних груп.

8.4. Бланк планування для ведучих.

8.5. Бланк для аудиторії.

8.6. Бланк для представників преси.

9.1. Створення стінгазети «Вміння робити вибір».

9.2. Рекомендації зі створення стінгазети.

9.3. Поради для написання хороших новин.

Роздатковий матеріал для учнів 1.1

Які вибори зробили мене тією людиною, якою я є сьогодні — і хто зробив ці вибори?

Як використовувати цю схему: подумайте про важливі вибори, які зробили вас такою людиною, якою ви є. Запишіть рішення, зроблені Вами, у верхній частині схеми, а ті, що були зроблені кимось іншим, — в нижній частині. Якщо ви думаєте, що одне рішення є особливо важливим, позначте його.

<p>Зроблені мною вибори</p>	<p>Вибори, зроблені іншими людьми</p>
<p>Нарадження</p>	
<p><i>Життєвий шлях</i></p>	
<p>Сьогодні</p>	

Роздатковий матеріал для учнів 1.2

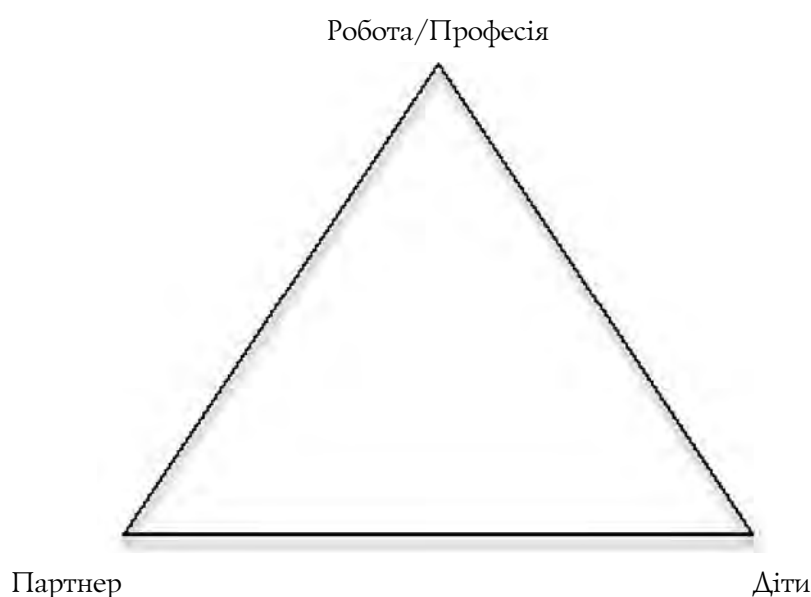
Три вибори, які формують наше майбутнє

1. Які можливості дають нам права людини?

«Кожна людина має право на свободу ...» (ЄКПЛ (1950), стаття 5).

«Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя вільно обраною працею». (Європейська соціальна хартія (1996), частина 1, № 1).

«Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії, мають право вступати в шлюб і утворювати сім'ю ...» (Загальна декларація прав людини (1948 рік), стаття 16 (1)).

2. Які вибори зробив я? Які вибори зробили мої батьки?

Вибір стосовно нашого майбутнього		Мій вибір	Вибір моєї мами	Вибір мого батька
Всі три	Партнер, діти та робота			
Два з трьох	Партнер і діти			
	Партнер і робота			
	Робота та діти			
Один з трьох	Партнер			
	Робота			
	Діти			

Роздатковий матеріал для учнів 1.3**Мої критерії вибору роботи**

1. Якщо ви вже вибрали професію, будь ласка, вкажіть тут свої причини:

Професія, яку я обрав	Головні причини вибору професії	Заперечення проти цієї професії (якщо є)

2. Прийняття чи відмова від пропозицій роботи (імітація ринку праці)

Пропозиція роботи	Причини приймання	Причини відмови

Роздатковий матеріал для учнів 1.4

Анкета: спостереження за роботою фахівців

Ця анкета може служити як відправна точка, коли ви готуєтеся до проекту зі спостереження за роботою фахівців. Ви можете адаптувати або розширити її, як ви вважаєте за необхідне. Якщо ви збираєтеся написати доповідь, яку буде додано до вашого портфоліо, то ключові питання, наприклад, можуть бути орієнтиром для порядку викладу інформації.

Анкета є найкращим інструментом, щоб отримати чітко структурований і детальний опис роботи. Щоденник більше підходить, якщо ви хочете записати свої особисті переживання і почуття під час виконання завдання, наприклад, під час стажування.

1. Місце роботи

- З ким ви співпрацюєте? Хто залежить від вашої роботи? Від чієї роботи залежите ви?
- Чи є ваше місце роботи типовим для такої професії/виду діяльності?
- ...

2. Особиста відповідальність і умови праці

- Яка ваша посада в цій компанії/офісі / ...?
- Якою мірою ви самі вирішуєте, що входить до ваших обов'язків? Якщо ви це робите, то як це відбувається? Якщо ні, то хто визначає ваші обов'язки за вас?
- Опишіть, будь ласка, яка відповідальність була покладена на вас.
- Наскільки ви вільні управляти та використовувати час на власний розсуд? (час для роботи, робочий час, вільний час, свята).
- Скільки годин ви працюєте в середньому в день/в тиждень?
- Ви працюєте позмінно – в нічний час – у вихідні дні?
- На який дохід я можу розраховувати, виконуючи цю роботу? Чи існують які-небудь дані у відкритому доступі? (Очевидно, що це важлива частина інформації для вас, але багато людей не хочуть давати детальну інформацію про свої доходи, і це зрозуміло. Так, ви повинні пояснити, чому це питання вас цікавить, і з'ясувати, яку інформацію ваш інтерв'юер готовий вам надати).
- Чи можна поєднувати роботу та сім'ю? Чи можна працювати неповний робочий день?
- ...

3. Діяльність і завдання

- Які основні види діяльності у вашій роботі?
- Будь ласка, опишіть типовий робочий день або тиждень.
- Чи існують які-небудь конкретні/унікальні особливості у вашій роботі?
- ...

4. Вимоги до кандидата

- Що має добре вміти робити людина, яка претендує на подібну посаду, а що є менш важливим?
- Наскільки тривале попереднє навчання без відриву від виробництва потрібно для цього пройти?
- Чи існують які-небудь ключові технології або ключові навички, які ви повинні були освоїти?
- Чи стикалися ви з конкуренцією у вашій роботі?
- ...

5. Вибір професії, кар'єрний досвід

- Яка підготовка необхідна, щоб претендувати на вашу роботу?
- Будь ласка, опишіть ваш кар'єрний ріст.
- Чи будете ви рекомендувати кому-небудь повторити ваш кар'єрний шлях? Чи можливо це сьогодні?
- Які ідеї, бажання і очікування Ви мали, коли ви вибрали цю кар'єру?
- Чи були ваші побажання виконані?
- Ви б вибрали одну і ту ж кар'єру вдаруге, якщо могли б?
- ...

6. Перспективи роботи

Прогнози щодо майбутнього розвитку певної сфери бізнесу та посади слід читати з обережністю. Але варто спробувати з'ясувати, що можна сказати про майбутній розвиток людських ресурсів.

- Скільки кандидатів необхідні на цю посаду сьогодні? Чи можна прогнозувати майбутнє зростання їх кількості?
- Наявність яких навичок та кваліфікацій очікується від майбутніх кандидатів?
- Яка вікова група і гендерна структура характерна для вашої посади? *(Відповідь на це питання може дозволити вам передбачити можливості роботи в наступні роки).*
- ...

7. Перевірка інших джерел інформації

- Національна або місцева служба зайнятості.
- Інтернет.
- ...

Висновок

Зважаючи на всю інформацію, яку я отримав, чи є робота, яку я вивчав, привабливим варіантом для мене?

Якою б не була відповідь — так, ні або не впевнений, — які причини вашого рішення? Назвіть критерії, якими ви керувалися у виборі, та які з них виявилися найбільш ефективними?

Зрозуміло, що було б приємніше відповісти на питання вище «так». Але навіть якщо ваші відповіді негативні, результати мають важливе значення для майбутнього розвитку. Ви були врятовані і уникли неправильного вибору професії, тому що ваші припущення і очікування були несправедливими, і тепер ви маєте більш чітке уявлення про те, які критерії повинні застосовувати у виборі професії.

Слова вдячності

Якщо ваш звіт будуть читати інші (що зазвичай і буває), ви повинні подякувати вашому інтерв'юєру, а також всім, хто допомагав вам.

Роздатковий матеріал для учнів 2.1

Поняття «дилема»

Що таке дилема?

Дилема — це ситуація, в якій ми стикаємося з двома альтернативними варіантами, і ми повинні прийняти рішення. Кожен з цих варіантів має свої наслідки, які ми не хочемо, або не можемо виправдати з важливих причин, наприклад:

- моральні та релігійні обов'язки;
- рольові очікування (якої поведінки інші чекають від нас, наприклад, як учителя, учня, брата, друга або президента);
- правові приписи (права і обов'язки);
- повага до прав людини;
- особисті зв'язки з нашою сім'єю і друзями;
- фінансові причини (необхідність економити гроші, можливість отримати прибуток);
- практичні причини (підтримка або перешкоджання вирішенню складного завдання).

У дилемі ми стикаємося з конфліктом між принципами і цілями, які є важливими для нас. Дилеми мають місце в повсякденному житті, а також в політиці. При прийнятті політичних рішень дуже часто доводиться мати справу з дилемами, і кожен вибір має далекосяжні наслідки. Тому ми повинні вирішити дилему, визначивши пріоритети — зробити вибір на користь однієї мети, порушивши іншу. У деяких випадках можна знайти компроміс.

Приклади з практики

Обіцянка Олени

Олені вісім років. Вона любить лазити по деревах, і вона є найкращим скелелазом у всій околиці. Одного разу вона падає з дерева, але вона не травмується. Її батько бачить це, і дуже стурбований. Він просить Олену дати обіцянку, що вона ніколи не лазитиме по деревах знову. Олена обіцяє, і вона потискає руку батькові, щоб скріпити обіцянку.

Того ж дня вона зустрічає своїх друзів. Поліна, її найкраща подруга, дуже схвильована. Її маленьке кошеня залізло високо на дерево і боїться злізти. Потрібно щось негайно робити, щоб урятувати кошеня, інакше воно впаде з дерева. Кожна дитина знає, що Олена — найкращий альпініст у всій околиці, тому Поліна просить її врятувати кошеня.

Але Олена пам'ятає обіцянку, яку вона дала батькові. Що вона повинна робити?

Дилема в'язня

Двоє підозрюваних були затримані поліцією. Поліція має достатньо доказів для їх засудження, і, посадивши ув'язнених в окремі камери, представники поліції відвідують кожного з них і пропонують їм однакову угоду. Якщо один ув'язнений дасть свідчення проти іншого (зрадить іншого), а інший промовчить (співпрацюватиме з іншим), то зрадника відпустять, а співучасник отримує повний 10-річний тюремний строк. Якщо обоє змовчать, обох ув'язнених буде засуджено тільки до шести місяців у в'язниці (найменший строк). Якщо кожен зрадить іншого, кожен з них отримає п'ять років ув'язнення. Кожен в'язень має вибрати: зрадити іншого або зберігати мовчання. Кожен з них упевнений, що інший не знатиме про зраду до кінця слідства. Як в'язні повинні діяти?

(Джерело: http://en.wikipedia.org/wiki/Prisoner's_dilemma)

Роздатковий матеріал для учнів 2.2

Інструмент для аналізу і вирішення дилем

Це набір інструментів, а не контрольний список. Не всі питання підходять для кожного випадку, так що ви повинні вибрати, які питання найкраще працюють. Краще ретельніше подумати над декількома питаннями, аніж опрацювати весь список.

1. Збір інформації.

- Хто бере участь?
- Чого вони хочуть? (Які їхні права, потреби, цілі чи інтереси?)
- Які ролі відведено людям?
- У чому проблема/дилема?
- Як ця ситуація торкається мене?
- Що говорить закон? (Чи повинен я дотримуватися будь-яких юридичних зобов'язань або правил?)
- Що ми не знаємо – що ми не розуміємо?
- Наскільки великих зусиль слід докласти, щоб отримати потрібну інформацію?
- ...

2. Аналіз наслідків.

- Які альтернативні варіанти існують?
- Який вплив матиме кожен із цих варіантів і на кого? (Інші люди, що беруть безпосередню участь, інші люди, що живуть сьогодні або житимуть у майбутньому, тут або де-небудь ще).
- ...

3. Визначення своїх пріоритетів.

Які критерії я вважаю найбільш важливими, щоб визначитися зі своїм рішенням, наприклад:

- Наскільки я розумію наслідки мого рішення?
- Які моральні або релігійні принципи важливі для мене?
- Що законно, а що є незаконним?
- Які у мене очікування щодо вибору, зробленого іншими – і навпаки? (Я б прийняв це рішення, якби я виступав у цій ситуації отримуючою стороною?)
- Що краще працює? (Рішення проблеми, фінансові аспекти).
- Які бажані або небажані довгострокові наслідки або побічні ефекти?
- Чи є моє рішення незворотним («точка повернення») або я можу виправити його пізніше?
- ...

4. Прийняття рішення.

- Чи повинен я вибрати досягнення однієї мети і порушити інші?
- Чи є шанс досягти компромісу?
- У цих умовах, що мені каже моя інтуїція? Яке рішення найбільше імponує мені?
- ...

Роздатковий матеріал для учнів 2.3

Яке рішення прийняли б ви? Приклади з практики, що містять дилему

1. Це не моє сміття

Сміття було великою проблемою у вашій школі. Були проведені дискусії, і деякі класи підготували правила і урочисто підписали їх, заявивши: «Ми хочемо, щоб наша школа бути чистим, дружнім місцем, і для цього ми будемо викидати наше сміття в численні урни, розташовані в приміщеннях». Ви сприйняли цю ініціативу дуже серйозно, оскільки вам не подобається миритися з брудом і сміттям, залишеним іншими людьми.

Під час обідньої перерви ви проходите в шкільному дворі і бачите купу паперових мішків, куснів яблук, і навіть залишків недоїдених бутербродів поруч із порожньою урною. Навколо багато учнів, але ви не знаєте, чи вони несуть відповідальність за цей безлад. Що ви будете робити? Приберете сміття або залишите його?

2. Мій найкращий друг — дилер

Ваш найкращий друг підозрюється в розповсюдженні наркотиків на території школи. Ви знаєте, що підозри мають законні підстави. Директор школи серйозно стурбований цим питанням, оскільки він хоче захистити учнів, особливо молодших школярів. Крім того, він не хоче, щоб ця інформація з'явилася в засобах масової інформації. Він знає, що ви є друзями, тому він попросив вас прийти до нього в кабінет.

Якщо ви розкажете, що ви знаєте, ваш друг повинен буде покинути школу і може навіть бути притягнутий до відповідальності. Якщо ви не дасте показання, ви порушите закон і можете й самі потрапити у халепу. У цій ситуації компроміс неможливий. Або ви розкажете, що ви знаєте, або ні.

Ситуація стає ще складнішою, оскільки вам достеменно невідомо, як поведеться ваш друг. Чи буде він мовчати? Або, можливо, зізнається, якщо йому запропонують більш м'яке покарання?

3. Мій друг хоче встигнути на потяг

Зараз шоста година холодного зимового ранку. Ви пройшли іспит з водіння три місяці тому і ще не мали багато практики водіння. Тепер ви перебуваєте за кермом і відвозите вашого друга на залізничну станцію. Перш ніж виїхати ви повинні були відшкрябати шар льоду з вітрового скла, а потім ви повинні були зупинитися на заправній станції по дорозі.

Тепер ви спізнюєтеся. Станція знаходиться за 3 км, а ваш друг повинен сісти на потяг протягом 10 хвилин, і йому ще потрібно купити квиток.

Обмеження швидкості становить 50 км/год, як це зазвичай буває в місті. Дорога порожня. Ваш друг просить: «Давай пришвидшимось!» Що ви робитимете?

4. Які банани я куплю?

Ви хочете купити фрукти в супермаркеті. Продаються банани двох видів; кожен хорошої якості — вони сплі і в відмінному стані. Одна партія бананів трохи дешевша, ніж інша. Дорожча має наліпку «справедливий ринок», а інформаційний листок говорить вам, що певна кількість суми, яку ви сплатите, піде безпосередньо на підтримку дрібних фермерів за кордоном. Вони потребують грошей, щоб розвивати свої бананові плантації — за нашими мірками, дуже скромну суму. Які банани ви купите?

Роздатковий матеріал для учнів 2.4

Бланк для нотаток у ході обговорення дилеми
(На основі роздаткових матеріалів 2.3)

Приклад із практики № 1: Це не моє сміття	
Альтернативи	Рішення та його причини
Покласти сміття в урну <i>або</i> Залишити його на землі <i>або</i> ...?	
Приклад із практики № 2: Мій найкращий друг — дилер	
Альтернативи	Рішення та його причини
Розказати директору школи, що мені відомо <i>або</i> Зберігати мовчання <i>або</i> ...?	
Приклад із практики № 3: Мій друг хоче встигнути на потяг	
Альтернативи	Рішення та його причини
Дотримуватися обмеження швидкості, що становить 50 км/год <i>або</i> Їхати швидше <i>або</i> ...?	

Приклад із практики № 4: Які банани я куплю?	
Альтернативи	Рішення та його причини
Купити дешевші банани <i>або</i> Купити дорожчі банани <i>або</i> ...?	
<i>(інший приклад)</i>	
Альтернативи	Рішення та його причини
<i>(інший приклад)</i>	
Альтернативи	Рішення та його причини

Роздатковий матеріал для учнів 2.5

Загальна декларація прав людини (від 10 грудня 1948 року)

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язалися сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання;

Генеральна Асамблея

проголошує цю

Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенитеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4

Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості висунутого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11

1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.
2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.
2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14

Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15

1. Кожна людина має право на громадянство.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16

1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.
2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.
3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17

1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.
2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.
2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.
3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22

Кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.
2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.
3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.
4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24

Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25

1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.
2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.
2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.
3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27

1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.
2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28

Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30

Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Роздатковий матеріал для учнів 2.6

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція про права людини), з поправками, внесеними Протоколом № 11 з протоколами № 1, 4, 6 (витяги)

Рим, 4 листопада 1950 року

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації,

домовилися про таке:

Стаття 1. Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I. Права і свободи

Стаття 2. Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3. Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4. Заборона рабства і примусової праці

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працюю.
3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:
  - а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;
  - б) на будь-яку службу військового характеру або — у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
  - в) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;
  - г) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:
  - а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
  - б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
  - в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
  - г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
  - д) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
  - е) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.
2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.
3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «в» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання.
4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.
5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 6. Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, — одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7. Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10. Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 12. Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13. Право на ефективний засіб правового захисту

Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 14. Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

...

Додатковий протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Париж, 20 березня 1952 року

...

Стаття 1. Захист права власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2. Право на освіту

Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3. Право на вільні вибори

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечуватимуть вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

...

Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Страсбург, 16 вересня 1963 року

...

Стаття 2. Свобода пересування

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.

3. На здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдовуються суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3. Заборона вислання громадян

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Стаття 4. Заборона колективного вислання іноземців

Колективне вислання іноземців заборонено.

...

Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Страсбург, 28 квітня 1983 року

...

Стаття 1. Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

...

Джерело: www.echr.coe.int/echr/Homepage_EN

Це веб-сайт Європейського суду з прав людини. Переклади Європейської конвенції про права людини європейських країн-членів доступні в форматі PDF.

**Примітка редактора українського видання
Українською мовою документ розміщено тут:
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004*

Роздатковий матеріал для учнів 3.1**Графік вивчення розділу 3 «Різноманітність і плюралізм»**

	Порядок денний: обговорення спільного визначення поняття «спільне благо»	Бюджет часу (хвилини)
Урок 1	Різноманіття індивідуальних точок зору: учні визначають свої політичні пріоритети	
	1. Учні визначають політичні цілі.	25 хвилин
	2. Учні аналізують прийняті рішення.	15 хвилин
Урок 2	Плюралізм: учні створюють політичні партії для досягнення своїх цілей	
	1. Учні визначають профілі політичних партій.	15 хвилин
	2. Публічні виступи: партії представляють свої профілі.	10 хвилин
	3. Учитель представляє конструктивістську концепцію спільного блага.	5 хвилин
	4. Учні обговорюють свої стратегії ведення переговорів.	10 хвилин
Урок 3	Переговори: чи можемо ми (або більшість) дійти згоди щодо політичної мети (спільне благо)?	
	1. Учні визначають свої пропозиції.	10 хвилин
	2. Учні проводять обговорення за круглим столом.	30 хвилин
Урок 4	Рефлексія за результатами розділу	
	1. Учні осмислюють та обговорюють свій досвід («Стіна мовчання»).	20 хвилин
	2. Дискусія.	15 хвилин
	3. Учні дають зворотний зв'язок.	5 хвилин

Роздатковий матеріал для учнів 3.2

Участь у демократії — основні правила та принципи

Брати участь у демократії означає брати участь у переговорах про суть поняття «спільне благо»

У демократичних країнах усі окремі особи або групи осіб можуть брати участь і просувати свої інтереси та ідеї. Остаточне рішення може задовольняти наші цілі не в повній мірі, але якщо ми не будемо брати участь, ніхто не буде звертати увагу на наші інтереси.

У демократичних країнах рішення проблем знаходять через протиріччя і конкуренцію інтересів і ідей. Згода досягається за рахунок компромісу, який всі сторони, або більшість, можуть прийняти. Таке рішення можна вважати визначенням спільного блага, чинним у певний момент часу.

Протиріччя і політична конкуренція породжують елемент боротьби. Тому дуже важливо, щоб всі гравці на політичній арені дійшли згоди на основі правил, що базуються на принципі взаємної поваги.

Основні правила і принципи ведення переговорів і подолання суперечностей у демократії

1. Ясність і взаємна повага:

«Я не схвалюю того, що ви говорите,
але я буду захищати до смерті ваше право сказати це»
Вольтер (1694–1778)

Це означає, що ви ставитеся до людей з різними інтересами і поглядами як до вашого противника, а не як до ворога. Ви не боретеся, ви займаєтеся чимось більше схожим на спартакіаду.

2. Права людини існують для всіх

Права людини встановлюють принцип ненасильства. Політична конкуренція здійснюється через слова, аргументи, ідеї, чарівність і дотепність.

3. Готовність до компромісу

- ☺ ☺ Спроба знайти рішення, за якого виграють всі сторони.
- ☺ ☹ Якщо це не можливо, слід знайти рішення, з яким могли б погодитися обидві сторони.
- ☺ ☹ Необхідно уникати ситуацій, коли одна сторона виграє, а інша — програє, незалежно від того, хто ці сторони.

4. Поради щодо ведення переговорів

Слід мати чітке уявлення про свою мету. Гравці, які знають, чого вони хочуть, часто виграють з цієї єдиної причини.

Намагайтеся зрозуміти точку зору іншого. Зосередьтеся на тому, про що ви можете домовитися, а не на тому, на що ви маєте різні погляди — шукайте загальні інтереси і проблеми, і працюйте над ними. Але дуже уважно ставтеся до тих пунктів, які важливі для вас. Не приймайте рішення, які, на вашу думку, є несправедливими або неефективними, і не пропонуйте їх іншим.

Намагайтеся зосередитися на питаннях, які дозволяють досягти компромісу; в основному це все, що може бути виміряно кількісно, або в цифрах — наприклад, розподіл ресурсів, грошей, землі або часу. Уникайте суперечок з приводу колективної ідентичності (кольору шкіри, етнічного походження).

Роздатковий матеріал для учнів 3.3

Створення політичної партії

1. Проект порядку денного

1. Обрати голову, спікера, особу, що відповідатиме за регламент, і двох учасників, що будуть вести записи (див. інструкції ролей нижче).
2. Узгодити проект порядку денного — зі змінами або без змін (більшістю голосів).
3. Що є в нас спільного?
  - Що є моїм головним пріоритетом? Заява кожного члена, без обговорення.
4. Визначення політичного авторитету нашої партії:
  - Яка наша політична позиція? Чи хочемо ми прийняти одну з чотирьох основних точок зору? Або ми десь на півшляху? Або ми повинні визначити нову точку зору?
  - Які наші основні проблеми? Наприклад, окрім всього іншого ми піклуємося про певні групи? Або ж ми визначимо ключову проблему або питання? На якому рівні ми працюємо — місцевому, національному, європейському, глобальному?
  - Яку назву ми даємо нашій партії? Яка назва відображає наш профіль найкраще? (Напишіть вашу назву на вашому столі або на стіні позаду.)
5. Цілі: то що є нашим головним пріоритетом? У нас є додаткові цілі?
6. Стратегія: як же ми отримаємо підтримку?
  - Хто поділяє наші цілі — хто поділяє наші погляди?
  - Щодо яких питань ми готові йти на компроміс? Де ми не готові зрушити з місця?

2. Інструкція до окремих ролей

Ведучий (голова)

У демократичному суспільстві такі організації, як політичні партії, повинні функціонувати як демократичні мікроспільноти (див. *Роздатковий матеріал 3.1*). Ваше завдання полягає в тому, щоб переконатися, що під час зустрічі дотримуються процедури і права людини, наприклад, що у кожного є справедливий шанс висловити свою думку.

Ви відповідаєте за порядок денний засідання. Якщо обговорення стає складним, оскільки одночасно вирішується кілька питань, ви інформуєте про це групу і пропонуєте якісь теми, які мають бути розглянуті передусім.

Спікер і письменники

Ви відповідаєте за публічність вашої партії та за її зв'язки з громадськістю, і несете відповідальність за «продукт», який має сенс, і який добре «продає» — назву для вашої партії, заяву про її мету або цілі. Чи інші люди зможуть зрозуміти вас легко? Чи буде образ вашої партії звертатися до них?

Ви представляєте партію на публічному заході, що проводиться в межах уроку 3. Спробуйте звернутися до учнів, які ще не приєдналися до партії, і спробуйте здобути перемогу над членами інших партій, особливо тих, хто ближче до вас за своїми поглядами. Дізнайтеся у вчителя, скільки часу вам буде надано для цього.

Група повинна розглянути, як письменники, і, можливо, всі члени групи можуть зробити свій внесок у рекламу партії, наприклад, шляхом створення листівки або плаката. Дізнайтеся у вчителя, які матеріали доступні в класі, а які необхідно принести самостійно.

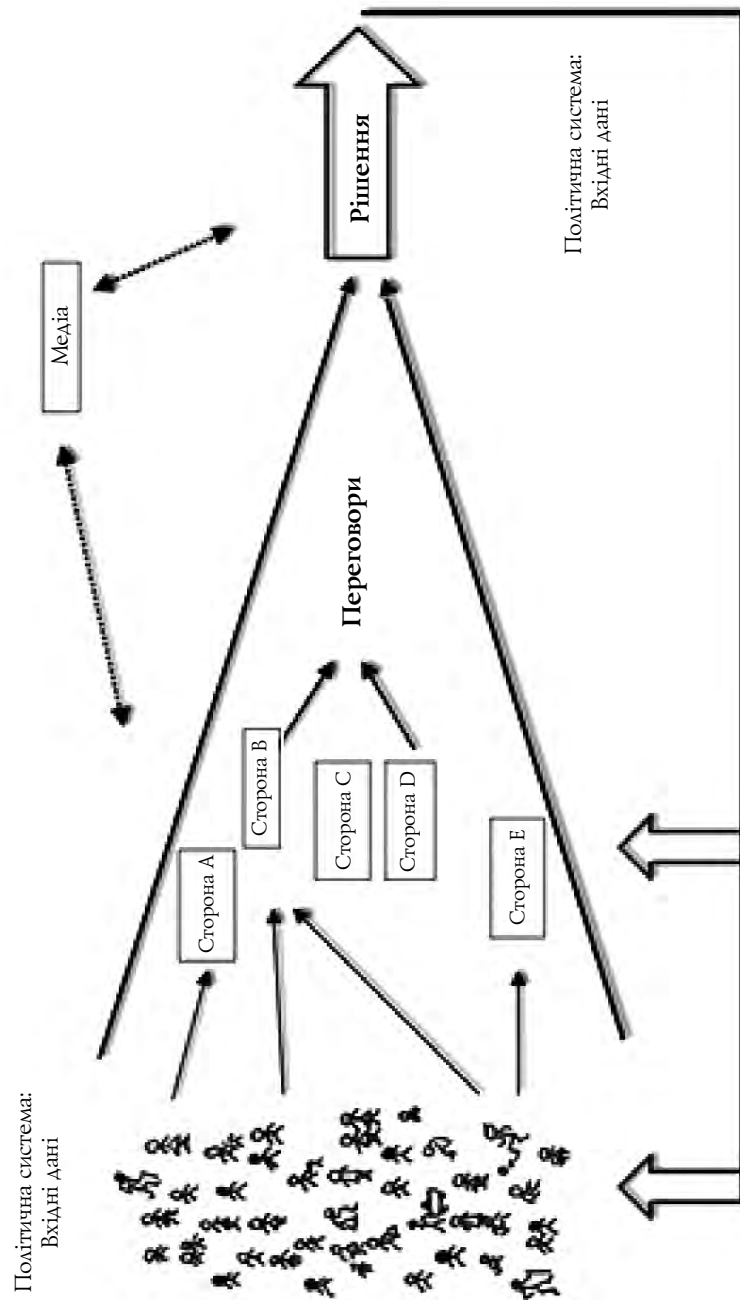
Тайм-менеджер

Ведучий (голова) є «менеджером демократії»; а ти «менеджер ефективності». Твоє завдання полягає в тому, щоб стежити за часом, проведеним під час зустрічі, щоб захистити вашу групу від порушення регламенту.

Підказки: слід запропонувати часові межі, які будуть включені до порядку денного, перш ніж почати роботу. Необхідно втручатися, якщо ваша група вибивається із робочого графіка, і запропонувати, як налаштувати свій план роботи. Група вирішує, що робити, але ви пропонуєте варіанти.

Роздатковий матеріал для учнів 3.4

Як демократична політична система вирішує проблему різноманітності і плюралізму?

Всі гравці погоджуються щодо основних правил і принципів.

- взаємна повага особистої гідності;
- права людини;
- ненасильство;
- конкуренція інтересів і цілей;
- готовність йти на компроміс;
- голосування більшістю голосів;
- спільне благо є предметом переговорів, а не визначається будь-яким гравцем.

Урок 1

Окремі особи чітко заявляють про свої різні цілі та наміри.

Урок 2

Посередництво інтересів через репрезентативне правило (партії, лобі або громадські організації) або пряме управління (референдум).

Урок 3

Результатом є політичне рішення, яке впливає на членів суспільства. Їх реакція призводить до утворення нових вихідних даних.

Роздатковий матеріал для учнів 3.5

Поняття загального блага: відмінність між демократією і диктатурою

*La multitude qui ne se réduit pas à l'unité est confusion;
l'unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie.*

[Різноманітність, яка не може бути зведена до єдиного – це плутанина;
єдність, що ігнорує різноманітність – це тиранія.]

Блез Паскаль (1623–62)

Узгодження концепції спільного блага в плюралістичній демократії	Винесення спільного блага при авторитарному правлінні і диктатурі
<p>У плюралістичній демократії спільне благо є предметом переговорів і взаємних доказів. Ніхто не знає результат заздалегідь (АВ?). Часто використовується метод спроб і помилок, тому рішення можуть, а іноді і повинні бути виправлені. Політика є процесом колективного навчання на основі дискусії; наприкінці якої повинно бути прийнято рішення.</p>	<p>D1: через божественне розуміння або науковий аналіз (наприклад, марксизм-ленінізм) спільне благо може бути об'єктивно визначене. Тільки правляча еліта здатна робити це (D2!). Спільне благо виправдовує будь-які засоби, в тому числі силу, щоб подолати опір і протистояння (X). Критики «D1» або «D2!» засуджуються як вороги.</p>
<p>У плюралістичній демократії групи відстоюють різні цілі, інтереси і цінності (цілі А і В). Кожна група відстоює свої цілі (a1, a2, b1, b2), намагаючись вплинути на прийняття остаточного рішення на їхню користь (AAB? – BBA?). Плюралізм породжує конкуренцію і суперечки. Вільні ЗМІ підтримують жваві дебати.</p>	<p>У диктатурі групи або окремі особи, що пропагують альтернативні варіанти або критику, повинні замовкнути (X-символ). Право на участь надається тільки прихильникам режиму. Засоби масової інформації контролюються цензурою. Правитель вирішує, які проблеми, інтереси або цілі повинні бути внесені в політичний порядок денний.</p>
<p>Протиріччя вважається необхідним і продуктивним для досягнення згоди і компромісу. Рішення відкриті для критичного огляду.</p>	<p>Згода забезпечується і зумовлюється керівником. Протиріччя вважається дисгармонійним і небезпечним, оскільки його важко контролювати.</p>

Роздатковий матеріал для учнів 3.6

Карта соціальних розколів і політичних партій

Кожне суспільство має кілька ос- новних сукупностей конфліктів, що називаються розколами. Розщеплення вліво-вправо відбу- вається у всіх капіталістичних країнах із системами вільної тор- гівлі. Це розщеплення сягає корін- ням до промислової революції в 19-му столітті. Два інших розколи є більш пізніми. Розкол через економічне зрос- тання увійшов до порядку денного в 1970-ті роки. Розкол «Сильна держава» – права громадян був відновлений в бо- ротьбі з тероризмом після 11 ве- ресня 2001 року. Система політичних партій відо- бражає ці розколи. Вони представ- ляють групові інтереси і віддають пріоритет певним розколам. Кожне суспільство має свою спе- цифічну структуру розколів. Чим більше розколів у суспільстві, тим важче ним управляти.

«Сильна держава»

Покращення добробуту суспільства

Консервативні партії

Праві/неоліберальні Свобода Вільна торгівля

Ліберальні партії

Права людини та цивільні права Особиста свобода

Соціал-демократичні партії

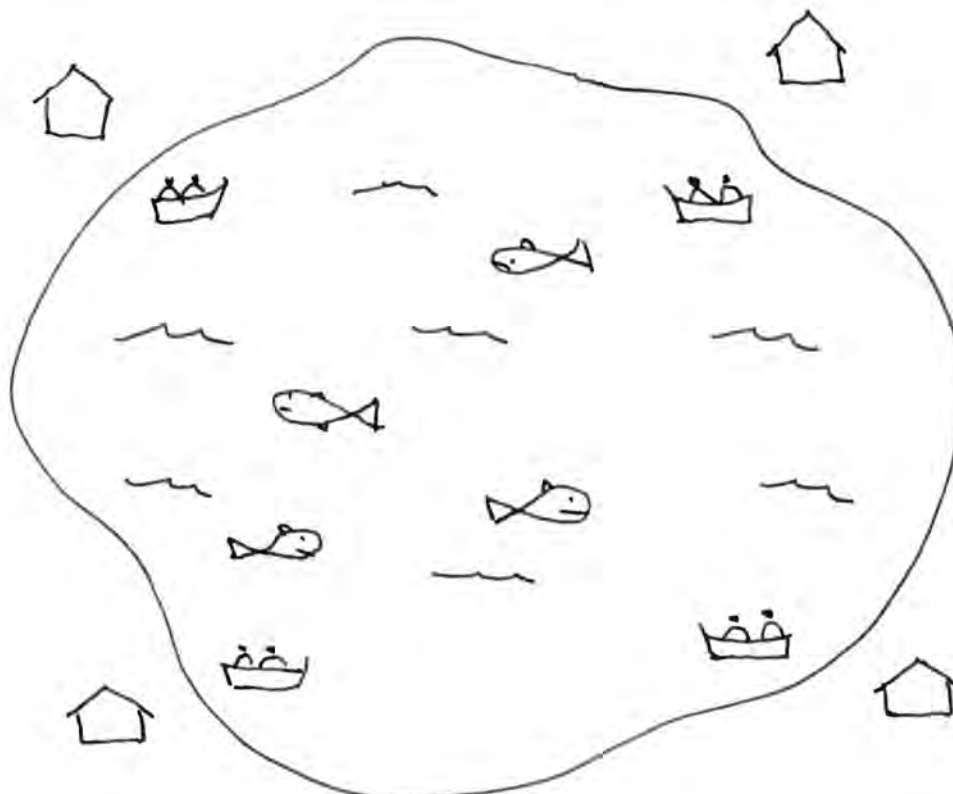
Партія зелених

Захист навколишнього середовища

Ліва Рівність Солідарність Соціальний захист

Роздатковий матеріал для учнів 4.1

Випадок з практики: конфлікт у риболовецькому співтоваристві

I. Риболовецьке співтовариство

Уявіть собі велике озеро, повне риби. Рибалки живуть у чотирьох невеликих селах на березі, і утворюють риболовецькі спільноти. Кожне село посилає команду, щоб зловити рибу. У міжсезоння рибалки дозволяють рибним запасам відновлюватися, в той час як вони відновлюють свої сіті і ремонтують човни. У них немає ніяких інших засобів до існування, окрім риболовлі. Те, що вони не з'їдять разом зі своїми сім'ями, вони можуть продати на ринку поблизу. За допомогою цього доходу рибалки годують, одягають себе та свою родину, а також утримують своє житло. Їх життєвий рівень є скромним, але достатнім.

II. Конфлікт через погане управління ресурсами

В останні два-три роки в риболовецькому співтоваристві виник серйозний конфлікт. Деякі рибальські групи намагалися збільшити свої доходи за рахунок вилову більшого обсягу риби. Тепер показники репродукції впали, а рибні запаси скоротилися вдвічі за останні три роки. Рибальське співтовариство стикається з цілою низкою проблем:

- 1) виснаження рибних запасів з небезпекою повного зникнення;
- 2) зниження загального обсягу виробництва риби;
- 3) розрив між двома багатими і двома бідними рибальськими селами («переможці і переможені»);
- 4) небезпека насильницького конфлікту між рибальськими селами.

Цей конфлікт, що виник через погане управління загальними ресурсами. Як видається, він ґрунтується на трьох речах, які підсилюють одна одну:

- 1) існує стимул, який спонукає рибалок ловити більше риби;
- 2) немає правил, тому рибалки можуть робити те, що їм подобається;
- 3) команди рибалок не спілкуються одна з одною.

III. Аналіз конфліктної ситуації («діагноз»)

1. Стимул понаднормового використання рибних запасів

Кожен рибалка знає, що його спільнота живе за рахунок рибних запасів, і тому доцільно, щоб рибні запаси повністю відновилися.

З іншого боку кожен рибалка також знає, що якщо його команда зловить ще одну рибу, рибні запаси, ймовірно, не постраждають. Це змінило б децю дохід села, в той час як витрати — догляд за рибними запасами — будуть покриватися всією спільнотою. Це нерівномірний розподіл додаткових доходів і додаткових витрат працює на користь тих рибалок, які ловлять більше риби. Це є стимулом збільшувати вилов риби. З точки зору окремого рибалки представляється доцільним ловити більше риби.

Додатковий дохід (+100 %) Додаткові витрати -25 %	Додатковий прибуток (+75 %)	Загальний додатковий дохід і прибуток йде до команди № 1	Команда 4 -25 %	Додатковий дохід (+0 %) Додаткові витрати (4 × -25 %)
			Команда 3 -25 %	
			Команда 2 -25 %	
	Команда 1 -25 %			
Команда № 1 з додатковим виловом		Рибальська спільнота (всі 4 команди)		

Один екіпаж ловить більше риби: нерівномірний розподіл додаткових доходів, додаткових витрат і додаткового прибутку для риболовецької спільноти.

Всі рибалки знають цей стимул, і вони в повній мірі мають бути поінформовані про наслідки того, що кожен робить. Найгірший сценарій цілком вірогідний — всі вони роблять те ж саме, тобто намагаються зловити більше риби. В результаті рибні запаси закінчилися, а нова популяція риби не може повністю відновитися. Маємо замкнуте коло, коли рибалки зможуть компенсувати свої втрати доходу тільки за рахунок ще більших обсягів вилову риби.

2. Відсутність правил

Рибалки діють так, тому що немає ніяких правил — немає керівництва, немає органів безпеки, немає цілей спільноти, немає ніяких санкцій. При такому стані речей кожен рибалка може робити все, що завгодно, і все, що він зловить, належить йому.

У цих умовах поведінка рибалок не є дивною — але вплив на спільноту і рибні запаси є катастрофічними.

3. Відсутність комунікації

Досі рибалки не зустрічалися і не говорили про своє становище. Вони діють так, як вважають за краще, і відповідним чином реагують на рішення, що приймаються іншими командами.

4. Ефект невмілого управління ресурсами

Модель досягнення цілей сталого розвитку допомагає визначити шкоду, завдану безгосподарністю рибалок, і може допомогти визначити альтернативну модель політики (див. *§ Роздатковий матеріал 4.2 і 4.4*).

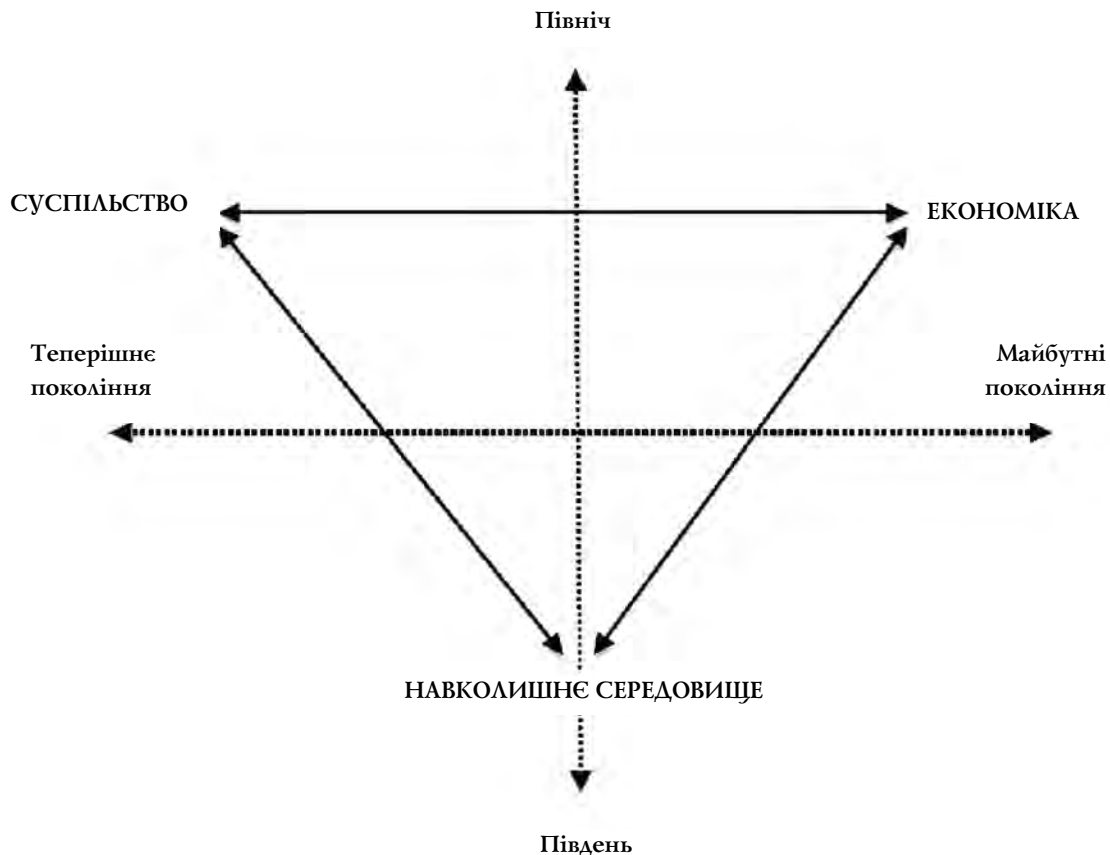
IV. Врегулювання конфлікту

«Діагноз» конфлікту слід враховувати при виборі «терапії».

Роздатковий матеріал для учнів 4.2

Модель досягнення цілей сталого розвитку

Як читати цей рисунок

Модель об'єднує три цілі сталого розвитку і розміщує їх в історичному і глобальному вимірі:

1. «Довкілля» – охорона навколишнього природного середовища та ресурсів;
2. «Економіка» – економічне зростання (продуктивність, потужність, багатство);
3. «Суспільство» – соціальна згуртованість, справедливий розподіл добробуту;

Подвійні загострені стрілки показують, що цілі, на які вони вказують, не можуть взаємно підтримувати або виключати одна одну.

Роздатковий матеріал для учнів 4.3

Застосування моделі досягнення цілей сталого розвитку у грі в риболовлю: як нам «зловити стільки риби, скільки можливо»?

Цілі моделі сталого розвитку	Яких результатів ми маємо досягти у грі
Економіка: Економічне зростання, підвищення добробуту	
Суспільство: Розподіл товарів у співтоваристві	
Довкілля: Захист навколишнього природного середовища і ресурсів	
Довготривала стабільність: Досягнення цілей сталого розвитку сьогодні і в майбутньому	
...	

Роздатковий матеріал для учнів 4.4

Який оптимальний баланс між відтворенням риби і прибутком?

Запаси риби виробляють більші чи менші кількості нової риби залежно від кількості риби, що залишається в озері після того, як промисловий сезон закінчений. Які повинні бути запаси риби, щоб вони забезпечували найбільшу кількість нової риби? Відповідь на це питання дає ключ до сталого розвитку рибальства.

Запаси риби в кінці сезону в тоннах

Запаси у кінці сезону	Відновлення (поява нової риби)	Запаси на початку сезону
80	29	109
85	31	116
90	34	124
95	39	134
96	40	136
97	41	138
98	42	140
99	42	141
100	42	142
101	41	142
102	40	142
103	40	143
104	39	143
105	39	144
110	36	146
115	32	147
120	28	148

Ця таблиця показує пікові швидкості відновлення, на які здатні запаси риби, що залишилися в озері. Ці темпи відновлення є ідеальними для сталого рибальства

Роздатковий матеріал для учнів 5.1

Підготовка до конференції щодо структури правил

Графік

Часові межі	Порядок денний	Матеріали та ресурси
Урок 1	Формування робочих груп. Кожна група містить членів кожного рибальського села.	✍ Роздатковий матеріал 5.1, 5.2.
Урок 1 Урок 2	Групи розробляють систему правил. Групи готують свої презентації. Члени громади приймають правила процедури і голосування на конференції.	✍ Роздатковий матеріал 5.2, 5.4. Фліпчарти, та маркери.
Урок 3	Пленарне засідання: Групи представляють свої проекти. Члени спільноти порівнюють і оцінюють проекти системи правил. Члени громади обговорюють, які правила вони повинні прийняти.	✍ Роздатковий матеріал 5.3.
Урок 4 Конференція	Конференція: Члени громади дають короткі промови у підтримку запропонованої ними моделі. Вони приймають систему правил більшістю голосів. Вони підписують оригінальний рамковий документ. Рефлексія Учні обговорюють свій досвід.	✍ Роздатковий матеріал 5.4. Аркуші білого паперу А4, ручки, маркери.

Чому ви повинні грати в гру прийняття рішень?

Метод, застосований в наведеному вище графіку, є гра у прийнятті рішень. Причини вибору цього методу такі.

Гра працює як модель. Вона зображує важливі аспекти реальності і показує їх чітко, залишаючи багато інших деталей. Всі держави мають якісь основні нормативно-правові обмеження, конституцію, яка встановлює правила для прийняття рішень і вирішення конфліктів. Без такої основи члени громади не матимуть ніякої підтримки для врегулювання своїх конфліктів, і вони будуть вдаватися до насильства.

Коли ви берете участь у демократії, то здійснюєте права, надані вам конституцією вашої країни. Кращий спосіб зрозуміти, як система правил і законів працює у вашій країні, полягає у створенні таких обмежень самостійно. Ця гра у прийнятті рішень дає вам таке завдання.

Роздатковий матеріал для учнів 5.2

Основні питання, які необхідно враховувати при організаційному плануванні

При розробленні структури правил ви робите кілька основних виборів. Ви самі вирішуєте, якій моделі управління (прийняття рішень) ви віддаєте перевагу, і хто повинен володіти вилученою рибою. Ви можете створювати різні комбінації з цими основними формами і прийняти різноманітні рішення.

Управління	Ієрархія (державний орган)	Мережа кооперативів
Власність		
Приватна власність		
Державна власність		

У наведених нижче розділах міститься більш детальна інформація про різні варіанти.

1. Вибір моделі управління

Ключовий агент	Держава	Місцеві мережі
Ключові поняття	Влада і повноваження.	Особисті відносини, зв'язки і спільні інтереси.
Принцип створення системи	Ієрархія (зверху вниз).	Партнерство (рівноправне).
Сильні сторони	Мир і безпека. Закони чітко дозволяють або забороняють людям поводитися певним чином. Може бути застосована сила для виконання законів, якщо вони порушуються.	Висока компетентність і гнучкість у вирішенні проблем і служінню інтересам людей. Здатність вільно імпровізувати і швидко реагувати.
Слабкі сторони та ризики	Небезпека зловживання повноваженнями. Негнучкість. Слабкі стимули для приватної ініціативи.	«Вето-гравці» можуть блокувати рішення. Правила важко застосовувати, якщо вони небездоганні.
Засоби правового захисту	Демократія і права людини. Верховенство права. Система стримувань і противаг в конституції.	Моральні санкції. Культура відповідальності.

2. Питання про власність: кому належить виловлена риба?

Два основні варіанти вибору, а також деякі критерії, про які варто подумати:

	Приватна власність	Державна власність
Правила власності	Кожен рибалка є власником риби, яку він піймав. Він може використовувати його улов, як йому подобається.	Кожен рибалка постачає свій улов представнику держави. Потім рибу розподіляють серед членів спільноти.
Стимул для рибалок		
Вплив на загальний обсяг виробництва риби		
Вплив на рибні запаси		

3. Додаткові питання, на які необхідно відповісти при організаційному плануванні

- Ви хочете визначити мету, яка повинна бути досягнута?
- Хто має право приймати рішення?
- Ви хочете надати інструменти для забезпечення дотримання правил?
- Чи існує небезпека зловживання владою?

...

Роздатковий матеріал для учнів 5.3

Порівняння систем правил

Критерії порівняння	Наш проект	Інші моделі		
		№ 1	№ 2	№ 3
А. Основи Ієрархія				
Створення мережі				
Приватна власність				
Державна власність				
Коментарі				
В. Правила Цілі				
Право приймати рішення				
Забезпечення дотримання правил				
Зловживання владою				
...				
Коментарі				

Роздатковий матеріал для учнів 5.4

Правила процедури проведення конференції — проект

Ухвалення процедурних правил

1. Співтовариство приймає проект збірки процесуальних норм більшістю в 50 % або більше всіх голосів.
2. Якщо ніяких змін не пропонується до цього проекту, він може бути прийнятий голосуванням в один тур. Зміни мають бути винесені на голосування окремо.

Голова

3. Більшістю голосів головою призначається член громади. Голова може брати участь у голосуванні за проект, але не може виконувати функцію спікера (правило № 5).

Заключні заяви на підтримку

4. Члени громади показують, що вони віддають перевагу проекту моделі, підняттям рук. Вони формують партії, які можуть лобіювати свої моделі.
5. Спікер робить рекламну заяву для своєї партії тривалістю не більше двох хвилин.
6. Під час процедури голосування подальші дискусії не допускаються.

Процедура голосування

7. Голосування: члени громади приймають проект шляхом голосування. Однаково враховуються всі голоси. Члени голосують підняттям рук.
8. Двоступеневе прийняття рішення: голосування за проект проводиться в два етапи.
  - 8.1. Перший раунд: члени громади повинні проголосувати за один з проектів.
  - 8.2. Другий раунд: обидва проекти з найбільшою кількістю голосів виносяться на голосування ще раз. Спільнота приймає проект, який отримує найбільшу кількість голосів.
  - 8.3. Якщо обидва проекти отримують однакову кількість голосів, проводиться обговорення, після чого відбувається повторне голосування.

Документація і затвердження

9. Автор проекту вказує дату і місце проведення конференції в кінці документа, що містить викладені правила.
10. Всі члени спільноти підписують документ.

Роздатковий матеріал для учнів 5.5

Короткий підсумок: що ми можемо дізнатися через ці ігри?

1. Розвиток спільноти: послідовність проблем і рішень

Проблема	Рішення
Як ми можемо вижити?	Ми повинні спиратися на природні ресурси, які у нас є – рибу.
Як ми можемо залагодити наш конфлікт з надмірним виловом риби?	1. Нам потрібна концепція сталого розвитку. 2. Нам потрібна система правил для організації процесів комунікації і прийняття рішень.
1. Як ми визначаємо сталий розвиток	Нам потрібен баланс між кількома цілями. По суті, ми повинні виробляти стільки риби, щоб її запаси не вичерпувалися, з тим, щоб забезпечити стабільність на майбутнє. Ми маємо розділити улов справедливо.
2. Які саме правила нам потрібні?	При розробленні нашої системи правил ми повинні зробити вибір між різними принципами – залучення держави або розвиток мережі рівних гравців.
Як запобігти зловживанням владою?	Занадто багато влади не повинно бути поміщено в руках однієї людини. У конституціях застосовуються такі засоби: метод стримувань і противаг, верховенство закону, надання правам людини статусу цивільних прав, обмеження термінів повноважень, референдум, кантональні і федеральні автономії, свобода преси і засобів масової інформації.
Хто вирішує, яку систему правил ми отримуємо?	Ми всі разом. Ми складемо систему, а потім зробимо вибір і проголосуємо за неї.
Як ми організуємо цей процес чесно і ефективно?	Ми склали порядок денний. Нам потрібна спеціальна система процесуальних норм, які ми повинні узгодити заздалегідь.

2. Висновки

1. Політика – це спроба вирішити проблеми, які впливають на благополуччя і виживання суспільства. Інститути, такі як система правил, є інструментами для вирішення проблем. Якщо вони не служать своїй меті, вони можуть і повинні бути змінені.
2. Конфлікт завжди є частиною суспільно-політичного життя. У той час, як конфлікт не може бути усунено, можна контролювати його згубний потенціал.
3. Гра в риболовлю і прийняття рішень побудовані як моделі. Вони досить точно зображують історичну реальність, що характеризує розвиток спільноти як процес розв'язання низки проблем і прийняття рішень.
4. Реальність відрізняється від ігор в двох важливих аспектах. По-перше, у нас немає таких точних даних про наші природні ресурси, як у грі. По-друге, демократії не мають демократичного коріння. Демократія і права людини встановлені не шляхом проведення конференцій, а через конфлікт.

Роздатковий матеріал для учнів 5.6

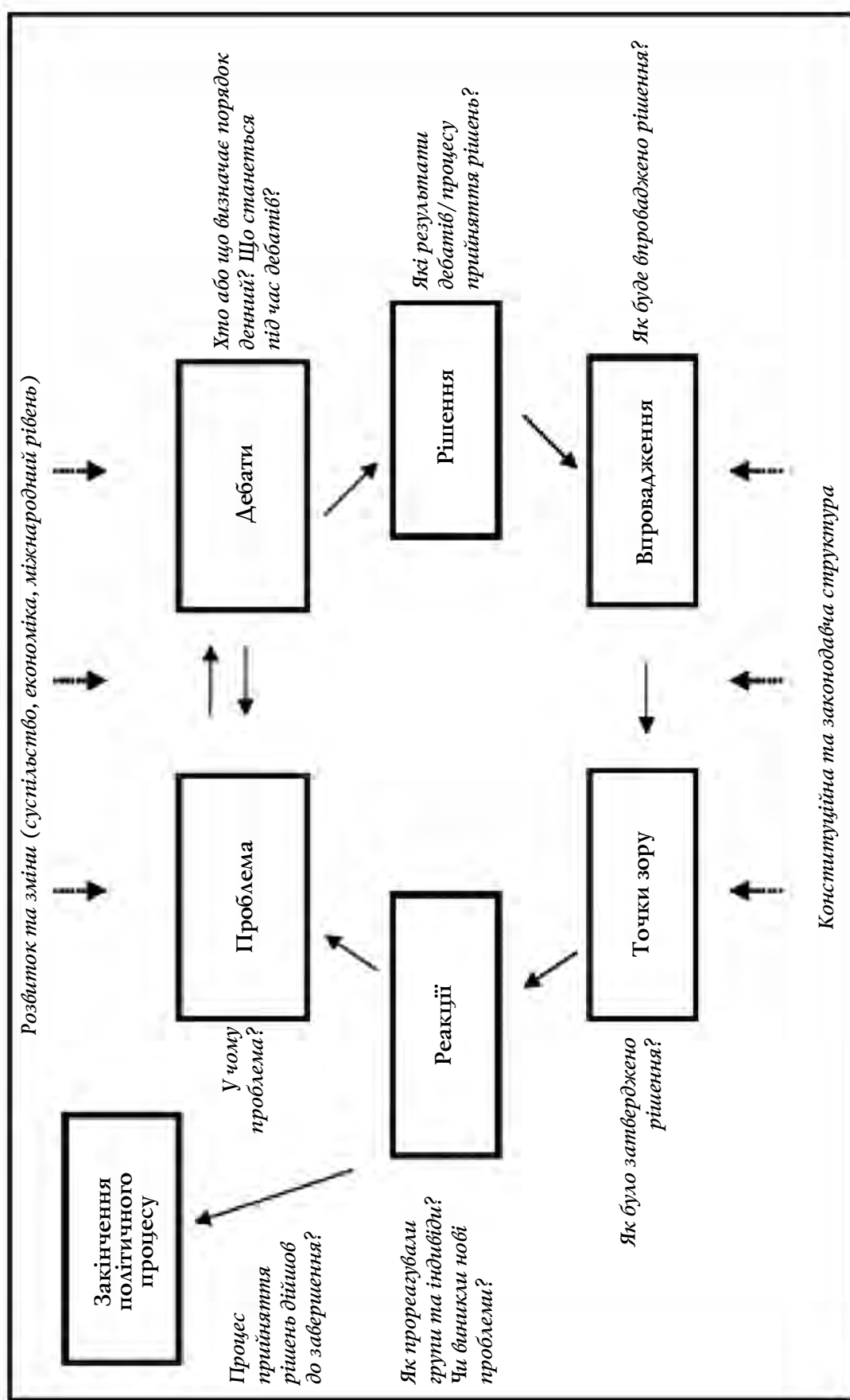
Відгуки про розділи 4 і 5

Цей опитувальник є інструментом, що допоможе вам поділитися вашим особистим досвідом, отриманим під час навчання. Це також важлива частина інформації для вчителя, за рахунок якої він/вона зможе полішити уроки ОДГ/ОПЛ в майбутньому. Відповіді можна писати на звороті, або додайте додаткові аркуші, якщо вам потрібно більше місця.

1. Що мені сподобалося найбільше:

2. Що мені найбільше не сподобалося:

3. Найбільш важлива і/або цікава річ, яку я дізнався:

4. Те, над чим я хотів би працювати на наступному уроці:

5. Моя думка про використання ігор в ОДГ/ОПЛ:

6. Пропозиції для вчителя:
  - а) Що мало хороший ефект – що не повинно бути змінено?

  - б) пропозиції щодо поліпшення:

7. Інша інформація – що ще я хотів би сказати:

Роздатковий матеріал для учнів 6.1

Модель політичного циклу: політика як процес вирішення проблем у суспільстві

Роздатковий матеріал для учнів 6.2

Політичний цикл — інструмент для спостереження і усвідомлення політичних процесів прийняття рішень

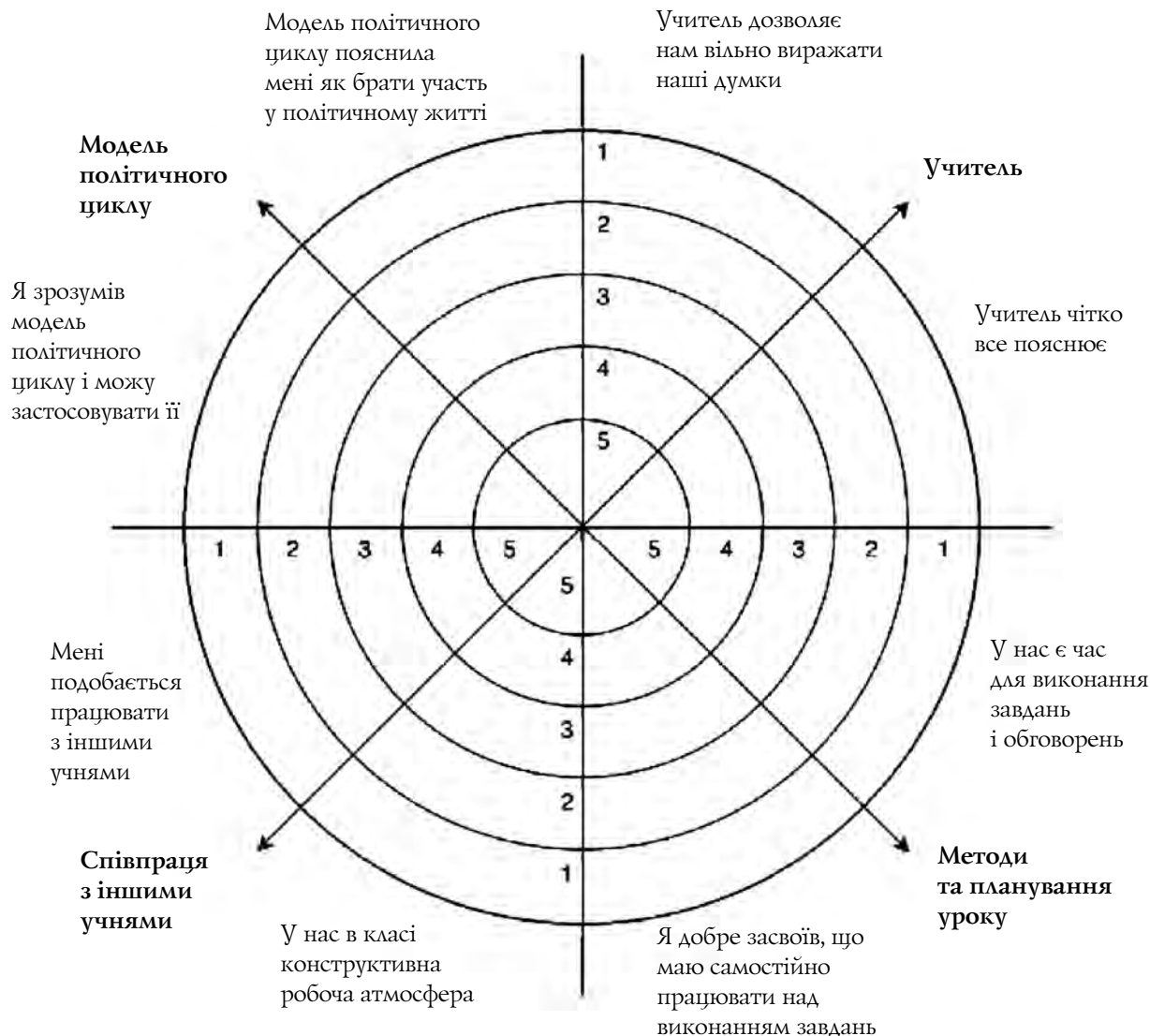
<p>Поняття і ключові питання <i>За необхідності питання можна адаптувати</i></p>	<p>Примітки</p>	<p>Джерела інформації</p>
<p>1. Тема У чому проблема?</p>		
<p>2. Проблема Хто визначає порядок денний? У чому проблема? Чи всі сторони згодні з таким визначенням проблеми?</p>		
<p>3. Дебати Хто бере участь? Які інтереси та цінності сторін?</p>		
<p>4. Рішення У чому полягає рішення? Чи певним інтересам приділялася пріоритетна увага — чи це компромісне рішення?</p>		
<p>5. Імплементация Як впроваджується рішення? Хто залучений або відповідальний? Чи існують проблеми або конфлікти?</p>		
<p>6. Точки зору Які приватні особи, конфліктуючі сторони, групи і т. д. підтримують або критикують результат? Які їхні цінності, ідеології та інтереси?</p>		
<p>7. Реакції Як вони реагують? (індивідуально, колективно?) Якими засобами користуються для здійснення влади і тиску?</p>		
<p>8. Нова проблема, стара проблема або рішення? Чи проводяться дебати щодо визначення нового порядку денного? У чому проблема? Стара або нова проблема? Чи сприяло прийняте рішення розв'язанню проблеми, яке завершує процес?</p>		

Роздатковий матеріал для учнів 6.3

Урок:
Зворотний зв'язок щодо розділу «Уряд і політика»

Дата:

1. Дошка для дартсу (5: Я цілком згоден – 1: Я абсолютно не згоден)

2. Мій особистий зворотний зв'язок

2.1. Найбільш важлива і цікава річ (речі), про яку (які) я дізнався:

2.2. Те, що я не вважаю цікавим чи корисним:

Роздатковий матеріал для учнів 7.1

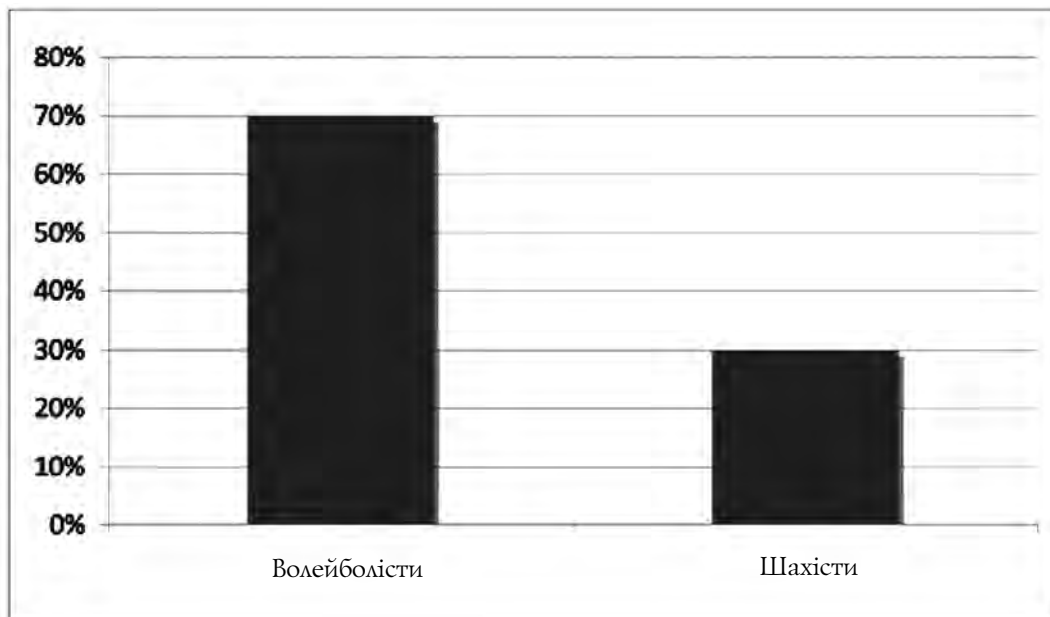
Чи є правило більшості несправедливим щодо меншості? Приклад з практики

У спортивному клубі багато талановитих волейболістів і значно менше шахістів, які, втім, є не менш талановитими. Обидві групи беруть участь у чемпіонатах та змаганнях і досягли успіху в залученні нових членів. Кожен член клубу сплачує однакову суму щорічного клубного внеску. Раз на рік проходять збори, на яких всі члени приймають рішення більшістю голосів, як витратити гроші. Волейболісти мають довгий список запитів, в тому числі регулярне придбання нових м'ячів, нового обладнання для своєї команди, і модернізація волейбольного поля. Шахістам потрібні навчальні матеріали для початківців, кілька книг і журналів, і вони також потребують велику кімнату і більше наборів шахових для ігор, столи і стільці для збільшення числа їх членів.

Групи волейболістів і шахістів заявляють свої вимоги. Після цього більшістю голосів приймається рішення. Щороку група шахістів опиняється в меншості. Всі гроші йдуть на волейбольні проекти, і шахісти мають миритися з тим, що у них є.

Тепер шахісти розчаровані і більше не бажають терпіти несправедливість. Зрештою, їх внесок також витрачається на волейбольні проекти. Вони відчують себе так, ніби вони є членами другого сорту, і деякі шахісти вже озвучують думки про необхідність від'єднання і створення двох окремих клубів.

Більшість волейболістів хитають головами. Правило більшості — це демократія. І якщо ви в меншості — це частина гри. Але деякі з волейболістів вважають, що ця точка зору занадто проста, і чесна гра означає, що інтереси шахістів повинні бути також враховані. Але як?

Структура членства в спортивному клубі — простий приклад плюралізму. Плюралістичні суспільства мають таку ж структуру, але, звичайно, набагато складнішу. Різні групи мають різні інтереси, які можуть конкурувати між собою. Чим складніше суспільство, тим більше існує можливостей для суперечливих інтересів. Демократія і права людини пропонують інструменти для вирішення цих конфліктів справедливо, а отже, мирно.

Розповідь адаптовано з книги: Девід Міллер «Політична філософія. Дуже стислий вступ до предмета», Оксфорд, 2003 р., с. 5.

Роздатковий матеріал для учнів 7.2

Як демократичні держави дбають про захист меншин?

Проблема того, як права більшості і меншості мають бути збалансовані, є основною проблемою на всіх рівнях суспільства, від маленьких клубів до державного рівня. З одного боку, воля більшості повинна дотримуватися в демократичному суспільстві. З іншого боку, інтереси меншин повинні дотримуватися теж. Якщо є група постійних невдах, які відчують, що вони піддаються дискримінації, це може призвести до серйозного конфлікту усередині спільноти.

У конституціях демократичних країн зазвичай застосовуються два рішення — обидва встановлюють межі можливості прийняття рішень більшістю. Одним з них є обмеження влади більшості шляхом надання невеликим суб'єктам права автономії (федеральна або кантональна моделі). Іншим рішенням є включення прав людини як цивільних прав. Потім ці права захищають окремих осіб і групи меншин, оскільки більшість повинна поважати ці права.

1. Федеральна/кантональна модель

Групи меншин утворюють регіональні органи в межах держави — федеральних штатів і кантонів. США, Німеччина або Бельгія є прикладами федералізму, в той час як Швейцарія є прикладом кантональної моделі. Усередині цих дрібних утворень більшість вирішує питання і може мати право контролювати власний бюджет або брати участь в національному законодавстві. Демократичні конституції розрізняються за масштабами автономії, яку вони надають цим суб'єктам.

Цю ідею можна розвинути ще далі шляхом зміни визначення більшості. Якщо якісь рішення вимагають прийняття рішення більшістю, то кворум має становити більше ніж 50–75 % або навіть 100 % — групи меншин можуть впливати на політичні рішення і можуть навіть мати право вето.

2. Права людини як права меншин

Права людини можуть працювати як права меншин шляхом встановлення обмежень на те коло питань, стосовно яких більшість може приймати рішення. Наприклад, візьмемо статті з Європейської конвенції з прав людини від 4 листопада 1950 року*:

Стаття 5 Право на свободу ...

Кожна людина має право на свободу ...

Стаття 14 Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Статті 5 і 14 стосуються двох принципів прав людини — свободи і рівності.

Громадяни, чий права людини були порушені в державі-члені Ради Європи, можуть звернутися до Європейського суду з прав людини.

Права людини стають цивільними правами, як тільки вони стають частиною конституції. У цьому випадку вони більш надійно захищені, оскільки вони тепер стали частиною правової системи, але вони застосовуються тільки до громадян цієї держави. У деяких країнах конституційний суд був створений для захисту цивільних прав. Поправки до конституції, як правило, вимагають більше, ніж простої більшості голосів, тому групи меншин можуть запобігти змінам, які будуть працювати на їхню користь.

* Текст Конвенції українською мовою наведено тут
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf

Роздатковий матеріал для учнів 7.3

Завдання: складання статуту для спортивного клубу

1. Проект збірки правил (стаття 1, стаття 2, стаття 3 і т. д.), щоб врегулювати такі питання:
  - Як повинні бути розподілені кошти між групами?
  - Хто вирішує, як ці кошти будуть розподілені?
  - Чи повинні групам надаватися права автономії?
  - Як застосовується принцип недискримінації – в цілях захисту прав і інтересів більшості і меншості?
  - ... *(Якщо ви хочете, ви можете додати запитання, які ви вважаєте важливими).*
2. Підготувати презентацію свого статуту, який відповідає на ці запитання. Напишіть свої правила у вигляді примітки, при необхідності, на аркуші формату А4, який можна прикріпити до матриці.
3. Ці запитання будуть служити контрольним списком, щоб ви могли порівняти свої результати з результатами інших груп (див. *☞* Роздатковий матеріал 7.4).

Роздатковий матеріал для учнів 7.4

Запис групових презентацій: проекти статуту для мікроспільноти

Запишіть результати вашої групи в цій формі і додайте ідеї інших груп, представлених під час презентаційної сесії.

Ключові питання	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	Порівняння
Розподіл коштів						
Хто вирішує питання розподілу коштів?						
Автономія для груп						
Принцип недискримінації (більшості/ меншості)						
...						

Оцінка статуту — ключові питання

1. *Прозорість*: Чи допоміг цей статут справедливо вирішити проблему більшості/меншості?
2. *Демократія*: чи дотримується цей статут принципу правління більшості?
3. *Ефективність*: Чи будуть правила прийняття рішень безперешкодно працювати?
4. *Балансування і/або визначення пріоритетів*: чи знайдено у статуті компроміс між різними інтересами і принципами, або віддано пріоритет одному принципу над іншим?
5. ...

Як застосовувати ці питання

Спробуйте відповісти на кожне питання по черзі. За бажанням ви можете додати до переліку більше питань.

Якщо ви вирішили залишити будь-яке питання поза увагою і зосередитися на інших, вкажіть свої причини для цього. Запишіть свої судження із зазначенням причин.

Причини цих інструкцій

Ви можете сформулювати свою думку. Свобода думки і висловлювання є правами людини. Звідси випливає, що немає «неправильної» або «правильної» думки.

Для того, щоб допомогти один одному зрозуміти наші думки, ми повинні вказати наші причини. І ось тут можуть бути відмінності. Деякі аргументи є переконливішими, ретельніше продуманими, ніж інші.

Коли ви берете участь в демократії, ретельне мислення і хороші навички аргументації є важливими, особливо якщо ми хочемо отримати підтримку інших людей для наших цілей. Саме тому ви можете розвинути їх, виконуючи це завдання.

Роздатковий матеріал для учнів 8.1

Пропозиції щодо питань для дебатів

Ваше завдання

1. Спочатку зберіть усі ідеї, які спадають вам на думку, і запишіть їх (мозковий штурм).
2. Розподіліть ваші ідеї за категоріями.
3. Потім перевірте їх за такими критеріями:
  - a. Чи потребують вони вибору або прийняття рішення?
  - b. Чи існують вагомі причини, щоб сперечатися за та проти того чи іншого вибору або рішення?
  - c. Ви і інші учні в класі знаєте що-небудь про цю проблему?
  - d. Як ви думаєте, це питання буде цікавити учнів у вашому класі?
  - e. Чи ви й інші учні маєте необхідну інформацію, або чи можете ви її надати? (Можливо, ви знаєте багато із свого щоденного життєвого досвіду, або ви можете зібрати дані або звіти з інших джерел, таких як книги, газети або Інтернет.)

Якщо ви відповідаєте на питання а–е «ні», то ваша пропозиція не підходить.

4. Виберіть одну або дві ідеї і зберіть матеріал, якщо це необхідно. Ви можете перефразувати проблему як тезу або закрити питання, на яке можна відповісти «так»/«ні».
5. Напишіть вашу пропозицію на фліпчарті під категорією, до якої вона належить, зазначивши при цьому ваші імена. Переконайтеся, що результати вашої роботи будуть готові до закінчення відведеного часу, щоб кожен міг прочитати ваші пропозиції.
6. Відріжте поле для приміток нижче, заповніть його і здайте вчителю. Додайте власні матеріали.
7. Прочитайте фліпчарт і матеріали інших старшокласників перед уроком.

✂ .....

Бланк для приміток: Пропозиції щодо питання, яке необхідно винести на обговорення

Імена:

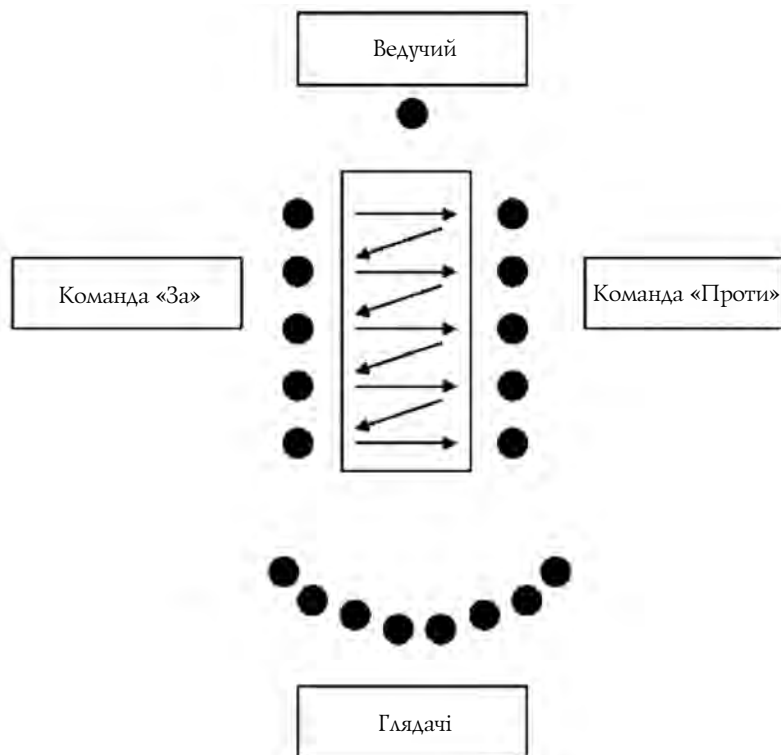
Питання	Категорія (буденне життя, шкільне життя тощо)	Матеріали

Роздатковий матеріал для учнів 8.2

Правила ведення дебатів

Розміщення учасників

Ведучий сидить на чільному місці за столом. Обидві сторони, що беруть участь у дебатах, сидять навпроти один одного. Глядачі сидять на невеликій відстані від столу, і мають бути в змозі бачити обидві сторони. Так що, якщо це необхідно, додаткові місця для глядачів повинні бути розташовані в кілька рядів, а не за спинами однієї зі сторін дебатів.

Порядок виступів

Стрілки вказують порядок виступаючих в першому раунді дебатів. У другому турі порядок виступів просто буде зворотним, поки не візьме слово перший спікер сторони, яка розпочинала дебат. Тоді спікер іншої сторони має висловити заперечення, яке вважатиметься останнім словом; команда може вибрати того, хто буде виступати, але це не повинен бути перший спікер, оскільки у такому разі він матиме для виступу дві хвилини, що є порушенням регламенту та є несправедливим щодо іншої команди.

Правила ведення дебатів

1. Перший починає говорити спікер сторони, що підтримує пропозицію. Він сидить поруч із ведучим. Потім, як показано стрілками на малюнку, перший спікер від сторони, що виступає проти, відповідає йому. Так, спікери обох сторін говорять по черзі. Коли своє слово скаже останній спікер сторони, що виступає проти, починається другий раунд дебатів, на цей раз у зворотному порядку.
2. Після того, як своє слово скаже перший спікер сторони, що підтримує пропозицію, спікер, що виступає від команди заперечення (але не перший спікер), має останнє слово.
3. Порядок виступів не повинен бути змінений.
4. Кожен спікер має для виступу максимально одну хвилину. Ведучий уважно стежить за часом. Він/вона дає знак, коли спікер має 10 секунд до кінця, і після того, як час виступу закінчився, оратор може закінчити свій виступ, після чого повинен зупинитися. Вільний час не може бути передано іншому оратору.
5. Переривати спікера заборонено.
6. Глядачі не повинні брати участь в обговоренні.
7. Після обговорення публіка має п'ять хвилин, щоб поділитися своїми враженнями і думками. Потім вони голосують підняттям рук.
8. У голосуванні зараховуються голоси «за» і «проти». Більшість виграє голосування.

Поради для спікерів

1. За винятком першого спікера від сторони, що підтримує пропозицію, приблизно першу половину своєї заяви слід витратити на те, щоб спростувати аргумент іншої сторони, а потім вже можна представити нову точку зору.
2. (Для перших спікерів.) Оберіть напрям руху – скажіть, яке рішення ви хочете побачити.
3. При підготовці до дискусії передусім проведіть мозковий штурм і зберіть ідеї. Потім вирішите, в якому порядку ви хочете представити свої ідеї, і призначте спікера. Починайте і закінчуйте особливо сильними і вражаючими ідеями (див. [§ Роздатковий матеріал 8.2](#)).
4. Ви можете повторювати або змінювати ключовий аргумент, намагаючись «достукатись» до аудиторії.
5. Останні спікери повинні підвести підсумок аргументів їх команд, виділивши три або чотири ключові думки. Що ваша аудиторія повинна мати на увазі після дебатів? Якщо сперечаються про рішення, яке буде прийнято, переконайтеся, що ваше звернення зрозуміло аудиторії, і вони зрозуміли, як голосувати після дебатів.
6. Говоріть вільно. Не читайте вашу заяву з аркушів, а натомість встановлюйте зоровий контакт із вашими опонентами і з аудиторією.
7. Ставтеся до своїх супротивників з повагою. Ніколи не ображайте оратора, а працюйте над його доводами.

Поради для аудиторії (див. [§ Роздатковий матеріал 8.5](#))

1. Перед початком дискусії спробуйте передбачити аргументи обох сторін, які вони могли б або повинні представити. Це дасть вам основу, на яку можна буде спиратися при прослуховуванні дискусії.
2. Записуйте аргументи, представлені обома сторонами, одним реченням, якщо це можливо.
3. Поєднайте аргументи між собою відповідними лініями або стрілками, і додайте коментар. Який аргумент переконав вас? (Кроки 2 і 3 можуть бути розділені між декількома слухачами).
4. Вкажіть, який аргумент особливо вразив вас.
5. Після обговорення поділитися своїми думками в групі. Потім проголосуйте за пропозиції, подані обома сторонами.

Роздатковий матеріал для учнів 8.3

Бланк планування для дискусійних груп

Ім'я спікера <i>Будь ласка, дотримуйтесь порядку, зазначеного на схемі в § Роздатковому матеріалі 8.2</i>	Аргумент	Примітки
1.	<i>Рекомендація: вкажіть напрям руху дискусії</i>	
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.*	<i>Останнє слово (підсумок ключових положень)</i>	

* Останнє слово – спікери

Перший спікер від сторони, що виступає «за», має останнє слово (див. рис. в § Роздатковому матеріалі 8.2).

Тоді спікер із протилежної сторони має слово. Команда може вибрати того, хто буде виступати, але це не повинен бути перший спікер, оскільки у такому разі він матиме для виступу дві хвилини, що є порушенням регламенту та є несправедливим щодо до іншої команди.

Роздатковий матеріал для учнів 8.4

Бланк планування для ведучих

Перше завдання ведучого — очолювати дебати

Ведучий керує дискусією і переконується, що учасники дотримуються правил дискусії (див. *☞* Роздатковий матеріал 8.2) і ставляться один до одного справедливо і з повагою. Він є нейтральним і не підтримує будь-яку з протидіючих команд.

Зокрема, ведучий управляє часом. Жоден спікер не повинен говорити більше, ніж одну хвилину. На практиці це означає, що після того, як одна хвилина закінчилася, спікер може закінчити свою останню фразу, а потім повинен зупинитися. У разі необхідності, ведучий ввічливо, але твердо перериває оратора і дає слово наступному оратору іншої команди.

Обладнання

- Секундомір або годинник, який точно показує секунди. Мобільні телефони з функцією секундоміра.
- Аркуш для нотаток і олівець.
- Жовтий і червоний аркуш паперу або картону, розміром А7.
- Додаткові *☞* Роздаткові матеріали 8.2, 8.5.

Завдання ведучого в ході дебатів

1. Він/вона відкриває дебати:

- Привітання команд, глядачів і репортерів.
- Короткий виклад дискусії без будь-яких деталей, які могли б допомогти одній із команд.
- Нагадування командам про необхідність вести чесну гру, дотримуватися правил.
- Оголошення правил, що стосуються часу: через 50 секунд ведучий дає знак.
- За хвилину ведучий зупиняє спікера — для забезпечення чесної гри.

2. У ході обговорення:

- Ведучий слухає дискусії мовчки.
- Ведучий стежить за часом виступу і дає 50-секундний знак.

(Це доводиться робити досить часто.)

- Ведучий втручається, якщо спікери перевищують дозволена тривалість їхніх виступів.
- Ведучий втручається, якщо сторони або глядачі переривають оратора в будь-якому випадку.
- У дуже серйозних випадках поганої або недоброчесної поведінки ведучий показує жовту або/і червону картку спікерів. Червона картка означає, що виступаючий повинен покинути дебати.

3. Після обговорення:

- Ведучий оголошує, що обговорення закрито.
- Чинний ведучий дякує учасникам дебатів і глядачам.

Роль ведучого після дебатів

Після дебатів аудиторія має можливість коротко обговорити дискусійне питання (п'ять хвилин), а потім проводиться голосування, під час якого глядачі віддають голоси тій стороні, яка представила більш переконливі аргументи.

Друге завдання ведучого — очолювати голосування аудиторії і обговорення

1. Подальша дискусія

— Ведучий оголошує, що глядачі тепер мають п'ять хвилин, під час яких вони можуть обмінятися думками, що виникли в ході дебатів. Місця перебудовуються в коло або велике півколо, щоб всі учні перебували один навпроти одного.

— Кожен учасник зробив нотатки під час дебатів і думав про те, яка група була для нього більш переконливою. Ведучий просить аудиторію підняти руки — це пробне голосування.

— Тоді учні з різними поглядами повинні взяти слово. Ведучий просить їх обмінятися думками, так само, як це робили учасники дебатів, оскільки часу не вистачає на розлогі промови.

— Через п'ять хвилин ведучий закінчує обговорення.

2. Голосування

— Ведучий проводить голосування. Він/вона повторює проблему і питання, що виноситься на голосування: яка команда переконала вас більше — та, що виступала «за», чи та, що була «проти»? Стосовно цього питання більше не проводиться обговорення. Ведучий просить учнів взяти до відома результати голосування, написані на дошці або фліпчарті.

— Ведучий спочатку просить підняти руки тих учнів, для яких промови команди, що виступала «за», були більш переконливими. Він/вона підраховує їх, а потім так само проводить голосування за команду, що була «проти».

— І, нарешті, руки піднімають учні, які утримуються, тобто які не голосували за жодну з команд.

— Ведучий виводить результат голосування, але не коментує. Він/вона дякує аудиторії за обговорення і голосування та завершує засідання.

Роздатковий матеріал для учнів 8.6

Бланк для представників преси

Завдання

Утворити три команди з двох осіб кожна.

Написати новину про дебати і представити свою статтю на наступному уроці. Повісити матеріал на стіні, якщо це можливо, в двох або трьох примірниках.

Кожна команда працює для різного роду газети/журналу:

- Таблоїд (жовта преса);
- Солідне видання;
- Молодіжний журнал.

Профіль трьох статей — що очікують читачі

Існують деякі загальні правила про те, як написати хорошу новину — див. [☞ Роздатковий матеріал 9.1.](#)

Але, з іншого боку, кожен документ створюється для різної аудиторії, так що ваша новина повинна звертатися до цієї цільової групи, якщо ви хочете, щоб ваші читачі купили газету, на яку ви працюєте. Це означає, що ваші статті будуть сильно відрізнятися, хоча ви повідомляєте про одні й ті ж дебати. Подивіться, як це робиться у справжніх газетах.

Тип видання	Що очікують читачі ***пріоритет / **важливо / *було б непогано				
	Розважальна інформація	Картинки	Інформація (проблема і аргументи)	Точка зору молоді	Неординарність
Жовта преса	**	**	**	*	***
Солідне видання	*	**	***	*	*
Молодіжний журнал	**	**	**	***	*

Роздатковий матеріал для учнів 9.1

Створення стінгазети — вміння робити вибір

Інструкція до завдання

Ви будете створювати власну стінгазету. Готуючись до виконання цієї роботи, подумайте про ваші ідеї. Які розповіді, статті та фотографії ви запропонуєте? Наведіть свої причини, оскільки це допоможе вам, коли ви будете обговорювати ваш остаточний вибір.

Точки зору, які слід враховувати (критерії)	Ваші пропозиції	Ваші причини
<p>1. Цінність новини</p> <p>У чому важливість цієї історії? Чи містить історія важливу або критично важливу інформацію, про яку ваші читачі повинні знати?</p>	1. Головна стаття?	
<p>2. Тема випуску (головна стаття)</p> <p>Головна стаття повинна бути приманкою для очей, щоб залучити потенційних читачів.</p>	2. Інші статті?	
<p>Чи можете ви підтримати головну статтю, додавши до неї картинку?</p> <p>3. Фотографії</p>	3. Коментар експерта — щодо якої статті?	
<p>Подумайте про використання картинки із підписом замість розповіді.</p> <p>4. Баланс змісту</p> <p>Приклади: знайома/незнайома позитивна/негативна останні новини/«людський інтерес» історії успіху/історії конфлікту</p>	4. Фотографії — до яких статей?	
	5. Менш важливі розповіді та теми — що можна пропустити?	

На основі: Центр медіаграмотності (2005) «П'ять ключових питань, які можуть змінити світ», Урок 1с. — С. 21 (адаптовано); www.medialit.org.

Роздатковий матеріал для учнів 9.2

Рекомендації зі створення стінгазети

Різним членам команди дають такі завдання (див. інформаційні записки нижче):

- головний редактор очолює ваші збори;
- тайм-менеджер контролює процес створення вашої газети;
- спікер повинен пояснювати ваші рішення на наступній пленарній сесії.

Проект розкладу

1. Слід прийняти або змінити цей проект розкладу.
2. Необхідно обговорити та вирішити, які теми вибрати, а які опустити (☞ Роздатковий матеріал 9.1).
3. Кожному члену команди слід дати завдання провести дослідження і/або написати статтю. Слід узгодити графік вашої роботи.
4. Виконати роботу з підготовки статей – дослідження, написання статей, збір матеріалів та фотографій.
5. Слід зібрати стінгазету.
6. Необхідно показати вашу газету в класі.

Інформаційні записки

<p>Головний редактор Ви очолюєте обговорення і прийняття рішень у вашій команді. Переконайтеся в тому, що кожна людина має можливість поділитися своїми ідеями та думками з командою. Втручайтеся, коли ви бачите, що когось не слухають. Запропонуйте, які історії повинні бути включені у вашу газету. Переконайтеся в тому, що команда працює ефективно. Запропонуйте робочий графік, який є реалістичним, виділіть достатньо часу для основної роботи – збору інформації та написання матеріалів.</p>
<p>Тайм-менеджер Ви контролюєте дотримання графіку створення газети. Якщо ви виявите, що команда відстає від графіка і матиме проблеми у вигляді несвоєчасного закінчення роботи, ви повинні поговорити з членами команди і інформувати про це головного редактора. Запропонуйте, що команда може зробити, щоб завершити роботу вчасно.</p>
<p>Спікер На наступному уроці ви повинні зробити коротку презентацію, щоб пояснити іншим командам причини: – чому ви вибрали певну тему як головну історію; – які ще теми ви розглядали, і чому ви, зрештою, вибрали або відкинули їх; – чому ви вибрали фотографії; – будь-які інші питання, які ваша команда обговорювала.</p>

Роздатковий матеріал для учнів 9.3

Поради для написання хороших новин

Перед тим, як почати писати

Подумайте про мету вашої статті: для газети швидше за все метою буде інформувати аудиторію.

Зробіть деякі дослідження і проведіть інтерв'ю, не забуваючи робити нотатки і записувати корисні цитати.

Під час написання

Використовуйте активні дієслова, щоб показати, що насправді відбувається.

Передусім розкажіть дійсно цікаву інформацію.

Дотримуйтесь схеми, викладеної нижче.

Перший абзац

Спробуйте зацікавити читача, розпочавши вашу розповідь із смішної, розумної або неочікуваної заяви. Поважайте різноманітність – спробуйте почати свою статтю із питання або провокаційної заяви. У перших одному або двох реченнях викладіть суть: хто, що, коли, де і чому.

Другий/третій/четвертий абзаци

Дайте читачеві деталі у формі відповідей на п'ять питань:

- Хто був задіяний?
- Що сталося?
- Де це сталося?
- Коли це відбулося?
- Чому це сталося?

Додайте одну або дві цитати людей, у яких ви брали інтерв'ю. Напишіть в третій особі (він, вона або вони). Не забувайте залишатися об'єктивним і ніколи відкрито не заявляйте власну думку. Використовуйте лапки, щоб висловити думки інших.

Останній абзац

Завершіть статтю, не залишаючи при цьому читача у підвішеному стані. Спробуйте закінчити цитатою чи помітною фразою або акуратно підбити підсумки.

(текст у скороченому вигляді)

Джерело: Media Awareness Network

Оригінал документа: План уроку «Репортер на один день»

Автор: Ginie Waller

www.media-awareness.ca

Торгові агенти для розповсюдження публікацій Ради Європи

БЕЛЬГІЯ

La Librairie Européenne –
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: order@libeurop.be
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА

Robert's Plus d.o.o. Marka Marulića 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

КАНАДА

Renouf Publishing Co. Ltd. 1-5369
Canotek Road CA-ОТТАВА, Ontario K1J 9J3
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660 Toll-Free
Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

ХОРВАТІЯ

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67 HR-21000, SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

ДАНІЯ

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
<http://www.gad.dk>

ФІНЛЯНДІЯ

Akateeminen Kirjakauppa PO Box 128
Keskuskatu 1 FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

ФРАНЦІЯ

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tél.: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr>

Librairie Kléber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
<http://www.librairie-kléber.com>

НІМЕЧЧИНА

АВСТРІЯ
UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6 DE-53175 BONN
Tel.: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
<http://www.uno-verlag.de>

ГРЕЦІЯ

Librairie Kauffmann s.a. Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

УГОРЩИНА

Euro Info Service Pannónia u. 58. Pf. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
<http://www.euroinfo.hu>

ІТАЛІЯ

Licosa SpA Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

МЕКСИКА

Mundi-Prensa México, S.A. De C.V.
Rfo Pánuco, 141 Delegación Cuauhtémoc
MX-06500 MÉXICO, D.F.
Tel.: +52 (01)55 55 33 56 58
Fax: +52 (01)55 55 14 67 99
E-mail: mundiprensa@mundiprensa.com.mx
<http://www.mundiprensa.com.mx>

НІДЕРЛАНДИ

Roodveldt Import BV
Nieuwe Hemweg 50
NE-1013 CX AMSTERDAM
Tel.: + 31 20 622 8035
Fax: + 31 20 625 5493
Website: www.publidis.org
Email: orders@publidis.org

НОРВЕГІЯ

Akademika Postboks 84
Blindern NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

ПОЛЬЩА

Ars Polona JSC
25 Obrońcow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

ПОРТУГАЛІЯ

Livraria Portugal (Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70 PT-1200-094 LISBOA
Tel.: +351 21 347 42 82/85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
<http://www.livrariaportugal.pt>

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ

Ves Mir 17b, Butlerova ul.
RU-117342 MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

ІСПАНІЯ

Mundi-Prensa Libros, s.a. Castelló, 37
ES-28001 MADRID
Tel.: +34 914 36 37 00
Fax: +34 915 75 39 98
E-mail: libreria@mundiprensa.es
<http://www.mundiprensa.com>

ШВЕЙЦАРІЯ

Planetis Sàrl
16 chemin des pins CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

The Stationery Office Ltd PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

ТА КАНАДА
Manhattan Publishing Company 468
Albany Post Road
US-CROTON-ON-HUDSON, NY 10520
Tel.: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 271 5856
E-mail: Info@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Видавництво Ради Європи

FR-67075 STRASBOURG Cedex

Тел.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Факс: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Веб-сайт: <http://book.coe.int>

Цей посібник призначений для вчителів у галузі освіти для демократичного громадянства (ОДГ) і освіти з прав людини (ОПЛ), укладачів підручників з ОДГ/ОПЛ і розробників навчальних програм. Він містить дев'ять розділів, кожен із яких складається переважно з чотирьох уроків і зосереджується на ключових поняттях ОДГ/ОПЛ. Плани уроків – це покрокові інструкції, що містять роздатковий матеріал для учнів і довідкову інформацію для вчителів. Так, посібник підходить для майбутніх педагогів, вчителів-початківців, а також тих учителів, які підвищують свою кваліфікацію у сфері ОДГ/ОПЛ без відриву від основної роботи. Досвідчені учителі також можуть спиратися на ідеї і матеріали видання. Посібник вміщує навчальний план, розрахований на весь навчальний рік для учнів старших класів середньої школи (10–12 класи), але завдяки тому, що кожен розділ можна використовувати окремо, посібник забезпечує вчителям свободу дій.

Мета ОДГ/ОПЛ полягає у вихованні активного громадянина, який готовий і здатний брати участь у житті демократичного суспільства. Тому ОДГ/ОПЛ ретельно підкреслює ідею навчання, що базується на діяльності та виконанні завдань. Цей посібник для старших класів середньої школи фокусується на ключових компетентностях, які дають молодим людям можливість брати участь у демократичному процесі прийняття рішень і долучатися до вирішення завдань динамічного плюралістичного суспільства. Основні концепції ОДГ/ОПЛ викладаються як інструменти безперервного навчання упродовж життя.

Це Книга IV серії, яка складається з шести книг:

- Книга I з ОДГ/ОПЛ: *Навчаємо демократії*: Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів
- Книга II з ОДГ/ОПЛ: *Зростаємо у демократії*: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини
- Книга III з ОДГ/ОПЛ: *Живемо в демократії*: Плани уроків з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів
- Книга IV з ОДГ/ОПЛ: *Беремо участь у демократії*: Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для старших класів середньої школи
- Книга V з ОДГ/ОПЛ: *Досліджуємо права дітей*: Дев'ять коротких проектів для початкового рівня
- Книга VI з ОДГ/ОПЛ: *Навчання демократії*: Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

www.coe.int

Рада Європи має 47 держав-членів, що охоплюють практично весь європейський континент. Вона прагне розвивати спільні демократичні і правові засади, засновані на Європейській конвенції про захист прав людини та інших базових документах про захист фізичних осіб. З моменту свого заснування 1949 року, в період після Другої світової війни, Рада Європи символізує примирення.

<http://book.coe.int>
Видавництво Ради Європи

Цей посібник призначений для вчителів у галузі освіти для демократичного громадянства (ОДГ) і освіти з прав людини (ОПЛ), укладачів підручників з ОДГ/ОПЛ і розробників навчальних програм. Він містить дев'ять розділів, кожен із яких складається переважно з чотирьох уроків і зосереджується на ключових поняттях ОДГ/ОПЛ. Плани уроків – це покрокові інструкції, що містять роздатковий матеріал для учнів і довідкову інформацію для вчителів. Посібник підходить для майбутніх педагогів, вчителів-початківців, а також тих учителів, які підвищують свою кваліфікацію у сфері ОДГ/ОПЛ без відриву від основної роботи. Досвідчені учителі також можуть спиратися на ідеї і матеріали видання. Посібник вміщує навчальний план, розрахований на весь навчальний рік, для учнів старших класів середньої школи (10–12 класи). Але, завдяки тому, що кожен розділ можна використовувати окремо, посібник дає вчителям свободу дій.

Мета ОДГ/ОПЛ полягає у вихованні активного громадянина, який готовий і здатний брати участь у житті демократичного суспільства. Тому ОДГ/ОПЛ рішуче підкреслює ідею навчання, що базується на діяльності та виконанні завдань. Цей посібник для старших класів середньої школи фокусується на ключових компетентностях, які дають молодим людям можливість брати участь у демократичному процесі прийняття рішень і бути готовими до викликів динамічного плюралістичного суспільства. Основні концепції ОДГ/ОПЛ викладаються як інструменти безперервного навчання впродовж життя.

Том IV є одним із серії шести посібників:

- ОДГ/ОПЛ Том I:** *Навчаємо демократії* - Базові матеріали з питань демократичного громадянства та прав людини для вчителів
- ОДГ/ОПЛ Том II:** *Зростаємо у демократії* - Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини
- ОДГ/ОПЛ Том III:** *Живемо в демократії* - Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів
- ОДГ/ОПЛ Том IV:** *Беремо участь у демократії* - Плани уроків з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини для старших класів середньої школи
- ОДГ/ОПЛ Том V:** *Досліджуємо права дитини* - Дев'ять коротких проектів для молодших класів середньої школи
- ОДГ/ОПЛ Том VI:** *Навчаємо демократії* - Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

www.coe.int

До складу Ради Європи входять 47 держав-членів, які фактично охоплюють весь європейський континент. Організація прагне розвивати спільні демократичні та законодавчі принципи, засновані на Європейській конвенції з прав людини та інших відповідних документах з питань захисту особистості. З часів свого заснування у 1949 році, одразу після закінчення Другої світової війни, Рада Європи є символом примирення.